

PUNAISTEN
JÄ
VALKOISTEN
SOM

TVURE LEHÉN

KANSANKULTTUURI

**Punaisten ja
valkoisten sota**

Tuure Lehén

PUNAISTEN JA
VALKOISTEN SOTA

Toinen painos
Kansi: Tapio Tapiovaara
ISBN 951-615-171-X

Kustannusosakeyhtiö Yhteistyön kirjapaino
Helsinki 1978

Lukijalle

Eri kansalaispiireissä on jo kauan toivottu teosta, joka historiallisiin tosiasioihin perustuen tutkisi ja esittäisi tähänastista totuudellisemmin ja tasapuolisemmin maassamme vuonna 1918 käytyä kansalaissotaa ja siihen johtanutta tapahtumasarjaa. Tämä kirjani pyrkii osaltaan myötävaikuttamaan tällaisen historiateoksen syntymiseen. Olen itse kuulunut vuoden 1918 "punaisiin" ja tarkastelen kirjassani aineistoa, joka tähänastisessa historiankirjoituksessa, erityisesti ns. vapaussotakirjallisuudessa, ei ole saanut osakseen ansaitsemaansa huomiota.

Suuri osa kirjasta on omistettu seuraavien kysymysten selvittelylle: Oliko kansalaissota vältettävissä? Miksi työläisetkin tarttuivat aseisiin? Mikä pakotti silloisen sosialidemokraattisen puolueen luopumaan omaksumastaan pasifistisesta asennoitumisesta ja lähtemään mukaan aseelliseen taisteluun? Kirjan jokaisessa luvussa seurataan työväen itsepuolustusjärjestöjen syntyä, niiden asteittaista kehitystä luokkataistelun eri vaiheissa, muuttumista paikallisista työväen järjestyskaarteista punaisiksi kaarteiksi ja vihdoin vallankumoukselliseksi armeijaksi. Varsinaisia rintamatapahtumia koskevan aineiston suunnaton paljous on pakottanut rajoittamaan huomion ensi sijassa niihin taisteluihin, jotka ovat oleellisimmin vaikuttaneet sodan yleiseen kulkuun tai havainnollisimmin kuvastavat "siviilisodalle" luonteenomaisia piirteitä, lähinnä sellaisina kuin ne esiintyivät punaisella puolella. Kirjan viimeinen luku on omistettu

Suomen työläisten puolustustaistelulle Saksan keisarillista sotaväkeä vastaan.

Kaikki nämä kysymykset kiinnostavat nykyisin laajoja kansalaispiirejä. Edellytykset niiden asialliselle käsittelylle ovat nyt monin verroin paremmat kuin joskus aikaisemmin. Kansamme jakautuminen punaisiin ja valkoisiin on jäänyt vaille todellisuuspohjaa. Sellaiset mainesanat kuin "punikki", "punaryssä" ja "lahtari" ovat taakse jäänyttä elämää, ne eivät innosta eivätkä kiihota ketään. Työn ja pääoman välinen ristiriita ei ole käynyt olemattomaksi eikä luokkataistelu vanhentunut, mutta ihmiset ja ajat ovat muuttuneet.

Suurin osa tätä teosta kirjoitettaessa käytetystä lähdeaineistosta on ennen julkaistua. Mutta siinä on paljon sellaista, mikä ei nykyajan ihmiselle ole yleisesti tunnettua. Huomion arvoista aineistoa sisältyy erilaisten työväenjärjestöjen pöytäkirjoihin, kotimaassa ja ulkomailla, erityisesti Neuvostoliitossa julkaistuihin ja vielä julkaisemattomiin punaisten taistelijain muistelmiin jne. Niin niukkaa ja katkonaista, jopa hataraakin kuin tämä aineisto monasti lieneekin, sillä on korvaamaton merkitys tasapuolisuuteen pyrkivälle tutkimukselle. Suomalaisten työläisten ja saksalaisen sotaväen välisten taistelujen selostamisessa on pääasiallisena lähteenä käytetty suurta kokoelmaa niihin osallistuneiden saksalaisten upseerien raportteja, joista tähän saakka lienee suomeksi julkaistu vain mitättömän pieni osa.

Haastatelluista lukuisista henkilöistä ovat useimmat punaisella, muutamat valkoisella puolella taistelleita. Heille kaikille sekä niille monille tovereille, jotka ovat tutustuneet teoksen käsikirjoitukseen ja auttaneet minua tiedoillaan ja arvostelevilla huomautuksillaan, lausun parhaat kiitokseni.

Lukijan mukavuutta ajatellen on käytetyt lähteet

mainittu välittömästi alaviitteinä tai tekstissä. Yksityiskohtaista luetteloä tavattoman laajasta lähdekirjallisuudesta en sitävastoin ole pitänyt tarpeellisena. Kirjan loppuun liittyvässä luettelossa mainitaan vain joukko eniten käytettyjä teoksia lyhenteineen.

Tätä työtä varten on minulle myönnetty O. W. Kuusisen Säätiön apuraha.

Helsingissä 28. 5. 1967.

T e k i j ä

Toisen painoksen alkusanat

Tuure Lehén (1893—1976) kunnioitti vuoden 1918 kansalaissodan 50-vuotismuistoa urauurtavalla tutkimuksellaan Punaisten ja valkoisten sota. Julkaisemalla nyt uudelleen tämän teoksen ajankohtana, jolloin tulee kuluneeksi 60 vuotta kansalaissodasta, kustantaja haluaa kunnioittaa vuoden 1918 taistelijoiden muistoa ja myös teoksen tekijän, vuoden 1918 ”punaisen”, marxilaisen tutkijan Tuure Lehénin elämäntyötä.

Helsingissä 7. 11. 1977

K u s t a n t a j a

I. SUOMALAISEN YHTEISKUNNAN LUOKKASUHTEET VUOTEEN 1917 MENNESSÄ

Teollisuustyöläiset ja kapitalistit

Se tulenarka aines, joka tammikuussa 1918 leimahti ilmiliekkiin aseelliseksi taisteluksi suomalaisen yhteiskunnan perusluokkien, työväen ja porvariston välillä, oli kasautunut vuosikymmenien varrella tämän yhteiskunnan uumenissa. Kapitalistisen tuotantotavan päästyä vauhtiin kasvoi työn ja pääoman, työväenluokan ja kapitalistiluokan välinen ristiriita täälläkin yhteiskunnan perusristiriidaksi. Epäoikeudenmukaiset maanomistus-suhteet ja maaseudun monilukuisen tilattoman väestön hädänalainen asema olivat luoneet tilanteen, jossa oli yllin kyllin tarjolla puoli-ilmaista työvoimaa. Kapitalistiset yrittäjät käyttivätkin estottomasti tilaisuutta hyväkseen eivätkä pystyttämänsä riistojärjestelmän säälimättömyydessä lainkaan jääneet jälkeen vanhoissa kapitalismin maissa vaikuttaneista luokkaveljistään. Tilanne oli heille sitäkin edullisempi, kun työläiset olivat alussa arkoja eivätkä pitkiin aikoihin kyenneet järjestyneeseen yhteistoimintaan, vaan kärsivät vääryydet ja loukkaukset nahoissaan antaen katkeruuden vähitellen patoutua.

Vaikka ns. hallijärjestys, joka velvoitti työläiset alistumaan tehtaanisäntien "lailliseen suojeluun" eli suoraan poliisimaiseen valvontaan, kumottiin vuonna 1868, pitivät työnantajat vielä kauan sen jälkeenkin itseään oikeutettuina jatkamaan työläisten pikkumaista holhoa-

mista. Ankarat järjestyssäännöt sallivat heidän monin tavoin kiristää työläisiä, rangaista näitä vähäisimmistäkin niskoittelun ilmauksista ja laiminlyönneistä, langettaa raskaita sakkoja ja siten polkea muutoinkin kurjia palkkoja. Erityisen suurta vaaraa tehtaanomistajat vainusivat työväen järjestäytymisessä, ellei kysymyksessä ollut liittyminen työnantajien aloitteesta perustettuihin ja heidän valvomiinsa järjestöihin. Useat tehtailijat kielsivät työläisiltään järjestäytymisen työpaikan menettämisen uhalta. Näin tapahtui esim. Pinjaisten, Fiskarsin ja Högforsin tehtailla. Joulukuussa 1903 häädettiin Varkaudessa lähes 200 työläistä asunnoistaan siitä syystä, että he olivat liittyneet työväenyhdistykseen. Työväenlehtien tilaaminen oli usein riittävä syy työstä erottamiseen tai asunnon menettämiseen. Kapitalistien keskinäinen luokkasolidaarisuus ilmeni täälläkin jo hyvin varhaisessa vaiheessa mm. mustalistajärjestelmän noudattamisena.

Teollisuuden kehitys oli päässyt Suomessa voimakkaasti vauhtiin 1860-luvulla, mutta vasta 1890-luvulla puhkesivat ensimmäiset huomattavat lakkoliikkeet. Näistä mainittakoon Helsingin rakennustyöläisten lakko vuonna 1896 ja leipurien lakko vuonna 1899, joissa kummasakin työnantajat yhteistoimin suomalaisten ja venäläisten viranomaisten kanssa turvautuivat häikäilemättömään keinoon lakon murtamiseksi: rikkurityövoiman värväykseen Venäjältä. Näissä ensimmäisissä lakoissa oli palkankorotusvaatimusten ohella useimmiten kysymys suhteettoman pitkän, ellei suorastaan rajoittamattoman työpäivän lyhentämisestä ja edes alkeellisimmankin työturvallisuuden aikaansaamisesta. Välittömien vaatimusten pohjalta lähteneiden työtaistelujen yhteydessä työläisten luokkatietoisuus alkoi nopeasti herätä. Tämä aiheutti levottomuutta työnantajissa, jotka näkivät työläisten joukkotoiminnassa vaarallisia enteitä vanhemmissa kapitalismin maissa päätään nostaneen kumouksellisen sosialismin ”turmiollisesta” vaikutuksesta. Samaa

levottomuutta kuvasti työnantajien suosima wrightiläinen työväenliike, joka pyrki varjelemaan työläisiä sosialistiselta tartunnalta ja estämään heitä tahtomasta "liiallisuuksia". Tällainen saarna alkoi vähitellen tympäistä työläisiä, jotka olivat kokemuksen koulussa oppineet, että parannuksia asemaan ei saada odottamalla ja anelemalla, vaan pakottamalla työnantajat suostumaan työläisten vaatimuksiin. Tästä syystä työläiset käänsivät selkensä wrightiläisyydelle ja alkoivat yhä rohkeammin kannattaa sosialisteja, jotka osoittivat haluavansa käydä reippaasti kiinni epäkohtiin ja muotoilivat konkreettisia vaatimuksia hurskaiden toivomusten asemesta. Tällaisten mielialojen voimistuminen johti vuonna 1899 Suomen Työväenpuolueen perustamiseen Turussa pidetyssä työväenjärjestöjen edustajakokouksessa, jossa sanouduttiin "irti porvareista".

Itsenäisen työväenpuolueen perustamisella oli suuri rohkaiseva vaikutus työväestöön ja se antoi voimakkaan sysäyksen sen joukkotoiminnan kehittämislle. Työtaiteluissa ilmeni yhä enemmän määrätietoisuutta, päättävyyttä ja sitkeyttä. Verraten rajuja muotoja sai taistelu vuonna 1904 Voikkaalla, missä erään työnjohtajan törkeä käyttäytyminen aiheutti työläisten keskuudessa rajun suuttumuksen purkauksen ja lakon. Työnantajat kutsuivat venäläis-suomalaista virkavaltaa avukseen, ja se lähettikin liikettä tukahduttamaan poliisijoukon, joka vangitsi työväenyhdistyksen johtohenkilöt ja suoritti työnantajien erottamien työläisten häätämisen tehtaan vuokra-asunnoista. Vuosina 1905 ja 1906 oli moniakin lakkoja, jotka kestivät useita viikkoja, jopa kuukausiakin. Metallityöläisten lakko, johon osallistui 3000 työläistä, kesti 19 viikkoa. Rakennustyöläiset saivat sitkeällä taistelulla toteutetuksi 9 tunnin työpäivän.

Kaikkein sitkeimmäksi muodostui Kemi-yhtiön metsätyömailla Kuolajärven ja Sodankylän seuduilla alkanut ja sitten Kemin sahoille laajentunut Pohjolan tukki-

työläisten lakko, joka kesti yhteen menoon lähes koko vuoden 1906. Työläisten suurta päättävyyttä ja yksimielisyyttä ilmentää se, että kolmesta tuhannesta lakkoon ryhtyneestä työläisestä oli koko vuoden kestäessä vain muutama kymmenen lähtenyt rikkureiksi. Lakon lähimpänä aiheena oli se, että Kemi-yhtiö, joka oli ottanut työläisten muonituksen yksinoikeudekseen, oli pakottanut työläiset työpaikan menettämisen uhalla ostamaan yhtiön myymälöistä nylkyrihinnoilla terveydelle vaarallista pilaantunutta ruokatavaraa, ja oli sitten ylimielisesti torjunut työläisten tämän johdosta tekemät valitukset. Työläiset vaativat, että yhtiön tuli pitää myymälöissään ainoastaan kelvollista, pilaantumaton ja puhdasta ruokatavaraa. Edelleen vaadittiin 10-tuntisen työpäivän voimaansaattamista, palkkojen korotusta sekä mustalista-järjestelmän lakkauttamista. Suostumatta työläisten vaatimukseen Kemi-yhtiö ryhtyi yhdessä viranomaisten kanssa jyrkkiin toimenpiteisiin "kapinan" kukistamiseksi. Se sulki ruokamyymälänsä pakottaakseen nälällä työläiset antautumaan. Kun ruokavarastot olivat yksinomaan tukkiyhtiöiden hallussa, ei työläisillä ollut muuta mahdollisuutta pelastua nälkäkuolemalta kuin omin voimin avata ruokamyymälät ja järjestää elintarvikkeiden jakelu, joka suoritettiin maksua vastaan ja tarkan valvonnan alaisena. Työnantajat vastasivat tähän turvautumalla virkavallan apuun. Silloin istunut "perustuslaillinen" kotimainen hallitus lähetti Helsingistä poliisimestarin apulaisen, luutnantti Bruno Jalanderin johtaman 35-miehisen poliisikomennuskunnan Pohjolan työläisiä "rauhottamaan". Monia kymmeniä työläisiä vangittiin, parikymmentä elintarvikemyymälöiden avaamiseen osallistunutta työläistä tuomittiin "ryöstöstä" ja "ryöstöön osallistumisesta" sekä "jumalanpilkasta" eripituisiin kuritushuone- ja vankeusrangaistuksiin.

Pohjolan tukkiyöläisten lakko ei johtanut enempää kuin eräät toisetkaan tuona aikana käydyt lakkotaistelut

työläisten voittoon. Mutta ne ravistelivat hereille laajoja työtätekevien joukkoja, pakottivat kiinnittämään huomiota jyrkkien luokkaristiriitojen olemassaoloon ja vaikuttivat sitä tietä myönteisesti työläisten luokkatietoisuuden kehittämiseen. "Tuon lakon kautta on työväestö oppinut tuntemaan sen", kirjoittaa Pohjolan tukkityöläisten lakkotaisteluun sosialidemokraattisen puolueen edustajana osallistunut henkilö, "että kapitalistit eivät häikäile mustimpia ja pirullisimpiakaan keinoja ja konnantoita tukahduttaakseen työväestön vapautumispyrkimyksiä."

Näissä työtaisteluissa saavutetut kokemukset selittävät osaltaan usein todettua Suomen työväestön suhteellisen varhain herännyttä voimakasta kiinnostusta valtiolliseen taisteluun, kun taas ammatillinen järjestäytyminen jäi pitkäksi aikaa jälkeen poliittisesta. Vuonna 1899 perustettu Suomen itsenäinen työväenpuolue joutui monen vuoden ajan pakostakin hoitelemaan myös ammatillisen keskusjärjestön tehtäviä varsinkin huomattavien lakkoliikkeiden aikana, sillä Suomen Ammattijärjestö perustettiin vasta vuonna 1907. Virkavallan, poliisin, oikeuslaitoksen ja valtiokirkon aktiivinen puuttuminen työläisten ja kapitalistien välisiin kiistoihin, aina samassa rintamassa kapitalistien kanssa, herätti työväen joukoissa yleisesti suuttumusta taantumuksellista valtakomentoa vastaan. Tuon valtakomennon kotimaisten edustajien kiinteä yhteys Venäjän keisarillisiin vallanpitäjiin, joiden sortotoimenpiteet kohdistuivat ensi sijassa työväestöön ja sen järjestöihin, tekee ymmärrettäväksi sen erittäin voimakkaan panoksen, jonka Suomen työväenluokka ja sen puolue antoivat maamme itsenäisyyden puolesta käytyyn valtiolliseen taisteluun.

Suomen itsenäisen poliittisen työväenliikkeen ripeä nousu huipentui vuonna 1905 marraskuun suurlakkoon, ennennäkemättömän voimakkaaseen joukkotaisteluun

¹ Emil Lehén: Pohjolan tukkityöläisten lakko, Kemi 1907. Alkulause.

yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden saavuttamiseksi ja kaikenlaisia uudistuksia sitkeästi jarruttaneen vanhan säätyeduskunnan romuttamiseksi. Työväenluokka eri puolille maata perustettuine joukkoluontoisine punaisine kaarteineen oli voitokkaasti päättäneen äänioikeustaistelun ratkaiseva perusvoima. Työväenliikkeestä oli tullut huomioon otettava mahti suomalaisessa yhteiskunnassa. Tämä ilmeni vuonna 1907 suoritetuissa ensimmäisissä yksikamarisen eduskunnan vaaleissakin, joissa sosialidemokraattisen puolueen nimen ottanut Suomen Työväenpuolue osoittautui heti alkuun maan suurimmaksi saaden 80 edustajapaikkaa. Vanhasuomalainen eli tavallisimmin suomettarelaiseksi nimitetty oikeistopuolue sai 59 paikkaa, nuorsuomalaiset 26, ruotsalainen kansanpuolue 24, maalaisliitto 9 ja porvarien mukana kulkenut kristillinen työväenliitto 2 paikkaa.

Yleisen äänioikeuden ja yksikamarisen eduskunnan voimaansaattaminen ei sellaisenaan lieventänyt luokkien välistä ristiriitaa. Mutta se antoi työläisillekin mahdollisuuden saada äänensä kuuluviin ja laajensi tuntuvasti heidän järjestöjensä toimintamahdollisuuksia. Työväen taistelurintaman lujittuessa kiihtyi kapitalistien luokkaviha, joka ilmeni hyvinkin kärkevissä ja katkerissa muodoissa. Oskari Tokoi, joka vuodesta 1912 vuoteen 1917 toimi Suomen Ammattijärjestöjen puheenjohtajana, toteaa että "Suomen työnantajaluokka oli vanhoillista ja itsevaltiudestaan kiinnipitävää eikä tahtonut ottaa kuuleviin korviinsakaan työväenjärjestöjen vaatimuksia", ja edelleen, että "oli työlästä päästä kosketuksiin Suomen suurimpien työnantajien ja heidän järjestöjensä kanssa, jotka eivät tahtoneet tietää mitään työväen ammatillisista järjestöistä . . . Kymin ja Voikkaan paperitehtailla, joissa työväkeä oli häikäilemättömästi sorrettu ja joissa jo aikaisemminkin oli esiintynyt katkeria ja pitkäaikaisia lakkoja, olivat teollisuudenharjoittajien ja työläisten välit vanhastaan tiukat. Kymi-yhtiö oli kaikkein voimakkaimpia

ja mahdikkaimpia järjestyneen työväen vastustajia. Se ei halunnut olla työväenjärjestöjen kanssa missään tekemisissä puhumattakaan siitä, että olisi suostunut kirjallisiin työehtosopimuksiin.”¹

Tuon ajan pitkäaikaisimmista ja katkerimmista työtaisteluista mainittakoon suuri kirjaltajien lakko, joka hävittiin, ja kompromissiratkaisuun päättynyt Kotkan sahatyöläisten lakko keväällä 1914.

Torpparit, kartanonherrat ja suurtalolliset

Työväenpuolueen jo ensimmäisissä eduskuntavaaleissa saavuttama suuri menestys toi selvästi näkyviin sen, että puolue oli teollisuustyöväestön yksimielisen kannatuksen ohella saanut huomattavan paljon ääniä myös maalaisväestöltä. Tähän vaikutti silloiselle suomalaiselle yhteiskunnalle ominainen teollisuustyöväestön kiinteä yhteys maaseudun pieneläjiin. Teollisuustyöväki oli valtaosaltaan nuorta, itsekin vasta maalaisoloista lähtenyttä. Maaseudun pieneläjien vaikea asema oli omiaan lähentämään näitä teollisuustyöväestöön ja etsimään sen tukea.

Kansalaissotaa edeltäneen ajan maaseudun monisatuhantisesta — eräiden tietojen mukaan miljoonaan henkeen nousseesta — ja kirjavasta tilattoman ja ”irtaimen” väestön joukosta, johon luettiin kaikki joilla ei ollut omaa ”manttaaliin pantua” maata, erottuu selväpiirteisimpinä kaksi suunnilleen yhtä suurta, mutta elinehtojensa ja luokkatietoisuutensa puolesta toisistaan poikkeavaa ryhmää: toisaalla torpparit, toisaalla vuosipalkolliset, ”rengit” ja ”piiat”. Monilukuisen, mutta asemaltaan epä-määräisemmän ja sekalaisemman ryhmän muodostivat edellisten lisäksi mäkitupalaiset, päiväläiset eli ”kasakat” ja ns. irtolaiset.

¹ Maanpakolaisen muistelmia, Helsinki 1959, s. 154—155.

Yhteiskunnallisesti merkittävin ryhmä oli torpparit, jotka viljelivät kartanonherroilta, suurtalollisilta ja kapitalistisilta suuryhtiöiltä vuokralle saamiaan maita. Maanomistajan ja torpparin suhteissa tuli keskeisimmäksi kysymys vuokraehdoista. Yksityistapauksissa, esim. sukulaisten ollessa kysymyksessä, ehdot saattoivat olla vuokramiehelle jokseenkin siedettävät; oli torppia, joissa vietettiin kohtalaisen vaurastakin elämää. Yleinen kuva oli kuitenkin toinen: äärimmäisen kireä riisto- ja alistussuhde, jossa torpparin asema lähenteli keskiaikaisen maaorjan asemaa. Erittäin raskaasti painoi torppareita työvero, päivätöinä eli "tinkitöinä" suoritettu vuokramaksu. Eikä kysymys enää ollutkaan missään mielessä kohtuulliseksi ja oikeutetuksi katsottavasta maanvuokrasta, vaan häikäilemättömästä riistosta, kuten O. W. Kuusinen eräessä vuonna 1914 julkaistussa kirjoituksessaan totesi: "Torpparien maanveron suhteeton suuruuskin jo osoittaa, että se on maanomistajain suoranaista riistosaalista, torpparien työvoiman käyttämisestä ja heidän työnsä hedelmien anastamisesta johtuvaa."

Toinen suuri epäkohta torppariväestön elämässä oli sen aseman epävarmuus. Vuokraehdot olivat enimmäkseen kahdenkeskisen suullisen välipuheen varassa. Mikäli kirjallisia sopimuksia tehtiin, nekin olivat usein tulkinanvaraisia, eikä torpparin auttanut käräjäimäänkään lähteä, koska oli itsestään selvää, että "laki ja oikeus" asettuivat kartanomistajan, suuryhtiön ja manttaali-miehen puolelle. Laukon kartanon torpparien väkivaltaisen ja raaka joukkohäätö, joka "laillisen esivallan" asevoimin suoritettiin tammikuussa 1907, on puhuva osoitus siitä, kuinka ehdottoman pyhänä silloisessa yhteiskunnassa pidettiin kartanonherran oikeutta kohdella alustalaisiaan niin epäinhimillisesti kuin häntä halutti ja huvitti. "Laukon köyhien torpparien asumusten särjetyt tu-

¹ Työväen kalenteri 1914, s. 37. Torppari.

lisijat ja rikotut ovet olivat vain vertauskuvaa sorretun kansanluokan umpikujatilanteesta: oli pakko yrittää jostakin, mutta jos yritit, törmäsit entistä raskaampaan kärsimykseen.”¹

Häätöuhka olikin alituisesti painamassa torppareita, ja maanomistajilla se oli varsin tehokas kiristyskeino. Sitä käytettiin varsinkin silloin, kun hän himoitsi itselleen maata, jonka torppari oli työllään valmiiksi raivannut. Tästä verraten yleisestä ilmiöstä kertoo Mikko Ampuja muistellessaan puhujamatkojaan Uudellamaalla vuosisatamme ensimmäisellä vuosikymmenellä: ”Näillä matkoilla tapasin sellaisia torppareita, jotka pariinkin kertaan oli häädetty torpastaan ja olivat joutuneet raivamaan uuden torpanalueen saman kartanon maille, mutta syrjäisempiin paikkoihin. Eräässä torpassa kohtasin vanhan vaarin, joka oli istunut vuosia vankilassa senvuoksi että oli vastustanut kruununmiehiä, kun nämä tulivat häätämään pois kolmannelta torpasta. Torpparit tiesivät kertoa esimerkkejä siitä, kuinka varhaisempina aikoina oli annettu ruumiillista kuritusta torppareille kartanonherran toimesta. Oli selvää, että tällaisessa asemassa olevat torpparit olivat herkkiä vastaanottamaan ja hyväksymään sosialismin opit, jotka valaisivat heidän todellista yhteiskunnallista asemaansa ja osoittivat sen tien, mitä kulkien he voivat vapautua.”²

Todettavissa onkin, että ne säälimättömät väkivaltaiset menetelmät, joita suurmaanomistajat torpparien riistoa tehostaakseen käyttivät, jouduttivat suuresti torpparien luokkatietoisuuden heräämistä ja pakottivat sen näkemään sosialistisessa työväenliikkeessä oikeuksiensa varmimman puolustajan. Maamme työväenliikkeen uranuurtajiin kuuluva tohtori N. R. af Ursin sanoi Laukon paronin suorittamista häädöistä eduskunnassa keskus-

¹ Y. Kallinen: Hälinää ja hiljaisuutta, s. 26.

² Pajasta parlamenttiin. Turku 1947, s. 73.

teltaessa: ”Minun käsitykseni mukaan on tämä suuri feodaaliherra julistettava Suomen suurimmaksi sosialistiseksi agitaattoriksi viime aikoina. Minä epäilen, istuisiko tässä eduskunnassa 80 sosialistiedustajaa, ellei herra Standertskjöld-Nordenstam olisi menetellyt niin kuin hän on menetellyt.” Samassa keskustelussa Santeri Nuorteva totesi, että järjestysvalta oli niin Laukon lakossa kuin muissakin työtaisteluissa aina empimättä asettunut työnantajain puolelle.¹

Tuohon aikaan olivat Suomen torpparit teollisuustyöväen esimerkkiä seuraten jo todellakin ryhtyneet joukkotoimintaan oikeuksiensa puolesta. Eri puolilla maata järjestettiin kokouksia, oli lakkojakin, joissa vaadittiin lähinnä torpparien aseman turvaamista maanomistajien mielivaltaa ja häätöuhkaa vastaan. Työväenpuolue asettui varauksetta tukemaan torpparien ja muiden maaseudun vähäväkisten vaatimuksia. Se auttoi näitä myös järjestämään taisteluaan. Puolueen johto oli tehokkaalla tavalla mukana valmistelemassa huhtikuussa 1906 Tampereella pidettyä ensimmäistä torpparien edustajakokousta. Se seikka, että kokouksessa oli edustettuna 50.000—60.000 torpparia noin satatuhantisesta torpparien kokonaisuudesta, samoin kuin kokouksessa tehdyt päätöksetkin olivat selvä ilmaus torppariväestön tahdosta taistella teollisuustyöläisten rinnalla.

Palkolliset ja isännät

”Renkien” ja ”piikojen” sekä samaan palkollisten ryhmään luettavien muonamiesten yhteiskunnallinen asema oli vieläkin sorronalaisempi ja turvattomampi kuin torppariväestön. Palkolliset eivät olleet vain kaikkein oikeudettomin, vaan myös hyljityin ja unohdetuin väes-

¹ Valtioapäivät 1907. Pöytäkirjat, s. 1177 ja 1371.

töryhmä. Tämä tosiasia tulee korostetusti näkyviin tätä suurta väestöryhmää koskevan kirjallisen aineiston niukuudessa. Virallisten piirien toimeksiannosta tai myötävaikutuksella suoritettu väestöntutkimus ja historiankirjoitus ovat kajonneet asiaan vain ohimennen ja senkin enimmäkseen vain isäntien näkökulmasta katsoen. Eduskunnassakin on palkollisten asema jäänyt hyvin vähälle huomiolle samaan aikaan kuin esimerkiksi torpparikysymys on ollut pitkän aikaa hyvinkin laajan ja vilkkaan pohdinnan alaisena, mistä on kertynyt runsas kirjallinen aineisto. Maassamme on kirjoitettu laajoja, moniniteisiä pitäjien historioita, jotka sisältävät paljon yksityiskohdaisia tietoja papeista, lukkareista, talollisista, jopa torppareista ja käsityöläisistäkin, mutta palkollisista mainitaan tuskin sanallakaan. Kirjallisen aineiston puuttuessaikin olisi näiden teosten laatijoilla ollut mahdollisuus ainakin haastatella vielä elossa olevia entisiä maalaisrenkejä ja -piikoja, mutta syystä tai toisesta ei ole lähdetty pöyhimään näitä valonarkoja asioita. Joka tapauksessa näkyy pitävän paikkansa vuonna 1907 pidetyssä palvelijain edustajakokouksessa tehty toteamus: ”Tähän asti on nämä ihmisraukat olleet unohdettuina. Heidän kärsimyksistään ei kukaan ole välittänyt, heidän tarpeitaan ja toivomuksiaan ei kukaan ole julkisuuteen tuonut.”

Palkollisten asema vaatii näin ollen tässäkin perinpohjaisempaa käsittelyä kuin niiden väestöryhmien, joista tietojen saaminen on helpompaa. Vakavaa huomiota palkollisten asemaan, ja nimenomaan sellaisiin kaikkein oleellisimpiin ja polttavimpiin seikkoihin kuin työehtoihin, asunto-oloihin, ravintoon, kohteluun jne., on oikeastaan kiinnitetty vain työväenliikkeen taholta. Paras kirjallinen aineisto näistä seikoista onkin löydettävissä työväenliikkeen asiakirjoista, joista antoisimpia ovat vuodesta 1900 alkaen pidettyjen palvelijain edustajakokous-

¹ Suomen palvelijain neljännen edustajakokouksen pöytäkirja, s. 40.

ten pöytäkirjat. Suhteellisen vähäiseksi niissäkin jää erityisesti maalaispalkollisten oloja koskeva aineisto, mikä johtuu heidän erikoislaatuista elinehdoistaan, jotka tekivät osallistumisen yhteiskunnalliseen toimintaan heille vieläkin vaikeammaksi kuin kaupunkilaispalvelijoille. Maalla olivat torpparit tässä suhteessa tuntuvasti paremmassa asemassa kuin palvelijat. Torppareilla oli edes omat asuntonsa, joissa saattoi tarpeen tullen vaihtaa mielipiteitä naapureiden kanssa. Talojen nurkissa tai yhteisissä "väentuvissa" asuneilla, ankaran ja välittömän silmälläpidon alaisina työskentelevillä palkollisilla ei tällaisia tilaisuuksia juuri ollut. Heidän ei sallittu poistua ulos asunnosta ilman isännän lupaa, eikä yleensä keskustellakaan sivullisten kanssa. Kun torpparia on aiheellisesti verrattu keskiajan maaorjaan, oli renki tai piika lähinnä henkiorjan asemassa.

Vuonna 1906 pidetyssä palvelijain kolmannessa edustajakokouksessa Miina Sillanpää luonnehti vuonna 1865 säädettyä ja vasta vuonna 1920 kumottua palkollissääntöä yhdeksi häpeällisimmistä lakisäädöksistämme. Se antoi isännälle oikeuden mitä pikkumaisimpaan palvelijan hoitamiseen, säälimättömään riistämiseen, epäinhimilliseen kohteluun, jopa pahoinpitelyynkin. Palvelijalla ei saanut olla lukittua arkkua tahi laukkuja, vaan hänen henkilökohtainen omaisuutensa oli isännän valvonnassa. Työpäivä oli käytännöllisesti katsoen rajaton. Isännällä ei ollut oikeutta tappaa palvelijaansa, kuten oli vanhan ajan orjanomistajalla, mutta lyödä sai. Palkollissäännön 3. pykälän mukaan isännällä oli oikeus antaa ruumiillista kuritusta alle 13-vuotiaalle tyttöselle ja alle 18-vuotiaalle pojalle, elleivät nämä jaksaneet suorittaa isännän "kohtuulliseksi" katsomaa työtä, joka Miina Sillanpään sanojen mukaan usein tiesi 24 tunnin työpäivää. Orjuus ei tässä tapauksessa ollut elinkautista, vaan oli voimassa vuoden kerrallaan, "pestimarkkinoilla" tehdyn kaupan perusteella. Mutta tämä vuosi olikin useimmissa tapauk-

sisä sietämättömän raskas. "...Nyt tapahtuu varsin usein, että palvelijalle annetaan palvelussopimusta tehtäessä aivan vääriä tietoja työn laadusta ja työn paljoudesta. Samoin tapahtuu, että palvelijalle luvataan enemmän palkkaa kuin mitä sitten maksetaan. Ja kun usein sopimus on tehty ilman todistajia, niin millä voi palvelija todistaa, että hänelle on luvattu enempi. Kun palkka on aivan ylimalkainen, ja kun palvelija asuu isäntänsä luona, niin ymmärretään sillä, että palvelijan on uhrattava koko aikansa isäntänsä hyväksi. Ei siis ole tullut kysymykseenkään ylityömaksu. Eikä palvelija ole voinut sanoa, että hän tekee ylityötä, jos hän onkin ollut pakotettu työskentelemään 24 tuntia vuorokaudessa, kun ei missään sanota, että palvelijan työpäivä on niin ja niin monta tuntia."¹

Saman isännän palvelukseen toiseksi vuodeksi ei monikaan halunnut mennä, ja tästä johtunut työvoiman vaihtuvuus vaikeutti myös osaltaan työväenjärjestöjen työtä tämän väen keskuudessa. Lukuisia olivat tapaukset, joissa palvelija ei katsonut jaksavansa täyttää isännän "kohtuullisia" vaatimuksia, vaan lähti kesken vuotta omin lupinsa pois palveluspaikastaan. Sellaisissa tapauksissa hänet voitiin tuoda kruununkyydillä eli "körükyydillä" takaisin kuten vankikarkuri ainakin.

Palvelusväki oli tavallisesti talon ruoassa. Ravinto oli parhaassakin tapauksessa hyvin yksipuolista. Siihen kuului pitkien ajanjaksojen kuluessa yksinomaan leipä, peruna ja suolasilakka, tämän asemesta usein pelkkä silakan suolavesi, juomana "kurnaali", kuorittu maito. Hyvin yleistä oli, että silloinkin, kun renki sai syödä samassa pöydässä talonväen kanssa, "pöydän siinä päässä, missä nämä palkkatyöläiset söivät, oli huonompaa ruokaa kuin varsinaisella talonväellä. Voi sattua, että voi-

¹ Pöytäkirja Suomen palvelijain kuudennesta edustajakokouksesta Viipurissa 11.—12/8 v. 1911. Alustuksia s. 3. Miina Sillanpään ehdotus yleiseksi työsopimukseksi palvelijoille.

astia oli kyllä rengin ulottuvilla, mutta hän tiesi hyvin, että se kuului vain talonväelle.”¹

Siivekäs sanonta ”Jos ei renki syö, niin kyllä sika syö” oli yleistettynä jonkin verran liioiteltu, mutta ei aiheeton. Viipurissa vuonna 1911 pidetyssä palvelijain edustajakokouksessa J. Kujala totesi mm.: ”Suurtiloilla on asiainlaita niin, että pehtoori saa toimittaakseen muonamiesten luonnontuotesaatavat ja omaa pussiaan paikatukseen ostaa hän ne huonointa laatua, toisinaan aivan epäterveellistä moskaa.”

Palkollisten asunto-olot olivat kaiken arvostelun alapuolella. Miina Sillanpää nimitti muonamiesten asumuksia ”porsaan purtiloiksi”. Yksityiskohtainen selostus tästä asiasta sisältyy Lapuan työväenyhdistyksen palvelija-ammattiosaston esitykseen, jossa sanotaan: ”On surkuteltavaa nähdä maalaispalvelijain asema koko laajuudessaan. Kaikkein räikeimpiä epäkohtia muodostavat tässä palvelijain asunto-olot. Etelä-Pohjanmaalla nämä ehkä räikeimmin pistävät esiin. On suorastaan rikokselista, terveellä ihmisjärjellä ajateltuna, että keskellä Kyrön kuuluisien peltujen osa kansaa viruu mitä epäterveellisimmässä asunnoissa. Tuntuu suorastaan uskottomalta, että talvellakin täytyy asua lämpöä pitämättömässä huoneissa ja missä ei ole minkäänlaisia lämmityslaitteita, puhumatta muista vähäisistä mukavuuksista. Näin ollen ei ole ollenkaan harvinaista esim. se, että tuiskeyön jälkeen lunta on seinänraoista tullut peitteen päälle. Mutta eipä nämä asunnot juuri mieltäinnostavilta tunnu kesän aikanaan. Useimmiten niissä ei ole ikkunaan muistuttavaa, ainoastaan luukulla varustettu aukko. Huone rakennettu joko lantasaïliön viereen tai kaikenmoisen romun säilytys huoneiden päälle, mistä pöly ja paha ilma harvan lattian läpi tunkee ylös huoneeseen.

Isännistön puolelta on esitetty että palvelijat siirtyi-

¹ Ampuja, s. 21.

sivät ns. asuintupiin, mutta tällä tavalla ei suinkaan asia olisi autettu. Näissä asuminen talvisaikaan on vallan mahdotonta, sillä tuvassa säilytetään hevosajokaluja, sianruokia ym. Palvelusväki kun on suurimmalta osaltaan nuorta väkeä, joutuvat he näissä 'tuvissa' asuen aina isäntävään haukkumisien alaisiksi. Persoonallista vapautta eivät he siten saisi nauttia ollenkaan. Kurjissa asunnoissa asuminen tuo sinne liittolaisensa, keuhkotaudin, tuon köyhälistön painajaisen, joka suuressa mittakaavassa raivoaa palvelijoidenkin keskuudessa."¹

Palvelijain tylystä ja epäinhimillisestä kohtelusta sisältävät edustajakokousten aineistot paljon järkyttävää tosiasia-aineistoa. "Kohtelussa annetaan palvelijan joka hetkellä tietää orjan asemansa", todetaan eräässä esityksessä. Entinen kansanedustaja Aura Kiiskinen, joka omasta monivuotisesta kokemuksestaan tiesi, millaista oli olla "herrasväellä" palvelijattarena, muistelee: "Yleensä siihen aikaan oltiin sitä mieltä, että palvelija ei voi olla itsenäinen ihminen. Palvelijan piti tuntea itsensä olennoksi, jota saa kohdella miten alentavasti ja nöyryyttävästi tahansa."² Miina Sillanpää valitti, että "järjestyneen työväenkin keskuudessa tapaa toisia, jotka ovat valmiit heittämään ivallisia huomautuksia, kun on kysymys palvelijoista".

Tällaisten olojen vuoksi ei palkollisten elämässä jäänyt juuri sijaa minkäänlaisille aatteellisille harrastuksille ja pyrinnoille. Tätä asiantilaa valaisevat seuraavat palvelijain eri edustajakokouksissa tehdyistä esityksistä otetut lausumat: "Ei ole ihme, että henkinen tylsyys ja sen seuralainen raakuus ja matalamielisyys löytää suotuisaa maaperää palvelijaluokan keskuudessa. Sitähän on järjestelmällisesti kasvatettu, juoppouteenkin suoraan

¹ Pöytäkirja Suomen palvelijain liiton viidennestä edustajakokouksesta Helsingissä 17—19/6 v. 1917, s. 32.

² Vuosikymmenien takaa, Petroskoi 1958, s. 43.

vajotettu." "Tietämättömyyttä ja välinpitämättömyyttä löytyy kyllä surkuteltavan paljon koko työväenluokassa, mutta palkolliset, etenkin juuri muonarenkien luokka on tässäkin suhteessa kaikkein huonoimmalla kannalla." "Ainoaksi henkiseksi nautinnoksi jää kirkossa käyminen. Huvitushalua tyydytetään arvottomilla, usein raaoillakin huvituksilla." "Jos pannaan toimeen palvelijain kokous, eivät palvelijat sinne tule, usein ei niitä sinne lasketa vaikka kyllä ajetaan porvarillisiin pimitysseuroihin."

Palkollisten asema vuotta 1917 edeltäneen ajan Suomessa tekee ymmärrettäväksi sen, että työväenjärjestöjen vaikutus oli kaikkein heikointa juuri tämän työläisaineuksen keskuudessa, vaikka se oli häikäilemättömminkin riistettyä ja sorrettua. Mikko Ampuja, joka usean vuoden ajan toimi Palvelijain liiton matkapuhujana, joutui alituisesti toteamaan, miten suuri ero oli toisaalta torpparien, toisaalta palkollisten kiinnostuksessa yhteiskunnallisiin kysymyksiin. "Usein kävikin niin, että kun piti puhua palvelijoille, pääasiallisen kuulijakunnan muodostivat torpparit ja puheen sisältö oli tietysti silloin muutettava kuulijakuntaa vastaavaksi... Itsenäisen Palvelijain liiton toimintaa varsinkin maaseudulla vaikeutti ennen kaikkea se, että se ikäänkuin hukkui torpparien valtavaan liikehtimiseen noina aikoina. Esim. Huittisten palokunnantalolle oli ilmoitettu palvelijain kokous johonkin sivuhuoneeseen, samalla kun talon juhlasalissa pidettiin torpparien kokousta. Torpparien kokoukseen osallistui kuutisensataa torpparia, kun taas palvelijoita oli saapunut vain kymmenkunta, joten tämän pikkujoukon kokouksesta oli luovuttava."¹

Maaseudulla oli monin paikoin hyvinkin virkeitä työväenjärjestöjä, joiden jäsenistö oli miltei yksinomaan torppareita sekä mäkitupalaisina eläneitä käsityöläisiä ja päiväläisiä. Nämä olivat ensi sijassa tukemassa niitä esi-

¹ Pajasta parlamenttiin, s. 47.

tyksiä, joita työväen edustajat tekivät eduskunnassa, vaikkakin heikolla menestyksellä, palkollisten kurjan aseman helpottamiseksi. Mutta maalaispalkollisten oma järjestötoiminta oli aina vuoteen 1917 saakka miltei olematonta. "Tähänastinen toiminta osoittaa, että varsinkin maalaispalvelijat, jotka varsinaisesta palvelijakunnasta muodostavat enemmistön, ovat vielä miltei kokonaan järjestäytymättömiä, ja mahdottomalta näyttää vastaisuudessakin saada heitä suuremmissa määrin liittymään osastoihin." Näin toivottamaksi arvioi tilanteen vuonna 1911 pidetty palvelijain edustajakokous. Samanlaisena pysyi tilanne vuoden 1917 vallankumouskevääseen saakka.

Vuoden 1910 valtiopäivillä tehtiin päätös yleisen palkollisten oloja koskevan tilastollis-taloudellisen tutkimuksen toimittamisesta "varsinkin sen seikan selvittämiseksi, onko erityinen palvelusväen suojelulaki katsottava tarpeelliseksi." Kuitenkin jouduttiin eduskunnassa vielä vuonna 1917 toteamaan, että "meiltä puuttuu kokonaan luotettavia tutkimuksia tämän kansanluokan oloista." Mistä syystä näin kipeän tarpeen vaatima tutkimus on jäänyt suorittamatta, siitä ei eduskunnan asiakirjoissa ole löydettävissä selitystä, mutta ainakin osaksi siihen lienee vaikuttanut maanomistajien vastahakoisuus heidän palkollistensa olojen tutkimista kohtaan. Miina Sillanpää viittasi eräässä puheenvuorossaan siihen, että isännät eivät halua laskea tutkijoita palvelijoittensa puheille, koska katsoivat sen "kotirauhan häiritseväksi".

Palkolliset ja heihin lähinnä rinnastettavat muonamiehet kuuluivat luokka-asemaltaan tietenkin työväestöön. Mutta tämän väestönosan suureen enemmistöön kohdistunut säälimätön riisto, raskaat työ- ja elinehdot, pikkumainen holhous ja eristäminen muusta maailmasta aiheuttivat vakavan esteen sen luokkatietoisuuden herää-

¹ Toiset valtiopäivät 1917, Liitteet IX, s. 924.

miselle. Sen oli vaikeampi kuin maaseudun muiden köyhälistöryhmien löytää paikkaansa työväen yhteisessä taistelurintamassa, se oli alttiimpaa työväenliikkeelle vieraiden voimien vaikutuksille.

Väliryhmien asennoituminen

Suomen teollisuustyöväestö ja maaseudun tilattoman väestön suuret joukot olivat kauan ennen kansalaissodan alkamista muodostaneet yhteisen luokkataistelurintaman teollisuuskapitalisteja, kartanonherroja ja suurtalollisia vastaan. Vastakkain olivat suomalaisen yhteiskunnan perusluokat, joiden edut olivat jyrkästi ja sovittamattomasti ristiriidassa keskenään. Tämä tajuttiin kummassakin leirissä. Ei vain luokkatietoisuus, vaan myös luokkaviha oli molemminpuolista.

Mutta miten asennoituivat näiden perusluokkien välillä olevat väestöryhmät, omien kätensä työllä eläneet itsenäiset pienviljelijät, asutuskeskusten pienyrittäjät, vapaiden ammattien harjoittajat, viran- ja toimenhaltijat, opettajat, mestarit, "kaulusköyhälistö"? Miten tämä kysymys ratkeaisi, sillä tuli olemaan hyvin suuri merkitys vastaista kehitystä ajatellen. Kysymys saattoi olla vain suuntautumisen joko työväenluokkaan tai porvaristoon, sillä poliittisesti merkittävää itsenäistä osaa nuo väestöryhmät eivät voineet esittää.

Niin ominaista kuin näille väliryhmille yleensä onkin niiden aseman ristiriitaisuudesta johtuva horjuvuus luokkataistelujen eri vaiheissa, ne kallistuivat silloisessa Suomessa melko yhtenäisenä joukkona porvariston johdettaviksi. Työväenliikkeen pyrkimykset eivät saaneet niiden keskuudessa sanottavaa kannatusta. Tällaiseen asiaintilaan näyttää osaltaan vaikuttaneen työväenliikkeen yksipuolinen ja lyhytnäköinen suhtautuminen näi-

hin väestöryhmiin. Useat maamme silloisen työväenliikkeen johtohenkilöt ovat jälkeensä suorittamassaan itsearvostelussa tunnustaneet kohtalokkaaksi virheeksi sosialidemokraattisen puolueen vieroksuvan suhtautumisen sellaiseen suureen ja merkittävään väestöryhmään kuin n. 125-tuhantiseen itsenäiseen talonpoikaistoon, josta valtaosa oli omalla työllään eläviä pientilallisia. Syynä työtätekevän talonpoikaiston suuren joukon asennoitumiseen työväenluokkaa vastaan oli Kullervo Mannerin sanojen mukaan se, että ”silloinen työväen vasemmistososialidemokraattinen puolue, jyrkästä luokkataistelukannastaan huolimatta, oli enemmän taikka vähemmän vanhain sosialidemokraattisten puolueitten malliin ollut politiikassaan paljaastaan työväen ja maa-seudun puoliproletaarien asianajaja ja pysyi tällä ’ylhäisellä’ pohjalla melkein horjumatta, unohtaen talonpojat muka oikeaoppisen marxilaisuuden nimessä.”¹

”Oikeaoppisella marxilaisuudella” Manner on tässä ilmeisesti tarkoittanut Karl Kautskyn dogmaattisia teorioita, joiden vaikutus näkyy enemmän tai vähemmän voimakkaana Suomen työväenliikkeen johtohenkilöiden näitä asioita koskevissa lausunnoissa. Vieroksuva suhtautuminen itsenäisen työtätekevän talonpojan ongelmiin saa ehkä kaikkein jyrkimmän ja säälimättömimmän ilmauksensa Oskari Tokoin vuonna 1911 julkaistussa kirjasessa Piirteitä maatalouskysymyksestämmä, jossa mm. sanotaan, että ”työväestö ei voi lähteä ajamaan mitään sellaisia maanviljelyksen alalla toimeenpantavia uudistuksia, jotka tarkoittavat erityisesti jonkun tuotantomuodon säilyttämistä tai synnyttämistä... eipä vielä sittenkään, vaikka olisi kysymys jonkun aivan kurjissa oloissa elävän tuottajaluokan eduista, jos vain sellainen uudistus tarkoittaa ainoastaan heidän erikoisasemansa ja erikois-

¹ Suomen työväen vallankumous. Arviota ja itsekritiikkiä. Leningrad 1928, s. 58—59.

etujensa turvaamista tuottajina tai omistajina.”
(Sivu 103)

Lainailtuaan mainitunlaisia lausuntoja vuoden 1914 valtiopäivillä pitämässään puheessa maalaisliittolainen kansanedustaja Luopajarvi sai otollisen aiheen syyttää sosialisteja, jotka eivät piittaa siitä, ”jos velkainen maanomistaja ja nälkäinen tilaton keskenään joutuvat vihamielisiin suhteisiin”. Tällainen todistelu herätti vastakaikua itsenäisten pienviljelijäin keskuudessa, ja hyödyn sosialidemokraattien virheellisestä asennoitumisesta korjasivatkin porvaripuolueet, lähinnä maalaisliitto. Mutta kun samassa puheessa sosialidemokraattien puoleen kääntyen väitettiin, että ”te ette ole maaseudun tilattomain, vaan järjestyneen työväen etujen valvojia”, niin siinä mentiin jo asiattomuuksiin eikä se voinut tehdä toivottua vaikutusta. Maaseudun tilattoman väestön luottamus teollisuustyöväestön apuun ei ollut minkäänlaisella agitaatiolla horjutettavissa. Siinä suhteessa vanha sosialidemokraattinen puolue oli hoitanut leiviskänsä hyvin.

Kaupungeissa ja tehdaspaikkakunnilla sosialidemokraattisen puolueen vaikutus rajoittui harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta miltei yksinomaan työläisiin. Pienyrittäjät, mestarit, liike- ja konttorityöntekijät sekä opiskelijat lukeutuivat yleensä porvaripuolueiden kannattajiin. Juopaa oli omiaan syventämään tuon väen usein osoittama ylimielisyys ruumiillisen työn tekijöitä kohtaan, mikä herätti näissä ärtymystä.

Kansakoulunopettajienkin enemmistö luki silloin itsensä porvaristoon. Tämä todettiin muun muassa vuoden 1907 valtiopäivillä käsiteltäessä kysymystä kansakoulunopettajien palkkauksesta. Hilja Pärssinen, yksi seitsemästä sosialidemokraattiseen eduskuntaryhmään kuuluneesta kansakoulunopettajasta, sanoi opettajien itsensä antaneen aiheita epäluuloisuuteen, jota heitä kohtaan työväestön keskuudessa tunnettiin. Porvariedustajille jotka kuvailivat kuinka äärettömän pitkiä työpäiviä kan-

sakouluopettajien pitää tehdä, hän huomautti, ettei tuo väite pitänyt paikkaansa ainakaan menneen vaalikampailun aikana, jolloin nämä ”töin tuskin pitivät viittä tuntia koulua ja lähtivät pitkin pitäjää kiertelemään milloin suomalaisen, milloin nuorsuomalaisen puolueen agitaattoreina”.

Eduskunta tuottaa pettymyksiä

Yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden pohjalla valittuun ensimmäiseen eduskuntaan, joka vuonna 1907 kokoontui, oli työväestön leirissä kiinnitetty suuria toiveita, sitäkin suuremmalla syyllä, kun siinä oli työväenpuolueella vankka edustus. Ei kuitenkaan kestänyt pitkää aikaa, ennen kuin havaittiin toiveiden pettäneen. Katkera kokemus pakotti toteamaan, että porvaristolla oli miltei rajattomat mahdollisuudet estää sille vastenmielisten uudistusten voimaantulo, ja että se myös käytti näitä mahdollisuuksia arvelematta hyväkseen. Sen edustajat osasivat vitkuttaa ja jarruttaa asioiden käsittelyä loputtomiin ”laillisuus”-verukkeilla yms. Ja ellei muu auttanut, vedottiin Venäjän vallanpitäjiin, joilla oli valta ja voima estää eduskunnassa hyväksytyin lain voimaantulo ja hajottaa eduskunta.

Jo vuonna 1909 pidetyssä sosialidemokraattisen puolueen Kotkan puoluekokouksessa kansanedustaja K. H. Wiik joutui toteamaan eduskuntatyöllä saavutettujen tulosten laihuuden. Hän myönsi, että ”me olemme uskottelleet liikoja yleisestä äänioikeudesta saarnatessamme” ja korosti voimakkaasti ulkoparlamentaaristen taistelukeinojen välttämättömyyttä. ”Me emme voi eduskunnassa todellisiin parannuksiin porvareita taivuttaa, ellei meillä ole sen ulkopuolella voimaa”, hän sanoi. Ainoana myönnteisenä tuloksena kolmatta vuotta kestäneestä valtiopäi-

vätyöstä hän mainitsi leipurilain, joka merkitsi tiettyä helpotusta leipurien epäinhimillisiin työoloihin, ennen kaikkea luonnottoman pitkän työpäivän lyhentämistä. Mutta tämänkin lain syntyhistoria on ollut porvarillisten edustajien harjoittaman sitkeän jarrutustaktiikan historiaa. Asian ollessa ensimmäisen kerran esillä eduskunnassa porvarillisetkin edustajat olivat asettuneet leipurien 8-tuntisen työpäivän kannalle, mutta asian mentyä suureen valiokuntaan muuttivat mielensä. Matti Paasivuori huomautti tämän johdosta, että porvarillisia vaivasi ”jokin paha henki”. Ursin leimasi porvarien menettelyn yritykseksi leikkiä valiokunnassa ylähuonetta, jolla on valta ja voima kumota alahuoneen päätökset.

Koko Suomen työväestö seurasi suurella mielenkiinnolla eduskunnassa tapahtunutta leipurilain käsittelyä. Vaikka asia koski verraten pientä ammattikuntaa, sillä oli suuri periaatteellinen merkitys, koska kysymyksessä oli ensimmäinen varsinaisesti työväen asemaa koskeva laki. Sitä ärsyttävämmän vaikutuksen teki työläisiin porvarien tässä asiassa harjoittama jarrutus, josta hyvin varovainen Reino Oittinenkin sanoo, että ”tuskin mikään sosiaalinen uudistus on herättänyt aluksi niin tiukkaa vastustusta kuin tämä laki.”

Vuoden 1909 valtiopäivillä oli käsiteltävänä ns. ehdotus asetukseksi teollisuusammattityöstä. Se koski lähinnä teollisuustyöläisten työaika ja työnsuojelua. Pääasialliseksi kiistan aiheeksi tuli maamme työväenliikkeen jo vuodesta 1899 alkaen esittämä yleinen 8 tunnin työpäivän vaatimus, jonka eduskunnan porvarillinen enemmistö jälleen hylkäsi.

Sitkeästi vastustivat porvariston edustajat myös maaseudun pieneläjiä, laajan tilattoman väestön ja torppareiden sietämättömän raskaan aseman helpottamista tar-

¹ Reino Oittinen: Työväenkysymys ja työväenliike Suomessa. Tammi, s. 150.

koittavia esityksiä. Sulo Wuolijoki toteaa, että kun eduskunnassa oli esillä kysymys torpparien häätöuhkan torjumisesta, "paljastivat porvarilliset tämän asian käsittelyssä luokkaitsekkyytensä ja poliittisen sokeutensa niin räikeästi, että sille tuskin löydetään Suomen historiassa vertaa."¹ He vaativat itse asiassa maanomistajien häätöoikeuden säilyttämistä miltei rajattomana, niin että torpparit voitaisiin häätää maksamatta heille kohtuuden mukaan kuuluvaa korvausta.

Porvarillisten edustajien, ennen kaikkea suomettarelaisien, suhtautuminen pieneläjien ahdinkotilaan ja oikeutettuihin toivomuksiin oli Wuolijoen todistuksen mukaan suorastaan kyynillistä. Tampereen torpparikouksen vaatimusohjelman vastapainoksi mainittu puolue julkaisi ensimmäisten vaalien edellä vaaliohjelman, jossa demagogisesti luvattiin kaikille torppareille elinkautiset eläkkeet. "Kun sitten", kertoo Wuolijoki, "maatalousvaliokunnassa edustaja Paasikiveltä tiedusteltiin, mihin paikkaan se eläkepykälä maanvuokralakiin sovitetaan, tämä arvon herra vastasi: Ei sitä tarvitse maanvuokralakiin panna ensinkään, sillä se on jo ennestään olemassa vaivaishuoltolaissa, ja pysyköön siellä edelleenkin."

Vuodesta 1907 lähtien teki työvään eduskuntaryhmä jatkuvasti esityksiä myös palkollisia orjuuttaneen palkkaussäännön kumoamisesta. Mutta jo alustavassa valiokuntakäsittelyssä, kuten Miina Sillanpää myöhemmin totesi, "tuli ilmi, että mitään todellista hyvää ei ole porvareilta odottaminen". Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän toimintakertomuksessa vuodelta 1907 arvellaan kaikkien porvareiden, maalaisliittolaisia myöten, asettuvan jyrkästi vastustamaan palkkaussäännön kumoamista, kun "sellainenkin kansanvaltaisuuden lipunkantaja kuin

¹ Sulo Wuolijoki: Torpparivapautus. Helsinki 1939, s. 60.

² Sama teos, s. 46—47.

Santeri Alkio, hänkin anomuksessaan puolustaa vuosi-orjuuden säilyttämistä.”¹

Eduskunnan porvarillinen enemmistö sai estetyksi kaikki palkkaussäännön kumoamiseen tähtäävät esitykset kansalaissotaan saakka. Samoin se torjui esitykset maanviljelysöläisten ottamisesta yleisten työväen suojelulakien alaisiksi ja vastusti vielä tapaturmavakuutuksenkin ulottamista palkollisia ja muita maatyöläisiä koskevaksi.

Varoittavia ääniä

Kysymyksessä toisensa jälkeen Suomen työväestö oli saanut mieliin painuvaa havainto-opetusta siitä, kuinka armottoman ja usein toivottomankin kamppailun takana on polttavimmankin tarpeen vaatimien uudistusten aikaansaaminen eduskunnallista tietä. Se sai nähdä suuromistajapiirien edustajien suhtautuvan jyrkän kielteisesti, jopa vihamielisesti ja usein ivallisestikin teollisuustyöväestön ja maaseudun pieneläjien aseman parantamista tarkoittaviin esityksiin. Työväestö ei voinut välttyä käsitykseltä, että porvaristo oli kerta kaikkiaan omaksunut sen kannan, ettei alemmille yhteiskuntaluokille saanut tehdä minkäänlaisia myönnytyksiä, koska nämä muutoin voivat oppia ”pahoille tavoille” ja jotakin saatuaan vaatisivat aina lisää. Tällaiseen käsitykseen antoi erityisesti aihetta ruotsikko- ja suomettelaisporvarien kielteinen asennoituminen yleisen kunnallisen äänioikeuden voimaansaattamiseen. Nämä näyttivät päättäneen jatkaa vanhan säätyeduskunnan perinteitä, jonka vimmatu vastarinta valtiollisen äänioikeuden voimaansaattamista vastaan oli saatu murretuksi vasta kansan välittömällä joukkovoimalla.

¹ Sivulla 40.

Vielä kymmenen vuotta yleisen valtiollisen äänioikeuden voimaansaattamisen jälkeen äänestivät kunnallisvaaleissa edelleenkin lehmät, sonnit ja muu omaisuus, ihmisten ollessa vailla äänioikeutta, kuten sosialististen kansanedustajain lausunnoissa todettiin. Pannessaan merkille sen suuttumuksen, jota tällainen häpeällinen asiain-tila herätti työtätekevän väestön keskuudessa, porvaripuolueetkin ilmoittivat vaaliagitaatioissaan kannattavansa kunnallislakien uudistamista. Mutta eduskunnassa niiden edustajat tekivät kaikkensa estääkseen yleisen kunnallisen äänioikeuden voimaan tulon. Eduskunnan pöytäkirjat vuodelta 1908 antavat kuvan varsinkin ruotsikkojen ja suomettarelaisten edustajien harjoittamasta jarrutuskamppailusta, joka herätti voimakasta suuttumusta työväestön keskuudessa. Kansanedustaja Matti Turkia esitti eduskunnan istunnossa 2. 10. suorastaan profeettalliselta kuulostavan lausunnon, jossa hän luonnehti porvariedustajien menettelyn ärsyttävää vaikutusta joukkoihin ja varoitti heitä tuosta vaarallisesta pelistä.

"Minun mielestäni jokaisen edustajan pitäisi tietää", lausui Turkia, "että tässä maassa löytyy suuri joukko kansalaisia kansan syvistä kerroksista, jotka ovat menettäneet jotensakin koko luottamuksensa rauhallisen kehityksen kulkuun ja joilta on riistetty toiveet, että rauhallista tietä saadaan mitään uudistuksia tässä maassa aikaan. Kun porvaristo, niinkuin nyt näyttää jotensakin varmaa olevan, tulee hylkäämään tämän kunnallislain uudistuksen, niin tehkää se tietäen, että te samalla yhä edelleen kasvatatte sitä joukkoa, joka ei luota rauhalliseen kehitykseen, vaan uskoo ainoastaan vallankumoukseen. Kun te tulette suuressa valiokunnassa menettelemään niin, että tästä kunnallislain uudistuksesta ei tule mitään, niin tietäkää se, että te samalla annatte vallankumouksellisille aseita; te koetatte saada sekasorron tässä maassa aikaan. Sillä teidän kaikkien pitäisi ymmärtää, että jos niin tarpeellista uudistusta kuin kunnallis-

lain uudistus on, ei saada hyvällä, niin kansa ottaa sen pahalla sopivan hetken tullessa. Kansan syvistä riveistä ei ole kadonnut se kokemus, jolla saavutettiin valtiollinen äänioikeus. Ja se tulee siihen kokemukseensa nojaamaan silloin, kun tulee sopiva hetki kunnallisen äänioikeuden saavuttamiseksi.”

”Mutta, hyvät porvarit, älkää luulko, että jos te nyt kiellätte kunnallislain uudistuksen, seuraava suurlakko tulee leikittyä yhtä rauhallisesti kuin viimeinen. Minä en ainakaan ole niin ihanteellinen, että sitä voisin uskoa. Sosialidemokraattinen puolue ei kykene silloin enää hillitsemään niitä voimia, joilta te olette kaiken luottamuksen rauhalliseen kehitykseen riistäneet.”¹

Samansuuntaisen varoituksen porvareille esitti edustaja O. W. Kuusinen: ”Se oli eräs patavanhoillinen ruotsikkoedustaja, joka täällä puhui siihen tapaan, ettei työväki siitä tyytyväiseksi kävisi, vaikka nyt myönnettäisiin työväelle tämä kunnallislakiuudistus, ja ehdotti sen vuoksi, että sitä ei olisi myönnettävä . . . Tuo on minusta lyhytnäköisen porvarin puhetta. Minun mielestäni tekisivät porvarit sängen viisaasti, jos he myöntäisivät tällä kertaa edes tällaisen uudistuksen. Porvarit tekevät aina viisaasti, jos he mieluummin ajoissa myöntyvät työväen uudistusvaatimuksiin, kuin kovin pitkälle jännittävät jousta ja kovin kauan jarruttavat välttämättömiksi käyneitä uudistuksia . . . Jollei nyt hyväksytä edes jossain määrin kunnollista kunnallislakia, niin sellainen porvarien menettely varmasti synnyttää tyytymättömyyttä, voipa synnyttää ehkä suuria kansanliikkeitäkin.”²

Kuusisen viittaus suurten kansanliikkeiden mahdollisuuteen ei ollut pelkkää teoriaa. Hän esitti otteita noihin aikoihin pidettyjen kansalaiskokousten päätöksistä, joissa porvariston menettelyä paheksuttiin. Porvarit yrittivät

¹ Toiset VP 1908. Ptk. I, s. 626.

² Toiset VP 1908, Ptk. II, s. 1805.

kuitenkin tässäkin tapauksessa suoriutua standardiväitteellään, että kysymys oli vain sosialistijohtajien harjoittamasta kiihotuksesta. Kansanjoukkojen voimakkaat mielenilmaukset pakottivat kuitenkin porvariedustajainkin taipumaan sen verran, että jonkinlainen, vaikkakaan ei työväestöä läheskään täysin tyydyttänyt laki yleisestä kunnallisesta äänioikeudesta tuli eduskunnassa hyväksytyksi. Vain 41 kaikkein sisukkainta ruotsikko- ja suometarelaisporvaria äänesti vastaan.

Laki ei astunut voimaan, sillä se ei saanut keisari-suuriruhtinaan vahvistusta. Tämän seikan ja eräiden toistenkin eduskunnan hyväksymien uudistusten samanlaisen kohtalon ovat eräät tieteenkin nimessä esiintyneet kirjoittajat selittäneet tukevan väitettään, jonka mukaan syyt vuoden 1917 keväällä alkaneeseen vallankumoukselliseen liikehtimiseen eivät olisikaan löydettävissä suomalaisen yhteiskunnan epäkohdista, vaan ulkopuolisesta puuttumisesta maamme asioihin, milloin keisarin jarrutuksena, milloin taas venäläisenä vasemmistoradikalismina jne. Tuollainen todistelu ei ota huomioon sitä kaksinkertaisen sorron alaista tilaa jossa Suomen työväestö eli, eikä Suomen valtaporvariston johtomiesten ja Venäjän keisarillisten vallanpitäjien yhteispeliä. Kieltäytyessään vahvistamasta mainittuja lakeja keisari ja suuriruhtinas tiesi, että hänen suomalaiset ystävänsä Suomen eduskunnassa ja senaatissa olivat niitä jyrkästi vastustaneet. Porvariston johtomiesten juonitteluihin Venäjän vallanpitäjien kanssa viittailivat työväen edustajat jo vuonna 1908, mutta vuoden 1917 toisilla valtiopäivillä saattoi Matti Paasivuori vuonna 1908 säädetyistä kunnallislajeista keskusteltaessa porvareille ärjäistä, että "teidän estitte ne silloin käytäntöön tulemasta tuon ryssäläisen senaatin avulla."¹

¹ Toiset VP 1917. Ptk. I, s. 231.

Mitta täyttyy

Ankara työttömyys oli suomalaisen yhteiskunnan kipeimpiä pulmia. Työttömien armeijan supistamiseksi ja sen aseman helpottamiseksi tehdyt työväen edustajien aloitteet jäivät tuloksiltaan varsin vaatimattomiksi, sillä porvariston edustajat suhtautuivat niihin yleensä torjuvasti ja kylmäkiskoisesti. Maailmansodan alkuvuosina toivat venäläisen sotalaitoksen suorittamat linnoitustyöt tuntuvaa helpotusta työttömyystilanteeseen. Mutta nämä "patterityöt" olivat vain väliaikaisia. Ne loppuivat vuoden 1917 alkupuolella, ja se merkitsi lähes sataan tuhanteen nousevan miesjoukon joutumista jälleen "kilometritehtaalle".

Työttömyyden ohella oli suuria kansanjoukkoja yhä pelottavampana uhkaava nälkä lisäämässä yleistä ahdistusta. Sotavuosien jatkuvasti kärjistyneen elintarviketalouden pohjalla rehotti hurja keinottelu, jota valtiolta ei pystynyt hillitsemään. Se oli äkkirikikkaiden liikemiesien, "kulassien" ja "jobbareiden" kulta-aikaa. Elintarviketalouden joudutti luokkakautumista maaseudulla. Kartanonomistajat ja suurtalolliset rikastuivat köyhempien talonpoikien sortuessa joukoittain tiloiltaan.

Tilanteen tukaluutta lisäsi vielä se, että Suomeen oli saksalaisten mahdollisen hyökkäyksen varalta sijoitettu satatuhantinen armeija venäläistä maaväkeä ja huomattava osa Itämeren laivastoa. Vaikka venäläinen sotaväki yleensä pysyttelikin omilla kasarmi- ja satama-alueillaan eikä puuttunut Suomen sisäisiin asioihin, sen pelkkä läsnäolo oli omiaan tihentämään sitä painostavaa ilmapiiriä, jonka venäläinen virkavalta santarmeineen ja virkaintoisine suomalaisine poliisikätyreineen, majesteettirikossyytteineen, karkotuksineen, kotitarkastuksineen, painokanteineen ja monine muine sortotoimenpiteineen oli luonut. Niin kauan kuin venäläisen sotaväen keskuudessa ei ollut havaittavissa merkkejä vallankumoukselli-

sista mielialoista, näkivät maamme työläiset siinä osan sitä väkivaltakoneistoa, joka turvasi porvaristolle mahdollisuuden esteettömään riistoon ja keinotteluun.

Tilanteen vaikeutuessa kasvoi tyytymättömyys kansan keskuudessa kasvamistaan. Tätä todisti muun muassa työväenpuolueen vaikutuksen nopea lisääntyminen ja sen vuonna 1916 suoritetuissa vaaleissa saama vaalivoitto, joka tuotti sille 103 edustajapaikkaa, siis ehdottoman enemmistön. Työväenjoukkojen tyytymättömyys purkautui ensimmäisen maailmansodan aikana ilmoille lukuisina sekä kaupungeissa että maaseudulla puhjenneina lakko-yrityksinä, jotka kuitenkin sota-ajan pakkokeinoin, venäläisen virkavallan ja Suomen porvariston yhteisvoimin tukahdutettiin. Mutta kun epäkohdat eivät vain jääneet olemaan, vaan kärjistyivät jatkuvasti, oli ilmeistä, että patoutunut ja väkivalloin pidätetty tyytymättömyys odotti vain sopivaa tilaisuutta purkautuakseen. Sellaisen tilaisuuden toi keisarikunnan emämaassa Venäjällä maaliskuussa 1917 puhjennut vallankumous.

II. VALLANKUMOUSKEVÄT

Padot murtuvat

Maaliskuun 10. päivänä Venäjällä alkanut vallankumous merkitsi Suomen kansalle lähinnä sen väkivalta-koneiston herpaantumista, johon täällä vallinnut keisari-
rillinen, kapitalistinen ja puolifeodaalinen sorto- ja riisto-
järjestelmä oli nojannut. Venäläisen sotaväen nostettua
täälläkin vallankumouksen punaisen lipun, työläis- ja
talonpoikaissotilaiden ryhdyttyä selvittämään välejänsä
vastavallankumouksellisten upseerien kanssa tapahtui
maassamme monia näkyviä muutoksia. Itsensä vihatuksi
tehnyt venäläinen kenraalikuvernööri Seyn sai äkkinäisen
lähdön ja hänen tilalleen lähetettiin uusi, joka yritti
esiintyä joustavammin. Nopeasti häipyi tiehensä myös
venäläisistä upseereista ja muista virkamiehistä kokoon-
pantu Suomen hallitus, "sapelisenaatti". Yhdessä
yössä katosi kuvasta tsaarivallan tyypillisin ja vastenmie-
lisiin edustaja, santarmi. Sotilaskapinan ansiota oli sekini,
että venäläisen virkavallan kätyrinä huonon maineensa
ansainnut suomalainen poliisi pantiin suurimmalta osal-
taan pois viralta ja järjestyksenpito siirtyi pääasiassa
työläisistä koostuneen miliisin tehtäväksi. Miliisiin tuli
toimia tavallisimmin työväenjärjestöjen eduskunnan val-
vonnan alaisena. Tällaisia "eduskuntia" alkoivat järjes-
tyneet työläiset valita heti maaliskuun vallankumouksen
puhjettua kaupungeissa ja maaseutupaikkakunnillakin,
lähinnä yhteisten paikallisten tehtävien hoitamista var-
ten. Saatiinpa virkaheiton keisarillisen senaatin tilalle
uusikasvoinen hallituskin, Tokoin senaatti, jonka jäse-

nistä puolet kuuluivat sosialidemokraattiseen puolueeseen.

Sortovallan kahleiden murtuminen herätti ennennäkemättömän laajat joukot aktiiviseen toimintaan. Vuosien ja vuosikymmenien varrella patoutunut tyytymättömyys purkautui esiin vuolaana liikehtimisenä, joukkokokouksina, lakkoina ja mielenosoituksina. Oireellinen merkki siitä, että kysymys oli todella syvälleikävästä kansanliikkeestä, oli sekin, että järjestyneen työväen mukana lähtivät suurin joukoin liikkeelle sellaisetkin takapajuiset köyhälistöryhmät, joihin työväenliikkeellä ei siihen saakka ollut sanottavaa vaikutusta. "Palvelijat heräävät", totesi Työmies selostaessaan 16. 4. pidettyä Helsingin palvelijattarien kokousta, johon oli saapunut yllättävän paljon väkeä, 2000 henkeä.

Kansanjoukkojen liikehtiminen herätti heti alkuun jyrkkää paheksumista porvariston leirissä. Helsinkiläiset oikeistolehdet Uusi Suometar ja Hufvudstadsbladet kiirehtivät leimaamaan "anarkiaksi" tapaukset, joissa väestö eri paikkakunnilla vaati vihatuimpien virkamiesten ja vanhan sortojärjestelmän käytyreiden erottamista. Porvariston vaikutusvaltaiset edustajat eivät halunneetkaan ymmärtää yhteiskunnallisten epäkohtien aiheuttaman kansanliikkeen todellisia syitä, vaan tyytyivät helppohintaiseen selitykseen, jonka mukaan kaikki oli vain "sosialistisen kiihotuksen" aikaansaannosta.

Ryntäys työväenjärjestöihin

Vallankumous teki lopun työväenliikkeeseen kohdistuneesta poliisivalvonnasta ja sensuurista. Työväenjärjestöjen jäsenmäärän ennätysmäisen nopea kasvu puhui selvää kieltä kansan syvien rivien heräämisestä tajuaan yhteiset edut. Suomen Ammattijärjestössä, johon vuoden

1916 lopulla oli kuulunut 170 osastoa ja 41 804 jäsentä, oli vuoden 1917 kesäkuun lopussa 1421 osastoa ja 154 991 jäsentä, ja vuoden loppuun mennessä lasketaan jäsenmäärän olleen jo yli 160 000. Erityisesti on mainittava maalaispalvelijain ja muiden maatyöläisten järjestäytymisen räjähdysmäisestä kasvusta. Vuonna 1911 pidetyssä palvelijain edustajakokouksessa näytti tilanne tässä suhteessa miltei toivottomalta, ja vielä vuonna 1913 olivat jääneet tuloksettomiksi Suomen Ammattijärjestön toimikunnan tekemät aloitteet maatyöläisten ammattiosastojen perustamiseksi. Mutta vallankumouskesänä 1917 päästiin niin pitkälle, että voitiin perustaa Suomen maatyöväen liitto maalaispalkkolisten, muonamiesten ja muiden maanviljelyksen ja sen sivuelinkeinojen alalla toimivien työläisten omaksi ammatilliseksi järjestöksi. Liiton perustavassa kokouksessa oli edustettuna n. 150 maatyöväen ammattiosastoa ja maaseututyöväenyhdistystä, joihin kuului yhteensä kymmenentuhatta jäsentä. Tämä ei ollut tietenkään paljon kyseisen väestöryhmän monisatuhantaiseen kokonaisuuteen nähden, mutta harppaus melkein täydellisestä nolatilasta noinkin huomattavaan saavutukseen merkitsi jyrkkää muutosta.

Oskari Tokoin mielestä työväenjärjestöjen jäsenmäärän huima nousu ei ollut tervettä, koska »se vei puolueen ja työväenjärjestöt pois entisiltä koetelluilta teiltään»¹.

Eikä Tokoi ollut vanhassa sosialidemokraattisessa puolueessa ainoa, joka noin ajatteli. Toisaalta oli niitä, jotka eivät rajoittaneet näköpiiriään yksinomaan vanhoihin »koeteltuihin teihin» eivätkä pitäneet niitä ainoana oikeina ja mahdollisina joka tilanteessa. Tällaiset henkilöt näkivät entistä laajempien joukkojen heräämisen yhteiskunnalliseen tietoisuuteen ja toimintaan myönteisenä ilmiönä. Työväenliikkeestä sivussa olleiden ja sen tapoihin

¹ Maanpakolaisen muistelmia, s. 179.

tottumattomien ihmisten rynnäkkömainen virtaaminen järjestöihin toi tietenkin mukanaan uusia ongelmia ja pulmia, mutta se oli historiallinen tosiasia, joka oli vakavana muistutuksena luokkataistelutilanteen perinpohjaisesta muutoksesta ja vanhojen toimintatapojen riittämättömyydestä.

8 tunnin työpäivästä kamppaillaan

Kun kipeän tarpeen vaatimia parannuksia moniin huu-taviin epäkohtiin oli saatu turhaan odottaa vuodesta vuoteen, vaati kansan oikeudentunto kärsityn vääryyden pikaista korjaamista. Kaikkialla maassa, niin teollisuuskeskuksissa kuin maaseudullakin, puhkesi lakkoja ja mielenosoituksia, joiden avulla teollisuustyöväestö, maataloustyöläiset ja torpparit antoivat pontta vaatimuksilleen. Ensimmäisellä sijalla näiden vaatimusten joukossa oli 8 tunnin työpäivän voimaansaattaminen. Eduskunnassa olivat työväen edustajat toimintansa alusta alkaen yrittäneet saada asiaa ratkaistuksi lainsäädännöllistä tietä, mutta turhaan. Porvariston edustajat olivat jarrutustaktiikallaan antaneet työläisille opetuksen, että asiaan oli tartuttava toisesta päästä, ryhdyttävä toteuttamaan sitä työväen omalla joukkovoimalla, eduskunnan päätöstä odottamatta.

Useissa tapauksissa oli työläisten ylivoima niin ilmeinen, ettei heidän tarvinnut ryhtyä edes lakkoon saadakseen työnantajat myöntymään 8 tunnin työpäivän vaatimukseen. Pelkkä lakon uhka riitti. Senaatti oli jo huhtikuun puolivälissä suostunut ottamaan 8 tunnin työpäivän käytäntöön Suomen valtion rautateiden konepajoilla. Ja 18. 4. saattoi Työmies-lehti ilmoittaa Helsingin valtuustoherrojen edellisenä päivänä päättäneen, että kaupungin töissä otetaan käytäntöön 8 tunnin työpäivä, jota työväki

oli vaatinut lakon uhalla. Samoihin aikoihin saatiin vaatetuslalla voimaan 8 tunnin työpäivä koko maassa.

Voimakkaimman panoksen taisteluun 8 tunnin työpäivän puolesta antoi kymmeniä tuhansia metallityöläisiä edustanut Suomen Metallityöväenliitto, joka julisti koko maata käsittävän metallityöläisten lakon alkavaksi 18. 4. "Ja tosiaan", kertoo Metallityöväenliiton silloinen sihteeri Eemeli Laiho (E. K. Louhikko) muistelmissaan, »huhtikuun 18. päivän aamuna kello 10 marssi lähes 30 000 metallityöläistä maan eri puolilla työpaikoistaan järjestyneissä riveissä joko työväentalolle tai muuhun sopivaksi katsomaansa paikkaan, jossa ensimmäinen lakkolaiskokous pidettiin. Helsingissä osallistui tähän maamme suurimpaan työtaisteluun 10 000 työläistä».¹ Lakko kesti vain yhden päivän, ja tuloksena oli 8 tunnin työpäivän saattaminen voimaan metallialalla koko maassa, vaikka eräät suurtyönantajat olivat lakon edellä todistelleet, että työläisten vaatimukseen on »suorastaan mahdotonta suostua». Metallityöläisten suuri voitto vaikutti rohkaisevasti työväenjoukkoihin, ja seuraavana päivänä julkaistiin Suomen Ammattijärjestön valtuuskunnan yksimielisesti tekemä päätös, jolla työläisiä kehoitettiin valmistautumaan yleiseen rynnäkköön työpäivän lyhentämisen puolesta.

Tämän jälkeen laajeni lakkoliike laajenemistaan. Se paisui niin suureksi, että ammatilliset järjestöt eivät voineet sitä hallita, vaan lakkoja tehtiin järjestön sääntöjä rikkoenkin.

Voimakasta liikehtimistä työpäivän lyhentämisen puolesta esiintyi maaseudullakin. Sitä vaativat verotyötä suorittavat torpparit ja maatyöläiset. Useimmilla suurtiloilla vaatimus keskimääräisestä 8 tunnin työpäivästä hyväksyttiin joko välittömästi tai lyhyen lakon jälkeen, eduskuntaan jätetyn lakiehdotuksen mukaisena. Mutta tapauksia,

¹ E. K. Louhikko: Teimme vallankumousta. Helsinki 1943, s. 109.

jolloin torpparien ja maatyöläisten täytyi turvautua avoimeen työtaisteluun, oli kesällä 1917 kuitenkin pitkälle toistasataa. Monin paikoin suurmaanomistajat torjuivat jyrkästi ja ylimielisesti maatyöläisten ja torpparien vaatimukset. Silloin taistelusta tuli sitkeä ja katkera maanomistajien turvautuessa mitä erilaisimpiin taistelumeneelmiin, lakonrikkureihin ja vihdoin väkivaltaankin.

Vaikka asutuskeskusten työläiset yleensä saivat vaatimuksensa helpommin toteutetuiksi, oli heidänkin eräillä aloilla käytävä sitkeää taistelua. Niinpä heinäkuun alkupuolella alkanut kirjatyöläisten lakko kesti toista kuu-kautta. Monta viikkoa kesti miliisimiestenkin lakko.

Pakotusta ja väkivaltaa

Kumouksellinen käytäntö kulki lainsäädännön edellä varallisuuteen perustuvan kunnallisen harvainvallankin romuttamisessa. Kunnallisen kansanvallan puolesta käydyssä joukkotaistelussa käytettiin eräillä paikkakunnilla kunnanvaltuustojen piirittämistä keinona niissä istuneiden yläluokan edustajien »pehmittämiseksi». Siihen ryhdyttiin ensin huhtikuussa Raumalla, missä kaksi viikkoa kestäneen yleislakon päätteeksi suuret mielenosoittajajoukot piirittivät parhaillaan istuntoaan pitäneen kaupunginvaltuuston kieltäytyen hajaantumasta ennen kuin valtuustoherrat olivat suostuneet luovuttamaan puolet valtuustopaikoista työväen edustajille. Samanlaisin vaatimuksin esiintyneet väkijoukot piirittivät Turun kaupunginvaltuuston tämän kokoonnuttua istuntoonsa 29. 5. ja estivät valtuustoherroja poistumasta talosta aina kesäkuun 1. päivään saakka. Samantapaisia esiintymisiä tapahtui mm. Tampereella, Viipurissa ja Malmilla.

Mitä pitemmälle kesä 1917 kului, sitä enemmän luokkataistelu kärjistyi maassa ja alkoi puolin ja toisin saada väkivaltaisia piirteitä. Ero työväestön ja porvariston käyt-

tämien menetelmien välillä oli kuitenkin selvästi havaittavissa. Työläiset pyrkivät yleensä saavuttamaan tavoitteensa nojaamalla aseettomaan joukkovoimaansa, tarpeen vaatiessa pakottamaan porvariston myöntymään vaatimuksiinsa sellaisten työväenliikkeessä vakiintuneiden taistelumuotojen kuin lakkojen ja mielenosoitusten avulla. Vain poikkeustapauksissa saatettiin käydä käsiksi työnantajaan ja rikkureihin. Vastapuolelle sitä vastoin oli jo alun pitäen luonteenomaista taipumus käyttää aseellista väkivaltaa. Heti maaliskuun vallankumouksen jälkeen, kun vanha poliisi oli hajotettu ja porvariston omien sotilaallisten järjestöjen perustamispuuhat vasta alullaan, toivoivat kapitalistit saavansa venäläiseltä sotaväeltä aseapua suomalaisia työläisiä vastaan. Työmieheissä kerrottiin 21. 4. paroni Wreden omistaman Varkauden Lehtoniemen konepajan johdon pyytäneen kirjeellisesti Helsingin venäläistä sotamies- ja työläisneuvostoa »nöyrimmästi lähettämään meille sotilaita puolustamaan hallussamme olevaa valtion omaisuutta». Yrityksistä yllyttää venäläistä sotaväkeä lakossa olleiden suomalaisten työläisten kimppuun alkoi tämän jälkeen saapua runsaasti tietoja eri puolilta maata, mm. Helsingin satamista, Raumalta ja Oulusta.

Varsinaisiin terroritekoihin työväkeä vastaan ryhdyttiin ensin ja useimmiten maaseudulla. Asutuskeskusten työläisillä oli paremmat mahdollisuudet puolustaa itseään kuin maaseudun hajallaan ja pieninä ryhminä asuvilla torppareilla ja maatyöläisillä. Näiden taistelu oli paljon vaikeampaa ja kohtasi useammin aseellista vastarintaa.

Seuraavassa esitetyt tiedot tällaisista työtaisteluista ja niiden yhdeydessä sattuneista kahakoista, joissa esiintyi jo tiettyjä kansalaissodan aineksia, on pääasiassa koottu Työmiehen, porilaisen Sosialidemokraatin ja muiden työväenlehtien uutisista. Eikä välittömiä ensi käden tietoja ole muista lähteistä juuri saatavissakaan, sillä koko

heinäkuun ja pitkälle elokuuhun kestänyt kirjaltajien lakko esti porvarilehtiä ilmestymästä, ja tämä oli juuri sitä aikaa, jolloin merkittävimmät noista yhteenotoista sattuivat. Ns. vapaussotakirjallisuus taas on palvellut kokonaan muita tarkoituksia kuin totuudenmukaisen kuvan antamista tapahtumista. Vaikka työväenlehtienkin uutiset saattavat joissakin yksityiskohdissaan sisältää epätarkkoja tietoja, ehkä ovat yksipuolisiakin, ne antavat kuitenkin luotettavan kuvan siitä, millaisina tapahtumat punaisten puolella nähtiin.

Jo varhain saattoivat työväenlehdet todeta yhä selvempiä merkkejä siitä, että suurmaanomistajien vastarinta oli suunnitelmallisesti harkittua ja ainakin osittain keskitetysti johdettuakin. Työmies kertoi toukokuun 5. pnä, että Westermarckin Latokartanoiden lakossa »nuorempi herra W. olisi ollut taipuvainen sovintoon, mutta mikäli on kuultu, Maataloustuottajain liiton pakotuksesta perääntyi».

Suunnitelmallisuus näkyy siinäkin, että eri puolilla maata alkoi samoihin aikoihin ilmestyä aseistettuja lakonrikkurijoukkoja. Työmies kertoo 31. 5. kuinka »tuollaisia joukkoja, joissa ainakin puolella pitää olla revolveri», oli alettu muodostaa entisistä erotetuista poliiseista ja ylioppilaista. Seuraavina päivinä saapui eri puolilta Suomea, mm. Nuutajärveltä, Sammatista, Ypäjältä, Padasjoelta, Karjalohjalta, Urjalasta ja varsinkin useista Satakunnan pitäjistä runsaasti tietoja siitä, kuinka esimerkiksi »outoja miehiä kuljeskelee pimeään tullen työväentalon ympärillä kokouksen aikana aseet kädessä», kuinka ne terrorisoivat aseettomia lakkolaisia, ojentelevat aseitaan lakkovahteja kohti »uhaten heti paikalla ampua lävitse, jos vähänkin lähestyy». Ypäjän maatyöläisten lakon yhteydessä ampui entinen poliisi Heino (toisten tietojen mukaan Heinonen) työmies Simo Saarikon. Sammatissa manttaalimiesten harjoittamasta terrorista kerrotaan: »Suurissa joukoissa ovat isännät kuljeskelleet aseistettui-

na lakkolaisia takaa-ajamassa. Viime tiistaina ryhtyivät isännät viimeiseen keinoon, virkavallan avulla kurittamaan lakkolaisia. Karjaan piirin nimismies saapui Karjalohjan taantumusaikaisen poliisin ja Sammatin poliisin kanssa Myllykylään ja pidatti laittomasti 16 lakkolaista ja vei ne kieveritaloon, jossa oli noin 16 isäntää koolla, pyssyjä seinällä. Täällä esiintyi nimismies kuulustelijana. Erään Puisto-nimisen lakkolaisen oli tämän jälkeen turvaututtava lääkärinapuun»¹.

Sammatin maatyöläisten lakkotaistelu oli kaikkein sitkeimpiä. Se kesti toista kuukautta ja päättyi työläisten osittaiseen tappioon, jonka aiheutti ankan terrorin avulla suojellun rikkurivoiman käyttö.

Verenvuodatusta Satakunnassa

Kaikkein katkerimmiksi kävivät taistelut maatyöläisten ja maanomistajien välillä Satakunnassa. Mouhijärven, Huittisten, Suodenniemen, Ikaalisten, Kiikoisten, Kiukaisten, Tyrvään ja monien muiden tämän maakunnan pitäjien lakkotapahtumien ja muiden jälkiselvittelyjen selostaminen oli hyvin huomattavalla sijalla työväenlehtien palstoilla varsinkin koko heinä- ja elokuun ajan. Mainittavimmaksi niistä muodostui 13. 7. tapahtunut Huittisten verilöyly, josta Työmies ja porilainen Sosialidemokraatti esittivät seuraavia tietoja: Kaksi päivää aikaisemmin puhjenneeseen lakkoon oli Huittisissa julistettu kaikki maataloustuotannon haarat, meijeri mukaan luettuna. Lakkolaiset olivat Lauttakylän torilla pitämässään kokouksessa päättäneet lähteä meijerille ilmoittamaan vaatimuksistaan ja pyytämään neuvotteluja. Kun oli saatu tieto työnantajapuolen aseellisista puuhailuista, tehtiin kokouksessa päätös, ettei vastarintaa kohdattaessakaan käytetä väki-

¹ Työmies 13. 7. 1917.

valtaa, eikä siihen valmistauduttukaan. Kun lakkolaiset saapuivat meijerin kohdalle, huomasivat he sen edustalla joukon ketjuun levittäytyneitä isäntämiehiä ja pysähtyivät. Tällöin ketjusta hyökättiin lakkolaisten kimppuun heitellen kiviä ja hakaten riimunvarsilla. Kun jotkut lakkolaiset vastasivat suutuksissaan kivisateeseen, aloitettiin meijerin luota tulitus, jolloin seitsemän tai kahdeksan lakkolaista vaipui verissään maahan. Lakkolaisia vastaan ammuttiin n. 50 — 60 laukausta. Ampujat, joita johti Huittisten piirin nimismies Leo Öller, kuuluivat kaikki Lauttakylän herrasväkeen ja talollisiin. Verilöylyn jälkeen heiltä otettiin revolverit ja pamput pois. Poliisitutkinnossa kuullut todistajat, ampujainkin puolelta kutsutut, kertoivat yhtäpitävästi, että herrat hyökkäsivät ensin aiheettomasti lakkolaisten kimppuun.

Huittisten verilöyly aiheutti rajun suuttumuksen myrskyn työläisten keskuudessa kaikkialla maassa. Seuraavina viikkoina esiintyi lehdissä tietoja monilla kymmenillä paikkakunnilla pidetyistä vastalausekokouksista, joissa vaadittiin verilöylyn toimeenpanijain pikaista rangaistamista ja paheksuttiin sitä, että nämä saivat jatkuvasti olla vapaalla jalalla sekä lausuttiin toivomuksia, "ettei missään muualla enää työtaistelussa moista teurastusta harjoitettaisi".

Sellaiset toiveet jäivät turhiksi. Vain muutama päivä Huittisten verilöylyn jälkeen pantiin Satakunnassa toimeen uusi aseellinen hyökkäys lakossa olleita maatyöläisiä vastaan, tällä kertaa Suodenniemellä. Uhrien määrään nähden ei tämä tapaus vedä vertoja Huittisten verilöylylle, mutta työväen taholta pidettiin sitä varsin merkittävänä siitä syystä, että kaksi korkeaa hallitusherraa, prokuraattori Svinhufvud ja poliisisenaattori Serlachius olivat edellisenä päivänä olleet Suodenniemellä neuvotteleissa suurmaanomistajien kanssa. Vähää ennen mainittujen herrojen tuloa oli Suodenniemellä oltu lähellä sovintoa, mutta heidän käyntinsä jälkeen oli maanomista-

jien käytös äkkiä jyrkentynyt. Ylempää ohjattuun järjestykseen viittaa sekin, että paikkakunnalle oli hyökkäyksen edellä keskitetty aseistettuja miehiä viidestä pitäjistä, Suodenniemeltä, Mouhijärveltä, Karvialta, Kiikoisista ja Hämeenkyröstä kruununvouti Arno Rydmanin ja nimismies Otto Wahlroosin johdolla.

Satakunnassa tässä vaiheessa tapahtuneista kovista työtaisteluista maaseudulla mainittakoon erityisesti vielä Mouhijärven maatyöläisten pitkä ja monivaiheinen lakko, joka porvariston leirissä itsensä poliisinaattori Serlachiuksen suulla leimattiin ”kapinaksi”. Maanomistajien toimesta haastettiin lakkolaiset oikeuteen. Se herätti voimakasta kuohuntaa työväestön keskuudessa kaikkialla maassa. Kun oikeudenkäynti aloitettiin Karkun käräjillä syyskuussa, saapui käräjäpaikalle useihin satoihin nouseva joukko Mouhijärven ja Karkun työläisiä. Turvatakseen lakkolaisille vaatimiensa rangaistusten langettamisen olivat suurmaanomistajatkin valmistautuneet omalla tavallaan ”seuraamaan” oikeudenkäyntiä. He marssittivat oikeuspaikalle sadoittain aseistettuja suojeluskuntalaisia. Menettely oli erittäin sotaista: ”Aamulla syyskuun 20. pnä kokoonnuttiin sitten hyvissä ajoin ennen käräjien alkua käräjätalolle, miehitettiin sisäänkäytävät sekä ryhmityttiin nelikulmionmuotoisen pihamaan ympärillä olevien rakennusten väliin ja taakse. Miehiä oli noin kolmesataa, ja heillä oli pistooli taskussa, mutta aseita ei paljastettu.”¹

Tuo epämääräiseltä vaikuttava sanonta ”pistooli taskussa” merkitsee, että jokainen tai lähes jokainen Karkun käräjätalon miehitykseen osallistuneista suojeluskuntalaisista oli aseistettu. Tällainen käsitys käy yhteen joissakin eduskuntapuheissa esitettyjen tietojen kanssa.² Aseita, varsinkin revolvereita ja pistooleja oli valkoisilla jo

¹ Einar W. Juva: Suomen kansan aikakirjat X, s. 239—240.

² Toiset VP 1917. Ptik I, s. 248—249. Nestor Arosen puheenvuoro.

tuohon aikaan runsaasti. Karkun käräjillä seisoivat vahvasti aseistettu suojeluskunta täysin aseettomia työläisiä ja työläisnaisia vastassa.

Matti Paasivuori, joka Tokoin senaattiin kuullessaan oli käynyt monilla maaseutupaikkakunnilla keväällä ja kesällä puhjenneita työriitoja sovittelemassa, vastasi myöhemmin syksyllä eduskunnassa porvarillisten edustajien väitteisiin, joiden mukaan syyllisiä maataloustyöläisten lakkoihin olisivat olleet työläiset ja että ne olivat sosialistisen kiihotuksen tulosta. Hän myönsi, että lakoina käytettiin erinäisissä tapauksissa väkivaltaakin. "Mutta", hän jatkoi, "useimmissa tapauksissa näissä lakoina ei käytetty väkivaltaisia keinoja, vaan olivat ne aivan rauhallisia lakkoja, ja useimmista niistä täytyy sanoa, että maanomistajat itse olivat suurimpana syytä. Kun maanomistajille esitettiin vaatimus 8-tuntisesta työpäivästä, pitivät he koko maakuntia käsittäviä edustajakokouksia ja tekivät semmoisia päätöksiä, ettei kukaan kokouksen osanottajista saa suostua työntekijäin vaatimuksiin... Muutamissa paikoin, niinkuin esimerkiksi Toijalassa, minun täytyy sanoa, isännät olivat kerrassaan tuhmia... Nämä työnantajat olisivat tahtoneet sellaista sovittelijaa senaattista, joka ajaisi työntekijät työhön, ja että heille ei myönnettäisi mitään parannuksia ollenkaan. Kukaan sosialisti sellaiseen ei voinut mennä. Minun käsitykseni näistä työnantajista oli se, että he olisivat tarvinneet hyvästi selkäänsä"¹.

Eduskuntatyö ja joukkotoiminta

Vuonna 1916 valittu työläisenemmistöinen eduskunta, jota sen puhemiehen Kullervo Mannerin mukaan on usein nimitetty "Mannerin eduskunnaksi", kokoontui huhtikuun

¹ Toiset VP 1917. Ptk. I, s. 229—232.

alkupuolella 1917. Siltä odotettiin monia polttavan tarpeen vaatimia ratkaisuja, ensi sijassa 8 tunnin työpäivän ja yleisen kunnallisen äänioikeuden lainsäädännöllistä voimaansaattamista. Porvarien omaksuman jarrutustaktiikan vuoksi oli pelättävissä, että näiden uudistusten taakse ei saataisi vaadittua määränemmistöä. Tästä syystä syntyi ennen kaikkea pääkaupungin järjestyneen työväen keskuudessa pyrkimys tukea omaa eduskuntaryhmää voimakkailla joukkoesiintymisillä. Illalla 14. 7., jolloin eduskunnan piti käsitellä mainittuja lakeja kolmannessa lukemisessa, täyttyivät silloisen eduskuntatalon Heimolan lähitienoot, Rautatientori, Senaatintori ja niiden väliset kadut mielenosoittajista, jotka olivat noin satauhantisena joukkona noudattaneet Helsingin työväenjärjestöjen eduskunnan kutsua. Joukkoon oli liittynyt myös huomattava määrä Helsingissä palvelleita venäläisiä työläisiä sekä meri- ja maasotilaita, jotka olivat Venäjän sosialidemokraattisen bolševikkijärjestön kehotuksesta saapuneet ilmaisemaan solidaarisuuttaan suomalaisten työläisten taistelulle. Yleisö seurasi valppaana eduskunnassa tapahtunutta käsittelyä, josta sille aika ajoin tiedotettiin. Torilla pidettiin useita puheita. Venäläisten puolesta puhui mm. Itämeren laivastossa palvellut V. A. Antonov-Ovsejenko, joka myöhemmin esitti hyvin huomattavaa osaa Lokakuun vallankumouksen tapahtumissa Pietarissa. Mielenosoittajat hajaantuivat vasta sitten, kun eduskunta oli hyväksynyt lakiehdotuksen 8 tunnin työpäivästä ja kunnallisvaaleista.

Hiukan myöhemmin, 18. 7., eduskunta hyväksyi myös ns. valtalain 136 äänellä 55 vastaan. Tämä päätös, jonka mukaan "Suomen eduskunta yksin päättää, vahvistaa ja toimeenpantavaksi määrää kaikki Suomen lait", merkitsi, että eduskunta oli julistautunut korkeimman vallan haltijaksi maan sisäisissä asioissa. Sen mukaan ei eduskunnan hyväksymiä lakeja tarvinnut esittää venäläisten valtanpitäjien vahvistettavaksi, eikä valtiopäivien koollekut-

suminen enempää kuin päättäminenkään ollut heidän määrättävissään. Se oli suuri askel maan täydellistä riippumattomuutta kohti, johon maamme työväenliike oli johdonmukaisesti pyrkinyt ja jonka kannalle kesäkuussa 1917 pidetty sosialidemokraattisen puolueen edustajakokous oli asennoitunut.

Valtalain puolesta olivat heinäkuun 18. päivän istunnossa äänestäneet, paitsi sosialidemokraattista eduskuntaryhmää kokonaisuudessaan, myös maalaisliiton eduskuntaryhmä, johon silloin kuului 19 edustajaa, sekä jokunen porvarillinen ns. itsenäisyysmies. Vastaan äänestivät suomettarelaiset, joiden eduskuntaryhmään kuului 32 edustajaa, sekä nuorsuomalaisen ja ruotsalaisen ryhmän enemmistö.

Suhtautuminen valtalakiin nosti porvarilliset puolueet "temppelein harjalle". Kaikki ne olivat selittäneet kannattavansa Suomen itsenäisyyttä. Juuri nyt ne olisivat voineet antaa panoksensa itsenäisyyden puolesta käytävään taisteluun asettumalla päättävästi puolustamaan eduskuntaa ja sen hyväksymää valtalakia Venäjän vastavallankumouksellisen hallituksen hyökkäilyjä vastaan. Tilanne oli sitäkin otollisempi, kun Venäjän vallankumousta edustaneiden työväen ja talonpoikien neuvostojen asennoituminen Suomen itsenäisyyspyrkimykseen ja valtalakiin oli myönteinen. Valtalain hyväksymistä seuranneet tapahtumat osoittivat selvästi, ettei Suomen itsenäisyys, vaan työväenliikkeen nujertaminen oli porvariston ensisijaisena tavoitteena, jonka saavuttamiseksi se oli valmis turvautumaan Venäjän vastavallankumouksellisten voimien apuun. Edvard Valpas, joka oli tunnettu pessimistisistä lausunnoistaan, osui tässä tapauksessa oikeaan arvellessaan heti valtalain hyväksymisen jälkeen eduskunnassa pitämässään puheessa: "En tiedä, saadaanko tämä käytäntöön vai tulevatko Suomen porvarit venäläisten voimien avulla ehkäisemään väkivaltaisesti sen käytäntöönpanon".

Itsenäisyystaistelun käyminen ei tässä tilanteessa vastannut porvariston luokkaetuja. Se jäi yksinomaan työväenliikkeen tehtäväksi. Maaalaisliittokin, joka sosialistien keskuudessa silloin vallalla olleen arvion mukaan ei kuulunut "varsinaisiin porvaripuolueisiin" ja jonka eduskuntaryhmä vielä 18 .7. oli yksimielisesti äänestänyt valtalain puolesta, alkoi pian lähteä oikeistoporvarien mukaan tässäkin asiassa.

III. EDUSKUNNAN HAJOTUKSESTA LOKAKUUN VALLANKUMOUKSEEN

Vastavallankumouksellista yhteispeliä

Venäjän väliaikainen hallitus vastasi valtalain hyväksymiseen antamalla 30. 7. käskykirjeen Suomen eduskunnan hajottamisesta. Valtalain mukaan sillä ei ollut tuollaiseen määräämiseen minkäänlaista oikeutta. Mutta se näyttää olleen varma siitä, että Suomen porvariston edustajat eivät olisi eduskunnan päätöksen takana. Olihan itse hajotuskäskykin syntynyt "Pietarin tietä" siihen aikaan ahkerasti käyttäneiden suomalaisten oikeistopoliitikkojen toimesta. Sen luonnos laadittiin Helsingissä mistä se vietiin Kerenskille allekirjoitettavaksi. Ja vaikka näiden juonittelujen yksityiskohdat onkin onnistuttu pitämään salassa, käy niissä aktiivista osaa esittäneen silloisen ministerivaltiosihteeri Carl Enckellin muistelmista kuitenkin selville, että hän piti tuohon aikaan kiinteästi yhteyttä ainakin suomettarelaiseen puoluejohtajaan Ernst Nevanlinnaan ja ruotsalaiseen puoluejohtajaan senaattori Leo Ehrnroothiin.

Saman vastavallankumouksellisen yhteispelin hedelmänä syntyi paria päivää myöhemmin senaatin päätös hajotuskäskyn julkaisemisesta, mikä merkitsi sen lailliseksi tunnustamista. Julkaisemista vastustivat vain sosialidemokraattiset senaattorit, kun taas kaikki porvarit maalaisliittolaista Kyösti Kalliota myöten yhdessä venäläisen kenraalikuvernöörin kanssa tekivät päätöksen sen julkaisemisesta.

Eduskunnan hajotus ja porvarillisten senaattorien kelvoton menettely aiheuttivat voimakasta kuohuntaa niin maaseudun kuin kaupunkien työväestön keskuudessa. Eri puolilla maata pidetyissä suurissa joukkokokouksissa todettiin Venäjän hallituksen päätös laittomaksi, sen julkaisemisen kannalle asettuneet senaattorit leimattiin Suomen itsenäisyyden asian kavaltajiksi ja eduskuntaa kehoitettiin olemaan hajaantumatta ja jatkamaan toimintaansa — "väistymättä muutoin kuin väkivallan edessä", lisättiin siihen eräiden kansalaiskokousten julkilausumissa.

Työväen luottamus eduskunnalliseen toimintaan oli jälleen saanut ankaran kolauksen. Hyväksymällä eduskunnan laittoman hajotuksen porvariston edustajat olivat osoittaneet olevansa valmiit tinkimään maan itsenäisyydestä, jonka kannalla työväenliike horjumatta pysyi. Porvarillisten poliitikkojen menettelystä pääteltiin, että he pyrkivät mitätöimään muutkin kansanvaltaiset uudistukset.

Valtalakijupakan kestäessä kävi ilmeiseksi "sosialisti" Kerenskin johtaman hallituksen vastavallankumouksellisuus ja se kesäkuussa 1917 pidetyn Suomen sosialidemokraattisen puolueen puoluekokouksen toteama seikka, että Venäjältä saattoi Suomen kansa saada tukea itsenäisyystaistelulleen vain bolševikkien johtamien vallankumouksellisten voimien taholta.

Välit kireällä

Kesä 1917 oli Venäjällä vallankumouksen ja vastavallankumouksen voimien välisten kovien yhteenottojen aikaa. Tämän taistelun vaiheet eivät voineet olla vaikuttamatta myös Suomen tilanteeseen. Heinäkuun 16—17 päivinä Pietarissa tapahtuneiden suurten joukkomielen-

osoitusten, jotka meillä vielä nytkin joskus totuudenvastaisesti leimataan bolševikkien kapinayritykseksi, verinen tukahduttaminen merkitsi tuntuvaan väliaikaista takaiskua vallankumoukselle. Heti näiden tapahtumien jälkeen muodostettu uusi väliaikainen hallitus, jossa Kerenski oli pääministeri, aloitti hurjan ajojahdin bolševikkeja ja muita vallankumouksellisia sosialisteja vastaan. Järjestöjen toiminta kiellettiin, johtohenkilöitä vangittiin ja asetettiin syytteeseen, lehdet lakkautettiin.

Vainotoimenpiteet ulotettiin Suomessakin toimineisiin venäläisiin vallankumouksellisiin järjestöihin ja niiden edustajiin. Helsingissä ilmestynyt sosialidemokraattinen (bolševikkien) lehti "Volna" lakkautettiin, bolševikit Antonov-Ovsejenko ja Rošal vangittiin. Senaatin kirjapainossa, jossa "Volna" painettiin, suoritti väliaikaisen hallituksen määräämä sotilasosasto etsinnän ja sulki kirjapainon. Kuvaavaa on, että tämän asian ollessa esillä eduskunnassa porvarilliset edustajat eivät lainkaan paheksuneet väliaikaisen hallituksen menettelyä, mutta sen sijaan hyökkäsivät sosialistisia senaattoreita vastaan, jotka olivat aikoinaan sallineet "Volnan" painattamisen senaatin kirjapainossa.

Eduskunnan väkivaltaisen hajottamisen jälkeen väliaikainen hallitus jatkoi Suomessa uhkailu- ja pelottelukampanjaansa monin tavoin. 31. 7. oli Lappeenrannassa ilmestyneen työväenlehden Kansan Äänen mukaan kaupungin yleisille paikoille yllättäen ilmestynyt sotilaspartioita, jotka kuuluivat Venäjältä vasta saapuneisiin väliaikaiselle hallitukselle uskollisiin joukkoihin. Tällainen tempaus antoi Työmiehelle aiheen kysyä: "Onko tarkoitus näyttää meille uuden venäläisen 'sosialistisen' hallituksen mahtia?"

Näihin aikoihin oli työväenlehdissä harva se päivä otteita venäläisten vastavallankumouksellisten lehtien kirjoituksista, joissa itsensä pääministeri Kerenskin antamaa esimerkkiä seuraten hyökkäiltiin Suomea ja ennen

kaikkea maamme työväenliikettä vastaan uhkaillen jopa sotilaallisilla kostotoimenpiteillä. Näitä uhkauksia ei Työmies jätä vaille asian vaatimaa nasevaa ja päättävää vastausta. Sen palstoilla puolustetaan tarmokkaasti Suomen kansan oikeuksia ja leimataan "vallankumouksen nimessä" esiintyneen Kerenskin hallituksen toimenpiteet vallankumouksen häväistykseksi. 31. 7. lehti sanoo Suomen kansan enemmistön odottaneen ja edelleenkin odottavan, "että se saisi itse hoitaa omat asiansa ja että venäläiset vallanpitäjät tämän suomalaisten oikeuden tunnustaisivat, eivätkä enää jatkaisi omaan riettauteensa sortuneen tsarismiin harjoittamaa voiman oikeutta". Seuraavana päivänä todetaan Venäjän köyhälistön saaneen nähdä, "ettei se kukistamalla tsaarin loisineen vielä läheskään päässyt päämääräänsä."

Horjuntaa ja kurittomuutta venäläisen sotaväen keskuudessa

Helsingissä maaliskuun vallankumouksesta lähtien toimineessa venäläisessä työ- ja sotamiesneuvostossa, samoin kuin vastaavassa merisotilaiden johtoelimessä Tsentrobaltissa, jotka olivat voimakkaasti ilmaisseet myötämielisyytensä Suomen työväenliikkeen taistelulle, ei vain 8 tunnin työpäivän ja kunnallisen kansanvallan vaan myös valtalain puolesta, tapahtui heinäkuun lopulla käänne pahempaan päin. Bolševikkeihin ja muihin vallankumouksellisiin sosialisteihin kohdistetuilla vainotoimenpiteillä oli päästy siihen, että johto neuvostoissa siirtyi väliaikaista hallitusta kannattaneiden menševikkien ja sosiaalivallankumouksellisten käsiin.

Se tiesi Suomen itsenäisyyspyrkimyksiä vastustaneiden ainesten pääsyä voitolle venäläisten sotilaiden järjestöissä. Niinpä 2. 8. pidetyssä Helsingin sotamiesneu-

voston kokouksessa, jossa oli esillä kysymys suhtautumisesta Suomen eduskunnan hajottamiseen ja johon kenraalikuvernööri Stahovitšin ohella oli kutsuttu joitakin sosialistisenaattoreitakin, "kaikki Suomelle suopeamieliset ponsiehdotukset hylättiin, ja hyväksyttiin valtavalla enemmistöllä kapteeni Cyonin ehdottama päätöslauselma, joka lausui täyden tunnustuksen väliaikaisen hallituksen menettelylle."¹ Tällaiset lausunnot herättivät tietenkin iloa Venäjän vastavallankumouksen leirissä. Trud i Voljaniminen lehti julkaisi seuraavanlaisen vuodatuksen: "Kunnia meidän sotajoukoillemme Suomessa, jotka ovat päättäneet suojella Venäjän arvoa eivätkä ole astuneet kavaltajien ja petturien tielle, jolle tielle heitä kehottavat alituisen astumaan saksalaiset urkkijat ja heidän avustajansa bolševikit". Vertauksen vuoksi mainittakoon kuukautta aikaisemmin Senaatintorilla pidetystä venäläisten matruusien, sotilaiden ja työmiesten joukkokokouksesta, joka yksimielisesti hyväksyi Helsingin Yliopiston venäjän kielen lehtorin, bolševikki Smirnovin esittämät ponnet "täydellisesti yhtyen yleisvenäläisen työ- ja sotilasedustajakokouksen päätöksiin Suomen itsemääräämisoikeuden tunnustamisesta aina valtiolliseen riippumattomuuteen saakka".

Väliaikaisen hallituksen omaksuma vihamielinen asenne Suomen itsenäisyyspyrkimyksiä kohtaan rohkaisi niitä kurittomuuteen ja omavaltaisuuteen taipuvia aineksia, joita hajoamistilassa olevan venäläisen sotaväen keskuudessa tietenkin oli runsaasti. Vielä syyskuun alussa Suomessa majailleen 42. armeijakunnan sotilaskomitea hyväksyi päätöslauselman, jossa se kehotti Suomen väestöä alistumaan venäläisten vallanpitäjien määräyksiin, eli kuten sanonta kuului "yhteistyöhön venäläisen demokratian kanssa väliaikaisen hallituksen johdolla". Samoi-

¹ Työmies 3. 8. 1917.

hin aikoihin ilmoitettiin laivastonkin henkilökunnan olevan "hallituksen kannalla".

Tällainen asennoituminen ei kuitenkaan ollut yksimielistä eikä suoraviivaista. Kun Helsingissä majoillut venäläinen tykistörykmentti sai 29. 8. määräyksen estää "Mannerin eduskunnan" kokoontumisen, rykmentin komitea kieltäytyi tehtävästä. Ja edellisenä päivänä oli Senaatintorilla pidetyssä 20000 venäläisen matruusin, sotilaiden ja työläisten yhteisessä kokouksessa hyväksytty jyrkkäsanainen vastalause väliaikaiselle hallitukselle. Siinä todettiin, että Suomen eduskunnan hajotus oli laitton ja vastavallankumouksellinen teko sekä julistettiin, että "älkööt nuo taantumukselliset ja Romanovien dynastian käytyrit toivoko saavansa meiltä apua ja osallistumista demokraattisten parlamenttien hajottamiseen."¹

Helsingin venäläisen varuskunnan sotilaiden kieltäytyttyä elokuussa esiintymästä Suomen eduskuntaa vastaan oli kenraalikuvernööri Stahovitšin pakko turvautua juuri Venäjältä saapuneihin "Kerenskin husaareihin". Mutta kun puhemies Manner kuukautta myöhemmin mursi eduskuntatalon oviin pannut sinetit ja 80 työvään edustajaa asettui istuntosalissa paikoilleen, ei kenraalikuvernöörillä enää ollutkaan käytettäväänään luotettavaa sotaväkeä, vaikka sillä oli uhkailtu. Näin kävi siksi, että bolševikit olivat jälleen päässeet vankaksi enemmistöksi venäläisissä järjestöissä. Täällä toimineiden armeijan, laivaston ja työläisten neuvostojen edustajakokouksessa oli 23. 9. valittu Suomen aluekomiteaan 37 bolševikkiä, 27 sosialivallankumouksellista, 1 menševikki-internationalisti eikä ainoatakaan oikeistomenševikkiä. Kokouksessa hyväksyttiin Suomen kysymyksestä bolševikkien ehdottama päätöslauselma, jossa jyrkästi tuomittiin väliaikaisen hallituksen Suomeen nähden harjoittama kansallisuussorron

¹ V. Smirnov: Suomen vallankumouksellisesta historiasta vuosina 1905, 1917, 1918. Leningrad 1935, s. 168—169.

politiikka. Venäläisten matruusien, sotamiesten ja työläisten nimissä edustajakokous tervehti Suomen työtätekevien taistelua maansa riippumattomuuden puolesta.

Suomen itsenäisyyspyrkimyksille myötämielisten valankumouksellisten voimien voitto jäi pysyväksi ei vain Suomessa majailleiden venäläisten keskuudessa, vaan koko Venäjän valtakunnan alueella. Se merkitsi, että Suomen itsenäisyyden toteuttamista ei siltä taholta enää mikään uhannut.

Taistelu leivästä

Mitä pitemmälle kesä 1917 kului, sitä vaikeammaksi kävi elintarvikekysymys. Viljan saanti Venäjältä oli äärimmilleen vaikeutunut siellä vallinneen kuohumistilan vuoksi, eikä viljaa maailmansodan vielä riehussa ollut juuri saatavissa muualtakaan. Vähävaraista kansanosaa suorastaan nälänhädällä uhkaava tilanne vaati poikkeuksellisia toimenpiteitä. Jo toukokuussa oli eduskunnassa saatu hyväksytyksi elintarvikelaki. Se antoi kotimaiselle hallitukselle laajat valtuudet pakkotoimenpiteisiin, jotka tarkoittivat keinottelun estämistä ja niukkojen varastojen oikeudenmukaista saattamista yhteiseen kulutukseen. Mutta vaikka useimmat porvarillisetkin kansanedustajat olivat olleet mukana lakia hyväksymässä, kohtasivat hallituksen sosialistijäsenten ponnistelut ”nälän organisoinniseksi” vimmittua vastarintaa suurmaanomitajien, rikkaiden talollisten ja näitä edustaneiden keskusjärjestöjen ja poliittisten puolueiden taholta. Näissä oloissa sai leivästäkin välittömästi käyty taistelu monissa tapauksissa väkivaltaisen luonteen niin puolelta kuin toiseltakin. Siitä kuinka porvariston puolelta suorastaan yllytettiin väkivaltaisuuksiin, kertoo mm. Oskari Tokoi:

”Erimielisyyttä lisäsi ja mieliä kiihotti se, että maanviljelijät vastustivat viljan luovuttamista elintarvikelau-

takunnille hallituksen määräämillä hinnoilla. Maalaisliiton äänenkannattaja kehotti julkisesti vastustamaan viljan luovutusta sanoen mm., että talonpojat tulevat kirveskädessä aittojensa ovilla puolustamaan vilja-aittojaan ja vastustamaan viljan luovutusta.”¹

Elokuun ja syyskuun lehdissä oli tämän tästä uutisia siitä, kuinka porvarilliset lehdet ja puoluemiehet yllyttivät maanomistajia rikkomaan elintarvikelakia ja kuinka nämä eri puolilla maata pitämässään kokouksissa ovat päättäneet olla noudattamatta eduskunnan hyväksymää elintarvikelakia, vaatineet rajahintojen lakkauttamista ja valtaa saada itse määrätä hinnoista. Suurtilallisten käyttämiin kärkeviin taistelukeinoihin kuului sekin, että kevätkylvöt niitettiin karjanrehuksi mieluummin kuin luovutettiin viljana elintarvikelautakunnille.

Yhä kiristyneen elintarvikepulan vuoksi työväki alkoi yhä äänekkäämmin vaatia hallitukselta päättäviä toimenpiteitä asiaintilan korjaamiseksi. Kaikkialla maassa pidettiin suuria joukkokokouksia, joissa kiivaasti moitittiin hallitusta, vaadittiin vilja- ja muiden elintarvikevarastojen takavarikoimista ja rajahintojen alentamista sekä jyrkkiä toimenpiteitä keinottelua vastaan. Helsingin työväentalon pihamaalle kutsuttiin elokuun 11. päivänä sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön kokous. Väkeä tuli noin 25000 henkeä ja lähikadutkin olivat täynnä. Kun oli saatu tietoja, että Valiolla oli salattuja voivarastoja, vaadittiin sen toiminnan lopettamista ja varastojen ottamista hallituksen huostaan. Hinnankorotusten lopettaminen ja varastojen ottaminen valtion ja kuntien huostaan olivat päävaatimuksina Helsingissä elokuun 14. päivänä alkaneessa kunnallisessa suurlakossa. Ja seuraavana päivänä pidettiin jälleen valtava kansankokous Siltasaarella samoin vaatimuksin.

¹ Maanpakolaisen muistelmia, s. 192. Tokoi ei mainitse tarkemmin lähdettä.

Samanaikaisesti näiden järjestyneen työväestön joukkoesiintymisten kanssa syntyi tilapäisesti muodostuneita tai työväenliikkeelle vieraiden aineiden järjestämiä rajuja väenkokouksia, joissa päätettiin lähteä suoran toiminnan tielle. Tällaisia olivat mm. Helsingin ja Turun voimellakat. Ravintorasvasta oli todellakin huutava puute, ja väestön tyytymättömyyteen oli vakavaa aihetta. Tokiinkin todistaa, että voita oli, mutta sitä ei annettu. ”Todellista voipulaa ei ollutkaan, vaan se johtui kahdestakin syystä: ensinnäkin ja suurimmalta osaltaan siitä, että voinvientisuusliike Valio pidätti voita varastossaan vaahtien siitä korkeampaa hintaa kuin hallitus oli määrännyt, ja toiseksi siitäkin, että elintarvehallitus oli ryhtynyt vieläkin pahempien päivien varalta panemaan voita säästöön.”¹

Elokuun 11. päivän aamulla kerääntyi Helsingin Seenaatintorille suuri väenpaljous, joka ennen pitkää järjestyi kokoukseksi ja ryhtyi pohtimaan äärimmäisen polttavaksi käynnystä elintarvikekysymystä. Lopulta päädyttiin siihen, että tuhatlukuisena joukkona lähdettiin tarkastamaan Valion voivarastoja ja ottamaan ne välittömästi jaettavaksi tarvitsijoille. Vielä rajumpia muotoja saivat samanaikaisesti tapahtuneet mellakat Turussa, missä väkijoukko pani omavaltaisesti toimeen voin jakelun.

Näillä mellakoilla enempää kuin monilla muillakaan näihin aikoihin sattuneilla omavaltaisuuksilla ei ollut mitään tekemistä työväenjärjestöjen toiminnan kanssa. Puolue ei niitä hyväksynyt, ja sen lehdistö oli alituisesti varoittanut sentapaisista esiintymisistä. ”Työväestön tulee muistaa”, kirjoitti Työmies näiden tapausten johdosta, ”että sittenkin on järjestetyllä ja harkitulla toiminnalla asiat vaikeinakin aikoina parhaiten järjestettävissä eikä hajanaisilla ja harkitsemattomilla tilapäisillä pakkoluovutuksilla.”

¹ Sama teos, s. 193.

Hyvin huomattavaa osaa tämän ajan rajuissa liikehtimisissä esittivät työttömien suuret joukot. Linnoitustöiden päättymisen ohella oli monillakin aloilla, varsinkin metalli- ja jalkineiteollisuudessa, supistettu hyvin tuntuvasti työvoimaa Venäjän sotatilausten loputtua. Tarkkoja tietoja työttömien armeijan lukumäärästä ei liene saatavissa, mutta se oli joka tapauksessa paisunut pelottaviin mittoihin. Vaatimukset toimenpiteistä sen torjumiseksi olivat tähän aikaan pidetyissä kokouksissa ja mielenosoituksissa hyvin keskeisiä. Useilta paikkakunnilta, mm. Tampereelta, Viipurista ja Malmilta lehdille annetuissa uutisissa kerrottiin työttömien panneen toimeen kunnantvaltuustojen piirityksiä saadakseen vaatimuksensa viedyiksi läpi.

Suojeluskunta astuu näyttämölle

Luokkataistelutilanteen jatkuvaa kärjistymistä osoitaneista tapahtumista mainittakoon Helsingissä 17. 8. illalla sattunut Pörssitalon mellakka, jonka yhteydessä Helsingin suojeluskunta, toistaiseksi valepukuisena, suoritti ensimmäisen suurimittaisen väkivallantekonsa. Seuraavan päivän lehdissä kerrottiin, kuinka levottomat väkijoukot olivat piirittäneet Pörssitalon, jossa kaupunkivaltuuston piti käsitellä työttömyyskysymystä, ja kuinka sitten miliisi oli saapunut paikalle ja hajottanut väkijoukon patukaniskuun ja pelotuslaukauksin. Pieksäjäisissä oli haavoittunut 11 henkeä.

Pian voitiin todeta, että Pörssitalon luona harkitsemattomaan esiintymiseen provosoidun väkijoukon pamputtamisessa oli Helsingin suojeluskunta esittänyt pääosaa. Suojeluskunnan verhoutumisen miliisiksi oli tehnyt mahdolliseksi se seikka, että Helsingin miliisiin oli ammatillisten järjestöjen määräämien työläisten ohella alkuaikoina ilmoittautunut ylioppilaitakin. Nämä olivat

vähitellen jääneet syrjään miliisin toiminnasta, mutta Pörssitalon mellakan aikana ilmaantui miliisilaitokselle satakunta ylioppilasta tarjoamaan "apuaan", joka otettiin vastaan. Heidät varustettiin miliisilaitoksen patukoilla, joita he sitten innokkaasti käyttelivät. Osoittamastaan valppauden puutteesta sai miliisipäällikkö Kustaa Roviovaroituksen Helsingin työväenjärjestöjen eduskunnalta.

Nämä Pörssitalon mellakan yhteydessä paljastuneet yllättävät seikat herättivät toteamaan, että työväestön leirissä oli aliarvioitu porvarillisten aseellisten järjestöjen taholta uhkaavaa vaaraa. Tietoja aseellisten ryhmien esiintymisestä oli kesän kuluessa saatu runsaastikin monilta maaseutupaikkakunnilta, mutta kaupungeissa harjoitettuun salaliittoiluun alettiin kiinnittää huomiota vasta syyskesällä. Helsingin ylioppilastalossa oli jo pitkän aikaa havaittu epäilyttävää touhua, mutta vasta sen jälkeen kun voitiin todeta, että Pörssitalon pamputtajajoukko oli siellä värvätty tehtävänsä, alettiin ottaa selvää mitä siellä oli tekeillä. 20. 8. julkaistiin Työmieheissä kirjoitus "Porvarikaarti muodostumassa", jossa lehden edustaja kertoo:

"Saatuani eräältä juopuneelta herrashuligaanilta kuulua, että Helsingissä olisi tähän 'kaartiin' kirjoittautunut jo noin 600 miestä ja että joukko olisi koolla 'siltasaarelaisten poliitikkojen' varalta, päätin pistäytyä haastattelemassa herroja Ylioppilastalolla, jossa samainen herrasmies tiesi kaartin pääkortteerin olevan." Kirjoittaja sanoo puhuttelemiansa herrojen näyttäneen hänelle järjestönsä jäsenkortin, jossa oli painettuna sanat: H e l s i n g i n s u o j e l u s k u n t a. Järjestön tarkoituksena sanottiin olevan taistelu huliganismia vastaan. Sen jäsenet olivat virkamiehiä, nuorempia liikemiehiä, konttoristeja, ylioppilaita yms. Herroja näytti erityisesti hermostuttavan puhe järjestöjensä poliittisesta kannasta.

Viestejä suojeluskuntien avoimesta esiintymisestä saapui näihin aikoihin eri puolilta maata. Loviisan suojelus-

kunta hyökkäsi valkoiset nauhat käsivarressa työläisiä vastaan, saaden väkivalloin tukahduttetuksi alkuunsa siellä 18. 8. julistetun paikallisen yleislakon. Hiukan myöhemmin kerrotaan lehdissä aseistettujen suojeluskuntalaisten mellastelusta mm. Malmilla ja Porissa. Tällaisten viestien tihentyessä kävi ilmeiseksi, että kysymys oli keskitetysti johdetusta toiminnasta. Työmies totesikin tämän pääkirjoituksessaan elokuun 23. päivänä: "Porvarikaarti valmiina hyökkäämään työläisten kimppuun. Koko maata käsittävä järjestö tekeillä".

Porvarisenaattorit salahankkeissa

Porvarilliset senaattorit, joiden myötätunto työväestön ja porvariston yhä kiihtyvässä välien selvittelyssä oli tietenkin oman luokkansa puolella, aloittivat jo varhain kesällä toiminnan, jolla pyrittiin hallitustasolta tukemaan työväenliikkeen nujertamiseen tähtäävää hyökkäystä. Tämä tuli ilmi järjestyksen ylläpitoa koskevassa kysymyksessä, joka oli senaatissa vakavan erimielisyyden aiheena. Porvarilliset senaattorit vaativat vanhantyyppisen poliisilaitoksen palauttamista enimmäkseen työläisistä koostuneen miliisin tilalle. Tällaisten pyrkimysten torjumisesta oli palkankorotusvaatimusten ohella kysymys miliisilakoissa, joita heinäkuun aikana käytiin eri osissa maata, ennen kaikkea Helsingissä ja Turussa.

Suurta suuttumusta työväestön leirissä herätti porvarillisten senaattorien tämän asian yhteydessä osoittama kaksinaamaisuus ja salakähmäisyys. Oskari Tokoi kertoo poliisisenäattori Serlachiuksen antaneen määräyksen poliisilaitoksen palauttamisesta ennalleen täysin salassa sosialistisenaattoreilta. Sama Serlachius, joka vielä miliisilakkoa koskevan välikysymyskeskustelun yhteydessä 11. 7. ilmoitti eduskunnalle hyljänneensä hänelle useilta tahoilta tehdyn esityksen, että miliisin vastapai-

noksi olisi perustettava jokin vastamiliisi, porvarikaarti tai ratsupoliisi, oli Tokoin todistuksen mukaan samaan aikaan ”ryhtynyt toimenpiteisiin poliisikoulun perustamiseksi Saksanniemen kartanoon lähelle Porvoota esittämättä asiaa hallitukselle tai keskustelematta siitä ainaakaan hallituksen sosialidemokraattisten jäsenten kanssa. Me saimme siitä tiedon vasta sen jälkeen kun hallitus oli jo hajonnut.”

”Tämä oli selvänä osoituksena siitä”, Tokoi jatkaa, ”että porvarilliset puolueet ja niiden edustajat hallituksessa alkoivat harjoittaa salaista ja vahingollista politiikkaa hallituksen ja eduskunnan selän takana. Siten synnytettiin epäilystä ja hävitettiin se keskeinen luottamus, joka alussa vallitsi ja jonka varaan hallitus oli perustettu ja työ eduskunnassa aloitettu.”¹

Ilmeistä on, että Tokoille, hallituksen päämiehelle, ei todellakaan ilmoitettu asiasta mitään, vaan että siitä oli sovittu vain porvarillisten senaattorien kanssa. Mutta Väinö Tanneria pidettiin noissa piireissä hallituksen päämiehtä luotettavampana. ”Eräänä kesäisenä päivänä”, Tanner kertoo, ”kutsui Serlachius minut huoneeseensa. Siellä istui Venäjän sotaväessä palvelut suomalainen Boris Gyllenbögel, luullakseni arvoltaan eversti. Hän esitti sotilaallisen täsmällisesti laaditun suunnitelman lujan järjestysvallan luomiseksi maahan. Ensin olisi kaikessa hiljaisuudessa perustettava päällystökoulu, jossa kasvatettaisiin tarvittavat johtajat, jotka sen jälkeen saisivat tehtäväkseen hankkia itselleen riittävän miehistön. Kuuntelin jonkin aikaa tätä esitystä, mutta en jaksanut siitä kiinnostua. Tästä kai johtui, ettei minun läsnäollessani siirrytty yksityiskohtiin. Jälkeenpäin on mieleeni johtunut, että tällöin kai suunniteltiin Saksanniemen poliisikoulua, joka myö-

¹ Sama, s. 178.

hemmin syksyllä aiheutti erään ensimmäisiä yhteenottoja 'valkoisten' ja 'punaisten' välillä."¹

Vasta syyskuun lopulla alkoi työväenlehtiin ilmestyä tietoja Saksanniemen poliisikoulusta ja muista hallituksen piirissä suoritetuista sotaisista salahankeista. Poliisikoulun olemassaolosta ilmoitettiin virallisesti vasta 12. 10.

Elokuun puolivälissä hajosi Tokoin senaatti ja useimmat sosialidemokraattiset senaattorit erosivat siitä, lähinnä eduskunnan hajottamiskäskyn julkaisemisen ja elintarvikepulan äärimmäisen kärjistymisen aiheuttamien riskiriitojen vuoksi. Paikalleen jääneet porvarilliset senaattorit saattoivat nyt häiritsemättä harrastaa "lujan järjestyksellään" luomista. Niinpä elintarvikeasioita hoitavaksi senaattoriksi tuli syyskuun alusta ratsumestari Harald Akerman, joka oli suojeluskuntaliikkeen salaisen johdon jäsen ja tietysti alkoi suunnitelmallisesti ohjalla hoidettavissaan olevia valtion elintarvike- ja polttoainevarastoja valkoisten sotilaallisia näkökohtia silmällä pitäen, kuten ns. vapaussotakirjallisuudessa melko avoimesti myönnetään.²

Syyskuun puolella alkaa lehtiin ilmestyä yhä tiheämmin tietoja suojeluskuntien esiintymisestä julkisuudessaakin tällä nimellä eikä enää vain "palokunniksi", "urheiluseuroiksi" jne. verhottuina. Suojeluskuntia perustettiin kunnallisten johtaelinten päätöksilläkin, mikä merkitsi samalla julkisten varojen myöntämistä porvariston luokasotavalmisteluihin.

Työväestön itsepuolustus

Keväästä lähtien työväestöön kohdistuneet väkivaltaisuuDET pakottivat tämän aste asteelta ryhtymään itsesuo-

¹ Kuinka se oikein tapahtui, s 63.

² Suomen vapaussota I, Helsinki 1921, s. 293.

jelutoimenpiteisiin paikallisten järjestöjensä ja työmaaitensa puitteissa. Lakkovahtien asettamisella suojelemaan lakon alaisia työmaita rikkureilta, tuholaisilta ja muilta sivullisilta samoin kuin järjestysmiestoiminnalla työväen joukkotilaisuuksissa oli vanhat perinteet. Nyt kun lakoista tuli useissa tapauksissa sitkeitä ja pitkäaikaisia ja kun mielenosoituksia ja joukkokokouksia pidettiin tavallista useammin, alkoi tältä pohjalta lähtenyt työväen itsesuojelutoimintakin saada yhä vakinaisemman luonteen. Toisaalta oli yleisestä järjestyksestä huolehtineen miliisin turvauduttava näinä levottomina aikoina usein apuvoimiin, ja työväenjärjestöt nimesivätkin keskuudestaan sellaisiin tehtäviin soveltuvia jäseniään. Näin lähti omaaloitteisesti ja eri teitä liikkeelle työväen järjestyskaartin perustaminen.

Niiden hälyttävien tietojen jälkeen, joita oli eri yhteyksissä syksyn kuluessa päässyt julkisuuteen porvarillisten piirien sotilaallisista salahankkeista, aseiden kuljetuksesta, Saksanniemen poliisikoulusta jne., oli käynyt entistä ilmeisemmäksi, että tehokas itsepuolustus oli välttämätön. Tästä syystä teki Helsingissä 20. 10. koolla ollut Suomen ammattijärjestön valtuuskunta päätöksen, että "työväestön on itsepuolustukseksi ja kaikkien mahdollisten tapausten varalle heti muodostettava kaikkialla maassa työväen järjestyskaarteja ja järjestyneen työväen niihin runsaslukuisesti liityttävä".

Tähän saakka eivät työväenliikkeen keskusjärjestöt tiettävästi olleet juuri lainkaan puuttuneet "kaartien" toimintaan. Paikallisten tarpeiden sanelemana ja paikallisten järjestöjen omaaloitteisuuden pohjalta kehittyneenä tämä liike oli tasoltaan hyvinkin erilaista eri seuduilla, ja oli monia suuriakin paikkakuntia, jopa kaupunkejakin, joissa kaarteja ei ollut lainkaan. Yli 160 000 järjestynyttä työläistä edustaneen ammattijärjestön valtuuskunnan päätös merkitsi ratkaisevaa vaihetta kehityksessä, joka

johti Suomen punaisen kaartin toiseen tulemiseen historian näyttämölle.

Ajatus punaisen kaartin perustamisesta oli siellä täällä herännyt jo varhain keväällä. 11. 5. oli Työmiehessä ilmoitus, jossa "entisiä punakaartin järjestöjä ja jäseniä" kehoitettiin seuraavana päivänä kokoontumaan Kaisaniemen kentälle Helsingissä. Huomiota herättävää oli, että kehoitus annettiin ilman minkäänlaista allekirjoitusta, mikä viittasi pyrkimykseen panna punainen kaarti pysyyn yksityisten henkilöiden toimesta, sivuuttamalla järjestöt. Kysymys otettiin esille samana iltana pidetyssä Helsingin työväenjärjestöjen eduskunnan istunnossa. Siinä todettiin, ettei järjestyneellä työväellä ollut mitään tekemistä mainitun hankkeen kanssa, ja tämä toteamus saatettiin 12. 5. Työmiehessä julkisuuteen. Jussi Tuominen, vanhan punaisen kaartin johtomiehiä, lähetettiin Kaisaniemen kentälle kokousta seuraamaan. Hän kertoo saamansa tehtävän mukaisesti vastustaneensa punaisen kaartin perustamista: "Tässä tilaisuudessa minä huomautin, että punainen kaarti, jos se perustetaan ja asia tulee ajankohtaiseksi, niin sen perustamisen pitää tapahtua työväenjärjestöjen taholta." ¹

Ymmärrettävää on, että vuosien 1905 — 1906 vallankumoustapahtumissa suurta osaa esittäneen Suomen punaisen kaartin perinteet palautuivat mieliin työväestön suuren joukkoliikkeen jälleen vyöryessä. Siihen verrattavan koko maata käsittävän yhtenäisen taistelujärjestön muodostamiselle ei keväällä 1917 vielä nähty olevan edellytyksiä. Perinteet kuitenkin vaikuttivat siihen, että monilla paikkakunnilla nimitettiin työväestön perustamia itsepuolustusjoukkoja alusta alkaen punakaarteiksi. Hannes Järvimäki mainitsee, että Kymnlaaksossa "järjestyskaartien yleisissä kokouksissa puhuttiin aivan vaistomaisesti vain punakaarteista". Kaikkialla oltiin kuitenkin

¹ Jussi Tuomisen muistelmia, s. 126. Kansan arkisto.

yhtä mieltä siitä, että työväestöä vastaan tekeillä ollut väkivaltainen hyökkäys oli torjuttava ja että sitä varten tarvittiin tehokasta itsepuolustusjärjestöä. Siksi otettiin ammattijärjestön valtuuskunnan kehoitus kaikkialla työläisten keskuudessa innostunein mielin vastaan. Järvi-mäki kuvaa sen tekemää vaikutusta Kyminlaaksossa seuraavin sanoin: "Silloin ei tarvinnut ketään punakaartiin agiteerata. Ilmoitettiin vain, että siellä ja silloin mitataan, punnitaan ja rekisteröidään, niin komppanioita muodostui kuin itsestään."

Järjestyskaartit olivat myöhäissyksyyn saakka täysin aseettomia — jyrkäksi erotukseksi suojeluskunnista, joiden tiedetään ainakin heinäkuusta alkaen lukemattomissa tapauksissa turvautuneen tuliaseiden käyttöön ja niillä uhkailemiseen. Työväenkin taholta käytettiin pakotusta, mutta se rajoittui yleensä ja miltei yksinomaan erilaisiin aseettoman joukkopainostuksen muotoihin, lakkoihin, mielenosoituksiin, äärimmäisissä tapauksissa valtuustojen ja virastojen piirityksiin. Jotkut lähteet kertovat Mouhijärven lakkolaisten jo kesällä käyneen lakonrikkureiden kimppuun kiviä heitellen ja seipäät käsissä, kuitenkin ketään seipäällä lyömättä.¹

Vuoden 1917 marraskuuhun mennessä ei porvarillisenkaan lehdistö liene pystynyt osoittamaan ainoatakaan tapausta, jossa työväestön taholta olisi turvauduttu aseiden käyttöön. Aseita ei ensinkään ollut, eikä aktiivisesta pyrkimyksestä niiden hankkimiseen silloin vielä ollut paljoakaan merkkejä näkyvissä. Ainakaan työväenjärjestöjen johtoportaa ei kukaan liene vakavasti ajatellut työläisten aseistamista. Siellä näyttiin edelleen vahvasti uskottavan rauhanomaisen ratkaisun mahdollisuuden.

¹ Juva X, s. 169.

”Me vaadimme”

Marraskuun 1. päivänä, jolloin Venäjän väliaikaisen hallituksen määräämillä vaaleilla valittu porvarienemmittöinen eduskunta kokoontui vuoden 1917 toisille valtiopäiville, julkaistiin työväenlehdissä sosialidemokraattisen puolueuuevoston ja eduskuntaryhmän yhteinen julistus ”Me vaadimme”. Tämä kuuluisa historiallinen asiakirja, joka sisältää työväestön yksityiskohtaisen taisteluohjelman, antaa elävän käsityksen luokkataistelutilanteen kireydestä ja sen esiin nostamista polttavista ongelmista.

”Suomen porvaristo harjoittaa nyt syyntakeettoman politiikkaa”, sanotaan julistuksessa. ”Sitä ei näytä arveltuttavan työväenluokan äärimmäinenkään hätä. Se ei ole politiikassaan koko tänä kumousaikana tehnyt työvälle ainoatakaan rehellistä myönnytystä, aivan kuin olisi se tyyten kadottanut kyvyn käsittää, että ellei ajoissa anna myöten, niin kiristetty jousi katkeaa. Päinvastoin johtava porvaristo on hankkiutunut ryöstämään takaisin nekin saavutukset, jotka sosialidemokraatit viime valtiopäivien aikana voittivat, kuten kunnallislait ja 8-tuntisen työpäivälain sekä Suomen kansanvaltaisen vapauden turvaksi säädetyn perustuslain maan korkeimman valtiiovallan käyttämisestä.”

”Hakien itselleen liittolaisia venäläisistä sortajista, Suomen herraspuolueet viime kesänä astuivat järjestelmällisen laittomuuden tielle, vieläpä maamme eduskunnan laittoman hajottamisen kannalle. Kun Venäjän hallitus ryhtyi pistimillä estämään laillisen eduskuntamme kokoontumista, olivat suomalaisetkin sortohenget niiden pistimien takana. Sitten toimitettiin laittomasti määrätty vaalit, joita varten herraspuolueilla oli varattuna, paitsi rahanvoimaa ja liittoutumista, monia muitakin etuja, kuten omat vaaliluetteloiden tekijät ja otteiden antajat ja omat häikäilemättömät viralliset neuvonantajat sekä täy-

dellinen vapaus syrjäytettyjen sosialidemokraattien valvonnasta . . .”

Vaatimuksista, joita julistuksen mukaan oli viipymättä ryhdyttävä toteuttamaan, olivat tärkeimmät :

”Elintarvekurjuuden vastustamiseksi on välttämätöntä heti tehdä loppu nykyisestä kaksinaamisesta elintarvepolitiikasta, jolla senaatti ja muu virkavalta avustaa suuria nylkyreitä miltei tappamaan köyhälistön nälkään ja viluun. Valtion on takavarikoitava kaikki elintarvevarastot ja otettava muittenkin välttämättömäin kulutustavarain tuotanto ja kauppa ankaran valvonnan alaiseksi.”

”Valtion ja kuntain on kerrassaan luovuttava jarrutuksesta uhkaavan joukkotyöttömyyden torjumisessa . . .”

”Kauempaa ei enää voida kuntain hartioilla sietää rahakoplain valtuutettuja, jotka suojelevat keinottelijain rikastumista työmiesten nälällä ja nälkäisten kurittamiseksi hommaavat lahtarikaarteja. Eduskunnan säätämät ja vahvistamat kunnallislait ovat siis heti julkaistavat ja niiden mukaisesti kunnallisvaalit viipymättä toimitettavat.”

”Virkakunnat ja tuomioistuimet ovat heti puhdistettavat kansan sortajista ja pantava käyntiin niiden muuttaminen kansanvaltaisiksi laitoksiksi. Nykyinen senaatti heti erotettava.”

”Ne aseelliset järjestöt, lahtarikaartit, jotka ovat perustetut työväkeä vastaan, ovat heti hajotettavat, ja aseet otettava niiltä pois.”

”Eduskunnan säätämä ja vahvistama laki 8 tunnin työajasta on viivyttelämättä julkaistava ja pantava voimaan.”

”Torpparit ja mäkitupalaiset ovat heti julistettavat isännistään täysin riippumattomiksi asumiensa maiden haltijoiksi . . .”

”Eduskunnan viime heinäkuun 18 päivänä säätämä laki Suomen korkeimman valtiovallan käyttämisestä on viipymättä julkaistava noudatettavaksi.”

”Kunnes kysymys Suomen itsenäisestä valtiollisesta asemasta tulee koko laajuudessaan ratkaistavaksi . . . on väliaikaisena vähimpänä toimenpiteenä vaadittava Suomen sisäisen vapauden turvaamista Suomen ja Venäjän välisellä sopimuksella . . .”

Julistuksen lopussa lausutaan tervehdys ”Venäjän horjumattomille luokkataistelutovereille, jotka sankarillisesti vievät eteenpäin Venäjän vallankumouksen asiaa ja sen kautta sorrettujen kansojen ja kaikkien maiden työväen vapautuksen asiaa” sekä vakuutetaan ”suurten maiden työläisille”, että Suomenkin työväki ”on kohdaltaan täyttävä velvollisuutensa yhteisen kansainvälisen vapausliikkeemme nykyisissä kamppailuissa.”

Julistus leimattiin porvariston taholla uhkavaatimukseksi. Ja eräessä valtionrikosoikeuksia varten laaditussa virallisessa tutkimuksessa sanotaan, että julistuksessa on asiat esitetty ”sellaisella tavalla ja siinä äänilajissa, jota ei kaikista raakuuksistaan ja röyhkeyksistään jo aikoja sitten tunnetulta sosialistiselta johdolta oltu vielä näihin päiviin asti tässä maassa kuultu, eikä edes aavistuttakaan.”¹ Julistus oli kieltämättä jyrkkäsanainen, mutta tilannetta kuvaavaa on, että kaikkein maltillisimpiinkin lukeutuneet sosialidemokraattiset kansanedustajat olivat sitä hyväksymässä, sillä se annettiin puoluenevoston ja eduskuntaryhmän yksimielisellä päätöksellä. Voitiin olla varmoja siitä, että puolueen laajat jäsen- ja kannattajajoukot, jotka näkivät tässä asiakirjassa omat vähimmäisvaatimuksensa selkeästi ja tiukasti muotoiltuna, tulivat päättävästi seisomaan niiden takana.

Kerenski kukistuu

Lokakuun aikana, uuden porvarienemmistöisen edus-

¹ Tutkimuksen on allekirjoittanut Gustaf Aminoff 20. 7. 1918.

kunnan kokoontumisen edellä, oli Suomen porvaripuolueiden ja Venäjän väliaikaisen hallituksen kesken käyty kulussientakaisia neuvotteluja, joissa pyrittiin löytämään yhteistä ratkaisua eduskunnan hyväksymän valtalain romuttamiselle. Uudessakaan eduskunnassa, jossa sosialisteilla oli 92 edustajaa, ei tämä laki ollut kumottavissa laillisessa järjestyksessä. Siksi porvarit olivat jälleen valmiit turvautumaan venäläisen virkavallan apuun. He esittivät, että korkein valtiovalta joka valtalain mukaan kuului eduskunnalle, annettaisiin senaatille, siis porvariston edustajille. Kaikkien porvaripuolueiden neuvottelijat olivat jo päässeet venäläisen kenraalikuvernöörin ja väliaikaisen hallituksen edustajien kanssa yksimielisiksi asian järjestämisestä eduskunnan mieltä kysymättä Venäjän hallituksen manifestilla, jonka luonnos laadittiin Helsingissä ja lähetettiin kenraalikuvernööri Nekrasovin ja ministerivaltiosihteeri Enckellin mukana Pietarin väliaikaisen hallituksen allekirjoitettavaksi.

Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä leimasi nämä vehkeilyt taantumukselliseksi vallankaappaushankkeeksi. 7. 11. se antoi asiasta lausunnon, jossa mm. sanottiin: "Hanke pitäisi nyt toteutettaman sillä tavalla, että Venäjän väliaikainen hallitus määräämissään eduskunnan avajaisissa antaisi sellaisen manifestin kuin eduskunnan porvarilliset ryhmät ovat sommitelleet ja kenraalikuvernöörille ehdottaneet sekä sen jälkeen puhemies ilmoittaisi, että se otetaan 'mielihyvällä' vastaan."

Tätä mielihyvää ei porvariedustajille suotu. Marraskuun 7. päivänä, jolloin asia piti esiteltävän väliaikaisen hallituksen istunnossa, tulikin senaattiin illalla Pietarista seuraava lakoninen ilmoitus: "Kerenski on poistunut kaupungista. Pari väliaikaisen hallituksen jäsentä on vangittu. 8 p:nä arvellaan muodostuvan uuden hallituksen, jonka pääministeriksi tulee Lenin . . . Suomen asian esitelyä ei tietenkään ole eilen voinut olla" ¹.

¹ Työmies 8. 11. 1917.

Venäjän väliaikainen hallitus oli kukistunut. Tuon hallituksen avulla suoritettavaksi suunniteltu vallankaappaus Suomessa oli mennyt myttyyn. Venäjällä oli valtiolta siirtynyt voimille, joiden taholta Suomen taantumuspolitiikat eivät voineet enää koskaan saada tukea tais-
telulleen oman maan työväkeä vastaan.

Lokakuun vallankumouksen välitön vaikutus

Venäjän vallankumous oli astunut uuteen, ratkaisevaan, sosialistiseen vaiheeseensa hetkellä, jolloin Suomen työväenliike oli valmistautumassa päättävään rynnäkköön "Me vaadimme"-ohjelmassa esitettyjen tavoitteitten puolesta. Se ei voinut olla tuntuvasti vaikuttamatta tapahtumien kulkuun Suomessa. Työväenjoukoissa vallankumouksen voitto herätti valtavaa innostusta, porvariston leirissä suurta levottomuutta ja vihamielisyyden purkauksia.

Heti tiedon saavuttua vallankumouksen alkamisesta sosialidemokraattinen puoluetoimikunta ja ammattijärjestön toimikunta antoivat yhteisen julistuksen, jossa todettiin, että "vallankumouksen kellot soivat" ja että "suurten historiallisten tapahtumien sarja on alkamassa". Työväestöä kehoitettiin olemaan valveilla. 9. 11. julkaistiin tiedonanto edellisellä päivänä tapahtuneesta työväen keskusneuvoston asettamisesta. Tämän uuden johtoelimen, joka seuraavina päivinä alkoi nimittää itseään työväen vallankumoukselliseksi keskusneuvostoksi, muodostivat sosialidemokraattinen puoluetoimikunta, ammattijärjestön toimikunta sekä sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän valitsevat edustajat. Sen tuli "seurata tapahtumain kehitystä ja olla ylimpänä vallankumouksellisena toimeenpanevana laitoksena, ainakin siihen asti, kunnes toisin päätetään". Helsingin työväenjärjestöjen eduskunnan antaman evästyksen mukaan keskusneuvoston tuli toimia

nopeasti ja päättävästi, torjua porvariston diktatuurihankkeet ja estää sitä vahingoittamasta työväen asiaa.

Lokakuun vallankumouksessa oli valta Venäjällä siirtynyt niille voimille, jotka kaiken aikaa olivat johdonmukaisesti puolustaneet Suomen kansan itsensä määräämisoikeutta valtiolliseen eroamiseen saakka. Tie oli nyt avoinna Suomen itsenäisyyden täydelliselle toteuttamiselle rauhanomaista tietä, neuvottelemalla ja sopimalla sitä koskevista käytännön toimenpiteistä neuvostohallituksen kanssa. Suomen porvaristo ei vastustanut Suomen itsenäisyyttä, mutta sen johtaville poliitikoille oli maan itsenäisyys kuitenkin toisarvoinen seikka, pääasia oli sen omien luokkaetujen turvaaminen.

IV. MARRASKUUN SUURLAKKO

Taisteluhaaste

Venäjän väliaikaisen hallituksen kukistuessa oli yritys kumota valtalaki ja siirtää korkein valta eduskunnalta senaatissa istuville porvareille ns. manifestitietä mennyt myttyyn. Yritys uusittiin nyt siinä muodossa, että eduskunnan puhemiehistö teki eduskunnalle esityksen kolmimiehisen valtionhoitajakunnan asettamisesta. Esitystä perusteltiin sillä, että ”sellaista valtioelintä, joka käyttäisi keisarin ja suuriruhtinaan valtaa, ei ole olemassa” väliaikaisen hallituksen lakattua toimimasta. Suhteesta uuteen, Leninin johdolla muodostettuun hallitukseen ei esityksessä mainittu mitään.

Marraskuun 8., 9. ja 10. päivinä oli esitys eduskunnan käsiteltävänä. Sosialistit leimasivat sen uudeksi vallankaappausyritykseksi kiinnittäen huomiota siihen häikäilemättömään tapaan, jolla se aiottiin panna täytäntöön. Samat herrat, jotka valtalakia käsiteltäessä olivat esiintyneet ankarina laillisuuden vartijoina ja kiivaalleet sen puolesta, että valtalain hyväksymiseen tarvittiin kahden kolmasosan määränemmistö, pyrkivät nyt yksinkertaisella enemmistöllä mitätöimään sen. Edvard Valpas totesi, että ”kun kysymys on vallan siirtämisestä kolmelle porvariherralle, jotka voivat käyttää sitä luokkansa tarkoituksiin, niin ei valtiopäiväjärjestys merkitse kerrassaan mitään”.

Esityksen hyväksymiseen yksinkertaisellakaan enemmistöllä eivät oikeiston äänet riittäneet, jonka vuoksi

sille oli hyvin tärkeää saada maalaisliiton ryhmä mukaan. Tämä ei ollut varmaa ilman muuta, vaikka maalaisliiton johtaja Santeri Alkio oli ollut mukana laatimassa puhemiehistön ehdotusta valtionhoitajakunnan asettamisesta. Oikeistoporvarit tiesivät, että maalaisliitossa ilmeni tässä asiassa vakavaa horjuntaa, joten yllätykset olivat mahdollisia. Ja niin tapahtuikin että itse Alkio ilmoitti eduskunnan täysistunnossa luopuvansa puhemiehistön ehdotuksesta ja teki valtalakia myötäilevän kompromissiehdotuksen, joka uhkasi tervellä oikeistopoliitikkojen pelin. Oli näet odotettavissa, että sosialistit tulisivat loppuäänestyksessä kannattamaan Alkion kompromissiehdotusta, joka silloin tulisi eduskunnan päätökseksi. Tämän vaaran torjumiseksi oikeistoporvarit turvautuivat ainutlaatuisen veijaritemppuun. Saadakseen Alkion ehdotuksen tapetuksi heti ensimmäisessä äänestyksessä he kannattivat pahimpia vastustajiaan antaen kaikki äänensä "Me vaadimme"-ohjelman pohjalle rakentuneelle sosialistien ehdotukselle, joka sitten enemmän ääniä saaneena asetettiin vastakkain valtionhoitajakunnan asettamista tarkoittavan puhemiehistön ehdotuksen kanssa. Oikeistolaiset vehkeilijät olivat laskelmoineet, että maalaisliittolaiset eivät loppuäänestyksessä kannattaisi sosialistien ehdotusta, vaan äänestäisivät oikeiston mukana. Näin kävikin, ja 9. 11. porvarienemmistöinen eduskunta teki päätöksen valtionhoitajakunnan asettamisesta. Oikeistoporvareiden peli, jonka eräät maalaisliittolaisetkin edustajat jälkeinpäin luonnehtivat epärehelliseksi, oli onnistunut. Valtionhoitajakuntaa, jota työväen edustajat nimittelivät myös "kolmeksi kuninkaaksi" tahi "kolmiyhteiseksi Romanoviksi", ei kuitenkaan asetettu. Sen vaali lykättiin.

Vielä nytkin yrittivät työväen edustajat saada eduskuntaa vakuuttamaan oikeiston diktatuurihankkeiden turmiollisuudesta. O. W. Kuusinen käytti täysistunnossa 10. 11. ansaittua huomiota herättäneen puheenvuoron,

joka ilmaisi sosialistien käsityksen, mistä itse asiassa oli kysymys. Hän sanoi: "Asema on selvä. Porvarit tahtovat, että Suomen korkein valtiovalta tulisi kuulumaan kolmelle miehelle, sosialistit tahtovat, että se tulisi kuulumaan Suomen kansan eduskunnalle... Porvarilliset tahtovat päästä mahdollisimman vähillä uudistuksilla tämän ajan ohi. Mitä sosialistit tahtovat? Ne uudistukset toteutetuiksi ja ne edut, mitkä on julistuksessamme lausuttu... Ovatko ne isoja uudistuksia? Eivätkö ne ole kansanvaltaisia, porvarillisen yhteiskunnan puitteissa liikkuvia uudistuksia joka ainoa, jotka mikä radikaalinen porvaripuolue tahansa, jos sellaista täällä olisi, voisi aivan hyvin toteuttaa ja ohjelmaansa ottaa. Ne ovat hyviä uudistuksia, ne ovat tarpeellisia ja työväelle välttämättömiä uudistuksia tässä maassa, mutta sen enempää ne eivät ole... Torpparivapautus on kai teidän mielestänne kaikista meidän vaatimuksistamme hirvein, kaikkein vallankumouksellisin. Mutta se on hyvin porvarillinen vaatimus sekkin... Minä luulen, että teissä on niitäkin, jotka pelkäävät sosialistista yhteiskuntaa, pelkäävät, että sosialistit yrittäisivät sitä toteuttaa... Täytyy sanoa, että me puolestamme... sydämestämme toivomme sosialistista yhteiskuntaa, toivomme myös Euroopan proletaarista vallankumousta. Mutta eihän sitä kysymystä ratkaista Suomessa, se ratkaistaan Euroopassa. Ei sitä ratkaista yksin Venäjälläkään, vaan Venäjällä, Saksassa, Englannissa, kaikissa niissä yhteisesti ja luultavasti jokseenkin yhtä aikaa. Jollei siellä tule proletaarista vallankumousta, ei silloin tule Suomessakaan... Noissa vaatimuksissa, jotka täällä olemme ehdottaneet, on nyt meidän lähimmät päämäärämme. Työväki pyrkii niihin ja millä tavalla se pyrkii? Ei ainoastaan laillista tietä, vaan myöskin — ja siinä on toinen erotus meidän ja teidän tienne välillä — työväki pyrkii niihin myöskin ilman väkivaltaa ja ilman verta. Oletteko te valmiit vastaamaan samoin?"

Kosketellessaan kysymystä Suomen itsenäisyydestä Kuusinen osoitti niiden porvariedustajien puhuneen vastoin parempaa tietoaan, jotka olivat väittäneet, että "Me vaadimme"-julistukseen sisältyvä kohta tämän asian järjestämisestä Suomen ja Venäjän välisellä sopimuksella olisi ristiriidassa itsenäisyysvaatimuksen kanssa. Niiden jotka ovat olleet sitä mieltä että suomalaisten isänmaallinen velvollisuus on auttaa saksalaisia, jos nämä tekevät maihinnousun Suomeen, on syytä tarkistaa kantaansa, hän sanoi. Suomen kansan itsenäisyyden toivo voi nyt tulla varmemmin toteutetuksi sosialistien ehdottamaa tietä, sillä "ensi kerran on Venäjällä vallassa sellainen hallitus, joka todella on kansain täyden itsemääräämisoikeuden kannalla. Senhän te tiedätte".¹

Sosialistiedustajat jotka olivat hyvin selvillä työväenjoukkojen mielialoista, yrittivät saada porvareita käsittämään, millä tavoin työväestö reagoisi, jos porvarit saisivat toteutetuksi aikeensa ja hylkäisivät työväen vaatimukset. Viipurilainen työmiehen kansanedustaja Juho Vuoristo lausui: "Ne jotka tältä eduskunnalta odottivat jotain, ne ovat surkeasti pettyneet... Ei ihme, että työläisjoukot tuolla ulkopuolella käyvät kärsimättömiksi. Ei ihme, että meille joka päivä tämän tästä tulee epätoivoisia kehotuksia luopua tästä turhasta paraatista, lähteä pois täältä. Työväestön luottamus parlamentaariseen toimintaan häviää ja työväestö nähtävästi ryhtyy muihin keinoihin, kun toivottomuus tämän kaiken jälkeen sen nähtävästi valtaa. Me olemme tähän saakka koettaneet työväestöä kaikilla keinoilla estää, mutta tästä lähin tuskin sitä voimme ja tuskinpa meidän asiamekaan on sitä estää... Työväestön on nähtävästi pakko kaiken tämän jälkeen itse tarttua ohjiin, itse auttaa itseään". Edvard Valpas totesi, että porvariston menettely suorastaan pakottaa kansan syvät rivit lähtemään ulkoparlamen-

¹ Toiset VP 1917, Ptk. I, s. 55—58.

taarisen ja vallankumouksellisen toiminnan tielle voidakseen toteuttaa vaatimuksensa. Hänen mielestään ehdotus valtionhoitajakunnan asettamisesta tässä tilanteessa oli sodanjulistus työväestölle ja Suomen kansalle, harvainvallan sodanjulistus demokratiaa vastaan.¹

Ja kun eduskunnan porvarillinen enemmistö hylkäsi "Me vaadimme"-julistukseen sisältyneet esitykset ja teki päätöksen valtionhoitajakunnan asettamisesta, käsitettiin se työväen keskuudessa suoranaiseksi haasteeksi avoimeen taisteluun. Päätöksen johdosta kaikkialla maassa pidettyjen vastalausekokousten vyöry osoitti työväestön laajojen joukkojen olevan valmiina ottamaan haasteen vastaan ja joukkovoimallaan torjumaan porvariston diktatuurihankkeet.

Suurlakko alkaa

Suomen työväestön laajat joukot olivat todellakin valmiit nousemaan päättävään taisteluun vaatimustensa puolesta. Tämä tuli vakuuttavasti ilmi lähes 170 000 järjestynyttä työläistä edustaneessa Suomen ammattijärjestön edustajakokouksessa, joka alkoi Helsingissä 12. 11. Kokouksen hyväksymässä päätöslauselmassa vaadittiin, että valtalaki, laki 8 tunnin työpäivästä, kunnallislait ja eräät toiset eduskunnan hyväksymät lait oli saatettava viipymättä voimaan. "Ellei eduskunta", sanotaan päätöslauselmassa, "nyt tässä esitetyllä tavalla ala toteuttaa työväestön jo kauan odottamia ja monasti vaatimia uudistuksia, on tätä pidettävä merkinä siitä, että Suomen porvaristo ei aiokaan ryhtyä tehokkaasti työväen elinehtojen parantamiseen . . . Ja näin ollen kokous ei näe muuta mahdollisuutta työväestön hädänalaisen aseman pelastamiseksi kuin että koko Suomen järjestyneen työ-

¹ Sama, s. 82—84.

väen on heti ryhdyttävä tehokkaaseen ja voimakkaaseen taisteluun. Tätä varten käskee edustajakokous Ammattijärjestöön yhtyneen työväestön olemaan valmiina ja määräyksen saatuaan alkamaan yleisen, koko maata käsittävän suurlakon.”

Juho Vuoristo, joka oli toiminut puheenjohtajana ammattijärjestön edustajakokouksessa, ja joka teki sen päätöksestä ilmoituksen eduskunnan istunnossa 13. 11. varoitti oikeistoa haastamasta ”kenties suuriin onnettomuuksiin syöksevää taistelua, veristä veljestaistelua tämän kansan keskuudessa”. Selitettyään työväestön toivoneen asioiden rauhanomaista ratkaisua tai edes vakuutta siitä, että rehellisesti ryhdytään sen hätää lieventämään, Vuoristo jatkoi: ”Te olette kuitenkin sen kylmästi hylänneet, hylänneet päivästä päivään, ja tänään meillä on tilaisuus esittää nämä vaatimukset teidän ratkaistavaksenne viimeisen kerran. Minä rohkenisin toivoa, että sekä puhemiehistö että oikeisto tällä viimeisellä hetkellä ottaa vieläkin kerran kantansa tarkistettavaksi, ottaa tarkistaakseen, tahtooko se syöstä kansamme tähän onnettomuuteen. Meidän vallassamme tämän jälkeen, kun suuret kansanjoukot ovat lakinsa meille lukeneet, ei ole enää asiain johtaminen eikä niistä määrääminen... Historia ja eduskunnan pöytäkirjat tulevat kai todistamaan, että tältä puolelta on yritetty rauhallista ratkaisua. Te olette sen päivästä päivään hylänneet — hylännettekö vielä viimeisellä hetkellä tällaiset näin pienet vaatimukset, joita te myöskin olette joka päivä sanoneet kannattavanne, mutta ette sittenkään niitä toteuta. Syöksettekö tällaisten pienten vaatimusten tähden kansamme kenties onnettomuuteen?”¹

Oikeisto pysyi kuurona varoituksille. Se ei vieläkään halunnut tehdä työläisille minkäänlaisia myönnytyksiä. Eduskunnan enemmistön saaminen oikeiston puolelle oli

¹ Sama, s. 99.

tässä tilanteessa kuitenkin epävarmaa, koska oli ilmennyt merkkejä maalaisliiton ryhmän kallistumisesta jälleen valtalain hyväksymisen suuntaan. Tämän vaaran torjumiseksi turvauduttiin oikeiston taholta jarrutustempuun. Puhemies Lundson kieltäytyi esittämästä eduskunnalle sosialistien tekemää ehdotusta valtalain ottamisesta eduskunnan käsiteltäväksi. Puhemiehen menettelyn johdosta virinneessä kiivaassa väittelyssä maalaisliiton Santeri Alkio vakuutti ensin olevansa valtalain hyväksymisen kannalla, koska korkein valta oli hänen sanonsensa mukaan "tuuliajolla" ja eduskunnan oli otettava se hoitaakseen. Samalla hän kuitenkin arvosteli kirpeästi sosialisteja, jotka koettavat "selittää porvarienukset pahemmiksi kuin ne todellisuudessa ovat" ja kehotti sosialisteja "luopumaan jyrkistä luokkaperiaatteistaan". Kehottipa hän oikeistoporvareitakin pyrkimään sovinnolliseen ratkaisuun, mutta lopulta kuitenkin päätyi vastustamaan valtalakikysymyksen ottamista esille, koska "eduskunnalla ei ole tällä kertaa syytä ruveta tätä taistelua jatkamaan".

Kun tässä keskustelussa, joka käytiin 13. 11., oli käynyt lopullisesti selväksi, että porvarienuemmistöinen eduskunta ei halunnut ottaa käsiteltäväkseen työväen oikeutetuiksi katsomia vaatimuksia, ei mikään voinut estää myrskyn puhkeamista. Samana päivänä Työväen vallankumouksellinen keskusneuvosto antoi julistuksen, jossa suurlakko määrättiin alkavaksi kello 12 yöllä. Julistus oli otsikoitu: "Työväki taisteluun leivän ja oikeuksien puolesta! Pyörät seisomaan!" Tätä kehotusta seurattiin viipymättä kaikkialla maassa. Sosiaalihuollituksen suorittamien tutkimusten mukaan lakossa oli 538 teollisuuslaitosta kaupungeissa ja 294 maaseudulla. Teollisuustyöläisiä osallistui lakkoon 84 394.

Päätävästi liikkeelle lähteneen työväestön yksimielinen joukkovoima pakotti eduskunnan oikeistoporvaritkin suostumaan keskusteluun "Me vaadimme"-ohjelmasta,

vaikka he edelleen kieltäytyivät sitä hyväksymästä. 15. 11. ja sitä seuranneena yönä, jolloin kysymys korkeimmasta vallasta oli sosialistien vaatimuksesta jälleen esillä, eduskuntataloa ympäröivät jälleen suuret mielenosoittajajoukot ja lehterit olivat täpötäynnä tarkkavaista yleisöä.

Tällä kerralla olikin itse maalaisliittolaisten johtaja Santeri Alkio tekemässä esitystä korkeimman vallan ottamisesta eduskunnalle — tosin vain "toistaiseksi" ja seuraavanlaisin perusteluin: "Koska sitä valtionhoitajakuntaa, jolle eduskunta on päättänyt antaa Suomen korkeimman hallitusvallan käytön, ei vielä ole voitu valita". Sosialistit joiden oma ehdotus ei voinut saada enemmistöä puolelleen, päättivät äänestää Alkion kompromissiehdotuksen puolesta, koska sen hyväksyminen antoi ainoan mahdollisuuden saattaa viipymättä voimaan eräitä työläisille elintärkeitä uudistuksia. 127 äänellä 58 oikeistolaisten ääntä vastaan eduskunta päättikin hyväksyä Alkion ehdotuksen.

Kun eduskunta oli tällä päätöksellään julistautunut Suomen korkeimman vallan haltijaksi, ehdottivat sosialistiset edustajat, että se tätä valtaansa käyttäen vahvistaisi aikaisemmin hyväksymänsä lait 8 tunnin työpäivästä ja kunnallisesta kansanvallasta. Ehdotus kohtasi kiivasta vastustusta oikeistolaisten puolelta. Nämä vaativat käsittelyn lykkäämistä vetoamalla muutoseikkoihin, mm. siihen että edustajat muka eivät ole voineet riittävästi tutustua noihin keväästä alkaen yleisen huomion kohteena olleisiin lakiesityksiin. Vasemmiston taholta tämä voitiin helposti osoittaa pelkäksi verukkeeksi. Sosialistit perustelivat asian kiireellisyyttä tilanteen uhkaavalla kärjistymisellä. Kuusinen sanoi: "Minulla on näet se käsitys, että voi tapahtua levottomuuksia huomenna, jollemme me, jotka tahtoisimme työväkeä rauhoittaa, saa nyt jonkinlaisia todellisia tuloksia tältä eduskunnalta... Senvuoksi minä vetoaisin nyt erityi-

sesti maalaisliiton edustajiin, että he suostuisivat tässä asiassa horjumattomasti kannattamaan ehdotusta, että jo tänä yönä näitten lakien vahvistaminen toimitetaan". Valpas totesi, että työväen liikehtimisellä "on tähän asti onneksi ollut ainoastaan suurlakon muoto. Työväenjärjestöjen toimihenkilöiden taholta on luonnollisesti koetettu säilyttääkin sitä muotoa. Jos siis olisi kysymys pelkästään tästä muodosta, niin minä luulen, että ei olisi mahdottomia vaikeuksia viivyttää, antaa herroille odotusaikaa, vaikkapa vielä viikkokauden viivyttää näiden asiain käsittelyä, sillä kyllä kai työläiset jaksaisivat pitää lakkoa sen ajan ja vielä pitemmälle . . . Minä vähän aikaa sitten olin sillä kannalla, että pidettäisiin huomenna kello 10 istunto ja siinä käsiteltäisiin. Mutta minä tunnustan avomielisesti, minun mielipiteeni muutti eräs tieto. Minulle ilmoitettiin, että lakon johto ei luule voivansa hallita kaikkia lakossa olevia aineksia, vaan että osa niistä aineksista arvelee, että eduskunnan porvarilliset nytkin, niin kuin 10 vuoden kuluessa lukemattomia kertoja, aikovat pettää vain eivätkä anna mitään todellisia tuloksia. Ja osa sellaisia aineksia aikoo lähteä ehkä huomenaamuna . . . liikkeelle ja se liike voisi johtaa, kun tiedämme, että porvareilla on lahtarikaarteja olemassa, hyvin valitettaviin selkkauksiin . . . August Bebel on sanonut Englannin porvareista, että ne ovat maailman viisaimpia siinä suhteessa, että ne osaavat antaa perään hetkellä, jolloin välttämättä täytyy antaa perään". Valpas sanoi lopuksi toivovansa, että edes osasta Suomenkin porvareita voitaisiin sanoa samaa.¹

Maalaisliiton Alkio puhui suoraan kansalaissodan puhkeamisen vaarasta: "Mutta minun täytyy sanoa, että minä vakavasti pelkään kansalaissotaa. Jos täällä kansalaissota syttyy, olkoon se mistä syystä tahansa, niin

¹ Sama, s. 150—152.

minun käsitykseni mukaan on eduskunnan silloin valvottava yksi yö, jos voidaan se sillä estää". Seuraavana yönä eduskunta päättikin 149 äänellä 42 vastaan hyväksyä lain 8 tunnin työpäivästä ja kunnallisesta äänioikeudesta. Tällä päätöksellä ei kuitenkaan enää voitu estää valloilleen päässeen joukkoliikkeen paisumista tavanomaisen työtaistelun puitteiden yli.

Punakaartilaiset hankkivat aseita

Suojeluskuntien ja muiden erinimisten porvariston sotilaallisten järjestöjen lakkauttaminen kuului nälän ja työttömyyden torjumisen ohella työläisten keskeisimpiin vaatimuksiin. Tämä vaatimus ei ollut toteutettavissa eduskunnallista tietä, sillä "suojeluskunta-aatetta" ei tässä vaiheessa kannattanut vain ääri-oikeisto, vaan kaikki porvaripuolueet maalaisliittoa myöten. Maalaisliittolaisetkin kansanedustajat esittivät vastalauseita sen johdosta, että suojeluskuntia nimitettiin "lahtarikaarteiksi", ja puhuivat niistä kauniisti "kansan ja kodin turvana". Joissakin tapauksissa saatettiin varsinkin maaseudulla alkuaikoina nähdä tuontapaisissa järjestöissä pelkästään varokeino noina levottomina aikoina pelättävissä ollutta oman käden oikeutta ja ilki-valtaa vastaan, ilman määrätietoista poliittista tarkoitusta. Mutta niiden selvä luokkataistelujärjestön luonne kävi ilmeiseksi siitä hetkestä alkaen, kun niitä alettiin käyttää lakossa olleita maatyöläisiä vastaan, lakonrikkureiden suojelemiseen jne.

Ilmeiseltä näytti, että suojeluskuntien aseistariisumisasiassa ei voitu päästä tuloksiin pelkillä vaatimuksilla, ilman työväen omaa toimintaa. Tämän tehtävän suorittaminen lankesi luonnostaan työväen järjestyskaartille eli punaiselle kaartille, joka nimi suurlakosta lähtien oli tullut yleiseen käyttöön.

Vastustajan riisuminen aseista ei ollut ajateltavissa ilman aseita. Mutta niitä ei punaisella kaartilla suurlakon päiviin asti ollut juuri nimeksikään. Eikä niitä liene erikoisemmin kaivattukaan, ainakaan siellä missä työläiset eivät olleet joutuneet väkivallan kohteeksi. Suurlakon alkaessa, kun porvarikaartien aseistariisunta tuli päivänkohtaiseksi äärimmilleen kärjistyneen tilanteen vaatimana tehtävänä, heräsi punakaartilaiden keskuudessa voimakasta pyrkimystä aseistautumiseen. Aseita oli helpoimmin saatavissa venäläisiltä vallankumouksellisilta sotilaskomiteoilta. Tätä tietä kerrotaan eri henkilöiden muistelmissa saadun Helsingissä 3 000, Tampereella 300, Kotkassa 600, Viipurissa 300 ja Lahdessa 50 kivääriä. Aseet oli venäläisiltä sotilailta yleensä saatu lainaksi, ja useissa tapauksissa ne tiettävästi luovutettiinkin takaisin suurlakon päätyttyä. Aseiden hankinta tapahtui yksinomaan paikallisten punakaartien aloitteesta, ilman keskusjärjestöjen myötävaikutusta. K. M. Evä, joka oli tuohon aikaan työväenliikkeen huomattavimpia johtohenkilöitä Tampereella, toteaa että sosialidemokraattisen puolueen johto tahtoi pysyttää punakaartin osastot aseettomina, pelkinä järjestyksen valvojina. Syksyllä nämä kuitenkin ryhtyivät hankkimaan aseita, nähdessään porvariston varustautuvan. ”Mutta aseiden hankinta, kun puolueen johto ei sitä tukenut, menestyi huonosti... Sosdem. puolueen johto ei avustanut, mutta vastusti työväestön aseistamista siihen asti kun lahtarijoukot jo eri puolilla maata alkoivat järjestäytyneinä ja aseellisina sotilasosastoina hyökätä.”

¹ Kommunisti (Leningrad) 1/1926, s. 5. K. M. Evä: Kuinka jouduimme luokkasotaan ja tappioon Suomessa.

Suoraa toimintaa

Työväen vallankumouksellisen keskusneuvoston antamien ohjeiden mukaan oli punaisen kaartin suurlakon aikana yleisen järjestyksen valvonnan lisäksi pidettävä yötä päivää riittävää kulkuvartiota, pidätettävä henkilöt, jotka havaittiin olevan vaarallisissa hankkeissa työväestöä vastaan, takavarikoitava kaikki löydettävissä olevat väkijuomavarastot, estettävä kaikkien valheellisten julistusten levittäminen ja pantava täytäntöön "muut kaartin johtavan toimikunnan, työväen vallankumouksellisen keskus-, piiri- ja kunnallisneuvoston sille antamat tehtävät".

"Loukkaantuneita varten", sanottiin ohjeissa edelleen, "tulee kaartilla olla sairashoito-osasto, joka huolehtii lääkärinavun ja sairassijojen hankkimisesta". Tällainen ohje viittasi siihen, että yhteenottoja edellä mainittujen pidätysten ja takavarikointien yhteydessä pidettiin mahdollisina. Tällaisia yhteenottoja todella tapahtuikin useilla paikkakunnilla. Joukkojen liikehtiminen ei ollut pidätettävissä niissä rajoissa, jotka lakon johto oli ilmeisesti halunnut sille asettaa.

Osa Suomen työläisiä oli nyt tarttunut aseisiin paikallisten punakaartien aloitteesta, työväenliikkeen keskusjohdon ohjeita odottamatta. Suurlakkopäivinä saatiin eräiden Suomen kaupunkien kaduilla ensimmäistä kertaa nähdä punaisen kaartin marssivan kiväärit olalla. "Helsinki lainehtii kadut täynnä yleisöä" ja "sankat joukot liikkuvat punakaartilaisten perässä", kerrottiin suurlakkouutisissa. Pian oli liikkeellä runsaasti huhuja aseellisista yhteenotoista, kaatuneista ja haavoittuneista. Helsingin punainen kaarti miehitti 14. 11. rautatieaseman ja eräitä virastoja, mm. senaatin talon, lääninhallituksen, poliisilaitoksen ja puhelinkeskuksen. Parien sataa tunnettua suojeluskuntalaista pidätettiin, jokin määrä aseita

takavarikoitiin. Pidätettyjen joukossa olivat senaattori Allan Serlachius ja Uudenmaan läänin kuvernööri Bruno Jalander, joita pidettiin sotilaallisten salahankkeiden pääjärjestäjiin kuuluvina.

Suurlakon aikaisiin huomattavimpiin taistelutoimiin kuului työläisten kiihkeästi vihaaman Saksanniemen poliisikoulun hajottaminen. Sinne 17. 11. tehdyssä hyökkäyksessä, jonka Helsingin punainen kaarti suoritti, kerrotaan vangitun 350 miestä ja saadun "sotasaaliiksi" 150 kivääriä ja 15 ratsuhevosta.

Suurlakkoviikon tapahtumien valtavasta vyörystä on tässä mahdollista mainita vain joitakin niiden yleistä luonnetta kuvaavia yksityiskohtia. Turussa ryhtyivät lakkoon kaikki teollisuuslaitokset, rautatieliikenne ja vi-rastot. Punainen kaarti miehitti mm. lääninhallituksen ja poliisilaitoksen. Kuvernööri, poliisimestari ja 8 suojeluskuntapäällikköä pidätettiin. Tampereella suoritettiin asetakavarikointeja, Porissa vangittiin eräitä suojeluskuntien johtomiehiä ja hajotettiin palokunnantalolla parhaillaan sotaharjoituksissa ollut "palokunta", joka itse asiassa oli jonkinlainen maaseudun suojeluskuntien pääl-likkökoulu. Porin punainen kaarti otti toimitella osaa suojeluskuntien aseistariisumiseen eri puolilla Satakun-taa, missä ne olivat esiintyneet väkivaltaisesti tavallista laajemmin. Hyvin aktiivinen tässä suhteessa näkyy olleen myös Kotkan punainen kaarti. "Kotkan kaarti kävi monessa eri paikassa Suomea manöövereillä lahtarien pesä-paikkoja puhdistelemassa, joilla retkillä se hankki itsel-leen taistelukoulutusta. Marraskuun suurlakon aikana antoi se hatkan Loviisan lahtareille ja luovutti Loviisan kaartille 40 kivääriä sekä takavarikoi lahtarien aselastin Pyhtään saaristossa."

Pohjois-Suomen kaupungeissa Oulussa, Kemissä ja Torniossa sujuivat suurlakon tapahtumat suhteellisen

1 PKR, s. 109. Hannes Järvimäki: Keskinen rintama.

rauhallisesti, tavanomaisia virastojen miehityksiä lukuun ottamatta. Etelä-Pohjanmaalla, missä valkoiset olivat jo aloittaneet voimaperäiset sotavalmistelut, asevarastojen luomisen, sotilaallisen koulutuksen jne., he saivat rauhassa jatkaa toimintaansa punaisten kaartien häiritsemättä. Jyväskylästä ilmoitettiin, että siellä oli työväki vallassa, mutta läheinen maaseutu suojeluskuntalaisten hallussa. Näiden pesäpaikka oli Keuruulla.

Elävän kuvan pohjoishämäläisen maaseutupaikkakunnan punaisen kaartin toiminnasta suurlakkoviikolla on piirtänyt Akseli Anttila, joka siihen aikaan toimi jarrumiehenä Vilppulan asemalla. Hän kertoo: "Vähän ennen suurlakkoa perustettiin Vilppulaan punakaarti. Heti laikon puhjettua alkoi sen toiminta. Se sulki kaupat ja otti haltuunsa rautatieaseman, jossa päivystäjiksi järjestettiin asemamiehet. Samana päivänä pidettiin myös kokous, jossa keskusteltiin, mihin toimenpiteisiin olisi ryhdyttävä sen johdosta kun Mäntässä ja Keuruulla lahtarit harjoittelivat aivan julkisesti". Kerrottuaan sitten käynnistään Tampereella, missä hän oli halunnut saada toimintaohjeita, vaikkakin "joka paikassa olivat yhtä tietämättömiä ja varoittelivat, ettei mitään väkivaltaa saa tehdä", Anttila jatkaa: "Pidimme taas kokouksen . . . Kokous päätti,kin jo seuraavana päivänä lähettää kaartin osaston riisumaan Mäntän tehtaan herroja aseista, koska Mäntän työläiset olivat aivan toimettomina. Seuraavana päivänä lähti 12 miestä käsittävä komennuskunta Mänttään aseistettuna haulikoilla ja vanhoilla browningeilla. Mieliala oli sotaisa. Meihin yhtyi siltavartiosta 3 venäläistä sotilasta, joilla oli kiväärit. Mäntässä pidimme kotitarkastuksen konttoristien ja tehtaan omistajan Serlachiuksen luona. Saimme joukon haulikoita, winchester-kiväärin, käsiaseita ja patruunoita. Mäntän punakaarti ei ottanut toimintaamme osaa, vaan päinvastoin kieltelivät he meitäkin kotitarkastuksia tekemästä. Lähtiessämme luovutim-

me saamamme aseet Mäntän punakaartille, joka ne seuraavana päivänä antoi herroille takaisin.”¹

Lakkokomiteat vallan eliminä

Suurlakkokomiteat joutuivat pakostakin ratkomaan mitä erilaisimpia hallinnollisia tehtäviä hoidellessaan väestön tarpeiden vaatimia juoksevia asioita. Vain lakkokomiteoilla oli valta antaa lupia näiden tai noiden elintärkeiden töiden suorittamiseen, kuljetuksiin, matkustamiseen jne. Useissa tapauksissa ne valvoivat myös puhelinten käyttöä, pankkien toimintaa ja tiedotuspalvelua.

Hyvin tärkeällä sijalla lakkokomiteain toiminnassa oli elintarvikeasiain hoitaminen, elintarvikevarastojen etsiminen ja tallettaminen. Tähän asiaan on säilyneistä asiakirjoista päätellen suhtauduttu hyvin vastuuntuntoisesti. Helsingin Työväen Toimeenpaneva Komitea antoi marraskuun 16. p:nä seuraavan määräyksen: ”Löydetyistä varastoista on ilmoitettava asianomaiseen Elintarvelautakunnan konttoriin sekä pidettävä huoli siitä, että löydetty varastot tulevat turvallisesti siirretyiksi kaupungin Elintarvelautakunnan haltuun ja että kaikki omavaltaisuudet ehdottomasti tulevat estetyiksi.”²

Sama huolenpito näkyy myös seuraavana päivänä annetusta Työväen järjestyskaartin ylimmän johtavan toimikunnan päiväkäskystä. Siinä viitataan eduskunnan hyväksymään elintarvelakiin, joka ”antaa elintarvelautakunnille melko suuren vallan elintarpeitten etsintään ja takavarikoimiseen”. Järjestyskaarteja samoin kuin muitakin työväen järjestöjä kehotetaan tarjoamaan tässä suhteessa elintarvelautakunnille apuaan. Niitä elintarvelau-

¹ PKR, s. 58. Viippulan rintaman muodostuminen.

² Jussi Tuomisen kokoelmat ”1917”. Kansan Arkisto.

takuntia, joissa tätä tehtävää jarrutetaan, "tulee vaatia täyttämään tehtävänsä."

Miksi valkoiset olivat hiljaa?

Marraskuun suurlakon aikana tapahtuneissa yhteenotoissa aloite oli yleensä punaisten puolella. Osat olivat vaihtuneet, sillä siihen saakka oli aseiden käyttö kuullut yksinomaan porvarikaartien menettelytapoihin. Mutta kun ottaa huomioon porvarillisten poliitikkojen uhkaavan esiintymisen suurlakon edellä, heidän jyrkän kielteisen ja ylimielisen suhtautumisensa työväen vaatimuksiin sekä porvariston leirissä käynnissä olleet kuumet sotilaalliset valmistelut, nousee kysymys, miksi suojeluskuntien vastarinta marraskuussa oli suhteellisen heikkoa, passiivista ja pelkästään paikallista, miksi ne pidättyivät ottamasta vastaan taistelua laajemmassa mittassa, antoivatpa joissakin tapauksissa riisua itsensä aseista ilman vastarintaakin. Oikeille jäljille johtava, vaikkakaan ei tyhjentävä vastaus näyttää sisältyvän erään historiateokseen, jossa sanotaan: "Kansalaissota oli puhkeamassa. Ja se olisi varmaan puhjennutkin, jos yhteiskuntaa säilyttävillä piireillä olisi ollut enemmän aseita".²

Todellisuudessa oli valkoisilla, joita kirjoittaja nimitää "yhteiskuntaa säilyttäviksi piireiksi", kyllä jo marraskuun suurlakon aikana aseita vähintään yhtä paljon kuin punaisilla kaarteilla ja monin verroin enemmänkin, jos käsi- ja metsästysaseet luetaan mukaan. Olivathan he oman ilmoituksensa mukaan saaneet jo lokakuun lopulla Equity-nimisellä laivalla Saksasta saapuneen aselastin, jossa oli 6 500 kivääriä, 30 konekivääriä, 500 pistoolia,

¹ Tiedonantolehti 17. 11. 1917.

² Juva X, s. 256.

pari miljoonaa patruunaa jne. Tämä lasti, joka purettiin Vaasan edustalla, joutui kokonaan valkoisten käsiin. Samoin se suurlakkoviikolla saksalaisella sukellusveneellä Loviisan edustalle saapunut lasti, joka sisälsi aseita ja runsaasti räjähdysaineita¹.

Punaisen kaartin suurlakkoviikolla suorittamat aseiden etsinnät olivat tulokseltaan heikonlaisia, vaikka tiedettiin valkoisilla olleen varsinkin käsiaseita runsaasti ainakin Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa. Mainittujen Saksasta saapuneiden aselähetysten jälkeen valkoisilla oli määrällinen ylivoima kaikenlaisessa aseistuksessa, mutta aseiden sijoitus kävi heille siinä tilanteessa epäedulliseksi. Saksalaisia aseita ei näet jaettu eri puolille maata, vaan keskitettiin Pohjanmaalle pienelle alueelle, pitäen silmällä suurhyökkäystä jota valmisteltiin, mutta jonka valmistelut olivat vielä kesken. Punaisella kaartilla sitä vastoin ei ollut mitään keskitettyä aseiden hankintaa, vaan sen paikalliset osastot olivat hankkineet aseensa itse, oma-aloitteisesti. Tästä johtui että sillä oli, paitsi aloitteen suomaan etua, myös paikallinen ylivoima siellä missä aseita oli onnistuttu saamaan.

Suurlakon kestettyä neljä-viisi päivää oli työväenluokka tilanteen herra. Se oli pakottanut porvarienemistöisen eduskunnan perääntymään ja suostumaan eräisiin keskeisiin vaatimuksiinsa. Punainen kaarti oli voimansa tunnossa, sillä se oli saavuttanut helposti menestystä suurlakon kahakoissa. Porvariston sotilaalliset järjestöt olivat siirtyneet puolustukseen. Mutta nämä järjestöt jäivät olemaan ja niiden aseistus ja muu varustelu lisääntyivät kuumeisessa tahdissa. Nyt kun työväkikin oli tarttunut aseisiin, ei enää ollut kysymys yksipuolisesti työläisiin kohdistuneesta väkivallasta, vaan luokkataistelu oli Suomessa kärjistynyt aseellisen taistelun asteelle.

¹ J. O. Hannula: Suomen vapaussodan historia. Porvoo 1956, s. 41.

Oltiin menossa nopeaa vauhtia avointa kansalaissotaa kohti.

Kurittomuutta, ilkeävaltaa ja puolueellisia syytöksiä

Suurlakkoviikolla tapahtui paikoin ikäviä välikoh-
tauksia, harjoitettiin oman käden oikeutta ja tehtiin tihu-
töitä. Työväenliikkeen vastustajat ovat hyvin ymmärret-
tävästä propagandasyistä yrittäneet vierittää niistä kaiken
vastuun punaisen kaartin ja muiden työväenjärjestöjen
sekä varsinkin näiden johtohenkilöiden niskoille. Yleisen
kuohunnan vallitessa ei ollut vältettävissä että punaisen
kaartin riveihin pääsi tunkeutumaan kelvotontakin aines-
ta, joka on syyllistynyt näihin tai noihin omavaltaisuuk-
siin. Myöhemmin mahdolliseksi käyneessä kiihottomassa
ja objektiivisuuteen pyrkivässä tutkimuksessa on kuiten-
kin voitu osoittaa, että punakaartilaisten osuutta tuollai-
siin tekoihin on suuresti paisuteltu.

On mm. käynyt selville, ettei punaisella kaartilla eikä
millään työväenjärjestöllä ollut mitään osuutta suurlakon
edellä tapahtuneeseen Mommilan kartanon omistajan
Alfred Kordelinin surmaamiseen. Tästä tapauksesta on
syytä mainita erityisesti sen vuoksi, että juuri sitä on
käytetty vuosikymmenien ajan kaikkein todistusvoimai-
simpiin kuuluvana esimerkkinä punakaartilaisten jul-
muudesta ja käytetään vielä tänäkin päivänä julkisissa
tilaisuuksissa samaan tarkoitukseen. "Vapausota"-histo-
rioitsijoille on riittänyt tuon väitteen todistamiseen seu-
raavanlainen kömpelösti tekaistulta vaikuttava juttu:
"Hänet (Kordelinin) oli kerran eräs kommunistinen kii-
hoittaja Nikolainkirkon portailla osoittanut sopivaksi uh-
riksi kansan muka oikeutetuille tasanjakoharrastuksille."

¹ SVS I, s. 301.

Viimeisimpien tutkimusten mukaan on "punaiselta taholta" suurlakkoviikolla surmattujen henkilöiden lukumäärä koko maassa 24¹. Kun tätä verrataan ns. vapaus-sotakirjallisuudessa esitettyihin numeroihin, on ero valtava. Suoranaisena erehdyksenä pidetään mainitussa tutkimuksessa myös Väinö Tannerin muistelmissaan mainitsemaa "toista sataa" henkeä. "Punaisesta tahosta" puhuttaessa ei ole myöskään unohdettava sitä Oskari Tokoin mainitsemaa seikkaa, että "aseelliset huligaanijoukot, jotka eivät olleet edes punakaartilaisia eivätkä toimineet minkään järjestön alaisina, saivat tilaisuuden panna toimeen murhia ja tihutöitä eri osissa maata."²

Työväenliikkeen johtaelinten suhde yksilöllisiin terroritekoihin, oman käden oikeuteen ja muihin ilkitöihin ei ollut eikä voinutkaan olla muu kuin kielteinen, kuten puolueen tästä asiasta antamista lukuisista lausunnoista, työväen järjestöjen kokousten päätöksistä, työväenlehtien kirjoituksista ja lukemattomien henkilöiden muistelmista käy selville. Tuollaiset teot, olivatpa ne punakaartilaiden, kokonaan työväenliikkeen ulkopuolella olleiden henkilöiden tai venäläisten sotilaiden suorittamia, tuomittiin ankarasti. Erittäin vakavaa huomiota tähän kysymykseen kiinnitettiin vielä välittömästi suurlakon edellä, ja oli aihettakin, sillä varsinkin yhä kärjistyvä nälänhädän uhka lisäsi levottomuutta ja loi pohjaa väkivaltaisille välikohtauksille. Helsingin työväen toimeenpaneva komitea antoi 11. 11. julistuksen, joka sen jälkeen hyväksyttiin suurissa joukkokokouksissa ja jossa sanottiin: "On muistettava, että vallankumous ei ole samaa kuin ilkivalta ja anarkia. Se on työväenluokan järjestettyä joukkotoimintaa, se on taistelua työväenluokan yhteisten vaatimusten toteuttamiseksi. Me varoitamme jyrkästi kaikenlaisista

¹ Jaakko Paavolainen: Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918. Helsinki 1966, s. 90.

² Maanpakolaisen muistelmia, s. 198.

ilkitöistä ja huomautamme että jos ryöstöjä, varkauksia tai muita ilkitöitä kaikesta huolimatta tulee tapahtumaan, niin niihin tekoihin osallisia tullaan pitämään vallankumouksen vihollisina ja heitä tullaan kohtelemaan sen mukaan.”

Työväen asian vihollisiksi leimattiin mainitunlaisten ilkitöiden tekijät Työväen vallankumouksellisen keskusneuvoston suurlakkojulistuksessa. Siinä kiinnitettiin huomiota myös siihen, että tarpeetonta ärsytystä väestöryhmien kesken on vältettävä, sillä ”taistelu ei ole yksilöjen eikä pikkuryhmien, vaan luokkien taistelua”. Yksilölliset kostoteot leimattiin suorastaan rikollisiksi. Varoituksistaan ja ponnisteluistaan huolimatta eivät työväenjärjestöt kuitenkaan pystyneet kokonaan ehkäisemään oman käden oikeuden harjoittamista. Silloin vallinneessa tilanteessa se oli liivoimainen tehtävä kenelle tahansa.

Erimielisyyttä ja horjuntaa

Suurlakon alkamiseen saakka oli kesäkuussa valittu sosialidemokraattisen puolueen ”siltasaarelainen” johto, jonka vaikutusvaltaisimpiin jäseniin O. W. Kuusinen, Kullervo Manner, Yrjö Sirola ja Edvard Gylling kuuluivat, selviytynyt valtavan joukkoliikkeen johtamisesta niin, että se näytti vastaavan kaupunkien työläisten ja maaseudun tilattoman väestön tahtoa ja sai näiden hyväksymisen. Sen oli onnistunut pitää joukot koossa. Puolueessa tiedettiin kyllä esiintyvän ”kahdenlaista ilmaa”, ja aika ajoin oli esiintynyt kinastelua ”siltasaarelaisten” ja ”revisionistien” välillä, mutta merkkejä sovittamattoman jyrkistä ristiriidoista ei puolueen johdon omassa keskuudessa eikä sen ja ammatillisen liikkeen johdon enempää kuin eduskuntaryhmänkään välillä ainakaan ulospäin ollut näkyvissä. Ainoastaan äärimmäisellä oikealla siivellä oli joitakin harvoja yksilöitä, jotka ilmaisivat

vastenmielisyytensä työväenliikkeessä vallalla ollutta vasemmistolaista suuntausta vastaan, mutta heidän vaikutuksensa joukkojen keskuudessa oli heikko. Kaikista kevään, kesän ja syksyn kuluessa päiväjärjestykseen nousseista suurista taistelukysymyksistä aina "Me vaadimme"-ohjelman hyväksymistä ja suurlakon julistamista ja aloittamista myöten oli työväenliikkeessä vallannut käytännössä täydellinen yksimielisyys.

Mutta suurlakko muutti tilanteen. Niin yksimielinen kuin päätös suurlakon aloittamisesta oli ollut sekä ammattijärjestön edustajakokouksessa että Työväen vallankumouksellisessa keskusneuvostossa, päätös sen lopettamisesta syntyi pitkän ja tuskallisen kiistelyn, vakavan horjunnan ja monen äänestyksen jälkeen. Ristiriita johtui siitä, että luokkataistelun kulku oli nostanut päiväjärjestykseen uuden suuren kysymyksen, jonka pohdimista oli siihen saakka vältetty, nimittäin kysymyksen mahdollisesta valtiovallan ottamisesta työväenluokan käsiin.

Vallankumouksesta oli Suomen työväenliikkeessä kevästä alkaen puhuttu paljonkin, mutta sillä tarkoitettiin yleensä vain työväen välittömien vaatimusten toteuttamiseen tähtäävää joukkotoimintaa, ei perinpohjaista yhteiskuntajärjestelmän muuttamista. Kysymystä valtiovallan ottamisesta työväenluokan käsiin ei sosialidemokraattisen puolueen piirissä juuri liene teoreettisestikaan käsitelty. Sellainen ratkaiseva askel, joka vasta oli Venäjällä otettu, tuntui uhkarohkealta hyppäykseltä tuntemattomaan niistäkin, jotka olivat vilpittömästi iloinneet Venäjän työläisten voitosta. Vaatimuksetkin, joiden puolesta suurlakkoon oli lähdetty, tarkoittivat ainoastaan kipeimpinä tunnettujen epäkohtien poistamista, porvarillisen järjestelmän puitteissa mahdollisia uudistuksia, kuten sosialistit eduskunnassakin voimakkaasti korostivat. Kysymys vallanotosta nousi esiin puhtaasti käytännöllisistä syistä, ensimmäisten lakkopäivien kokemusten jälkeen, kun alkoi käy-

dä selväksi, että työväestön vähimmäisvaatimusten toteuttamisesta ei porvarienemmistöiseltä eduskunnalta saada takeita. Sen tekemien päätösten johdosta todettiin, että "monien vikuroimisten jälkeen eilen illalla, työväen yhä paisuvan lakkoliikkeen painon alla, sai se päättäneeksi itselleen sen verran valtaa, että lupasi julistaa voimaan jo kesällä säädetyt kunnallislait ja 8 tunnin työpäivälain. Siinä kaikki. Ja sekin vasta monen mutkan jälkeen. Mutta se ei voi tyydyttää työväkeä." Pääasiallisina tyytymättömyyden aiheina mainittiin ennen kaikkea se, ettei porvareilta saatu edes lupaus toimenpiteistä elintarvikekurjuuden ja työttömyyden torjumiseksi, että he edelleenkin vastustivat sitkeästi torpparivapautusta ja virkakunnan kansanvaltaistamista eivätkä halunneet luopua suojeluskunnistaan, vaan jatkoivat niiden varustamista.

"Pitkien öiden keskusteluja puolueen ja ammattiliittojen johtajien kesken. Epävakaisuutta ja horjuntaa useita päiviä ja öitä". Näin luonnehtii O. W. Kuusinen suurlakkopäivinä eteen nousseiden pulmakysymysten pohdintaa Työväen vallankumouksellisessa keskusneuvostossa. Siellä esiintynyttä horjuntaa kuvaavat seuraavat osanottajien antamat tiedot. Illalla 17. 11. vaati punaisen kaartin lähetystö, että "on riisuttava lahtarikaarti aseista ja otettava valta omiin käsiin". Kokous keskeytyi eduskunnan istunnon ajaksi, ja kun sitä kello 3 yöllä jatkettiin, niin "lopulta päätettiin 14 äänellä 11 vastaan ottaa valta työväen käsiin. Mutta kun jotkut jäsenet pian muuttivat äänensä, peruutettiin päätös". 17. 11. ja 18. 11. käydyistä "jännittävästä" keskusteluista kerrotaan: "Ensimmäisessä äänestyksessä kannatti eduskunnan kautta muodostettava punaista hallitusta 8 ja vastaan äänesti 8: puheenjohtajan ääni ratkaisi edellisen puolesta. Lopullisessa äänes-

¹ Työväen Vallankumouksellisen Keskusneuvoston Tiedonantolehti 16. 11. 1917.

tyksessä hyväksyttiin 7 äänellä 5 vastaan, 2:n pidätyessä, että lakko lopetetaan ja sos.dem. eduskuntaryhmän tehtäväksi jätetään muodostaa parlamentaarista tietä punainen hallitus.”¹

Lakko lopetetaan

Marraskuun 18. pnä, joka oli kuudes suurlakkopäivä, julkaistiin Keskusneuvoston Tiedonantolehdessä neuvoston päätös ja julistus Suomen järjestyneelle työväelle otsikoin: ”Luokkataistelu ilman suurlakkoa”. Siinä tehtiin aluksi yhteenvetoa taistelulla saavutetuista tuloksista. ”Porvariston mustat vallankaappaushankkeet on lyöty maahan. Eivät saaneet keisarinvaltaa senaatilleen eikä myöskään kolmelle kuninkaalleen, niinkuin yrittivät. Kansaneduskunnalle se valta on nyt tunnustettu”. Kaikkia asetettuja tavoitteita ei kuitenkaan saavutettu, ennen kaikkea ei saatu leipää, ”eikä sitä varsinaisesti suurlakon avulla saadakaan”. Lupauksia epäkohtien korjaamisesta on kyllä saatu runsaasti. ”Osa eduskunnan porvarillisista ryhmistä on nyt tehnyt hätälupauksia... Niiden lupauksiin ei kuitenkaan ole paljoa luottamista, ellei työväenluokka seiso vieressä valvovana, ankarana vartijana, valmiina heti hyökkäämään, jos lupausten petos paljastuu. Pian nähdään, tuleeko eduskunnasta lupausten lunastuksia. Ellei tule, ja ellei nopeasti tule, kavahtakoot silloin porvarit petetyn kansan vihan ja voiman vyöryä”.

Viitattuaan saamiinsa moitteisiin taistelun johtamisessa osoittamastaaan välttelystä ja puolinaisuudesta Keskusneuvosto puolustelee menettelyään. ”Mutta olemme varmasti vakuuttuneet, ettei työväen asia ole kärsinyt vahinkoa siitä, että suurlakkotaistelu on mennyt

¹ Suomen työväen vallankumous, Leningrad, 1928, s. 170.

ilman suurempia uhreja kummallakaan puolen. Työväen aatteen mukainen valta ja yhteiskuntajärjestys ei kumminkaan olisi vielä tällä hetkellä, eikä Suomessa yksin, mahdollinen saada aikaan sankarillisimpainkaan toverien veren hinnalla”.

Myönnettyään, että ”Suomen porvaristo ei tosin ole vielä polvillaan työväenluokan edessä”, Keskusneuvosto vakuuttaa, että ”Suomen järjestynyt työläisarmeija seisoo entistä mahtavampana” ja että ”sen uljas punainen kaarti”, joka on ”pelottomana suojellut luokkatovereitaan ja säilyttänyt lahtarit piiloon”, säilytetään järjestönä. Nyt, kun taistelun muoto muuttuu, on ”järjestyskaartimme yhteiset aseet säilytettävä turvallisiiin varastoihin”. On kuitenkin oltava valmiina ja varmistettava rivejä, sillä ”aselevon aika voi olla lyhyt”.

Lopuksi ilmoitettiin, että lakon nyt päättyessä Keskusneuvosto siirtää valtuutensa sosialidemokraattisen puolueen puoluetoimikunnalle ja että ”socialidemokraattisen eduskuntaryhmän tehtäväksi jää koettaa muodostaa punainen hallitus, joka turvaa mahdollisimman hyvin suurlakon saavutukset ja muut työväen edut”.

Tiedonantolehden saman numeron laajassa johtavassa kirjoituksessa ”Suurlakkomme selvittelyä”, jossa päätöstä lakon lopettamisesta lähemmin perustellaan, ilmenee käsitys suurlakon myönteisistä saavutuksista vieläkin optimistisempänä. Suojeluskunnista sanotaan, että ”ne ovat nyt monin paikoin hajoitetut ja aseistariisutut, ja ilman että työväen on tarvinnut sanottavastikaan turvautua äärimmäisiin keinoihin ... Odottaa sopii, että porvarit vastaisuuden varalle oppivat”. Taistelun keskeyttämistä puolustellaan ja ajatus valanotosta työväen käsiin torjutaan: ”Venäjällä kuului vaatimus: ’yhteiskunnallinen kumous, köyhälistön diktatuuri’. Mutta paraikaa siellä riehuu taistelu vallasta

porvarillisen yhteiskunnan puitteissa. Yhteiskunnallisen kumouksen toivo näyttää siellä nyt vielä häipyvän ... Työväen luokkataistelussa, silloin kun se on riehahtanut uljaaksi suurlakkotaisteluksikin, on omain voimain liian suuriksi arviointia huolellisesti kartettava. Ellei niin tehdä, langetaan itsepetokseen”.

Suurlakon lopettamista koskevan julistuksen johdosta olivat ammattijärjestön edustajat esittäneet ”eriävän mielensä”. Hekin olivat lakon lopettamisen kannalla, koska ”lakon pitemmälle jatkaminen on mahdotonta ja vie mahdollisesti täydelliseen anarkiaan, joka olisi kaikkein suurin onnettomuus”. Mutta heidän lausuntonsa mukaan ei ollut ”mitään muuta mahdollisuutta asian ratkaisemiseen työväkeä tyydyttävällä tavalla kuin hallitusvallan viipymätön ottaminen työväen käsiin”. Työväki tahtoo edes koettaa luoda sellaisen hallituksen, joka ”rautaisella tarmolla järjestäisi elintarveasiat”. Ammattijärjestön edustajat ilmoittivat kuitenkin voivansa yhtyä kehotukseen lakon lopettamisesta, koska enemmistön hyväksymään julistukseen sisältyy päätös punaisen hallituksen muodostamisesta, ”joten edustamamme katsantokanta on täten tullut siinä muodossa tunnustetuksi”.

Näin ollen ei ammattijärjestöjen edustajien ”eriävä mieli” lopulta suurestikaan eronnut Keskusneuvoston enemmistön kannasta. Vaikka heidän lausunnossaan puhutaankin ”hallitusvallan ottamisesta työväen käsiin”, eivät hekään tarkoittaneet sillä järjestelmän muutosta, sosialistista vallankumousta, vaan parlamentaarista tietä tapahtuvaa hallituksen vaihdosta.

”Punainen senaatti”

Vaikka Työväen vallankumouksellisen keskusneuvoston julistuksessa kaavailtu punainen hallitus eli ”punai-

nen senaatti" jäikin pelkäksi suunnitelmaksi, käsitteeksi, jolla ei ollut vastinetta todellisuudessa, se joutui esittämään hyvinkin merkittävää osaa tapahtumain kulussa. Se oli se taikasana, jonka avulla työläiset saatiin lopettamaan lakko ja samalla keskeyttämään sen yhteydessä suorittamansa muut taistelutoimet, sanalla sanoen perääntymään. Näytteeksi siitä, miten tätä taikasanaa käytettiin, riittää seuraava Helsingin työväelle annettu julistus:

"Koska punainen senaatti on muodostettu ja yleiset järjestyneen työväen kokoukset Työväentalolla ja Koitossa ovat tänään päättäneet lopettaa lakon, niin ilmoittaa Helsingin Työväen Toimeenpaneva Komitea, että lakko katsotaan loppuneeksi tänään klo 2 päivällä. Liikkeet siis voidaan avata ja työt aloittaa tänään klo 2 päivällä.

Helsingissä, marraskuun 19 p:nä 1917
Helsingin Työväen Toimeenpaneva Komitea"

Ilmoitus "punaisen senaatin" muodostamisesta ei pitänyt paikkaansa. Oli annettu kehoitus "koettaa muodostaa" tuollainen senaatti, asiasta oli keskusteltu, oli mainittu sosialisteina tunnettujen senaattoriehdokkaiden nimiäkin, mutta itse senaatti oli parhaassa tapauksessa vain paperilla. Kysymykseen, miten tuollaisen "ankan" pujahtaminen hyvin vakavasti otettavaan ohjeeseen on ollut mahdollista, ei ainakaan julkisuudessa liene saatu tyydyttävää vastausta tähän päivään mennessä.

Tahallisesta harhaanjohtamisesta, suoranaisestä petoksesta, ei kenties ole aihetta ketään syyttää, niin helposti kuin tuollainen epäily saattaa mieleen tulla. Siinä edellä mainitussa Koiton talossa pidetyssä järjestyneen työväen kokouksessa, jossa keskusneuvoston kehoitus lakon lopettamisesta hyväksyttiin, oli Oskari Tokoi selostamassa asiaa. Hän puhui punaisesta

senaatistakin, mutta ei väittänyt, että se olisi muodostettu, vaan kuvaili niitä vaikeuksia, joita sen muodostaminen kohtaa, ennen kaikkea sen vuoksi, että on "vaikea löytää miehiä, jotka haluaisivat lähteä vallankumoukselliseen hallitukseen", koska "varsinkin elintarvekysymys on sellainen, ettei minkäänlainen hallitus pysty sitä järjestämään". Asiaa pohdittaessa oli sitä kuitenkin pidetty niin tärkeänä, että sen vuoksi kannatti uhrata joitakin henkilöitä. Tokoi mainitsi nimeltään kymmenkunnan tunnettua työväenliikkeen miestä, joukossa Tokoi, Manner, Sirola, Gylling, Mäkelin ja Salin, jotka olivat ilmoittaneet suostuvansa tulemaan tuollaisilla ehdoilla muodostettavaan hallitukseen. Edelleen hän huomautti, että kysymyksen täytyy tulla esille eduskunnassa, ja että sosialistien taholta oli vaadittu puhemiestä kutsumaan eduskunta kokoontumaan vielä samana iltana, 19. 11. "Jos ei, kutsutaan ns. Mannerin eduskunta".

Tokoin selostusta oli seurannut kiihkeä keskustelu, jossa "kaikki puheenvuoron käyttäjät, paria lukuun ottamatta, kannattivat, että lakon päätyminen siirretään huomiseksi, johon mennessä on saatu täysi varmuus" punaisen senaatin muodostamisesta. Suunnilleen samansisältöinen oli asian käsittely ollut samanaikaisesti Helsingin työväenyhdistyksen talon juhlasalissa ja A-salissa pidetyissä järjestyneen työväen kokouksissa, joissa selostajina olivat Eetu Salin ja ammattijärjestön puheenjohtaja J. H. Lumivuokko¹.

Jokainen noista kolmesta kokouksesta teki päätöksen lakon lopettamisesta vielä samana päivänä, 19. 11. Perustelu oli kaikissa tapauksissa samansisältöinen: "Sitten kun hallitus on näin tullut muodostetuksi", "koska punainen senaatti on muodostettu" jne. Miten tuollainen päätös saattoi syntyä? Monien näissä tapah-

¹ Suurlakkotiedonantoja 19. 11. 1917.

tumissa mukana olleiden henkilöiden kirjoituksissa sivuutetaan tämä mielenkiintoinen seikka. J. H. Lumivuokko, joka ammattijärjestön puheenjohtajana kuului vallankumouksellisen keskusneuvoston johtaviin jäseniin ja oli selostajana yhdessä mainituista järjestyneen työväen kokouksista, tyytyy eräässä muistelmakirjoituksessaan vain toteamaan "lakon väkivaltaisen ja keinotekoisin lopettamisen".¹

Kun määräys suurlakon lopettamisesta oli annettu, noudatettiin sitä kaikkialla maassa, vaikkakin monin paikoin vastahakoisesti ja hidastellen. "Punaisesta senaatista" keskusteltiin vielä muutaman päivän ajan, tekipä sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä jonkinlaisia yrityksiäkin sen muodostamiseksi. Ryhmän pöytäkirjoista käy selville, että samana päivänä 19. 11. jona suurlakko päätettiin lopettaa, olivat ryhmän valtuuttamat henkilöt todellakin pyrkineet eduskunnan oikeistolaisen puhemiehen Lundsonin luokse vaatiakseen eduskunnan kutsumista koolle viipymättä. Mutta kun herra ei ollut tavattavissa, hänelle jätettiin kirjepöytä, jossa asia esitettiin. Seuraavana päivänä Lundson antoi sihteerinsä kautta vastauksen, että eduskunnan kokoontumiselle ei ole "laillisia edellytyksiä, koska aseellisia joukkoja on kaduilla", eikä esitystä hallituskysymyksestä ole "jätetty työjärjestyksen mukaisessa järjestyksessä". 20. 11. jätettiin sitten eduskunnan kansliaan muodollinen esitys "punaisesta senaatista". Puhemiehen menettelyn johdosta esitettiin jyrkkä vastalause, mutta ajatus "Mannerin eduskunnan" koollekutsumisesta punaisen senaatin "laillistamiseksi" varten aiheutti erimielisyyttä ryhmän keskuudessa. Kiistaa aiheutti myös kysymys siitä, olisiko hallitus muodostettava pelkästään sosialisteista vai olisiko pyrittävä kokoomushallitukseen yhdessä maalais-

¹ STV, s. 120.

liittolaisten ja mahdollisesti ns. itsenäisyysmiesten kanssa, joiden kanssa oli asiasta neuvoteltukin. Ryhmän enemmistö oli sosialistisen hallituksen muodostamisen kannalla, mutta vastusti sen muodostamista muutoin kuin eduskunnallista, "laillista" tietä, porvarienemmistöisen eduskunnan hyväksymänä. Anton Huotari mainitsee sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän hyljänneen 44 äänellä 33 vastaan ehdotukset hallituksen muodostamisesta "epäparlamentaarisia keinoja käyttäen".¹ Tämä päätös on nähtävästi tehty 21. 11. pidetyssä ryhmän kokouksessa, jonka pöytäkirja on kadoksissa.

Eduskunnan porvarit ratkaisivat hallituskysymyksen — hylkäämällä esityksen "punaisesta senaatis-ta" ja muodostamalla oman valkoisen hallituksensa.

¹ Anton Huotari: Pöytäkirjaselostus sosialidemokraattisen puolueen kymmenennestä ylimääräisestä puoluekokouksesta, 1925.

V. "ASEELLINEN VÄLIRAUHA"

Suurlakon mainingit

Määräys suurlakkotaistelun lopettamisesta ja erityisesti se outo tapa, miten se pantiin täytäntöön, herätti ärtymystä ja masennusta työväestön keskuudessa. Varsinkin sen jälkeen, kun ilmoitus "punaisen senaatin" muodostamisesta oli osoittautunut perättömäksi, täytyi johdon menettelyn tuntua suorastaan vastuuttomalta. Tyytymättömyys ei johtunut töiden aloittamisesta, sen tarpeellisuus yleensä ymmärrettiin. Mutta aktiivisimmat ja taistelunhaluisimmat ainekset, varsinkin punakaartilaiset, eivät voineet käsittää, miksi menestyksellisesti alkuun päässyt suojeluskuntalaisten aseistariisuminen piti lopettaa kesken, miksi piti perääntyä ilman pakottavaa syytä. Se aiheutti levottomuutta maltillisemmankin väen keskuudessa, joka toivoi pulmien ratkeavan rauhanomaisesti, mutta aavisti sen mahdollisuuksien yhä hupenevan.

Järjestynyt työväki eri puolilla maata ilmaisi voimakkaasti pettymystään ja paheksumistaan taistelun keskeyttämisen johdosta. Seuraavassa eräiden paikkakunnillaan työväestön keskuudessa hyvin tunnettujen ja sen luottamusta nauttineiden henkilöiden muistelmissa esiintyneitä lausuntoja, jotka kuvastavat joukkojen mielialoja:

"Kun työväen keskusneuvosto päätti lopettaa suurlakon, nousi työväestö miltei yhtenä miehenä päätöstä vastaan. Kotkassa, Lahdessa ja Loviisassa kiskotaan

puhujalavoilta alas puhujat, jotka asettuivat kannattamaan lakon lopettamista. Vaadittiin uutta suurlakkoa. Kotka ja Kymnlaakso heitti puoluetoimikunnalle tunnslauseen: Valta työläisille — on julistettava työväen diktatuuri, ja lupasi heti panna 1 000 miestä liikkeelle." (Hannes Järvinäki, Loviisa). "Kun saavuin torpalle, niin oli siellä jo sähkösanoma lakon lopettamisesta. Painuneet olivat mielet sen johdosta ja kuului lausuntoja: kyllä porvarit nyt varustautuvat, kun on hellitetty kesken. Niin, nololta se tuntui." (Teemu Törmälä, Kuopio). "Se oli meille suuri isku." (Akseli Anttila, Vilppula). "Kokous, jossa olivat edustettuina kaikki huomattavimmat työväenjärjestöt Oulun pohjoisesta ja eteläisestä vaalipiiristä, oli hyvin myrskyinen ja siinä oltiin kiukkuisia suurlakon lopettamisesta, arvosteltiin ankarasti Helsingissä sekä Oulussa olevaa työväenliikkeen johtoa ja vaadittiin, että on ryhdyttävä ratkaiseviin toimenpiteisiin eikä ole luovutettava valtapaiikkoja käsistä." (Kalle Summanen, Oulu). "Lakon päätyttyä jouduimme luovuttamaan viranomaistenkin pamput ja pistoolit pois, eikä valanotosta työläisten käsiin tullutkaan tolkkua, vaikka meidän mielestä niin olisi pitänyt tapahtua. Olimme sitä mieltä, että vallanotto työläisille olisi pitänyt juuri nyt langeta luonnostaan kuin Mopelle illallinen." (Yrjö Jääskelä, Siikajoki).

Se että kysymyksessä oli kohtalokas perääntyminen, tunnustetaan avoimesti myös suurlakkotaistelun johdossa olleiden miesten jälkeinpäin suorittamassa itsearvostelussa. Mitä ajateltiin ja mitä sitten todellisuudessa saatiin, sitä on O. W. Kuusinen luonnehtinut seuraavasti: "Marraskuussa ... me päätimme perääntyä vallankumouksellisen taistelun edestä, osaksi suojellaksemme kansanvaltaisia saavutuksiamme, osaksi toivoen voivamme parlamentaarisisilla keinoilla ehkä kiertää koko historian pyörteen, ja osaksi kai myös

fatalistisesti ajatellen: jos vallankumous on tullakseen, nyt tai myöhemmin se tulee, tulee se meidän vastustuksestamme huolimattakin ... Mikä oli tämän historiallisen virheen tuloksena? Saimmeko aseellisen yhteen-törmäyksen vältetyksi? Ei. Se tuli ainoastaan lykät-yksi — aikaan, jolloin porvarit olivat jo paljon paremmin varustautuneita kuin marraskuussa". Yrjö Sirola sanoo asiasta: "Ja kun oli astuttu vallankäytön tielle, niin sanoi proletaarinen vaisto, että olisi pitänyt painaa eteenpäin. 'Me olemme olleet kaduilla aseissa', sanoivat punakaartilaiset, 'ja porvaristo on sen pannut merkille; se odottaa nyt vain tilaisuutta kostaakseen'. Aivan oikein arvioitu."

Kukaan ei voi sanoa, millaiseksi tilanne olisi muodostunut, jos punainen kaarti olisi saanut keskeytymättä jatkaa suurlakkoviikolla aloittamaansa hyökkäystä. Sitävastoin näyttään niin punaisella kuin valkoisellakin puolella jälkeempään suoritettussa arvioissa oltavan yhtä mieltä siitä, että työväen voiton edellytykset olivat silloin joka suhteessa monin verroin paremmat kuin muutamia viikkoja myöhemmin. Työväen suurten joukkojen aktiivisuus ja taistelutahto olivat silloin korkeimmillaan. Punaisella kaartilla oli aloite käsissään. Kuumeisesta varustautumisestaan huolimatta eivät valkoiset vielä pitäneet ajankohtaa sopivana yleisen hyökkäyksen aloittamiseen, nähtävästi ennen kaikkea sen vuoksi, että aselähetykset Saksasta olivat vasta alkaneet eikä saksalaisen sotaväen tulosta ollut vielä varmuutta.

Se suurlakon lopettamisen yhteydessä vilautettu käsitys, että suojeluskunnille annettu kuritus olisi tehnyt ne taipuviksi luopumaan aseellisesta taistelusta, oli perusteeton. Valtioiden välillä käyty sota voi päättyä vihollisuuksien lopettamiseen ilman tappion kärsineen

¹ STV, s. 17 ja 77.

osapuolen ehdotonta antautumista ja aseistariisuntaa. Kansalaissodassa, saman maan yhteiskuntaluokkien välisessä taistelussa, ei sellaista tapahdu. Kun aseisiin on tartuttu puolin ja toisin, ei rauhantila enää ole mahdollinen, ellei jompikumpi osapuoli laske aseitaan joko vapaaehtoisesti tai siihen pakotettuna. Luokkataistelu oli Suomessa kärjistynyt niin pitkälle, ettei rauhanomainen ratkaisu enää tullut kysymykseen, niin hartaasti kuin sitä saatettiin toivoakin.

Keskeneräiseksi jäänyt kuritus ei tehnyt valkoisia taistelukyvyttömiksi, vaan päinvastoin kannusti heitä kiihdyttämään sotavarustelujaan. Ja suurlakon johdon julistama aselepo oli heille siinä tilanteessa tervetullut. Heidän käytettävissään ollut valtiovalta aineellisine varoineen ja suhteellisen monilukuinen teknisen ja myös sotilaskoulutuksen saaneiden henkilöiden määrä teki heille mahdolliseksi nopeasti lisätä puhtaasti sotilaallista valmiuttaan ja muuttaa voimasuhdetta punaisille epäedulliseen suuntaan. Samaan suuntaan vaikuttivat toisaalla työväenliikkeen piirissä suurlakon jälkeä puhjenneet erimielisyydet, joiden selvittämiseen kului paljon voimaa ja kallista aikaa.

Marraskuun puoluekokous

Heti suurlakon jälkeen päätti sosialidemokraattisen puolueen johto kutsua koolle ylimääräisen puoluekokouksen joka oli käynyt aivan välttämättömäksi vakavien erimielisyyksien vuoksi. Asian kiireellisyydestä johtui, että kokousedustajain vaaleja ei suoritettu, vaan edustajiksi kelpuutettiin kesäkuussa pidetyn puoluekokouksen osanottajat. Erilaisia mielipiteitä edustaneiden ryhmien voimasuhteeseen ei tällä seikalla liene ollut suurtakaan vaikutusta. Puoluekokous pidettiin Helsingissä marraskuun 25 — 27. päivinä. Kun

tämän erittäin tärkeän kokouksen pöytäkirja on kadonnut, on pakko turvautua kokouksen sihteerinä toimineen Anton Huotarin jälkeenpäin laatimaan selostukseen.

Ns. menettelytapakysymyksestä, jota ratkaisemaan puoluekokous oli kutsuttu koolle, piti alustuksen O. W. Kuusinen. Alustus oli Huotarin mukaan "suurimmalta osaltaan selostavaa laatua". Siinä luonnehdittiin tilannetta seuraavasti: "Varsinkin suurlakon aikana ja sen jälkeen on puolueen keskuudessa esiintynyt kaksi toisilleen vastakkaista virtausta. Toiset tahtovat käyttää aktiiviseen taisteluun vallasta porvariensa kanssa, toisten mielestä taas ei sillä mitään pysyvää voitetaisi, vaan voisi työväen entinenkin vaikutusvalta maan asioihin vähentyä. Ensiksimmäinen ajatustapa panee pääpainon ulkoparlamentarisille keinoille, joiden tukena meillä on tarvittaessa käytettävissä järjestyskaartien voima. Jälkimmäiset tyytyvät pelkkään parlamentaariseseen taisteluun, myöntäen kuitenkin, että järjestyneen työväen painostusta on käytettävä uudistusten ajamiseksi eduskunnallista tietä. Niinikään edelliset hyväksyvät hallitusvallan valtaamisen laitontakin tietä, jälkimmäiset vain eduskunnan kautta."

Huotari jatkaa: "Alustaja tarkasteli kummankin menettelytavan mahdollisuuksia, itse kuitenkin kiinteästi sanomatta, kummanko menettelytavan hän hyväksyy."

Alustusta seuranneessa keskustelussa Huotari toteaa ilmenneen kolme suuntaa: työväen hallitusvallan eli "köyhälistön diktatuurin" kannattajat, parlamentaarisen toiminnan kannattajat ja "näiden välillä pienempi määrä edustajia, jotka tahtoivat kulkea keskitietä". Hän mainitsee "diktaturia kannattamaan taipuvista puhujista" Yrjö Sirolan, Onni Tuomen, Eero Haapalaisen, Ali Aaltosen, Kullervo Mannerin, Adolf Taimen ja Väinö Jokisen; "parlamentariselta suunnalta pu-

huneista" mm. Eetu Salinin, Evert Huttusen, Seth Heikkilän, Taavi Tainion, Anton Huotarin, K. H. Wiikin. Huotari selostaa seuraavaan tapaan keskustelussa käytettyjä puheenvuoroja:

"Y. S i r o l a piti laajan puheen, jossa koetti todistella, että asema on nyt tullut sellaiseksi, että ainoastaan parlamentaarista toimintaa suosittelevain toverien keinoilla ei päästä eteenpäin. Porvaristo on aseistautunut ja tahtoo saada yliotteen. Työväen olisi jo ajoissa asetettava tosiasian pohjalle ... Moitiskeli sitä, että joukko puolueen jäseniä oli alkanut pelätä joukkojen vallankumouksellista toimintaa. Tiukkasi tämän suunnan edustajia tulemaan esiin ja julistamaan mitä he vaativat tehtäväksi."

"E e r o H a a p a l a i n e n sanoi vallan ottamisen viivyttelyllä vain pahennettavan työväen asiaa... Parlamentarismiin uponneet pelkäävät suotta porvariensa suoje-luskuntia. Nykyisestä tilasta ei päästä ilman selvää otetta."

"A l i A a l t o n e n viittasi kymnilaaksolaisten järjes-tyskaartien esiintymiseen suurlakon aikana ja sanoi porvariensa olevan hiljaa, kun aletaan siihen tapaan esiin-tyä."

"V ä i n ö J o k i n e n mainitsi aina olleensa rauhan mies, mutta nyt arveli olevan tarpeen jyrkän esiintymisen, muuten kapitalistivalta nujertaa meidät."

"T a a v i T a i n i o... tahtoi osoittaa, että työväestö vain vahingoittaisi asiaansa, jos se tarttuisi aseihin ja ryhtyisi käyttämään diktatuurin keinoja... Puolueen on paras pysyä entisellä parlamentaarisen toiminnan tiellä, jolla parhaat voitot on saavutettu."

"S e t h H e i k k i l ä... Puoluekokouksen tulisi aset-tua tinkimättä parlamentaariselle kannalle."

"K. H. W i i k... osoitti diktatuurin tielle astumisen vaarat. Sillä tiellä on paljon menetettävänä, mutta voitto on aivan epävarma."

"E t u S a l i n sanoi olleensa mukana siitä asti kuin sosialismia tässä maassa on saarnattu... Mutta siihen taisteluun, jota nyt yrittävät puhaltaa vasta puolueeseen tulleet ja sen aatteista tietämättömät joukot, ei hän tahdo lähteä. Hän luottaa enemmän puolueen vanhoihin, koeteltuihin menettelytapoihin."

"O. W. K u u s i n e n puhui vielä yhteisymmärryksen tarpeellisuudesta, ja että on koetettava löytää mahdollisimman suuri yksimielisyys."

"O. T u o m i piti selvän luokkapolitiikan harjoittamisen parhaana."

"E. G y l l i n g yhtyi Wiikin esityksen pääkohtiin ja epäili vallankaappauksellisilla keinoilla voitavan saavuttaa pysyväistä tulosta."

Oman jyrisevän puheenvuoronsa käytti Kaivohuoneelle kokoontuneiden punakaartilaiden valtuuttaman kolmimiehisen lähetystön jäsen Miettinen. Huotari kertoo tapauksesta: "M i e t t i n e n vaati saada esittää kaartilaiden vaatimukset, jotka sisältyivät siihen, että puoluekokouksen on päätettävä ottaa hallitusvalta vaikkapa väkivaltaisain keinoin. Ellei puoluekokous tätä vaatimusta noudata, on kaarti tuleva kokoukselle näytämään, että se saa puoluekokouksen tottelemaan. Kokoussalissa nousi tämän johdosta suuri melu ja edustajat huusivat, ettei kaartilla ole oikeutta tulla tänne kokousta terrorisoimaan. Puhujalle osoitettiin voimakkaita 'alas' ja 'ulos' huutoja. Tämän johdosta nousi kaartin toinen edustaja I. Manninen puhumaan, huomauttaen Miettisen puhuneen omaan laskuunsa, järjestyskaartin valtuuttamatta häntä sellaiseen. Puhuja paheksui Miettisen puheen muotoa ja vakuutti, että järjestyskaarti tulee toimimaan sopusoinnussa puolueen kanssa ja sen määräyksiä noudattaen. Tämä saikin kokouksen sitten rauhoittumaan."

Samanlaisen vakuutuksen antoivat Kaivohuoneelle kokoontuneet punakaartilaiset itsekkin puoluekokouksen

sinne lähettämille edustajille, minkä jälkeen he hajaantuivat.

Keskustelun jälkeen laadittu päätöslauselmaehdotus eli mietintö noudatteli pääasiassa Kuusisen alustukseensa esittämää kahdenlaisen näköalan linjaa. Kysymyksen siitä, missä tapauksessa ”työväenluokan lähimpäin perusvaatimusten läpiajaminen voi vaatia tilapäisesti joko hallitus- ja valtiovallan ottamista kokonaan sosialidemokratian käsiin taikka sosialidemokraattien osanottoa sellaiseen kokoomushallitukseen, jossa porvarilliset jäsenet ovat vähemmistönä”, päätöslauselma jätti avoimeksi, tilanteen kehityksestä riippuvaksi. Eduskuntaryhmän tuli yhdessä puolueeneuvoston kanssa kulloinkin harkita, ”onko jommastakummasta menettelystä odotettavissa sosialidemokraattiselle luokkataistelulle varmasti enemmän hyötyä kuin vahinkoa ja vaaraa, ja jos tulevat yhdenmukaiseen päätökseen toisen tai toisen menettelytavan edullisuudesta ja ehdoista, olkoon se toistaiseksi sallittu.”

Ehdotuksessa ei torjuttu ajatusta aseellisestakaan toiminnasta, vaan pidettiin sitä äärimmäisessä tapauksessa mahdollisena ja hyväksyttävänäkin. Selvä viittaus Forssan puoluekokouksessa hyväksytyyn sosialidemokraattisen puolueen ohjelmaan, joka ilmoittaa puolueen käyttävän toiminnassaan ”kaikkia tarkoituksenmukaisia ja kansan luonnollista oikeudentunnetta vastaavia keinoja”, sisältyi päätöslauselmaehdotuksen seuraaviin kohtiin:

”Sosialidemokratia pyrkii toteuttamaan suuret historialliset tehtävänsä kaikilla kansan oikeudentuntoa vastaavilla keinoilla, se vaatii työväellekin oikeuden, kun muu ei auta, myös ase kädessä puolustaa itseään aseistettuja vihollisia vastaan. Mutta silloinkin, kun työväki on pakotettu esiintymään ase kädessä, on pidettävä kiinni siitä, että väkivaltaa ei käytetä muuta kuin väkivaltaa vastaan, eikä missään tapauksessa enempää

kuin mitä on tarpeen työväkeä vastaan esiintyvän väkivallan murtamiseksi. Tästä yleisestä säännöstä poikkeavaa väkivaltaista toimintaa ei puoluekokous hyväksy. Murhat ja kaikenlaiset muut anarkistiset ilkeydet sosialidemokratia tuomitsee.”

”Puolueen keskuudessa työväenluokan itsepuolustusta varten muodostetut tilapäiset järjestyskaartit on kehitettävä työväen vakiintuneitten menettelytapojen mukaisiksi työväenjärjestöjen valvonnan alla toimiviksi luotettaviksi järjestöiksi, niin että ne tukevat voimakkaasti puolueen ja työväenluokan oikeuksia eivätkä rivejämme hajoita tai vahingoita. Järjestyskaartin aseita ei ole porvaristolle luovutettava.”

Tämä päätöslauselmaehdotus sai osakseen ankaraa arvostelua varsinkin Eetu Salinin ja Taavi Tainion johtamien oikeistolaisten taholta. Heidän ehdotuksensa mukaan ”socialidemokratian päämäärän saavuttamiseen on edelleen pyrittävä valtiollisen, ammatillisen ja kultusosuustoiminnallisen järjestäytymisen sekä parlamentaarisen ja kunnallisen toiminnan kautta, ja julistaa kokous hylkäävänsä anarkistiset ja anarkososialistiset menettelytavat”. Muista lukuisista ehdotuksista on vielä mainittava Jyväskylän edustajan Onni Tuomen esitys, jonka mukaan ”nykyisen tilanteen vallitessa on käytävä päättäväisesti vallankumoustielle, hallitus- ja valtiovalan valtaamiseksi työväenluokan käsiin kaikilla kansan oikeudentuntoa vastaavilla keinoilla.”

Kovin ottelu marraskuun puoluekokouksessa käytiin Eetu Salinin ja Taavi Tainion johtamien oikeistolaisten ja ”siltasaarelaisten” välillä. Edelliset pitivät valiokunnan ehdotusta suorastaan mahdottomana, koska ”se jättää puolueen edelleen siihen ristiriitaisten menettelytapojen umpikujaan, jossa se viime kuukausina on ollut”. Mutta heidän oman ehdotuksensa heikko kohta todettiin olevan siinä, että se sivuutti huomiotta sen koko silloiselle tilanteelle leimaa antavan tosiasian, että porvaristo

valmistautui tulisella kiireellä aseelliseen hyökkäykseen työväkeä vastaan. Kun Yrjö Sirola Huotarin selostuksen mukaan "tiukkasi tämän suunnan edustajia tulemaan esiin ja julistamaan, mitä he vaativat tehtäväksi", ei hän saanut haasteeseensa selvää vastausta. Oikeistolaiset eivät vaatineet työväen ehdotonta antautumista, mutta kiersivät koko kysymyksen työväen itsepuolustuksesta. He eivät vaatineet punaisen kaartin lakkauttamista eivätkä sen aseiden laskemistakaan, mutta ehdottivat pyyhittäväksi päätöslauselmasta pois sanat: "Järjestyskaartin aseita ei ole porvaristolle luovutettava."

Kun oli äänestettävä lukuisista, toisistaan vähänkin poikkeavista ehdotuksista, eivät näiden äänestysten tulokset anna täsmällistä kuvaa edellä mainittujen virtausten kannattajien välisestä voimasuhteesta. Ratkaisevassa loppuäänestyksessä hyväksyttiin valiokunnan ehdottama päätöslauselma 70 äänellä 43 oikeistolaisten ääntä vastaan. Tämä enemmistö ei kuitenkaan ollut yhtenäinen. Siihen kuului, paitsi varsinaisia "siltasaarelaisia", melkoinen määrä niitä, jotka edeltäneissä äänestyksissä olivat kannattaneet Tuomen ehdotusta vallanoton tielle lähtemisestä. Näiden lisäksi tuli loppuäänestyksessä muodostuneeseen enemmistöön mukaan huomattava osa niistäkin kokousedustajista, jotka Huotarin sanonnan mukaan olivat "puhuneet parlamentaariselta suunnalta". Heitä tyydytti se, että hyväksytyksi tullessa päätöslauselmassa ei otettu kielteistä kantaa parlamentaaristakaan tietä tapahtuvaan vallanottoon ja että aseelliseen taisteluun oli sen mukaan turvaututtava vain äärimmäisessä tapauksessa, itsepuolustukseksi. Tällainen käsitys puoluekokouksen enemmistön muodostumisesta käy oleellisesti yhteen sen Kuusisen lausuman arvion kanssa, että "varsinaisia oikeistososialisteja oli puolueessa noin puolet, jotka taas vuorostaan jakaantuivat kahtaalle, osa vallankumousta selvästi vastustamaan ja osa vaatimaan."¹

¹ Suomen työväen vallankumous, s. 16.

"Siltasaarelaisten" arvostelua

Puoluekokouksen hyväksymää päätöslauselmaa on myöhemminkin arvosteltu paljon sen epämääräisyyden ja kaksinaisuuden vuoksi. Eikä "siltasaarelaisen" puolueenjohdon, jota Kuusinen alustuksineen tässä kokouksessa selvimminkin edusti, menettelyä voida täysin ymmärtääkään, ellei oteta huomioon, että sen saneli huoli puolueen yhtenäisyyden säilyttämisestä, pelko uhkaavasta puolueen hajoamisesta, jonka seuraukset arvioitiin hyvin tuhoisiksi. Tämän vuoksi piti päätöslauselmalle löytää muoto, johon mahdollisimman monet vastakkaisiakin mielipiteitä kannattaneet edustajat saattoivat yhtyä. Ja tässä tehtävässä "siltasaarelainen" puoluetoimikunta onnistuikin niin, että puolueen kahtiajako saatiin silloin estetyksi ja joukot pysyivät koossa.

Toisaalta ei ole luultavaa, että puoluetoimikunta olisi enää tässä vaiheessa ollut taipuvainen uskomaan ns. parlamentaarista ratkaisua mahdolliseksi, niin hartaasti kuin se sitä saattoi toivoakin. Eräät puoluejohdon jäsenten jo puoluekokouksen edellä esittämät lausunnot viittaavat siihen, että heidän todellinen kantansa oli itse asiassa selvempi ja jyrkempi kuin mitä he puoluekokouksessa edustivat, eikä näytä oleellisesti poikenneen puoluekokouksessa esiintyneestä jyrkemmästä kannasta. Evert Huttunen, sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän jäsen, kirjoitti tästä asiasta vuonna 1919: "Sosialidemokraattisessa eduskuntaryhmässä koettivat eräät johtavimmat ainekset (Kuusinen, Manner, Sirola, Tokoi ym.) jo marraskuussa saada päätökseksi ehdotuksen työväendiktatuurin (kapinan) aikaansaamisesta. Ryhmän kokouksessa marraskuun 21. p:nä esittivät he sellaisen ehdotuksen ja huolimatta siitä, että puoluekokous tuli kokoontumaan parin kolmen päivän kuluttua, koettivat he saada ryhmää astumaan kumoukselliselle tielle. Tämä ei kuiten-

kaan onnistunut, sillä ryhmässä lopullisessa äänestyksessä ehdotus hyljättiin.”¹

Huttusen esittämien tietojen täsmällisyyttä ei ole voitu tarkistaa, koska juuri tämän kokouksen pöytäkirja on kadonnut toisten joukosta. Joka tapauksessa tuollainen kokous on pidetty ja Huttusen lausuntoa tukee ainakin jossain määrin O. W. Kuusisen päivää aikaisemmin esittämä lausunto: ”Vallan ottamista työväen käsiin olen tähän asti pitänyt vaarallisena; on mielestäni ollut pyrittävä painostamaan porvarillisia muilla keinoilla. Sellainen painostus näyttää tällä kerralla olevan mahdollisuuksien ulkopuolella . . . Olen siinä käsityksessä, että on valittava joko työväenvalta tai peräänantaminen porvaristolle. Porvarien armoille antautumisen ihanuutta vähentää sekin, että porvareilla osaksi on mielessä ei vain työväen vaatimusten vastustaminen, vaan kansanvallan tuhoaminen tai ainakin suistaminen. Kansanvaltaisuudella ei nyt ole takeita. Ei ole sanottu, että peräänantamisella voidaan pelastaa järjestöjäkään, edes ammatillisia. Toisaalta vallan ottamisellakin riskeerataan järjestöt, jos yritys epäonnistuu. Työväessä on vallankumouksellista vimmaa. Se ajaa sitä anarkismiin, ellei ole mahdollisuutta saada sitä ripeällä toiminnalla ohjattua muuhun.”²

Tästä puheenvuorosta päätellen näkyy siltasaarelainen puolueenjohto suurlakon päätyttyä olleen selvillä siitä, että valittavana on joko vallanotto kumouksellista tietä työväen käsiin tai ehdoton antautuminen. Kun se tästä huolimatta vielä marraskuun puoluekokouksessa piti aiheellisena esittää tilapäisesti ja toistaiseksi kysymyksen tulevana vaihtoehtoina ”joko hallitus- ja valtiovallan ottamista kokonaan sosia-

¹ Työväen kalenteri 1919, s. 65 — 66.

² Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän pöytäkirja 20. 11. 1917, Työväen arkisto.

lidemokraattien käsiin taikka sosialidemokraattien osanottoa sellaiseen kokoomushallitukseen, jossa porvarilliset jäsenet ovat vähemmistönä”, ei tämä voinut johtua muusta kuin pyrkimyksestä puolueen eheyden säilyttämiseen. Oli meneteltävä niin, ”että ei toteudu porvariston toive työväen jakautumisesta riiteleviin leireihin ainakaan ennen kuin se on aivan välttämätöntä”, kuten Kuusinen samassa puheessaan lausui. Marraskuun puoluekokouksen kulkukin osoitti, että välittömän vallanoton kannalle ei sen enemmistö ollut saatavissa. Yksimielisiä sensijaan oltiin niistä ”työväenluokan lähimmistä perusvaatimuksista”, joiden puolesta suurlakkoon oli lähdetty ja joihin päätöslauselmassa voimakkaasti vedottiin. Näistä vaatimuksista kiinni pitäen oltiin myös valmiit hyväksymään jopa ase kädessä käytävä työväen itsepuolustus, ”kun muu ei auta”.

Kuusisen esittämän mietinnön sanamuotoon on saatanut vaikuttaa vielä toinenkin taktillinen näkökohta, johon hän on myöhemmin viitannut: ”Marraskuun puoluekokouksessa kärsivät vallankumousta vastustavat oikeistososialistit ratkaisevan tappion. Puoluekokouksen hyväksymä päätöslauselma oli tosin epäselvä, osittain ehkä tarkoituksellisestikin epäselvä, koska olisi ollut varomatonta ennen aikojaan kuuluttaa porvaristolle työväenpuolueen päättäneen valmistua ottamaan vallan käsiinsä. Mutta joka tapauksessa me silloisen puolue-toimikunnan johtavat jäsenet ryhdyimme nyt varustautumaan vallankumoukseen, ennen kaikkea hankkimaan aseita jo aikaisemmin samana vuonna perustetuille punaisille kaarteillemme.”¹

Kuinka tarkkaan puoluekokouksessa muodostunut voimasuhde eri virtausten välillä vastasi todellista asiain-

¹ O. W. Kuusinen: Suomen työväenliikkeen opetuksia. Lappeenranta 1949, s. 12—13.

tilaa puolueen laajoissa jäsenjoukoissa, sitä on mahdollista täsmälleen sanoa, koska elettiin aikaa, jolloin mielialat saattoivat helposti vaihdella eikä puolueessa esiintynyt mitään kiinteitä ryhmittymiä. On kuitenkin todettavissa, että kaikilla kolmella puoluekokouksessa esiintyneellä päävirtauksella oli voimakasta kannatusta järjestyneen työväen laajojen joukkojen keskuudessa. Tämä merkitsee mm. että usein esiintynyt vastakkainasettelu joukkojen päättävän vallankumouksellisuuden ja johtajien horjuvuuden välillä on asioiden yksinkertaistamista eikä päde tuollaisessa yleisessä ja ehdottomassa muodossa.

Myrskyä eduskunnassa

Kun eduskunnan istunnot suurlakon päätyttyä jälleen alkoivat, oli porvaripuolueiden esiintymisessä selvästi havaittavissa liittoutumista keskenään ja entistä jyrkempää yhteistä asennoitumista työväenliikettä ja sen pyrkimyksiä vastaan. Jo heti alkuun torjui porvarillinen yhteisrintama sosialidemokraattien ehdottaman "punaisen" senaattorilistan ja päätti marraskuun 26. pnä asettaa vahvasti oikeistolaisvoittoisen kokoomushallituksen. Tämä Svinhufvudin senaatti piti päätehtävänä "lujan järjestysvallan" luomista, mikä käytännössä merkitsi välitöntä valmistautumista työväenliikkeen nujertamiseen väkivalloin.

Tämän asian yhteydessä käyntiin lähteneessä pitkien väittelyjen sarjassa porvarit leimasivat suurlakon anarkiaksi, rikokseksi yms. ja yrittivät panna sen aikana sattuneet järjestyshäiriöt ja omavaltaisuudet "sosialistisen kiihotuksen" tilille. Uutta ja huomiota herättävää äärioikeistolaisten edustajien puheissa oli heidän kiihkeä pyrkimyksensä leimata suomalaiset sosialistit ja samalla kertaa venäläiset bolševikit Suomen itsenäisyyden vas-

tustajiksi. Samat miehet, jotka viimeiseen saakka olivat pyrkinet Venäjän vastavallankumouksellisen hallituksen avulla toteuttamaan vallankaappaushankkeitaan, syyttivät nyt sosialisteja turvautumisesta "vieraan vallan apuun". Kun tuohon aikaan käyttöön tulleet valkoisen sotapropagandan iskulauseet esiintyivät ehkä kaikkein tyypillisimpinä suomettarelaisjohtajan ja tsaarinaikaisen senaattorin O. Kairamon eduskuntapuheissa, on syytä ottaa niistä pieni näyte: "Meidän tulee olla selvillä siitä, että lakon aikana ja lakon kautta on taistelu Suomen itsenäisyydestä saatettu uuteen mielestäni kohtalokkaan käännekohtaan... Venäläinen vaikutus ja venäläinen valta on lakon kautta suunnattomasti lujittunut Suomessa. Samalla hetkellä... on Suomen järjestynyt työväki katsonut hetken tulleeksi, jolloin oli solmittava läheinen veriveljeys Pietarin vallanpitäjien kanssa. Venäjän sosialistitkin ovat inholla sanoutuneet irti bolshevikkiliikkeestä, mutta Suomen sosialisteille se kelpaa ihailtavaksi. Ulkomaan lähettiläät eivät nykyisin bolshevikkihallitusta tunnusta, mutta Suomen eduskunnassa on sille taputettu käsiä... Suomen sosialistit ovat lakossa ratkaisevasti kääntäneet kasvonsa Pietariin päin, jonne heidän silmänsä ovat aina viiruilleet. Venäläiset voivat nyt olla varmat siitä, että tuli mitä tuli, heillä on Suomessa ainakin yksi luotettava ystävä, Siltasaaren puoluehallitus monihaaraisine järjestöineen"¹.

Socialistit eivät jäänet vastausta velkaa. Kairamolle vastatessaan Eetu Salin todisteli Suomen porvariston koko olemassaolonsa ajan turvautuneen vieraisiin asevoimiin, minkä vuoksi ei ole ihmettelemistä, jos työväenluokkakin käyttää vuorostaan aseita omien tarkoitusperiensä saavuttamiseksi. Muistutettuaan siitä kuinka vankasti Suomen porvaristo oli vallankumoukseen saakka istunut satulassa venäläisten pistimien turvin, Salin

¹ Toiset VP 1917. Ptk. I, s. 185.

jatko: "Mutta nyt ne pistimet heilahtivat teidän taka-puolenne alta pois... Nyt ne näkyvät tulleen työväenluokan taakse, niinkuin te kerrotte. Minä en usko ollenkaan, että työväenluokka niillä voi istua, enkä edes toivo sitä. Minä toivon aivan päinvastaista. Minä toivon, että nuo venäläiset pistimet siirtyisivät mahdollisimman pian täältä Rajajoen taakse. Mutta en minä liioin salli teidän uhkailevan meitä sosialidemokraatteja saksalaisten pistimillä".

Salinin maininta saksalaisista pistimistä koski kipeästi niihin, jotka tiesivät, että Suomen hallitusherrojen taholta oli jo pantu vireille hanke saksalaisen sotaväen kutsumiseksi maahan. Oikeiston penkiltä tehdyissä välihuudahduksissa Salin leimattiin ilmiantajaksi ja valtiosalaisuuksien paljastajaksi, mihin hän vastasi: "Minä olen Länsi-Suomesta kotoisin ja olen kuullut koko sodan ajan, kun Ruotsissa uhataan, että tänä kesänä se räjähtää. Tänä kesänä tulee Saksa".¹

Salin muistutti vielä siitä, että jo 9 vuotta aikaisemmin oli samassa eduskunnassa kunnallislakien kansanvaltaistamista käsiteltäessä sanottu porvareille, että vastustamalla häikäilemättä työläisten kohtuullisia vaatimuksia "te kasvatatte sitä joukkoa, joka ei luota rauhalliseen kehitykseen". Porvariston syyllisyydestä vallitsevaan sekasorron tilaan puhui myös työväen eduskuntaryhmän pääpuhujana esiintynyt Oskari Tokoi. Hän osoitti, että "anarkia, joka näinä päivinä on päässyt valalle, ei ole lähtöisin työväen keskuudesta". Heti kun eduskunta oli perustuslain mukaisessa järjestyksessä säätänyt elintarvikelain, "porvarillisissa sanomalehdissä alettiin julkisesti kiihoittaa omistavaa luokkaa vastustamaan tätä lakia. Anarkistisiin tekoihin yllytettiin omistavaa luokkaa. Minä pyydän herroja vilkaisemaan sen ajan sanomalehtiä. Eikö silloin kiihoitettu ase kädessä vas-

¹ Sama, s. 189.

tustamaan tätä lakia. Eikö silloin sanottu, että on kirveskädessä puolustettava omaisuutta pakkoluovuttajia vastaan, jos he tulevat toimeenpanemaan tätä lakia? ... Minä ja minun toverini koetimme kulkea rauhoitusretkillä, koetimme selittää työväelle, että heidän on koetettava tyytyä, koetettava odottaa. Mutta ihmisiä ei iänkaiken rauhoiteta ...”

Vastatessaan syytöksiin ”vieraan vallan apuun” turvautumisesta Tokoi viittasi kaikille tunnettuihin tuoreisiin tapahtumiin: ”Kun eduskunta viime elokuussa hajoitettiin, kenenkä apuun porvaristo silloin turvautui? Suomen kansaanko se silloin nojautui? Ei! Vieraan vallan apuun. Kun eduskunta yritti kokoontua sen jälkeen, vieraan vallan pistimet estivät sen kokoontumasta ... Te tunnustitte, että vieraalla vallalla oli oikeus estää eduskuntaa kokoontumasta ...” Porvareiden tekemään kysymykseen, kuka lainasi venäläisiltä punakaartilaiden käytössä suurlakkoviikolla olleet kiväärit, Tokoi vastasi totuudenmukaisesti, ettei hänellä ollut sen asian kanssa mitään tekemistä, ja esitti vastakysymyksen: ”Keltä ovat hankitut ne aseet, joilla porvarit ovat aseistettut? Ovatko ne kotitekoista laatua? Kotitekoisiako ovat ne pommit, helvetinkoneet ja uudenaikaiset kiväärit, joilla porvaristo on aseistettu? Meillä ei ole ollut omia aseita toistakymmeneen vuoteen.”

Porvarit väittivät, että valtalaki, josta sosialidemokraatit edelleenkin pitivät kiinni, oli ristiriidassa Suomen täydellisen itsenäisyysvaatimuksen kanssa, koska se muka myönsi ulkopoliittisten ja sotilaallisten asioiden kuuluvan Venäjän hallituksen päätösvallan alaisuuteen. Osoitettuaan tuollaisen verukkeen kelvottomuuden Tokoi kiinnitti huomiota siihen ”Me vaadimme”-ohjelman kohtaan, jossa puhutaan valtalain voimaansaattamisesta ”täydennettynä ulkopoliitiikkaa ja sotalaitosta koskevilta osilta”. Se merkitsi Suomen julistamista ulkonaisestikin itsenäiseksi, riippumattomaksi valtioksi ja sotilas-

lainsäädännönkin siirtämistä kokonaan Suomen sisäiseksi asiaksi. Samalla Tokoi torjui sen eräiden puhujain lausunnoissa kuvastuvan käsityksen, "niinkuin Venäjää ei enää tarvitsisi laskea ollenkaan lukuun, niinkuin Venäjän kansa olisi kadonnut maapallon päältä, niinkuin Venäjän kansa ei olisi ollenkaan olemassa".¹

Sirola luonnehti tilannetta sanoen, että "me olemme kuin räjähtämässä olevan höyrypannun vieressä" ja syytti porvareita siitä, että "te kuulumattoman kevytmielisesti olette laskeneet tässä maassa irti avoimen luokkataistelun, luokkasodan, ja olette vastuussa myös kaikista sen sivuilmiöistä" ... "Huomautan ... että tilanne, mikä maassa vallitsee, on luokkasodan välirauha, jonka ehdot vielä ovat sanelematta. Minä huomautan vielä, että olojen pakosta tämä välirauha on ja tulee olemaan aseellinen välirauha."²

Matti Paasivuori, joka sanoi olleensa sivussa sekä suurlakosta että punakaartin toiminnasta, torjui porvareiden väitteet, että syyllisiä kesällä puhjenneisiin maataloustyöläisten lakkoihin olisivat muka olleet työläiset ja että ne olisivat sosialistisen kiihotuksen tulosta.

Edelleen hän sanoi monen porvariedustajankin yksityiskeskusteluissa myöntäneen, että kunnallisen kansanvallan puolesta julistetut paikalliset suurlakot Tampereella, Turussa ja Raumalla olivat porvariston oman menettelyn seurauksia. Hän tiesi monen porvariedustajan myöntävän, "että porvariston politiikka, mikäli on sisällisistä uudistuksista kysymys, on ollut tyhmyä. Se on ollut sokeaa kaikkien uudistusten vastustamista". Paasivuoren mielestä suurlakkotaistelu oli porvariston provosoima.

Satakunnan työläisten edustaja Nestori Aronen torjui kotipuolensa tapahtumista ottamallaan esimerkeillä

¹ Sama, s. 198—200.

² Sama, s. 223.

väitteet, että suojeluskunnat eivät muka olisikaan työläisiä vastaan perustettuja luokkataistelujoukkoja, vaan toimisivat aivan yleishyödyllisissä tarkoituksissa. Sanoi keskustelleensa monien suojeluskuntalaisten kanssa, jotka olivat uhkailleet, että kunhan he saavat järjestönsä kuntoon, niin silloin eivät sosialistit teekään lakkoja eivätkä sulje meijereitä. Suojeluskuntien kiistan luokkaluonne näkyi Arosen lausunnon mukaan myös siinä, että niitä suojeluskuntalaisia, jotka esimerkiksi Huittisissa, Suodenniemellä ja Ypäjällä olivat syyllistyneet veritekoihin, ei asetettu edes syytteeseen, kun sensijaan vaadittiin, että heidän uhrikseen joutuneet työläiset ”pitää tuoda linnaan jo ennen kuin ne kunnolla sairaalasta pois pääsevät”. Mouhijärven maataloustyöläisten syytejuttuun viitaten Aronen lausui, että ”kun rauhallisia työläisiä laahataan oikeuspaikalle syytettäviksi ja sinne kuljetetaan myös pari- jopa kolmekin sataa tällaista suojeluskaartilaista täysissä aseissa, niin, hyvät herrat, eikö tällaisesta ilmene näiden kaartien todellinen tarkoitus. Kun työläiset ... sopivat isäntiensä tai työnantajiansa kanssa siitä, että lakon aikana tapahtunut mahdollinen vahingonteko ... jätetään unohduksiin ... niin nähtävästi teidän pääkortteerienne taholta annettujen määräysten johdosta nimismiehet ja yleiset syyttäjät lähtivät syyttelemään näitä työläisiä sittenkin, vaikka ne jo olivat sulassa sovinnossa työnantajiansa, entisten riitaveljiensä kanssa ... Mitä luulette tällaisen vaikuttavan kovia kokeneen työläisen mielessä? Se painaa sen mieleensä ja muistaa sen silloin, kun siihen on tilaisuus.”

Nämä eduskunnassa marraskuun suurlakon jälkeen pidetyt puheet paljastivat vallinneiden luokkaristiriitojen sovittamattomuuden. Ne pakottivat näkemään, että todellakin elettiin ”aseellisen välirauhan” kautta. Niin selventäviä kuin työväen edustajien näissä keskusteluissa käyttämät monet puheenvuorot olivatkin, ne antoivat

toisaalla aihetta moitteisiin, että "puolueen parhaat voimat kuluttivat aikansa puheharjoituksiin eduskunnassa", samalla kun käytännöllinen valmistautuminen edessä olevaan kovaan taisteluun lyötiin laimin¹.

¹ STV, s. 120.

VI. SODAN KYNNYKSELLÄ

Valkoisten välittömät sodanvalmistelut

Suojeluskunnat joista tuli kansalaissodan valkoisen armeijan kantajoukko olivat muodostuneet ainakin aluksi jonkin verran toisistaan poikkeavin tavoittein ja erilaisia teitä. Toisaalta oli suurmaanomistajien ja tehtailijoiden toimesta perustettu aseellisia joukkoja välittömästi tukahduttamaan työväen joukkoliikettä. Toisaalla syntyi aktivistien vaikutuksesta, erityisesti ylioppilaiden ja kaupunkien pikkuporvarillisen sivistyneistön piirissä, salaliittolaismallisia ryhmiä ja järjestöjä, joissa kaavailtiin Suomen itsenäisyyden toteuttamista keisarillisen Saksan sotilaallisen mahdin avulla. Valkoisessa ns. vapaussotakirjallisuudessa asia on sanottu näin: "Noita suojeluskuntia oli kahdenlaisia: järjestyskuntia työ- ja kotirauhan turvaamiseksi pääasiassa Satakunnassa sekä ns. palokuntia kansan nostattamiseksi vapaustaisteluun."¹

Esiintyivät suojeluskunnat aluksi miten verhottuina tahansa, ainakin jo vuoden 1917 syksyyn mennessä ne olivat kaikkialla täydellisesti paljastuneet porvariston luokkakaarteiksi. Tästä vakuutuivat vähitellen nekin Suomen johtavat kapitalistit, jotka aikaisemmin olivat suhtautuneet varsin epäluuloisesti ja kylmäkiskoisesti saksalaisiin sotilas- ja vakoiluviranomaisiin yhteydessä olleiden aktivistien ja ns. itsenäisyysmiesten salahankkeisiin ja pitäneet näitä mielettömänä ja vaarallisena

¹ N. V. Hersalo: Suojeluskuntain historia I. Lahti 1955, s. 149.

seikkailuna. Vasta saatuaan varmuuden siitä, että saksalaisystävienkin toimesta perustetut asekaartit olivat käytävissä ensi sijassa oman maan työväenliikettä vastaan, suurkapitalistit alkoivat suhtautua asiaan suopeasti, mikä merkitsi samalla rahallista tukea. Helsingin pörssiklubilla 3. 10. pidetyssä "teollisuudenharjoittajien ja rahamiesten" kokouksessa oli tästä kysymys. Ratsumestari Hannes Ignatius, joka oli suojeluskuntien salaisen johdon jäsen ja kiihkeä saksalaisystävä, esitti kokoontuneille pankki- ja suurteollisuuslaitosten edustajille pyynnön suojeluskuntien rahoittamisesta. Ignatius oli hyvin selvillä siitä, että tuossa seurassa ei tarvinnut keikailla fraaseilla "isänmaan pelastamisesta" yms., vaan piti sanoa suoraan mistä oli kysymys. Hän ei puhunut mitään taistelusta Venäjää vastaan, vaan perusteli esitystään yksinomaan sillä, että kysymyksessä oli "anarkian" torjuminen eli työväen pitäminen kurissa. Muuta ei tarvittukaan, sillä tämä oli valkoisen historiankirjoituksen mukaan se vakuuttava argumentti "joka tehoi, koska se oli sovittettu kuulijakunnan toiveiden ja tarpeiden mukaan."¹

Sanotussa tilaisuudessa saatiin kootuksi 9 miljoonan silloisen Suomen markan suuruinen sotakassa aseiden ostamista ja sotilasohjaajien palkkaamista varten suojeluskunnille. Ensimmäisen merkinnän teki Privatbankenin toimitusjohtaja Axel Ehrnrooth, joka "lahjoitti" heti yhden miljoonan. Kuinka jalosta ja epäitsekkäästä teosta tässä oli kysymys selviää samasta selostuksesta, jonka mukaan rahat oli myöhemmin maksettava asianomaisille "lahjoittajille" takaisin viimeistä penniä myöten valtion kassasta.

Ja "kun rahakirstutkin olivat vihdoinkin raoittaneet kanttaansa, ryhdyttiin kuumeisiin asehankintoihin", kertoo Suojeluskuntain historia.² Ostamalla ilmoittivat valkoiset

¹ SVS I, s. 295 ja 296.

² Hersalo I, s. 201.

saaneensa yli kaksi tuhatta kivääriä lähinnä Pietarista. Asekauppoja käytiin myös Suomessa vaikuttaneiden vastavallankumouksellisten venäläisten viranomaisten kanssa. Niinpä valkoisten salaisen sotilasjohdon jäsen ratsu-
mestari Akerman on ilmoittanut senaattorina ollessaan käyneensä viimeisen venäläisen kenraalikuvernöörin Nekrasovin kanssa tällaisia neuvotteluja, joissa "oltiin vähällä onnistua saamaan hänet taivutetuksi luovuttamaan tykkejä, 12 kuularuiskua ja useita tuhansia kivääreitä sotilasvarastosta suojeluskunnille."¹

Suurlakon aikana Saksasta saadun suuren aselastin lisäksi oli joulukuun alussa samalla Equity-laivalla tulossa vieläkin suurempi lähetys, joka sisälsi mm. 20 000 kivääriä ja 50 konekivääriä. Näistä aseista valkoiset saivat vain osan, sillä Merikarvian tienoilla aloitettu laivan purkaminen epäonnistui ja laiva palasi Saksaan. Tämän jälkeen valkoiset eivät näytä saaneen Saksasta suuria aselähetyksiä ennen kuin vasta sotatoimien alettua. Pieniä lähetyksiä, varsinkin räjähdysaineita, he kertovat saaneensa Ruotsista useitakin. Jonkin verran he kartuttivat asevarastojaan myös kaappaamalla venäläisten asevaunuja, jotka irrotettiin junista ja lähetettiin varmoihin käsiin.

Saksasta tulleista aseista, joista saatiin valkoisen armeijan aseistuksen pääosa, ei ainakaan vielä siinä vaiheessa tarvinnut maksaa mitään, ne saatiin "luotolla". Suurkapitalistien rahakirstuista ja sittemmin myös suoraan valtion kassasta virtaavia miljoonia voitiin näin ollen käyttää pääasiassa sota-alan ammattimiesten palkkaamiseen. Pian mainitun rahamiesten kokouksen jälkeen kutsuttiin koolle eri maiden armeijoissa upseereina palvelleita miehiä, joita Suomessa oli satoja. Jo ensimmäisessä kokouksessa ilmoittautui suojeluskuntien palvelukseen useita kymmeniä upseereita. Ja Saksasta, missä vuodesta 1915 alkaen oli koulutettu upseereiksi ja aliup-

¹ SVS I, s. 296.

seereiksi pariin tuhanteen mieheen nouseva joukko sinne salateitse siirtyneitä ns. jääkäreitä, saatiin nopeaa vauhtia lisää kouluttajia eri puolilla maata perustetuille suojeluskunnille. Kansalaissodan alkuun mennessä ilmoitetaan Suomeen palanneiden jääkäreiden määrän olleen n. 80, pääjoukon jäädessä vielä Saksaan odottamaan vuoroaan. Sadat opiskelijat saivat muutaman viikon aikana ennen kansalaissotaa jonkinlaista päällikkökoulutusta myös Vimpelissä ja Vöyrissä järjestetyillä kursseilla. Samaan aikaan oli käynnissä ulkomaalaisten, ennen kaikkea ruotsalaisten upseerien värväys. Sitä tietä sai valkoinen armeija satoja upseereita.

Niin suuria ansioita kuin Saksan sotilasviranomaisiin yhteyttä pitäneillä, Helsingissä istuneilla salaisilla aktivistikomiteoilla lienee ollutkin vakoilun yms. "suurpoliittisen" toiminnan aloilla, ei niiden vaikutus vielä vuoden 1917 syksyyn mennessä ulottunut läheskään kaikkiin suojeluskuntiin, varsinkaan maaseudulla. Mutta rahamaailman mahtimiesten muuttunut asennoituminen aktivistien salapuhailuja kohtaan ja hallituserrojen niille antama tuki lisäsi tuntuvasti aktivistipiirien vaikutusta.

Kun suojeluskunnat olivat tehneet itsensä vihatuiksi kaikkialla työväestön keskuudessa, porvarillinen senaatti piti tarkoituksenmukaisimpana aina suurlakkoon saakka antaa oman panoksensa suojeluskuntien tukemiseen vain epävirallisesti, kansalta salaa. Syyskuun alussa, sosialistisenaattorien erottua, kun senaattia täydennettiin valkoisten salaisen sotilaskomitean jäsenellä, ratsumestari Akermanilla, suostuttiin tämän herran asettamiin ehtoihin. "Eräs ehdoista sisälsi", kertoo valkoinen sotahistoria, "että Akermanilla olisi oikeus tarpeen mukaan käyttää liikennevälineitä voidakseen keskittää välttämättömiä elintarvevarastoja sopiviin paikkoihin. Kun hän oli aktivisti, hän koetti pitää huolta elintarpeista valmisteltavaa sotaa varten."¹

¹ SVS I. s. 293.

Erittäin tärkeät seuraamukset oli saman lähteen mukaan Akermanin asettaman toisen ehdon täyttämällä, mikä itse asiassa merkitsi, että valkoisten salainen sotilaskomitea tunnustettiin virallisesti Suomen valtion laitokseksi. Asia järjestettiin siten, että senaatti nimitti valkoisen sotilaskomitean miehet sen valiokunnan jäseniksi, joka asetettiin laatimaan esitystä uudeksi asevelvollisuuslaiksi. "Tämän virallisen nimen suojassa piili", kertoo mainittu teos, "sotilaskomitean... laillistuttaminen siinä tarkoituksessa, että voitaisiin voimakkaammin järjestää ja kehittää suojeluskuntia".

Nämä senaatin toimenpiteet tähtäsivät itse suojeluskuntajärjestönkin laillistamiseen, sen muuttamiseen virallisestikin valtion sotaväeksi. Tämän asian järjestäminen ei käynyt päinsä yhtä mutkattomasti kuin valkoisten salaisen sotilasjohdon laillistaminen, vaan nähtiin tarpeelliseksi turvautua aluksi "laillisiin" kiertoteihin. Ensimmäinen yritys oli 30. 11. eduskunnalle tehty esitys "maan sotalaitoksen voimaansaattamisesta" eli yleisestä asevelvollisuudesta. Työväen edustajat vaativat esityksen hylkäämistä. Edustajat Juho Kujala ja J. A. Lankila totesivat, että kysymyksessä oli "lahtarikaartien perustuslaillistamisyritys" ja että porvaristolle oli tullut "erityinen kiire saada omille kaarteilleen laillinen pohja asevelvollisuuslaista tai muusta sitä vastaavasta ja punaiset kaartit saada tämän kautta suorastaan lainvastaisiksi."¹ Porvariedustajat pyrkivät leimaamaan tällaiset käsitykset "pelkäksi mielikuvitukseksi".

Kun asiaa ei pitkäksi venyneen käsittelyn vuoksi saatu tässä muodossa kyllin nopeasti hallituserrojen toivomaan päätökseen, tuotiin eduskuntaan 9. 1. senaatin esitys ns. lujan järjestysvallan luomisesta. Nyt sanottiin jo suoraan, että kysymys oli "luotettavasta, hallitusta tottelevasta" ja nimenomaan punaisia kaarteja vastaan

¹ Toiset VP 1917. Ptk. I, s. 714 ja 806.

suunnatusta aseellisesta joukosta. Senaatin esitys ajettiin kiireesti, ilman valiokuntakäsittelyä, päätökseen ja hyväksyttiin 12. 1. äänimäärin 97—85. Porvarienemmistöinen eduskunta oli siis päättänyt "oikeuttaa hallituksen ryhtymään kaikkiin niihin toimenpiteisiin, joita se katsoo tarpeelliseksi lujan järjestysvallan luomiseksi maahan."

Esittäessään vastalauseensa päätöksen johdosta sosialistiedustajat totesivat sen merkitsevän sodanjulistusta Suomen työtätekevälle väestölle. Ne toimenpiteet joihin porvarillinen senaatti nyt katsoi tarpeelliseksi ryhtyä, olivatkin porvariston luokkakaartin, suojeluskuntien, julistaminen Suomen hallituksen viralliseksi sotaväeksi ja heti sen jälkeen avoimen kansalaissodan aloittaminen.

Jo elokuun loppupuolella oli Saksan asevoimien kaikkivaltias päämajoitusestari Ludendorff periaatteessa myöntynyt suomalaisten aktivistien pyyntöön saksalaisen sotaväen lähettämisestä Suomeen, "vaikkei sitä vieläkään voitu tarkalleen luvata esim. ajankohtaan nähden"¹. Myöhemmin syksyllä, varsinkin Lokakuun vallankumouksen jälkeen, kun määräävät kapitalistipiirit olivat alkaneet nähdä saksalaisessa militarismissa luokkaetujensa varmimman tuen, toivottiin sielläkin saksalaisen sotaväen pikaista tuloa. Tämän suurporvariston ajattelussa tapahtuneen jyrkän käänteen tajusi erittäin hyvin Svinhufvud, joka vähää ennen suurlakkoa, silloin vielä prokuraattorina ollessaan, piti itseään oikeutettuna antamaan vastaavia ohjeita Saksan päämajan ja aktivistien yhteysmiehenä toimineelle Edv. Hjeltille. Hjelt, joka 14. 11. lähti Saksaan, kertoo tästä tapahtumasta: "Hanki nyt vain saksalaiset tänne, muuten emme tule toimeen, sanoi minulle vähän ennen lähtöäni se henkilö, josta sittemmin tuli ensimmäinen valtionhoitajamme ja saman evästyksen antoivat minulle muutkin Helsingissä olevat johtavat saksalaisystävät."² Kansalaissodan alkuun

¹ Hersalo I, s. 173.

² Edv. Hjelt: Vaiherikkailta vuosilta II, Helsinki 1920, s. 61.

vielä ehtineet saapua Suomen kamaralle. Mutta niiden tulo oli jo tiedossa.

Marraskuusta alkaen oli havaittavissa valkoisten sotilaallisen voiman määrätietoista keskittymistä Etelä-Pohjanmaalle. Tämä seutu soveltuikin monessa suhteessa parhaiten valkoisten tukialueeksi. Väestön enemmistö oli itsenäisiä talonpoikia, joiden keskuudessa työväenpuolueen vaikutus oli varsin heikko. Meriyhteys Saksaan ja Ruotsiin oli turvattu. Sinne saapuivat Saksasta lähetetyt aseet. Jo Akermanin senaattorikaudella oli sinne ryhdytty varastoimaan elintarpeita, liikennevälineitä ja muita sodankäynnille tärkeitä tarvikkeita. Vaasaan saapui esikuntineen myös kenraali Mannerheim, joka 16. 1. 1918 nimitettiin valkoisen hallituksen joukkojen ylipäälliköksi. Kaikki suomalaiset upseerit saivat kehotuksen lähteä Vaasaan. Myös ylioppilaita ja muuta opiskelevaa nuorisoa virtasi tammikuun loppupuoliskolla tuhatmäärin Etelä-Suomesta pohjoista kohti. Tuo kuumeinen aktiivisuus merkitsi valkoisten yleistä liikekannallepanoa välittömästi alkavaksi suunnitellun hyökkäyksen edellä.

Millaista väkeä suojeluskuntiin kuului? Kenraalimajuri N. V. Hersalo, jonka käytettävänä on ilmeisesti ollut tätä asiaa koskeva tyhjentävä aineisto, antaa suojeluskuntien 20-tuhantisen ydinjoukon yhteiskunnallisesta kokoonpanosta seuraavan todistuksen: ”Johtajiston muodosti sivistyneistö — yliopistollisen tutkinnon suorittaneet, opettajat ja ylioppilaat — tai jämerät liikemiehet ja maanviljelijät. Rivien valtaosa oli nuorisoa: ylioppilaita, muita opiskelijoita, koulupoikia, liikeapulaisia ja talollisten poikia.”¹ Hyvin konkreettisen kuvan Mannerheimin ”talonpoikaisarmeijan” yhteiskunnallisesta kokoonpanosta antaa tavallisen pohjoishämäläisen suojeluskuntakomppanian nimiluettelo, josta valkoinen asiantuntija kertoo: ”Esimerkiksi ensimmäisen joukkueen nimiluetteloa silmäillessä, järjestään alusta alkaen ja nimi nimeltä

¹ Suojeluskuntain historia I, s. 188.

mennessä eivät Saksan keisarillisen armeijan joukot sai lukea ammattisarakkeesta seuraavaa: kauppias, maisteri, ylioppilas, liikkeenjohtaja, kauppa-apulainen, opettaja, kauppias, konttoristi, tehtailija, hammasteknikko, ylioppilaskokelas, lyseolainen jne. Samankaltaisia eri 'ammateita' koko joukkue alusta loppuun. Ja esim. toisen joukkueen ammattisarakkeesta sai lukea järjestyksessä luetteloa alusta nimi nimeltä seuraavaa: aikakauslehden toimittaja, toimitusjohtaja, lakit. kandidaatti, asioitsija, agronomi, telegrafisti, kauppa-apulainen, assistentti, konttoristi jne. Lisäksi kansanopistojen ja maamieskoulujen oppilaita, talollisten poikia, 'itsellisiä' ja renkejäkin." Tämän mukaan ovat silloin tällöin julkisuudessa esitetyt tiedot työläisten ja torpparien kuulumisesta monilukuisina vapaaehtoisesti suojeluskuntiin harhaan johtavia. Sotatoimien alettua, kun tuo vapaaehtoisista muodostunut suojeluskuntalaisten ydinjoukko ei valkoiselle sodanjohdolle enää riittänyt, vaan asevoimien miesvahvuus oli saatava moninkertaiseksi, ryhdyttiin valkoisen armeijan riveihin mobilisoimaan myös työväestöön kuuluvia miehiä. Mutta se on eri asia, johon tuonnempana palaamme.

Työläisarmeija muodostuu

Aseellisen taistelun edellytykset ja sodan kynnyksellä ratkaistaviksi nousseet ongelmat olivat työväestön leirissä monessa suhteessa erilaiset kuin valkoisten puolella. Teollisuus- ja pankkiherrojen rahakirstuista enempiä kuin valtion kassastakaan ei liiennyt penniäkään työläisten sotilaallisiin tarkoituksiin. Punaisten puolella sota olikin kirjaimellisesti alusta alkaen oleva köyhien sotaa rikkaita vastaan. Valmistautuminen aseelliseen taisteluun ja

¹ Keski-suomalaiset sotapolulle, s. 206.

sotaanlähtö olivat täällä ratkaisevasti moraalisten tekijöiden varassa. Minkäänlaisia pakkokeinoja ei ollut käytettävissä. Kaikki riippui joukkojen taistelutahdosta.

Sitä mukaa kuin porvariston kansalaissovavalmistelut paljastuivat, alkoivat marraskuun puoluekokouksen aikana työväenliikkeessä voimakkaina esiintyneet erimielisyydet hälvetä. Nyt oli valittavana joko ehdoton antautuminen porvariston armoille tai sen aseellisen hyökkäyksen torjuminen. Tietoisuus tästä yhä selvenevästä asiaintilasta oli omiaan jälleen yhdistämään hajaannuksen uhkaamat rivit. Sellaisetkin oikeistososialidemokraattiset johtomiehet, joiden mielestä työläisten tarttuminen aseisiin oli "tyhmyyttä", ymmärsivät, että ehdottoman antautumisen kannalle ei työväestöä voisi saada. Työväen itsepuolustuksen välttämättömyyttä luokkaviihollisen hyökätessä ei marraskuun puoluekokouksessakaan ollut kukaan kiistänyt, ja nyt se oli tullut päivänkohtaiseksi hetken tarpeiden sanelemana välittömänä tehtävänä. Aseisiin tarttumisen tässä tarkoituksessa oli valmis hyväksymään suurin osa niistäkin sosialidemokraateista, jotka olivat vastustaneet lähtemistä vallanoton tielle. Kuvaavaa on, että useimmat marraskuun puoluekokouksen oikeistolaisetkin lähtivät mukaan työväen itsepuolustustaisteluun tultuaan vakuutuneiksi siitä, että se oli työläisten tahto, joten ainoaksi vaihtoehdoksi jäi irtisanoutuminen väistämättömäksi käyneestä taistelusta. Vain muutamat harvat, enimmäkseen virkamiehen asemassa olleet henkilöt vetäytyivät syrjään.

Vertaillenään sosialidemokraattisen puolueen sisäistä tilaa marraskuussa 1917 sen jälkeen tapahtuneeseen kehitykseen Adolf Taimi on esittänyt käsityksensä, että jos vähemmistö olisi marraskuussa lähtenyt vallanoton tielle, "niin varmana seurauksena olisi ollut, että puolueessa aivan ratkaisevimmalla hetkellä olisi voinut tapahtua hajaannus, kun sitävastoin tammikuun tapahtumat ajoivat puolustussotaan nekin heiluvat ainekset, jotka marras-

kuussa eivät olleet vielä valmiit lähtemään aseelliseen taisteluun.”¹

Samansuuntaista oli kehitys työväen itsepuolustusjärjestöjen keskuudessa. Kinastelussa, jota niiden jäsenten kesken oli käyty pitkän aikaa siitä, oliko niitä nimitettävä punaisiksi kaarteiksi vaiko järjestyskaarteiksi, heijastui omalla tavallaan kiista työväenliikkeen jyrkemmästä tai passiivisemmasta toimintalinjasta. Samoilla suuntariidoilla näyttää olleen osuutensa niissä joskus ikäviltä ja pikkumaisiltakin vaikuttavissa välienselvittelyissä, joita monien viikkojen ajan käytiin milloin punaisten kaartien johtelinten ja puoluejohdon, milloin punaisen kaartin erilaisten esikuntien kesken.

Hannes Järvimäki mainitsee marraskuun puoluekokouksen tehneen päätöksen, ”joka velvoitti puhdistamaan kaartit” ja jolla ”puolueen revisionistiset ainekset selittivät tarkoitetun punakaartin kannalla olevia eli jyrkkiä, aseellista luokkataistelua vaativia aineksia. Säilyneissä asiakirjoissa ei tuolloisesta päätöksestä kuitenkaan puhuta. Puoluekokouksen päätöslauselmassa kehoitetaan kyllä jokaista puolueen jäsentä tarkoin varomaan, ”ettei minkäänlaisella esiintymisellään anna aihetta haajaannukselle omissa riveissä”, ja annetaan puolueenvostolle ”laajennetut valtuudet tänä aikana väliaikaisesti erottaa puolueesta ne, jotka puoluetta vanhingoittavat”. Kysymys lieneekin vain puoluekokouksen päätösten tulokinnanvaraisuudesta tässäkin kohdassa, sillä esim. oikeistolaisen Evert Huttusen mielestä mainittu kohta päinvastoin tarkoitti vallankumouksen vastustajien erottamista!

Polttavaksi tuli kysymys punaisten kaartien ylimmästä johdosta. Suurlakon aikana esiintynyt punaisten kaartien ylin johtava komitea lakkasi nähtävästi toimimasta lakon päätyttyä. Paikalliset punaiset kaartit toimivat yleensä täysin itsenäisesti. Johtokysymyksen ratkaisemis-

¹ Kommunisti, Leningrad v. 1926, s. 220.

ta varten puoluetoimikunta kutsui Tampereelle työväen järjestyskaartien maata käsittävän edustajakokouksen joulukuun 16. päiväksi. Kun tänänkään erittäin mielenkiintoisen kokouksen pöytäkirja ei ole tavoitettavissa, jos sitä lienee pidettykään, perustuvat siitä seuraavassa esitetyt tiedot pääasiassa kokouksen osanottajien Hannes Järvimäen, Yrjö Jääskelän ja Adolf Taimen muistelmiin.

Tampereen kokoukseen lähetetyt puoluetoimikunnan edustajat pyrkivät yhdistämään järjestyskaartit oman johtonsa alaisiksi. Niin oikeaksi kuin tällainen pyrkimys periaatteessa tunnustettiin, kokouksessa ei päästy yksimielisyyteen kaartien ylintä johtoa ja niiden sääntöjä koskevista puoluetoimikunnan ehdotuksista. Siellä muodostui voimakas vähemmistö, joka vastusti puoluetoimikunnan esityksiä, nähden niiden pyrkivän vallankumoustaistelun jarruttamiseen, ja tähdensi kaartien itsenäisyyden tarpeellisuutta. Puoluetoimikunnan ehdottamia Työväen järjestyskaartin sääntöjä vastaan se asetti oman ehdotuksensa Punaisen kaartin sääntöiksi.

"Kokouksessa käytiin erittäin ankara keskustelu valanotosta työväen käsiin", kertoo Siikajoen punaisen kaartin edustajana kokoukseen osallistunut Yrjö Jääskelä. "Hyvin monet edustajat puhuivat voimakkaasti sen puolesta, että valta olisi pitänyt ottaa marraskuun lakon aikana, koska porvaristo ei silloin ollut valmistautunut. Siitä ettei valtaa otettu kuuli kunniansa ammattijärjestö ja puoluetoimikunta... Suuri osa puhujista päätyi siihen, että marraskuun virhe on nyt korjattava. Oskari Tokoin, joka oli ammattijärjestön puheenjohtaja, piti tulla kokoukseen selvittämään ammattijärjestön kantaa, mutta hän pysyi poissa, mitä pidettiin erittäin pahana... Keskustelun, jossa johdon päätä ei silitetty, ollessa käynnissä ilmestyi esiripun takaa näyttämöaukkoon puoluesihteerin Matti Turkia. 'Jos te jonkun tahdotte hirttää, niin hirttäkää minut', sanoi Turkia ja ryhtyi puoluesihteerin aukto-

riteetilla todistelemaan, ettei työväestön käsiin voida valtaa ottaa . . . Äänestyksen tulos oli, että puolustuskannan puolesta annettiin yli sata ääntä ja vallanoton puolesta yli 70.”¹

Järvimäki väittää kokouksen enemmistön kasvaneen näin suureksi siitä syystä, että ”puoluesihteri Matti Turkia oli haalinut kokoukseen kaikenkarvaisten järjestöjen, kuten raittius- ym. sellaisten edustajia, joiden tiesi olevan puoluetolimikunnan kannalla. Niiden avulla hän löi tuhkaa monen maaseutuedustajan silmille.”²

Ritsari Adolf Taimi, joka yhdessä maalari Kustaa Salmisen kanssa edusti Tampereen kokouksessa Helsingin punaista kaartia, muistelee puoluetolimikunnan ehdotuksen saaneen 123 ääntä helsinkiläisten jyrkemman ehdotusten puolesta annettua 78 ääntä vastaan ja jatkaa: ”Kun tulokset ilmoitettiin, pyysin puheenvuoron ja esitin vastalauseeni äänestyksen johdosta. Osoitin, että suurimpien teollisuuskaupunkien, Helsingin, Turun, Viipurin ja Tampereen edustajat äänestivät vallankumouksellisen taisteluhenkisen punakaartin puolesta, mutta pienten paikkakuntien, huvilapaikkojen ja etäisten syrjäseutujen edustajat kannattivat puoluetolimikunnan puolinaista luonnosta. Neljää tuhatta Helsingin punakaartilaisista — sanoin puheessani — edustaa täällä kaksi edustajaa, toisin sanoen yksi edustaja kahta tuhatta punakaartilaisista kohti, mutta sellaista pientä huvilapaikkakuntaa kuin Tikkurilaa, jossa on punakaartilaisia vain vähän toista tusinaa, edustaa samoin yksi edustaja. — Järjestön nimestä äänestettiin erikseen. Enemmistö kannatti nimeksi Punakaartia.”³

Taimi kertoo edelleen, kuinka Turkia kotimatalla Helsinkiin oli uhannut ajaa hänet ulos puolueesta ja kuinka hänelle pian sen jälkeen oli ehdotettu puoluetoi-

¹ Yrjö Jääskelän muistelminien käsikirjoitus.

² PKR, s. 107.

³ A. Taimi: Sivuja eletystä, Petroskoi 1954, s. 233.

mikunnan jäsenyyttä. Taimin ihmettelyyn tällaisen käänteen johdosta O. W. Kuusinen oli vastannut: "Eivät kaikki Turkian puheet vastaa puoluetoimikunnan enemmistön mielipidettä."

Tampereen kokouksessa vähemmistöön jääneet punakaartilaiset, joiden vaikutus oli voimakkainta Helsingissä, aloittivat heti kokouksen jälkeen kovan kamppailun linjansa puolesta. 6. 1. pidettiin Helsingissä yleinen punakaartilaisien kokous, johon osallistui edustajia maaseudultakin. Kokous hyväksyi punaisen kaartin säännöt sillä pohjalla kuin vähemmistö oli ne Tampereella esittänyt. Helsingin punaisen kaartin esikunta lähetti omat sääntönsä työväen kaarteille eri puolille maata näiden hyväksyttäväksi, osoittaen siten olevansa tunnustamatta puolueen ja Tampereen kokouksessa valitun Työväen järjestyskaartin yleisesikunnan johtoa. Helsingin punaisen kaartin esikunnan menettelyn johdosta Työväen järjestyskaartin yleisesikunta antoi Työmieheissä 11. 1. 1918 painetun julistuksen, jossa todettiin Helsingin kaartin edustajien ryhtyneen "kiihotustyöhön hyväksytyjä sääntöjä ja yksimielisesti valittua yleisesikuntaa vastaan". Edelleen selitettiin, että maaperä kiihotukselle on ollut sitäkin suotuisampi, "kun kaartin vakavampi aines, vanhemmat puolueen jäsenet, eivät viime aikoina ole ottaneet osaa kaartin kokouksiin ja toimintaan, joka siten on jäänyt pääasiassa myöhemmin puolueeseen liittyneiden jäsenten varaan." Yleisesikunnan mielestä "Helsingin kaartin esikunnan toiminta on katsottava työväen järjestyskaartien voimia hajoittavaksi ja on sellaisena jyrkästi tuomittava."

Työväen kaartien hajaannus levisi kaikkialle maahan. Paljon kallista aikaa, joka olisi tarvittu taistelujärjestöjen sotilaallisen voiman vahvistamiseen, kului keskinäiseen kiistelyyn siitä ketä on toteltava. Kiista saatiin lopullisesti selvitettyksi vasta välittömästi kansalaissodan aattona. 26. 1. 18. Työväen järjestyskaartin pääesikunta ja Helsingin punaisen kaartin esikunta hyväksyivät puoluetoimi-

kunnan ehdotuksen, jonka mukaan nämä molemmat esikunnat yhtyivät ja erinimiset työväen kaartit sulautuivat yhteen saaden nimen Suomen Punainen kaarti. Tämän jälkeen ei järjestyskaartista enää puhuttu.

Vähän aikaisemmin oli Helsingin punaisen kaartin esikunta vallannut käyttöönsä kaupungin keskustassa sijainneen kenraalikuvernöörin talon, joka nykyisin toimii valtioneuvoston juhlahuoneistona. Tästä lähtien sitä ruvettiin yleisesti nimittämään "Smolnaksi" Lokakuun kapinan päämajan Smolnyn opiston nimeä mukaellen.

Punaisen kaartin johtokysymyksessä viimein saavutettu yksimielisyys näytti vastanneen työväen suurten joukkojen toiveita, sillä tämän asian selvittämisen jälkeen ei merkkejä poliittisista erimielisyyksistä niiden keskuudessa ole havaittavissa. Kymmeniin tuhansiin nouseva punakaartilaiden joukko odotti vain toimintaohjeita ja määräyksiä ottaakseen paikkansa silminnähtävän väistämättömäksi käyneen aseellisen taistelun rintamassa.

Punakaartilaiset olivat miltei poikkeuksetta teollisuus-, metsä- ja maataloustyöläisiä, torppareita, mäkitupalaisia, palkollisia ja muita maaseudun pieneläjiä. Luotettavia numerotietoja siitä, missä suhteessa nuo työtätekevä väestön eri ryhmät olivat punaisessa kaartissa edustettuina, ei ole saatavissa. Väitteet torppariväestön mitättömän vähäisestä osallistumisesta punaisen kaartin toimintaan kaipaavat tarkistusta ja lisätutkimuksia, esim. tilapäisesti ansiotöihin hakeutuneiden ja siten työmiesten kirjoihin joutuneiden torpanpoikien kohdalla. Ilman perusteellisia tutkimuksiakin tiedetään maalaisoloista lähteneiden punakaartilaiden uhrautuvasti osallistuneen moniin taisteluihin. Tietoja tästä lienee yleensä saatavissa muistelmista. "Innostus, varsinkin alussa, oli erikoisesti maalta kerättyjen punakaartilaiden keskuudessa hyvä", todistaa monissa kovissa taisteluissa mukana ollut Akseli Anttila.¹

¹ PKR, s. 62.

Niin ilmeistä kuin onkin, että valtaosa punakaartilaisista oli väkirikkaiden asutuskeskusten työläisiä, se ei ole tulkittavissa torppareiden ja muun maalaisköyhälistön haluttomuudeksi olla mukana yhteisessä taistelussa. Luonnollinen selitys on siinä, että asutuskeskuksissa olivat punaisen kaartin osastot helpoimmin muodostettavissa, eikä vapaaehtoisista pyrkijöistä ollut puutetta. Tässä oli-kin työläisarmeijan pääasiallinen voima. Muissa suhteissa sen heikkous oli ilmeinen. Sen sotilaallinen koulutus oli käytännöllisesti katsoen olematon. Suurlakkoviikolla oli siellä täällä jonkin verran marssittu, olipa pieni osa punakaartilaisista saanut muutaman päivän ajan pitää kivääriä käsissään ja tutustua hiukan sen rakenteeseen.

Punaisen kaartin osastot syntyivät yleensä ammatillisten järjestöjen ja maaseututyöväenyhdistysten pohjalla, mikä helpotti niiden perustamista, mutta toi niihin samalla tavalliselle järjestötoiminnalle ominaisia ”demokraattisia” piirteitä. Suurissa asutuskeskuksissa voitiin punaisen kaartin osasto usein muodostaa saman ammattiosaston jäsenistä, esimerkiksi metallimiehillä, kivimiehillä, kirvesmiehillä, satamatyöläisillä, suutareilla jne. oli omia komppanioitaan. Sosialidemokraattinen nuorisoliitto, joka aikaisemmissa edustajakokouksissaan oli asettunut kielteiselle kannalle yleensä kaikenlaiseen aseelliseen toimintaan ja asepalvelukseenkin nähden, ei katsonut voivansa ”vahingoittaa alkanutta vallankumoustaistelua asettumalla poikkiteloin sen eteen”¹, ja salli mm. erityisten nuorisokomppaniain perustamisen.

Työväenliikkeeseen vuosikausia osallistuneella väellä oli kokemusta järjestötoiminnasta ja järjestökurista, ja se oli avuksi työläisarmeijaakin luotaessa. Tämäkin kokemus puuttui kuitenkin hyvin huomattavalta osalta punakaartilaisia, joihin kuului paljon vasta viime kuukausien ja viik-

¹ Pöytäkirja Suomen sosialidemokraattisen nuorisoliiton 6. edustajakokouksesta, s. 5—6 ja 27.

kojenkin aikana liikkeeseen mukaan tullutta uutta, työväenjärjestöjen toiminnasta sivussa ollutta ainesta, maaseudun "irtainta" väestöä, "patterityöläisiä" jne.

Punaisen kaartin heikoin ja arin kohta oli sotilaskoulutuksen saaneiden johtajien ja ohjaajien puute. Työväen leiriin kuului yksi ainoa upseeri, sotilaan ammatista jo kauan sitten luopunut luutnantti Ali Aaltonen. Tässä suhteessa oli valkoisten ylivoima jo ennen Saksan jääkärien tuloakin monisatakertainen. Mahdollisuudet käyttää venäläisiä upseereja neuvonantajina olivat hyvin vähäiset jo yksistään kielivaikeuksien vuoksi, eikä monikaan heistä ollut muutenkaan halukas puuttumaan suomalaisten sisäisiin asioihin. Komentopaikat ylhäältä alas saakka oli täytettävä työväenliikkeen omilla miehillä. He olivat ainoita, joita voitiin saada ja joihin luotettiin. Vain harvoissa tapauksissa oli tärkeimmillekin komentopaikoille löydettävissä miehiä, jotka olisivat saaneet edes alkeellisinta oppia aseiden käytössä ja sotataidossa, esim. sellaisia jotka olivat palvelleet v. 1902 hajotetussa Suomen vanhassa sotaväessä tai vapaaehtoisina ensimmäisessä maailmansodassa. Samaan aikaan kuin valkoisten puolella suoritettiin suuren rahan voimalla käyntiin pantua järjestelmällistä johtajakoulutusta, oli tämäntapainen toiminta punaisten puolella miltei olematonta.

Itsestään selvää oli, että kansalaissodan tullessa todeksi työväenliikkeen johdon täytyi ottaa vastuu ylimmästä sotatoimien johtamisesta. Mutta puolueen enempää kuin ammatillisenkaan liikkeen johdossa ei sotilaallista asiantuntemusta ollut nimeksikään. Niihin kuuluneet henkilöt olivat järjestään mahdollisimman aitoja siviilejä ja rauhan miehiä niin menneisyydeltään, kokemuksiltaan ja kasvatukseltaan kuin koko olemukseltaankin. Kaikenlainen sotaisuus ja sotilaallisuus oli heille täysin vierasta, jopa kauhistavaa. Kaikkea asiallista pohjaa vailla ovat myös heihin kohdistetut syytökset vallanhimosta. Syytä olisi pikemminkin puhua hallitusvastuun vieroksumi-

sesta ja valtakysymyksen aliarvioimisesta. Vallan mahdollisesta ottamisesta työväen käsiin ja sosialidemokraattisen puolueen vastuulle alettiin puhuakin vasta sitten, kun oli tultu johtopäätökseen, että muuta tietä työläisten ja torpparien taloudellisten ja demokraattisten osavaatimusten tyydyttämiseen ei enää ollut. Huomion arvoinen on tässä suhteessa O. W. Kuusisen lausunto: "Puolue ja sen johto vältteli vallankumousta aina marraskuun puoluekokoukseen asti v. 1917. Sen sijaan että olisi pyrkinyt vallankumoukseen, se itse asiassa ajautui siihen. Tästä vasemmistosocialidemokratialle ominaisesta poliittisesta puolinaisuudesta ja organisatorisesta valmistumattomuudesta johtuivat pohjaltaan myös ne monet heikkoudet, jotka ilmenivät vallankumoushallituksen toiminnassa ja työväen taistelujen johdossa".¹

Nämä seikat selittävät ainakin osaksi työväenliikkeen johdon passiivisuuden vallankumoustaistelun sotilaalliseen puoleen nähden, mistä sitä on usein arvosteltu ja mistä siihen kuuluneet henkilöt ovat jälkeensä itsekin arvostelleet itseään. Aktiivista pyrkimystä kansalais-sotaan ei puolueen siltasaarelaisella johdolla ollut missään vaiheessa. "Tosiasia on", kirjoitti K. M. Evä, "että sosialidemokraattisen puolueen johto ei johtanut joukkoja aseelliseen taisteluun. Työväen joukot menivät siihen oman vallankumouksellisen luokkavaistonsa vetäminä". Paljon räikeämmin on arvostellut Eino Rahja, jonka mielestä työväestön olisi jo marraskuun suurlakon kokemusten perusteella pitänyt "heittää johto roskakasaan". Tähän vastasi Yrjö Sirola, että tuollainen heitto olisi ollut vasta alku, olisi pitänyt valita uusi, koska johtoa joka tapauksessa tarvittiin. Mutta, hän jatkoi, "vallankumouksen ylimpään johtoon ei mitenkään löytynyt toisia henkilöitä, vaikka niitä siihen marras-tammikuulla 1917—1918

¹ O. W. Kuusinen: Suomen työväenliikkeen opetuksia, Lappeenranta 1949, s. 17.

aivan tuskallisesti etsittiin. Suomen sosialidemokraattisen puolueen johto lähti vallankumoukseen mukaan lojaalisuudesta työväenliikettä kohtaan, jossa kaikki olivat mukana olleet”¹.

Sirolan mainitseisiin yrityksiin löytää uusia henkilöitä vallankumousliikkeen ylimpään johtoon kuului muun muassa 21. ja 22. 1. koolla olleen puolueeneuvoston kokouksen päätös puolueoimikunnan täydentämisestä. O. W. Kuusisen, Kullervo Mannerin, Yrjö Sirolan, Edvard Gyllingin, Matti Turkian ja K. H. Wiikin lisäksi siihen valittiin Evert Eloranta, Adolf Taimi, Antti Kiviranta, Eero Haapalainen, Lauri Letonmäki ja Eemil Elo. Näistä oli Haapalainen kuulunut vuoden 1906 aikaisen Punaisen kaartin johtomiehiin, ja Taimi tunnettiin lähinnä Suomessa toimineiden venäläisten työväenjärjestöjen keskuudessa.

Aseita saadaan

Aseiden hankkimiseen tilanne oli suotuisampi kuin pätevän sotilaallisen johdon muodostamiseen. Minkä verran punaisille kaarteille oli jäänyt venäläisiltä sotilailta suurlakon ajaksi lainaksi saatuja kivääreitä, se ei liene täsmällisesti todettavissa. Joissakin tapauksissa, esim. Helsingissä, jossa punainen kaarti oli saanut 3 000 kivääriä, tiedetään venäläisen sotaväen vaatineen aseita takaisin. Osa niistä lienee kuitenkin lopulta jäänyt punaisen kaartin haltuun. Toisin paikoin, muun muassa Kotkassa, oli aseiden mahdollista luovuttamista koskevaan kysymykseen venäläisen sotilaskomitean taholta vastattu, että ”emme me ole niitä teille siinä mielessä antaneetkaan, että ne täytyisi takaisin tuoda, kunhan ette vain luovuta niitä väärin käsiin.” Tampereella oli venäläisiltä saadut 300 kivääriä luovutettu lakon päätyttyä venäläisille ta-

¹ Kommunisti, Leningrad, 1926, s. 314—321 ja v. 1925, s. 223 ja 227—228.

kaisin, mutta punakaartilaiset saivat ne jälleen haltuunsa tammikuun lopussa.

Välittömästi marraskuun puoluekokouksen jälkeen näkyy sosialidemokraattisen puolueen taholta todellakin ryhdytyn keskitettyyn aseiden hankintaan. Kuopiolainen Teemu Törmälä kertoo marraskuun puoluekokouksessa tavanneensa Jukka Rahjan, joka oli lähdössä Pietariin aseita hakemaan. Siinä sovittiin aselastin tuomisesta Kuopioon, jossa punainen kaarti oli kokonaan vailla aseita. Kun Kuopion edustajat sitten kokouksen päätyttyä seuraavana päivänä olivat kotimatalla, oli heidän junaansa Kouvolan asemalla kytketty tavaravaunu, jossa Jukka Rahja ja joukko Pietarin punakaartilaisia oli tuomassa Kuopioon luvattua aselastia. Siinä oli 500 kivääriä ja 50 000 panosta¹. Kiväärit jaettiin Kuopion ja Kajaanin työläisille, jotka maksoivat niistä 100 markkaa kappaletta.

Saman teoksen mukaan saatiin Venäjältä ”keskiselle rintamalle”, ts. Kymenlaakson alueelle joulukuun puolivälissä vaununlastillinen aseita, nelisensataa kivääriä ja joitakin kymmeniä tuhansia panoksia. 16. 1. saapui Viipurin asemalle vaunu, jossa oli 200 kivääriä ja 10 000 panosta Mikkelin punakaartia varten. Näistä aseista pääsi kuitenkin vain osa perille, sillä niiden omistamisesta syntyi matkan varrella kahakointia suojeluskuntalaisten kanssa. Suuremmat aselastit saapuivat perille vasta sodan alettua.

Kuinka paljon aseita punaisilla kaarteilla oli yhteensä kansalaissodan alkuun mennessä, on vain osapuilleen arvioitavissa. Ilmeistä kuitenkin on, että työväen julkaisuissa välittömästi sodan jälkeen usein mainittu luku, pari tuhatta kivääriä, perustuu jonkin verran vaillinaisiin tietoihin. Myöhemmin on esitetty numeroita, joiden mukaan yksistään keskisellä rintamalla, Kotkan, Lahden ja Kou-

¹ PKR, 267.

volan alueella oli sodan puhjetessa 1 800 kivääriä ja 3 konekivääriä. Kun lisäksi tiedetään työläisillä olleen eräissä suurimmissa kaupungeissa, Helsingissä, Turussa, Porissa, Tampereella, Kuopiossa ja Viipurissa jonkin verran kivääreitä, nousee niiden yhteismäärä tuntuvasti suuremmaksi. Valkoisilla oli joka tapauksessa sodan puhkeamisen hetkellä ylivoima aseistuksessa. Punaisten puolella saatiin aseksymys tyydyttävästi ratkaistuksi vasta helmikuussa saapuneiden suurten aselähetysten jälkeen.

Hyvin tärkeä merkitys lähestyvän aseellisen yhteentörmäyksen alkuvaihetta ajatellen oli käytettävissä olleiden aseiden jakautumisella paikkakunnittain. Aseita oli miltei yksinomaan vain suurimmissa työläiskeskuksissa, missä ne tietenkin joutuivat varmimpiin käsiin. Mutta on todettava että ne keskittyivät yksipuolisesti Etelä-Suomen kaupunkeihin. Tämä tuli erittäin selvästi näkyviin Tampereen ja siitä pohjoiseen olevien alueiden osalta. Tampereen työläisillä oli sodan puhjetessa noin 500 kivääriä, niistä 80 vanhaa berdan-mallia, lisäksi kymmenkunta metsästyspyssyä ja yhtä monta taskuasetta. Tämä määrä aseita pidettiin tarpeellisena Tampereella mahdollisten yllätysten varalta. Toisille paikkakunnille niitä ei riittänyt. Tampereen pohjoispuolella taas, Vilppulan ja Ruoveden seuduilla ja Jyväskylän alueella, missä kaikkialla oli vahvat työväenjärjestöt, olivat suurilukuiset punaiset kaartit aivan aseettomia. Mutta aseistautumisen halu oli suuri. "Miltei kaikilta lähiseuduilta saapui kaartilaisia joukoittain pyytämään aseita. Mutta niitä ei voitu antaa. Aseita ei ollut... Vasta maaliskuun alussa luovutettiin punaiselle kaartille kaikki venäläisen sotaväen Tampereella olevat aseet, useampia tuhansia kiväärejä, kolmenkymmentä kuularuiskua ja muutamia pienikaliberisia kenttätykkejä".¹ Näin kertoo K. M. Evä, Tampereen punaisen kaartin piiriesikunnan päällikkö.

¹ PKR, s. 42.

Idempänä, ns. keskisen rintaman alueella mainitaan aseiden jakautuneen seuraavasti: Kotka 600, Loviisa 40, Porvoo 200, Kyminlinna 150, joista pieni määrä annettiin Kuusankoskelle, Voikkaalle, Myllykoskelle ym.; Lahti sai 400 kivääriä. Kuopio oli marraskuun lopulla saamastaan 500 kivääristä luovuttanut 100 kappaletta Kajaaniin, jossa punaiseen kaartiin kuului 600 työläistä ja johon ”olisi yhden vuorokauden sisällä voitu koota noin 2 000 miestä käsittävä työläisarmeija”, koska lähiseuduilla, Suomussalmella, Hyrynsalmella, Kiehimässä, Kuhmoniemiessä ja Sotkamossa oli voimakkaita punaisen kaartin osastoja¹. Varkaudessa sanotaan olleen 250 ja Mikkelissä lähes 200 kivääriä.

Itäisimmässä osassa Suomea, Pietarin läheisyydestä huolimatta, oli punaisten aseistus verraten heikkoa. Viipurin kaartiin kuului lähes 4 000 miestä, mutta marraskuun suurlakon aikana oli niistä ollut aseistettuina vain 300, eikä siellä ollut havaittavissa pyrkimystäkään yleiseen aseistautumiseen. Jonkin verran lisää aseita hankittiin kuitenkin kansalaissodan alkuun mennessä. Voimakas punainen kaarti oli myös Lappeenrannassa, ja sillä oli jokin määrä aseitakin. Aseita ehtivät saada myös Joutseon, Terijoen, Kuokkalan ja Kivennavan punaiset kaartit. Kaikkialla muualla Viipurin alueella ja Pohjois-Karjalassa oli punaisen kaartin osastoja miltei jokaisella tehdaspaikkakunnalla, mutta ne olivat joko täysin aseettomia tai hyvin niukasti aseistettuja.

Alkukahakoita

Sitä väliainaa, joka erottaa kansalaissodan esinäytökseksi katsottavan suurlakkotaistelun varsinaisesta kansalaissodasta, ovat poliitikot ja historian-

¹ PKR, s. 282.

kirjoittajat nimittäneet aselevon tai sissisodan kau-
deksi. Suurlakon päätyminen ei merkinnyt levotto-
muuksien loppumista. Ne jatkuivat ja tihentyivät-
kin tuntuvasti, varsinkin tammikuun loppupuolis-
kolla. Suojeluskunnat, jotka suurlakkoviikolla olivat
enimmäkseen pysyneet passiivisina, alkoivat osoittaa
yhä selvempiä rohkaistumisen ja hyökkäyshalun mer-
kkejä. Tätä muutosta enteili jo suurlakkoviikolla alkanut
kahakointi Loimaan suojeluskuntalaisten ja punakaarti-
laisten välillä. Siellä oli suojeluskunta jo heti lakon alka-
essa tuliasein hajottanut työläisjoukon, joka vaati lakko-
määräysten noudattamista. Lakko pääsi alkamaan vasta
18. 11., jolloin saatiin apuväkeä Turusta ja muualta. Loi-
maan, Alastaron ja Vampulan suojeluskunnat valmistau-
tuivat vastaiskuun ja etenivät 21. 11. Loimaata kohti. Hai-
tulan sillan luona syntyi yhteenotto, jossa yksi punainen
sai surmansa ja muut perääntyivät. Mutta Loimaan rauta-
teaseman lähellä käytiin uusi taistelu, jossa suojelus-
kuntalaisten oli peräännyttävä ja heidän johtomiehensä
pakenivat Vöyriin¹.

Joulukuun alussa kerrotaan Heikki Kaljusen tehneen
300-miehisen retkikunnan johtajana omavaltaisen aseiden
etsintäretken Ensoon, Jääskeen ja Vuoksenniskalle. Tu-
russa oli oikeistolainen kaupunginhallitus kieltäytynyt
maksamasta miliisin palkkoja, ellei kaupungin järjestys-
lautakuntaan oteta porvarillisia jäseniä. Tämän johdosta
syntyi miliisilakko 16. 12. Sen aikana joutui useita liik-
keitä ryöstön kohteeksi. Joulun tienoissa oli vakavia mel-
lakoita Kokkolassa. Sipoossa oli 9. 1. kahakka punakaarti-
laisten ja suojeluskuntalaisten välillä, jossa kaksi punaista
kaatui.

Kaikkein sotaisimpina esiintyivät valkoiset näihin
aikoihin Itä-Suomessa. Se 16. 1. Viipurin asemalle Mikke-
lin punaista kaartia varten saapunut asevaunu, josta

¹ Paavolainen I, s. 68.

edellä on mainittu, joutui rautatieläisten suojeluskunnan käsiin. Viipurin asemapäällikkö Kylmänen sai vaunua vartioivat punakaartilaiset petoksella poistumaan vau-
nusta. Someron asemalla suojeluskuntalaiset ottivat vau-
nun haltuunsa, anastivat siitä osan aseita ja ammuksia,
valoivat sen paloöljyllä ja sytyttivät tuleen. Tuli saatiin
kuitenkin sammutetuksi ja vaunu jatkoi matkaansa Mik-
keliä kohti. Vaunusta anastetut aseet jaettiin Taavetin
suojeluskunnalle. Tästä tiedon saatuaan lähti Lappeen-
rannasta punaisen kaartin osasto Taavettiin, jossa 20. 1.
syttyneessä yhteenotossa kummaltakin puolelta sai sur-
mansa yksi mies. Suojeluskuntalaiset hajaantuivat, osa
heistä vangittiin ja riisuttiin aseista.

Jo edellisenä päivänä oli Pietisen puunjalostusteh-
taalla Viipurissa ollut kahakka, jota seurasi suojeluskun-
talaisten liikehtiminen kaikkialla Karjalassa. Mainitulta
tehtaalta löytyi valkoisten asevarasto, jossa oli muun
muassa kaksi Maksim-konekivääriä ja jonka punakaar-
tilaiset verisen yhteenoton jälkeen takavarikoivat. Nyt
päättivät valkoisten johtomiehet hälyttää maaseudun
suojeluskunnat Viipuria valloittamaan. Tarkoitus oli
panna liikkeelle pari tuhatta aseistettua miestä, mutta
kokoon saatiin vain noin 600. Tämä "maalaispataljoona"
saapui illalla 22. 1. Viipurin asemalle saakka. Viipurin
punainen kaarti piiritti rautatieaseman, ja lyhyen taiste-
lun jälkeen valkoiset näkivät parhaaksi poistua kaupun-
gista peräytyen noin 10 kilometrin päässä kaupungista
oleviin Venäjänsaaren huviloihin, missä saivat olla
punaisilta rauhassa.

23. 1. riisuiivat Sortavalaan hälytetyt suojeluskunta-
laiset aseista paikallisen venäläisen varuskunnan saaden
saaliikseen 200 kivääriä. Kaapattuaan Joensuun punai-
selle kaartille tarkoitettut, mutta vartioimatta jätetyt
aseet suojeluskuntalaiset riisuiivat täälläkin aseista venä-
läisen vartioston, ja saivat saaliiksi toistasataa kivääriä.
Aseettomat punaisen kaartin osastot hajotettiin. Samana

päivänä riisuttiin aseista Savonlinnassa pieni venäläinen komennuskunta. Viipurista ja lähipitäjistä apuvoimia saanut Antrean suojeluskunta valtasi 25. 1. paikallisen venäläisen sotilaskasarmien saaden saaliikseen mm. 750 kivääriä. Vuoksenniskalla valkoiset riisuiivat aseista Saimaan venäläiset laivastojoukot vallaten 6 kenttätykkiä, 12 konekivääriä, 2 torpedovenettä, suuren määrän dynamiittia ym.

27. 1. käytiin verinen taistelu Kämärällä Viipurista Venäjänsaarelle peräytyneen ja sieltä nyt pohjoiseen omiensa luokse pyrkimässä olleen "maalaispataljoonan" jälkijoukon ja Pietarista tulleen asejunan miehistön välillä. Valkoisten omien tietojen mukaan he menettivät tässä taistelussa kaatuneina ja haavoittuneina 25 miestä. Asejunaa saattamassa olleen ja kahakassa haavoittuneen Jukka Rahjan ilmoituksen mukaan punaisten tappiot olivat 3 kaatunutta ja 28 haavoittunutta. Junan tuomisista Rahja kertoo: "Lasti oli kallis, olihan siinä 15 000 kivääriä, yli 2 miljoonaa patruunaa, 30 kpl. kuularuiskuja, 10 kpl. kolmen tuuman tykkejä, näille 6 vaununlastia panoksia ja 2 kpl. panssariautoja".

Venäläinen sotaväki kansalaissodan jaloissa

Neuvostohallitus oli kuukautta ennen kansalaissodan alkua tunnustanut Suomen itsenäisyyden muodollisesti ja virallisestikin, ja nimenomaan sillä perusteella, että se oli myös Suomen työväestön tahto. Erimielisyydet porvariston ja työväenliikkeen edustajien välillä itsenäisyyskysymyksessä koskivat ainoastaan sen toteuttamista. Edelliset halusivat meneteltävän "niinkuin Venäjän kansaa ei olisi olemassakaan", jälkimmäiset tahtoivat, että itsenäisyyden tunnustamisesta johtuvat

¹ PKR, s. 228.

ongelmat ratkaistaan sopimustietä neuvostohallituksen kanssa.

Näihin ongelmiin kuului kysymys Suomeen sodan ajaksi sijoitetusta venäläisestä sotaväestä. Suurin osa tästä sotaväestä oli kotiutettu vuoden 1917 loppuun mennessä. Sataan tuhanteen nousseesta miesmäärästä laskettiin olleen jäljellä enää vain noin 40 000 miestä. Mikään ei estänyt pääsemästä neuvotteluteitse yhä pitemmälle samaan suuntaan, ja viimeisetkin varuskunnat olisivat poistuneet Suomesta heti rauhan tultua solmituksi Saksan kanssa. Asia oli täysin järjestettävissä tavalla, joka ei loukannut Suomen itsenäisyyttä.

Ei ole todennäköistä, että valkoisten johtomiehet itsekään pitivät kotiutumistaan odottavia venäläisiä sotamiehiä vaarana Suomen itsenäisyydelle. Venäläinen sotaväki oli todellakin heidän tiellään, mutta toisista syistä. Venäläisten varuskuntien ja laivaston vartiopalvelu ja muu toiminta suuntautui Saksan mahdollista sotilaallista aktiivisuutta vastaan Suomessa ja Suomen vesillä. Tämä tehtävä oli tietenkin jyrkässä ristiriidassa Saksan sotalaitoksen kanssa yhteistoiminnassa olleiden Suomen valkoisten sotapoliitikkojen hankkeiden kanssa. Venäläinen sotaväki oli saatava pois saksalaisen tieltä. Tähän viittasi Yrjö Sirola eduskunnassa 7. 12. pitämässään puheessa, jossa hän tuomitsi politiikan, jolla "avattaisiin jonkun imperialistisen hallituksen sotaväelle tietä vallankumouksen pääkaupunkiin", Pietariin.¹

Erytisesti Lokakuun vallankumouksen jälkeen kaikuu valkoisen porvariston propagandassa ylinnä huuto venäläisen sotaväen harjoittamista tihutöistä. Kurittomuutta tosiaankin sattui vielä silloinkin, eikä työväen lehdistökään jättänyt sellaisia tapauksia mainitsematta ja tuomitsematta. Mutta porvarillinen propaganda piti velvollisuutenaan paisutella niitä hirviömäisiin mittoi-

¹ Toiset VP 1917. Ptk. I, s. 413.

hin. Jaakko Paavolainenkin toteaa, että "porvarillinen lehdistö juuri sotilasmielivaltaa kuvatessaan helposti lankesi varsin tendenssimäiseen ja väritettyyn kuvaustapaan, jossa ilmeni pelon ja vihan aiheuttamaa tunnekuohuntaa." Paavolaisen tutkimuksen mukaan sai venäläisen sotaväen toimesta taistelutapahtumien ulkopuolella surmansa 9 suomalaista siviilihenkilöä syyskuusta 1917 kansalaissodan alkuun ulottuvalla kaudella. Mutta porvarillisen lehdistön väkeväsanainen "uutispalvelu" antoi aihetta käsitykseen, että kuolonuhrien lukumäärä nousi vähintään satoihin. Sama tutkija toteaa, että "venäläisen sotilasmielivallan ilmiöt osoittivat jo joulukuussa selviä vähenemisen merkkejä, ja tammikuussa niistä on lehdistössä enää häviävän vähän mainintoja."¹

Suomessa ollut venäläinen sotaväki oli ainakin jo joulukuun lopulla saanut ylimmiltä johtaelimiltään ohjeet siitä, että kaikenlainen puuttuminen Suomen sisäisiin asioihin "ei ole ainoastaan sopimatonta, vaan laitontakin, sillä Suomi on nykyisin itsenäinen maa, joten sillä on omat lakinsa ja oikeutensa, joita ei missään tapauksessa saa loukata."² Valkoisen Suomen johtavien poliitikkojen samoin kuin sotaherrojenkin täytyi olla selvillä siitä, että Suomen itsenäisyydelle ei venäläisestä sotaväestä silloisissa oloissa voinut olla vaaraa. Huuto venäläisen sotaväen mielivaltaisuuksista palvelikin itse asiassa samoja tunnettuja propagandanäkökohtia kuin punaisten leimaaminen Suomen itsenäisyyden vastustajiksi ja "punaryssiksi". Mutta valkoisten päämajassa ymmärrettiin, että venäläiset sotilaat saattoivat silloinkin ryhtyä itsepuolustukseen heidän kimppuunsa hyökätessä ja tehdä saksalaisille tiukkaakin vasta-

¹ E.m. teos, s. 54 ja 81.

² Suomen aluekomitean sotilasosaston päiväkäsky 27. 12. 1917. Lainaus on otettu J. Sykiäisen venäjänkielisestä teoksesta Vallankumoustahtumat Suomessa 1917—1918. Petroskoi 1962, s. 162.

rintaa. Ja tämä olikin juuri ainoa syy venäläisen sotaväen viipymiseen maassa. Kun Svinhufvudin senaatti esitti joulukuussa vaatimuksen venäläisen sotaväen poisviemisestä, antoi Suomen aluekomitean puheenjohtaja I. Smilga siihen seuraavan selkeän ja tiukan vastauksen: "Jokainen ymmärtää, että me emme voi jättää Pietariin johtavia teitä avoimiksi, ennenkuin rauha on solmittu. Siksi me pidämme tätä senaatin vaatimusta julkeutena, joka ei ansaitse vähäisintäkään huomiota. Me lähdemme itse, heti kun se käy mahdolliseksi."¹

¹ Helsingin "Izvestija", N:o 220, 7 (20) joulukuuta. Smirnov, s. 185.

VII. SODAN ALKUVAIHE

Valkoisten nousu Etelä-Pohjanmaalla

Pääasiallisella tukialueellaan Etelä-Pohjanmaalla valkoiset aloittivat sotatoimensa venäläisten varuskuntien aseistariisumisesta, kuten olivat muutamaa päivää aikaisemmin tehneet Itä-Suomessa. Valkoisille oli tässä tilanteessa erittäin tärkeää päästä käsiksi venäläisen sotaväen aseisiin, ei vain ”saadakseen takeet sen puolueettomuudesta”, kuten tätä koskevissa julistuksissa sanottiin, vaan myös siksi, että hekään eivät pitäneet itseään vielä riittävästi aseistettuina. Kaappauksen onnistuminen oli varsin todennäköistä, koska jo edeltäkäsinkin voitiin olla melko varmoja siitä, että vastarinta venäläisten taholta jäisi joko aivan olemattomaksi tai ainakin vähäiseksi. Tiedettiin, että nuo maakunnassa hajallaan sijainneet varuskunnat ja vartiostot eivät itse asiassa olleet täysikuntoista sotaväkeä, vaan hajoamistilassa olleen tsaarinarmeijan jäännösjoukkoa, joka odotteli kotiuttamisvuoroaan ja löi laimin kasarmien ja varastojen vartiointin. Se oli sitä paitsi saanut neuvostovallan johtoelimiltä ohjeet pysyä puolueettomana suomalaisten välienselvittelyissä.¹

Suurimmat varuskunnat olivat Vaasassa (n. 1500 miestä), Kokkolassa (700) ja Seinäjoella (550). Pienempiä olivat Lapuan, Ilmajoen, Ylistaron, Kaskisten, Kristii-

¹ Näistä ohjeista mainitaan mm. seuraavissa teoksissa: Ensio Hiitonen: Vääryyttä oikeuden valekaavussa, Hyvinkää 1953, s. 32; Juva X, s. 363. Erkki Räikkönen: Svinhufvud ja itsenäisyysenaatti, Otava 1935, s. 266—267.

nan, Pietarsaaren ym. varuskunnat ja vartiostot. Valkoisten ylipäällikön antaman käskyn mukaan ne oli riisuttava yllättäen aseista tammikuun 27. ja 28. päivien välisenä yönä. Taisteluhaluttomuutensa selvästi ilmaisseen "vihollisen" aseistariisumiseen valmistauduttiin kuin yllätyshyökkäykseen ainakin. Venäläisten kasarmien lähettyville kokoontui pimeän tultua suojeluskuntien luotetuinta, aktiivisinta ja parhaiten koulutettua ydinjoukkoa. Juuri Etelä-Pohjanmaalle oli keskitetty pääosa Saksasta saaduista aseista, siellä oli suojeluskunnilla ollut parhaat mahdollisuudet harjoitteluun, siellä sijaittivat heidän sotakoulunsa, sinne oli virrannut Etelä-Suomesta suuret määrät kaikkein sotaisinta valkoista väkeä ja sinne oli vihdoin kerääntynyt satoihin nouseva joukko vanhoja kokeneita upseereita ja monia kymmeniä salateitse maahan palanneita Saksan jääkäreitä.

Kaappaus onnistui miltei kaikkialla täydellisesti. Useimmissa paikoissa venäläiset sotilaat eivät yrittäneetkään tehdä vastarintaa, vaan luovuttivat aseensa suo-
siolla. Ainoastaan Pietarsaassa, Kokkolassa, Kristiinassa ja Vaasassa oli aivan pientä kahakointia. Valkoiset ilmoittivat saaneensa saaliiksi 8000 kivääriä, 34 konekivääriä, 4 kranaatinheitintä ja 37 tykkiä sekä ottaneensa 5000 vankia.

Valkoisissa sotakirjoissa luonnehditaan Etelä-Pohjanmaan venäläisten varuskuntien aseistariisuntaa "Pohjoismaiden sotahistorian loistavimmaksi esimerkiksi yllätyksestä ja aloitteen tempaamisesta". Menestyksen selitys on kuitenkin ennen muuta se, että venäläiset sotilaat, joiden ainoana tehtävänä oli vartioida Pohjanlahden rannikkoa saksalaisien taholta mahdollisia vihollisuuksia vastaan, eivät pitäneet itseään Etelä-Pohjanmaan väestön eikä muidenkaan suomalaisten vihollisina. He eivät olleet varautuneet ottamaan vastaan tältä taholta tulevaa aseellista hyökkäystä. Heidän huoleton hyväuskoisuutensa kuvastuu tavallaan valkois-

tenkin lausunnoissa. Lapualta ilmoitettiin: "Nukkumasta yllätetyt ryssät olivat kuin puulla päähän lyödyt. Ei missään tapauksessa pienintäkään vastustusta, päinvastoin he itkivät ja rukoilivat ettei heitä vain ammuttaisi". Samoin oli käynyt Seinäjoella: "Venäläiset olivat hämmentyneitä, eivät osaa tehdä mitään, ja muutamassa minuutissa on koko joukko riisuttu aseista ainoankaan laukauksen kajahtamatta kummaltakaan puolelta."¹ Näiden kirjallisten lausuntojen kanssa yhtäpitävä, melko leppoisa on myös se kuva, jonka eräät Seinäjoen "taisteluun" osallistuneet lapualaiset ovat haastateltaessa siitä antaneet.

Näitä tehtäviä suorittaessaan valkoiset saivat ilmeisesti tuntuvaa apua vastavallankumouksellisilta venäläisiltä upseereilta. Ainakin Oulun venäläisten merisotilaiden päällikön, kapteeni Georgi Höckertin on ilmoitettu siirtyneen valkoisten käytettäväksi jo ennen taistelujen alkua. Upseerien sanotaan yleensä antautuneen "ilman muuta".²

Venäläisten varuskuntien valitsemisella valkoisten sotatoimien ensimmäisiksi kohteiksi oli sen tuottamien huomattavien aineellisten tulosten ohella myös suuri propagandistinen merkitys. Varsinkin sellaiselle väelle, jota tahdottiin saada uskomaan, että nyt oli tosiaankin kysymyksessä taistelun aloittaminen "perivihollista" vastaan, maan vapauttamiseksi vieraan vallan ikeen alta, saattoi tiedon levittäminen Etelä-Pohjanmaalla venäläisistä saavutetusta "loistavasta" voitosta tehdä toivotun vaikutuksen.

Alussa ei propaganda kuitenkaan ollut näin suoraviivaista. Heti Etelä-Pohjanmaan venäläisten varuskuntien aseistariisumisen jälkeen näki Mannerheim tarpeelliseksi julkisesti vakuuttaa, että kysymyksessä ei ollut sota Venäjää vastaan, vaan yksinomaan taistelu Suomen omia

¹ Hannula, s. 60—61.

² SVS II, s. 104.

kansalaisia vastaan. Hänen 30. 1. "Venäjän urhoollisille sotureille" antamassaan julistuksessa sanottiin: "Minun päällikkyyteni alaiset, itsenäisen Suomen tasavallan talonpoikaisjoukot eivät sodi Venäjää vastaan, vaan ovat nousseet suojelemaan vapautta ja laillista hallitusta sekä säälimättä kukistamaan niitä huligaani- ja rosvojoukkoja, jotka julkisesti uhkaavat maan laillista järjestystä ja omaisuutta."¹

Helsingin yliopiston venäjän kielen lehtorina vuoteen 1918 saakka toiminut V. Smirnov luonnehtii Mannerheimin julistusta provokaatioksi, jolla pyrittiin yllyttämään venäläisiä sotilaita Suomen työläisiä vastaan. Räikkönen selittää, että se annettiin "ilmeisesti venäläisten harhaanjohtamistarkoituksessa". Sotajuoneksi se oli tietysti tarkoitettukin, mutta epätietoista on, onnistuttiinko sillä johtamaan ketään harhaan. Mannerheim tuli joka tapauksessa avoimesti julistaneeksi ymmärtävänsä että valkoiset olivat lähteneet sotaan hänen "huligaani- ja rosvojoukoiksi" leimaamiaan suomalaisia työläisiä vastaan. Kenties juuri tästä syystä on kysymys tuosta erittäin mielenkiintoisesta asiakirjasta pyritty sivuuttamaan vähin äänin valkoisessa kirjallisuudessa. Mannerheimin elämää ja edesottamuksia koskevassa laajassa, turhanpäiväisiinkin yksityiskohtiin ulottuvassa kirjallisuudessa, mm. hänen omista muistelmissaan, saa siitä vaivoin hakea mainintaa.

Pohjois-Pohjanmaa joutuu valkoisille

Saatuaan Etelä-Pohjanmaan valtaansa valkoisten oli nopeasti pyrittävä laajentamaan valta-alueitaan kaikkiin

¹ Julistus julkaistiin Vaasa-lehdessä 5. 2. ja jyvaskyläläisessä Keski-suomalaisessa 7. 2. 1918. Siitä mainitsevat myös V. Smirnov: Suomen vallankumouksellisesta historiasta, Kirja, Leningrad 1935, s. 276; Erkki Räikkönen: Svinhufvud ja itsenäisyysenaatti, s. 519—520 ja SVS II, s. 176.

suuntiin saadakseen käyttöönsä sodan jatkamiselle välttämättömän liikkuma-alan ja mahdollisimman suuret voima- ja materiaalivarat. Päävastustaja oli Etelä-Suomessa, missä työväestö oli jo noussut aseisiin ja päässyt valtaan kaikissa tärkeimmissä keskuksissa. Alussa kiinity valkoisten sodanjohdon päähuomio kuitenkin Pohjois-Suomen rannikkoseutujen työläiskeskuksiin, jotka olivat vakavana uhkana valkoisten selustalle. Oulussa, Kemissä, Torniossa ja Raahessa tiedettiin punakaartilaisilla olleen jonkin verran aseitakin. Sitä paitsi oli olemassa vaara, että näillä seuduilla olevien, noin 3000 mieheen nousevien venäläisten sotilaiden aseet saattoivat jollakin tavoin joutua punakaartilaiden haltuun. Varmistaakseen selustansa, torjuakseen vaaran joutua kahden rintaman väliin, turvatakseen itselleen rautatieyhteyden Ruotsiin sekä kaapatakseen venäläisten varuskuntien aseet päätti valkoinen johto suunnata tässä vaiheessa päävoimansa Perä-Pohjolan työläiskeskuksia vastaan, tyytyen etelämpänä toimimaan pienemmillä voimilla.

Sitkeä ja verinen tuli taistelusta Oulussa, missä noin 500 punakaartilaisella oli aseet, monella tosin vain vanhat makasiinittomat berdan-kiväärit. Neljän vuorokauden ajan, tammikuun 30. päivästä helmikuun 3. päivän iltaan Oulun työläiset puolustautuivat paikallista suojeluskuntaa ja sitten Seinäjoelta lähetettyä parin tuhannen miehen vahvuista, konekiväärein ja tykein varustettua hyökkäyskolonnaa vastaan. Venäläiset sotilaat, joita kaupungissa oli alun toista tuhatta miestä, eivät valkoisten tietojen mukaan "olleet lainkaan taistelunhaluisia", vaan olivat hyvin halukkaita neuvottelemaan ja pysytelivät taistelujen ajan omissa kasarmeissaan. Vain pieni määrä matruuseja otti aktiivisesti osaa taisteluihin punaisten puolella. Samoien tietojen mukaan kaatui valkoisia 33 ja punaisia 26; haavoittuneita oli kummallakin puolella useita kymmeniä. Noin 1100 venäläistä antau-

tui. Punakaartilaisia otettiin vangiksi noin 800. Sotasaa-
lis oli runsas, mm. 2000 kivääriä ja 10 konekivääriä.¹

Kemissä, toisessa suuressa työläiskeskuksessa, ei ollut aseellista yhteenottoa, sillä Kemin punainen kaarti joutui tapahtumien pyörteisiin toisaalla. Pariinsataan mieheen noussut venäläinen varuskunta luovutti jo 29. 1. Kemin suojeluskunnalle aseensa, 171 kivääriä ja 30.000 patruunaa. Mutta pelätessään Kemin voimakkaan punaisen kaartin esiintymistä suojeluskuntalaiset pakenivat aseineen Rovaniemelle. Rovaniemen punainen kaarti, joka oli melkein aseeton, pakeni nyt vuorostaan junalla Kemiin. Näiden perässä lähtivät suojeluskuntalaiset Rovaniemeltä Tervolaan, 40 kilometrin päähän Kemistä. Nyt teki Kemin punainen kaarti vuorostaan retken Tervolaan, josta kuitenkin lyhyen tulitaistelun jälkeen peräännyttiin takaisin Kemiin. Valkoisetkin perääntyivät jälleen Rovaniemelle, josta sitten painuivat erämaan halki Tornionjoen laaksoon hyökätäkseen pohjoisesta päin ensin Torniota ja siten Kemiä vastaan.

Tornionjokilaaksoa pitkin edennyt valkoinen joukko hyökkäsi 6. 2. Tornioon. Punakaartilaisia oli Torniossa parisensataa, mutta miltei täysin aseettomia, ja he pysytelivät syrjässä tulitaistelusta, joka käytiin Tornion asemalla valkoisen hyökkäysjoukon ja kahdessa sotilasjunnassa asuneiden venäläisten välillä. Torniolaisten keskuudessa on kerrottu, että kiihkein laukaustenvaihto tapahtui valkoisen hyökkäysjoukon ja venäläisten invalidien välillä. Tällaiseen käsitykseen antavat ainakin osaksi aihetta myös valkoisten omat sotahistoriat.² Valkoiset ilmoittavat saaneensa saaliikseen 800 kivääriä ja satoja tuhansia patruunoita, ottaneensa vangiksi 360 sotilasta ja 500 invalidia. Venäläisiltä oli kaatunut nelisenkymmentä miestä, valkoisilta itseltään kahdeksan.

¹ Hannula, s. 69.

² Hersalo I, s. 499.

Kun suojeluskuntalaisten hyökkäysjoukko saapui seuraavana päivänä Kemiin, ei se kohdannut siellä vastarintaa, sillä osa Kemin punakaartia oli lähtenyt Ouluun, toisen osan sanotaan paenneen Ruotsiin.

Rovaniemen punaisen kaartin retkiin osallistuneen Akseli Kauppisen muistelmien mukaan kajasteli Perä-Pohjolan työläisten mielissä ajatus rintaman muodostamisesta Siikajoelle tai Oulun pohjoispuolelle torjumaan valkoisten etenemistä. Puhetta oli myös aseiden valtaamisesta toimettomalta venäläiseltä sotaväeltä, koska arveltiin valkoisten sen kuitenkin tekevän. Tällaisia ajatuksia esitti mm. Rovaniemen punaisen kaartin päällikkö ja työväen näyttämön johtaja Kaarlo Kurki, jota Kauppinen luonnehtii "vastuunalaiseksi, päättäväiseksi ja joukkojen luottamusta nauttivaksi mieheksi", ja jonka valkoiset sitten tappoivat Kemissä. Taistelun jatkaminen tavalla tai toisella oli pyrkimyksenä myös sillä huomattavalla osalla Oulun punaista kaartia, joka murtautui ulos piiritetystä kaupungista.¹

Pakko-ottoja valkoiseen armeijaan

Jo heti Pohjanmaan rannikkoseutujen jouduttua valkoisten haltuun ryhdyttiin täällä kiireellisesti suorittamaan pakko-ottoja valkoiseen armeijaan. Suojeluskuntien kantajoukko, jolla tähänastiset kaappausluontoiset alkutoimet oli suoritettu, ei enää riittänyt. Miehistä oli niin huutava puute, että suojeluskuntiin alettiin ottaa väkipakolla työläisiä, jopa tappamatta jääneitä entisiä punakaartilaisiakin. "Työläiset yrittivät pakoilla pakko-ottoa", muistelee oululainen Yrjö Jääskelä, "ja jotkut siinä onnistuivatkin. Eräs kuusitoistamiehinen ryhmä siika-, pyhä- ja kalajokelaisia miehiä pakeni jätse Haapa-

¹ Suomen luokkasota, s. 234—237.

rantaan". Jääskelän selostuksen mukaan on eräs tämän pakoretken osanottaja kertonut kokemuksistaan seuraavaa: "Kun menimme Ruotsiin, aseistetut virkamiehet pidättivät meidät... Meidät luovutettiin Torniossa aseistetuille Suomen viranomaisille, jotka toivat meidät Raahen, jossa meidät vietiin poliisiputkaan. Oltuamme jonkin aikaa putkassa meidät aiottiin kuljettaa Ouluun, siellä liitettäväksi lahtariarmeijaan ja tietysti rintamalle. Kun meidät komennettiin putkasta ulos Ouluun lähtöä varten, teimme putkan edessä tenän, ettemme lähde mihinkään. Nyt meidät ... vietiin kaupungin ja Lapaluodon välillä olevan valtion viljamakasiinin pääkäytävään... Ensimmäiseltä mieheltä kysyttiin: "Lähdetkö?" Hän sanoi: "Mitä toiset sanovat". Silloin pankinjohtaja ampui miestä heti browningilla. Mies ei kaatunut, vaan lähti kävelemään verta vuotavana. Ampujista toinen, joko tai mukana ollut jääkäri ampuivat miestä kiväärillä, jolloin hän kaatui. Nyt meni ja ampui vielä browningilla päähän. Vaikka lupasimme lähteä, ammuttiin heti perään toinen mies, joka kaatui ensimmäisellä laukauksella... Näin lahtarit tappoivat kuusi miestä... Meidät kymmenen, joita ei ammuttu, vietiin Ouluun." "Kuka ei vapaaehtoisesti lähtenyt valkoisten joukkoon, joutui vangiksi tai sai kuulun kalloonsa. Oulussa lahtarit ampuivat mm. 4 temmekseläistä talonpoikaa", kertoo Oulun puolen asioista hyvin perillä ollut Kalle Summanen.²

Samanlaisia ilmoituksia on tehty Pohjois-Karjalasta: "Lahtariterrorin avulla pakotettiin työläiset ja talonpojat menemään kutsuntatilaisuuksiin ja rintamalle. Suuri joukko työläisiä ja talonpoikia piilotteli metsissä

¹ Yrjö Jääskelän muistelmat. Käsikirjoitus.

² Punakaartilaisten muistelmia Suomesta v. 1918, Leningrad 1933, s. 170..

koko sota-ajan, toisia meni kiertoteitse punaisten puolelle. Oli myös tapauksia, että kieltytyivät lähtemästä rintamalle. Esim. Liperin kutsunta-alueelta lähetetty noin 40 miestä käsittävä joukko, mentyään Joensuuhun kokoontumispaikalle ja nähtyään, miten siellä Saksasta tulleet jääkärit räökkäsivät sotamiehiä, päättivät palata koteihinsa. Karkaajat olivat melkein kaikki keskivarakkaita talonpoikia; vain muutamia maatyöläisiä oli joukossa. Lahtarien ratsut tavoittivat heidät 18 km. päässä kaupungista ja käännyttivät takaisin, pieksäen ja juoksuputtaen koko matkan ratsujen edellä. Näistä 4 lahtarit ampuivat ja toiset pakotettiin rintamalle. Ammuttujen joukossa oli 2 työläistä ja 2 talonpoikaa. He eivät olleet edes minkään järjestön jäseniä. Samanlaisia karkaamisia tapahtui useilla muillakin paikkakunnilla.”¹

Myöhemmin, valkoisen valta-alueen laajennuttua ja sotilaallisen aseman vakiinnuttua, voitiin työväestöön kuuluvien miesten mobilisoinnissa vähitellen siirtyä noista julmista menetelmistä toisenlaisiin tehokeinoihin: monia ajoi nälkä, toisia taas ”laillisen esivallan” vainoimenpiteiden pelko alistumaan kutsuntamääräyksiin. Mielellään ei monikaan torppari, mäkitupalainen tai maatyöläinen silloin liittynyt valkoiseen armeijaan. Hartolasta kotoisin oleva lampuottilallisen poika Aukusti Vuorinen, joka valkoiseen armeijaan pakolla vietyä karkasi punaisten puolelle Heinolan rintamalla, on haastateltaessa kertonut, että kielteinen suhtautuminen Vaasan hallituksen määräämiin pakko-ottoihin ja kutsuntoihin oli hänen kotipuolellaan aivan yleistä maanviljelijäväestön keskuudessa riippumatta siitä, oltiinko punaisia tai ei. Kutsuntoja pakoiltiin kaikin keinoin viimeiseen mahdollisuuteen saakka. Useimmat ilmoittautuivat vasta ns. punikkikutsuntoihin, joista poisjääminen oli ”sota-ajan lakien kaikella ankaruudella” rangaistava teko.

¹ Sama, s. 145.

Työväestön pakkomobilisointi valkoiseen armeijaan ei muuttanut millään tavalla valkoisen armeijan eikä sen käymän sodan luokkaluonnetta, koska sen johtopaikat ylimmästä alimpaan olivat omien miesten hallussa.

Venäläisten sotavankien kohtalo

Kansalaissodan alkuvaiheessa Pohjanmaalla ja Itä-Suomessa aseistariisuttujen ja vangiksi otettujen venäläisten sotilaiden kohtalosta ei liene julkisuudessa juuri lainkaan esitetty luotettavia tietoja, nähtävästi siksi että kysymys on arkaluontoinen ja valonarkakin. Suusanallisten kertomusten mukaan, joiden todenperäisyys ei enempää kuin perättömyyskään ole helposti todettavissa, on venäläisiä vankeja teloitettu satamäärin niin Itä-Suomessa kuin Pohjanmaallakin. Siitä, että tuollaiset tiedot eivät ole kokonaan tuulesta temmattuja, antaa jonkinlaisen varmuuden vuoden 1967 alussa julkisuuteen saatettu seuraava uutinen: "Maantien rakennustyömaalla Joensuussa paljastui äskettäin vuoden 1918 aikana teloitettujen venäläisten joukkohauta. Paikalliset kansademokraattiset järjestöt tekivät aloitteen jäännösten hautaamiseksi hautausmaalle . . . 23. 1. 1918 Joensuun suoje-luskunta riisui venäläisen sotaväen paikkakunnalla aseista. Samoin tehtiin Kontiolahdella, Polvijärvellä, Selillä ja Jakokoskella. Kuljetettiin kaikki ammuttaviksi paikalle, joka nyt on paljastunut, vai ammuttiinko venäläisiä myös maakunnissa, ei ole tiedossa . . . Muistitietojen mukaan ammuttuja venäläisiä sotilaita olisi ollut noin kolmesataa, mahdollisesti enemmänkin. Venäläisten sotilaiden jäännöksiä siirretään ortodoksiselle hautausmaalle. Kaupunginhallitus on päättänyt laitattaa haudalle muistolaatan ja pitää haudan kunnossa."¹

¹ Kansan Uutiset 22. 2. 1967. Otsikko: "Venäläisten sotilaiden ampumiset Joensuussa 1918".

Taistelussa kaatuneiden venäläisten sotilaiden haudoista ei Joensuun tapauksessa voinut olla kysymys, sillä valkoistenkin tietojen mukaan Joensuun samoinkuin Sortavalankin varuskunnat luovuttivat aseensa ilman vastarintaa.

Venäläisen 106. divisioonan komentaja, eversti Svetšnikov pitää liioiteltuina huhuja, joiden mukaan "valkoiset ampuivat kaikki vangiksi joutuneet sotamiehet". Hän kertoo Etelä-Pohjanmaan taisteluiden jälkeen lähettäneensä valkoisten päämajaan Seinäjoelle lähetystön vaatimaan venäläisten vankien vapauttamista. Mannerheim oli ottanut lähetystön vastaan ja sallinut sen "käydä tapaamassa venäläisiä joukkoja, jotka olivat aseettomina eristetyt kasarmeihinsa, ja kasarmien porteilta seisoivat vahteja. Upseerit kulkivat silloin vapaina olkalapuissaan". Svetšnikovin saamien tietojen mukaan valkoisten menettelylinja venäläiseen sotaväkeen nähden oli seuraava: "Sotamiehet vangittiin parakeissaan, bolševikit ammuttiin ja upseerit päästettiin aseettomina vapaiksi."¹

Tällainen vankien kohtelussa noudatettu luokkajako viittaa siihen, että valkoisilla oli lukuisia apureita venäläisten vastavallankumouksellisten upseerien keskuudessa. Svetšnikovin tietojen mukaan värvättiin venäläisiä upseereita jossakin määrin valkoisen armeijan riveihinkin.

Työväki valtaan Etelä-Suomessa

Tammikuun 20. päivästä lähtien alkaneet suojeuskuntien aseelliset esiintymiset osoittivat valkoisten ottaneen käsiinsä aloitteen kansalaissodassa. Tämä todettiin

¹ M. S. Svetšnikov: Vallankumous ja kansalaissota Suomessa 1917 — 1918. Otava 1925, s. 78—81.

19.—22. 1. pidetyssä sosialidemokraattisen puolueuuevoston kokouksessa. Hälyttävä tilanne pakotti punaiset kiireellisesti tehostamaan vielä perin alkeellisiksi jääneitä puolustustoimenpiteitään. Puoluetoimikuntaa täydennettiin viidellä miehellä, jotka olivat tulleet tunnetuiksi kumouksellisen toiminnan kannattajina. Puoluetoimikunta päätti vuorostaan asettaa keskuudestaan toimeenpanevan komitean, jonka tehtävänä oli lähinnä hoitaa ”työväen kaartien asioita ja niistä aiheutuvia kysymyksiä”. Toimikunta, jonka puheenjohtajaksi valittiin vuosien 1905 — 1906 punaisen kaartin johtajistoon kuulunut ja myöhemmin ammatillisessa liikkeessä toiminut Eero Haapalainen ja sihteeriksi tamperelainen lehtimies Lauri Letonmäki, käytti itsestään myös nimeä ”Suomen työväen toimeenpaneva komitea”. Sillä oli laajat valtuudet. 26. 1. annetussa julistuksessa, jonka olivat allekirjoittaneet sosialidemokraattinen puoluetoimikunta, työväen järjestyskaartin yleisesikunta ja punaisen kaartin esikunta, sanotaan, että komitea ”on se korkein vallankumouksellinen elin, jonka päätöksiä ja antamia määräyksiä Suomen järjestyneen työväen ja sen kaartien on noudatettava”. Julistuksessa selitettiin vallankumouksen saavutusten olevan luisumassa pois työväen käsistä ja sitä kehoitettiin olemaan valmiina taisteluun.

Samana päivänä 26. 1. toimeenpaneva komitea määräsi aloitettavaksi työväen kaartien liikekannallepanon seuraavana yönä kello 12 ja suoritettavaksi sen loppuun kolmen päivän kuluessa.

Samanaikaisesti julkaistiin työväenlehdissä puolueuuevoston lausunto sen johdosta, että porvarilliset poliitikot olivat esittänet uhkavaatimuksen venäläisen sotaväen poisvetämisestä. Lausunnossa tuomittiin venäläisiä vallankumouksellisia sotilaita vastaan harjoitettu vihamielinen parjauskamppailu. Pidettiin itsestään selvänä, että Suomessa ”ei ole pidettävä venäläistä sotaväkeä, niin pian kuin sen poistaminen täältä käy mahdolliseksi”.

Ei kuitenkaan voitu vaatia sen välitöntä poisviemistä silloisessa tilanteessa, "koska se saattoi olla tarpeellista Pietarin suojelemiseksi imperialistien hyökkäyksiä vastaan".

27. 1. ilmoittivat työväen järjestyskaartin ja punaisen kaartin esikunnat yhtyneensä ja päättäneensä liittää molemmat kaartit yhteen Suomen punaisen kaartin nimellä. Kaartien välinen skisma, joka oli estänyt niitä paneutumasta tehokkaasti sotilaallisiin suunnittelu-, järjestely- ja koulutustehtäviin, saatiin lopetetuksi vasta ratkaisevien taisteluiden alkamishetkellä. Valmistumattomuus määrätietoiseen sotaanlähtöön kuvastuu mm. punaisen kaartin yleisesikunnan 27. 1. antamassa päiväkäskyssä, joka sisältää kovin ylimalkaisia menettelyohjeita. Siinä määrättiin, että "kaikki työväen punaiset kaartit eri piireissä on koottava sellaisiin paikkoihin, missä ne ovat välttämättömiä lahtarikaartien liikehtimisen vuoksi ja missä ne voidaan parhaiten aseistaa. Edelleen siinä annetaan yleisluontoisia ohjesääntömäisiä neuvoja käyttäytymisestä marssilla ja junakuljetuksissa, majoituksesta, varusteista jne. "Puhtaasti sotilaallisesta toiminnasta" sanotaan pyöreästi, että "piiriesikuntien on tarkoin valvottava sotaliikkeiden kulkua ja kehitystä piirissään".

Samana päivänä 27. 1. totesi työväen toimeenpaneva komitea Helsingin "Smolnassa" pitämässään kokouksessa vallankumouksen hetken lyöneen ja hyväksyi julistuksen, jossa tiedotettiin, että "kaikki valta Suomessa on päätetty ottaa työtätekevän kansan omiin käsiin". Silloin alkoi Etelä-Suomessa punaisten kaartien liikkeellelähtö. 27. 1. kello 11 illalla nousi Helsingin työväentalon torniin punainen lyhty merkiksi taistelun alkamisesta. Siltasaarelle, työväentalon läheisyyteen kokoontuneen Helsingin punaisen kaartin rivistöjä alkoi marssia keski-kaupungille miehittämään keskusvirastoja ja muita tärkeiksi katsottuja kohteita. Helsingin esimerkkiä seurattiin välittömästi Turussa, Tampereella, Porissa, Kotkassa,

Lahdessa, Viipurissa ja yleensä kaikissa Etelä-Suomen keskuksissa. Vallan siirtyminen työläisille ei missään kohdannut sanottavaa vastarintaa. Maaperä oli täällä ilmeisesti kypsynyt kumouksen suorittamiselle; oli vain odotettu merkkiä taistelun aloittamiseen.

Työläisten liikkeellelähtö Etelä-Suomessa tapahtui miltei samalla hetkellä Etelä-Pohjanmaalla alkaneen valkoisten hyökkäystoiminnan kanssa. Nämä esiinmarssit, joita kumpaakin voidaan luonnehtia aseelliseksi kapinaksi, olivat kuitenkin aivan erilaisia luonteeltaan, sekä suoritustapansa että toimeenpanijainsa kokoonpanon puolesta. Valkoisten nähtävästi propagandasyistä ”kansannousuksi” nimittämässä rynnistyksessä oli itse asiassa kysymys salaliittolaismallisesta sotilaskapinasta, joka pantiin täytäntöön hyvin pienellä alueella ja olosuhteisiin katsoen erinomaisesti koulutetuilla valiojoukoilla. Näin ahtaissa rajoissa syntynyt valkoinen valta ei voinut pysyä hengissä ilman kiireellistä ja väkivaltaista alueen laajentamista, tilanne suorastaan pakotti tauottomaan sotatoimien jatkamiseen. Punaisten puolella oli aseellinen taistelu sitä vastoin alusta alkaen ollut todellista joukkotaistelua, joka oli johtanut työläisten helppoon voittoon Suomen väkirikkaimmat ja taloudellisesti kehittyneimmät ja vauraimmat seudut käsittävällä laajalla alueella. Tällainen tulos oli omiaan herättämään toiveita, että tapahtumat edelleenkin vyöryisivät omalla painollaan samaan myönteiseen suuntaan. Sotatoimien kiireellisen jatkamisen välttämättömyys ei loistavan alkumenestyksen jälkeen tuntunut itsestään selvältä.

Vallanotto asetti työväen taistelun johtelinten ratkaistavaksi suuren määrän mitä vaikeimpia taloudellisia ja hallinnollisia tehtäviä. Polttavimmaksi muodostui nyt kuitenkin vastustajan sotilaallisten toimenpiteiden torjuminen. Hälyttäviä tietoja aseistettujen valkoisten liikeytimisestä ei saapunut vain Itä-Suomesta ja Pohjanmaalta,

vaan myöskin sieltä täältä etelämpää, punaisten valtaan joutuneiden kaupunkien ympäristöistä.

Taistelut pääkaupungin lähistöllä

Helsingin punainen kaarti joutui pian kaupungin valtauksen jälkeen verisiin yhteenottoihin eri puolilla Uttamaata aseisiin tarttuneiden suojeluskuntajoukkojen kanssa. Nämä olivat ryhmittyneet Sipoon, Porvoon ja Loviisan seuduille Helsingin itäpuolella sekä Siuntioon ja Kirkkonummelle Helsingistä länteen. Edelliseen ryhmään kuului valkoisten omien tietojen mukaan 1300 miestä, jälkimmäiseen 500. Niitä johtamassa oli vanhoja upseereita ja suojeluskuntien harjoittajiksi saapuneita Saksan jääkäreitä.

Pohjoisesta virranneiden voitonsanomien innostamana Uudenmaan suojeluskuntien johto päätti ryhtyä aktiiviseen toimintaan yhtyäkseen Mannerheimin joukkoihin, joiden odotettiin riemumarssissa nopeasti lähestyvän Helsingin. Tätä tarkoitusta varten päätettiin vallata Keravan asema, josta toivottiin ainakin päästävän lennätinyhteyteen Mannerheimin kanssa. Yöllä 31. 1. vasten lähestyivät Nikkilään keskitetyt Porvoon — Loviisan seudun suojeluskuntalaiset Keravan asemaa. Täällä heidät kuitenkin otettiin vastaan konekivääritulella, ja he pakenivat kiireesti Porvoota kohti.

Vähitellen saatiin punaisten puolelta käyntiin laaja saarrostopoli Itä-Uudenmaan suojeluskuntia vastaan. Helsingistä, Kotkasta, Kouvolasta ja Lahdesta suunnattiin punakaartilaisosastoja Porvoota ja Loviisaa kohti. Vahvin niistä oli Keravan taisteluun osallistuneista punakaartilaisista muodostettu joukko. Siihen kuului helsinkiläisten lisäksi mm. Malmin kivimiesten komppania, Pasilan työläisten komppania sekä Kellokosken tehtaan ja Mäntsälän punakaartin osastot. Joukon päällikkönä

oli Helsingin punaisen kaartin huomattavimpiin johtohenkilöihin kuulunut maalari Kustaa Salminen, ja sen vahvuus lienee noussut ainakin tuhanteen mieheen.

Salmisen johtama joukko lähti ajamaan takaa Keravalta Porvoon suuntaan perääntyneitä valkoisia. Martin kylässä kohdattiin vastarintaa. Mukana ollut punakaartilainen kertoo tästä kohtaamisesta: "Tuskin oli päivä valjennut, kun jo kuului ylipäällikön, toveri Salmisen komennus eteenpäin... Valkoisten avaamaan kivääri- ja konekiväärituleen vastattiin viivyttelystä. Nyt tuli liikunta ripeämmäksi. Ammunta kiihtyi kiihtymistään. Ratkaisevalla hetkellä teki valkoisten konekivääri lakon. Se rohkaisi punaisia, joiden molemmat konekiväärit toimivat moitteettomasti. Lisäksi levisi etulinjalla rohkaiseva huhu, että punaiset olivat saaneet tykinkin tukemaan hyökkäystään. Hymyillen panivat miehet taistelun tuoksinassa tupakaksi, odotellen milloin se 'täräyttää'. Mutta tykki ei täräyttänyt, sillä sen mukana tuodut amukset eivät sopineet piippuun."¹

Vekkoski oli seuraava paikka, missä jouduttiin kosketuksiin perääntyvien valkoisten kanssa. Salminen oli lähettänyt sinne tiedustelujoukkueen luvaten apuväkeä tarvittaessa. Tästä alkanut tapahtumasarja osoittaa hermojen joutuneen ylivoimaiseen koetukseen niin punaisella kuin valkoisellakin puolella. Tiedustelujoukkueelle sattui monenlaisia kammelluksia. "Mielialan herkimmillään ollessa kuultiin Vekkosken rautatiesillalta muutamia lujia moukariniskuja ratakiskoon. Paikalla selveni, että valkoiset ovat sillan räjäyttämispuuhissa — samoin kuin edellisenä yönä Nikkilässä. Tämä oli jo liikaa punakaartilaiden jännityneelle mielialalle ja siksi he päällikkönsä pyynnöstä huolimatta kääntyivät paluumatkalle. Radalle jäi tämä päällikkö yksin. Tiedustelutarkoituksessa hän ryömi lähem-

¹ PKR, s. 188.

mäksi siltaa ja saattoi nyt radan sivusta nähdä sillalla parven valkokaartilaisia, jotka haalasivat suurta miinaa ja käsipommikoria alas tavallisesta resiinasta, joka seisoï keskellä siltaa. Tarkemmin ajattelematta avasi nuorukaisemme kiivaan kivääritulen sillalla olevia valkoisia kohden. Varmaankin peläten että joku luodeista saattaa osua miinaan ja käsipommikoriin pakenivat valkoiset minkä ennättivät, jättäen jälkeensä resiinan ja kaikki sillalle tuomansa räjähdysaineet. — Toveri Salminen oli pitänyt sanansa. Hän oli lähettänyt . . . erään Malmin komppanioista, joka ei ollut enää kaukana sillasta. Kuultuaan laukaukset joutui tämäkin komppania epäjärjestykseen ja avasi kiivaan tulen kohti taivasta. Kun kylässä majailevat valkokaartilaiset kuuluivat tämän kiivaan ammunnan ja näkivät sillalla paniikissa pakenevat veljensä, luulivat he punaisten tositeolla hyökkäävän. Heidän keskuudessaan syntyi vimmuttu pakokauhu. Useat pakenivat alusvaatteissaan rientäen kohti Porvoon kaupunkia. Sielläkin nostattivat he sellaisen paniikin, että vielä samana yönä oli kaupunki vapaa valkoisista, jotka kiireen vilkkaa riensivät kohti rannikkoa.” Punaisten lähestyessä Porvoota täällä vallinneen pakokauhun toteaa myös valkoinen historioitsija: ”Sillä välin olivat Porvoon esikunnan herrojen hermot pettäneet”.¹

Punakaartilaisjoukot marssivat valkoisten jättämään Porvooseen 8. 2. Levättyään siellä päivän ne saivat määräyksen edetä saaristoon, jonne valkoiset olivat paenneet. Nämä olivat sijoittuneet aseisiin pitkin Pellingin rantaa ja tekivät kokonaisen päivän sitkeää vastarintaa jäätä pitkin hyökänneille punaisille. Taistelu oli verinen, punaisilta kaatui 11 miestä. Kun punaisten hyökkäys seuraavana aamuna uudistettiin, osoittautui että valkoisten pääjoukko oli yön kuluessa luopunut asemistaan ja lähte-

¹ PKR, s. 189 — 190; Hannula, s. 114.

nyt jatkamaan pakoaan. Nelisensataa heistä oli mennyt jäätyneen Suomenlahden yli Viroon ja sieltä Saksaan.

Punaisten hyökkäysliike Kirkkonummelle ja Siuntioon kerääntyneitä Länsi-Uudenmaan suojeluskuntalaisia vastaan alkoi helmikuun 10. päivän vaiheilla. Ratkaisevat taistelut käytiin Sigurdsin kartanossa Kirkkonummella. Kartanon vankat kivirakennukset tarjosivat hyvät mahdollisuudet valkoisten sitkeälle vastarinnalle, joka saatiin murretuksi vasta 25. 2., sen jälkeen kun piirittäjien avuksi oli voitu siirtää Itä-Uudenmaan taisteluista vapautuneita punaisten voimia. Valkoisten onnistui murtautua ulos saartorenkasta ja lähteä pakoon saaristoa kohti. Joukko tavoitettiin Obbnäsin kivilouhimon luota, missä 467 valkoista antautui vangiksi. Vangit kuljetettiin Helsinkiin, missä heidän kohtelunsa valkoistenkin tunnustuksen mukaan oli ”yleensä moitteetonta”.¹

Näissä pääkaupungin lähistöllä käydyissä taisteluissa, joihin punaisten puolella lienee osallistunut 3000 — 4000 miestä, saivat Helsingin ja Uudenmaan punakaartilaiset ja heidän johtajansa varsinaisen ”tulikasteensa”, tilaisuuden perehtyä sodankäynnin aakkosiin käytännössä ja suhteellisen edullisissa olosuhteissa. Saavutettu menestys oli omiaan herättämään toiveikkuutta ja itseluottamusta. Eri paikkakunnilta lähteneiden punakaartilaisosastojen keskitetyssä suuntaamisessa määräkohteisiin tuntuu ammattitaitoisen johdon vaikutus. Eräiden tietojen mukaan olikin itse yleisesikunnan päällikkö Ali Aaltonen laatinut yksityiskohtaiset ohjeet näitä sotatoimia varten. Mutta niin huomattava myönteinen moraalinen ja ”pedagoginen” merkitys kuin Helsingin lähistöllä saavutetulla paikallisella menestyksellä punaisille välittömästi olikin, on toisaalta todettava Uudenmaan suojeluskuntien aseellisen esiintymisen tuntuvasti helpottaneen valkoisten päävoimien hyökkäystä pohjoisessa. Uudenmaan taistelut sitoi-

¹ Hannula, s. 110 — 120.

vat lähes neljän viikon ajaksi punaisen kaartin parhaiten aseistettua miesvoimaa hetkellä, jolloin pohjoisempaan jouduttiin aseiden puutteen vuoksi luovuttamaan valkoisille erittäin tärkeitä asemia. Ne pakottivat myös punaisen keskusjohdon keskittämään huomionsa liian yksipuolisesti pääkaupungin ympäristön tapahtumiin.

Liikehtimistä Turun, Porin ja Tampereen seuduilla

Punaisten noustua valtaan Turussa sikäläinen suojeluskunta piti parhaana vetäytyä pois kaupungista. Se pakeni Uuteenkaupunkiin päästäkseen sitä tietä yhteyteen valkoisten päävoimien kanssa. Mutta kun tie pohjoiseen oli tukossa ja punaiset lähestyivät Uuttakaupunkia toisiltakin suunnilta, peräytyivät Uuteenkaupunkiin eri puolilta Varsinais-Suomea kerääntyneet suojeluskuntalaiset, noin 600 miestä, jäätä myöten Ahvenanmaalle. Täällä he riisuiivat aseista pienehköjä venäläisiä varuskuntia saaden saaliikseen parisensataa kivääriä sekä muutamia tykkeitä ja konekiväärejä.

17. 2. saapui paikalle Turusta Murtajalla kolmisen sataa punakaartilasta. Nämä hyökkäsivät Godbyn kylään, jonka Uudestakaupungista tullut suojeluskuntajoukko oli pari päivää aikaisemmin vallannut venäläisiltä. Punaisten ja valkoisten lähteiden tiedot tästä Ahvenanmaalla käydystä kovimmasta taistelusta käyvät eräissä suhteissa ristiin. Valkoisten tietojen mukaan "punaisten ja venäläisten hyökkäsivät, mutta heidät lyötiin verisesti takaisin". Punaisten mukaan valkoiset "peräytyivät epäjärjestyksessä kylän perälle, jonne punakaarti ei heitä seurannut. Kuinka paljon lahtareita tässä taistelussa kaatui ei ole tiedossa, mutta useissa kymmenissä se varmasti on... Godbyn taistelu oli viimeinen Ahvenanmaalla käyty taistelu. Lahtarit oli lyöty ja niiden loppuun likvi-

doiminen olisi ollut helppo tehtävä, mutta ruotsalaisten väliintulo esti sen.”¹

Godbyn omistamisesta käyty kiivas taistelu keskeytyi joka tapauksessa Ruotsin väliintulon johdosta. Ruotsin hallitus, jolla oli Ahvenanmaan tulevaisuuteen nähden omat suunnitelmansa, oli 14. 2. lähettänyt tänne oman sotalaivasto-osastonsa ja laskenut maihin sotaväkeään. Tämä toimenpide näyttää vastanneen myös Ahvenanmaan separatistisen porvariston toivomusta. Ruotsalaisen laivaston komentajan vaatimuksesta taistelu punaisten ja valkoisten välillä keskeytettiin. Aloitettiin neuvottelut, jotka 20. 2. päättyivät Ruotsin ja neuvostohallituksen välillä tehtyyn sopimukseen. Sen mukaan venäläiset oli evakuoitava Ahvenanmaalta, punakaartilaisien tuli palata Turkuun ja suojeluskuntalaiset oli vietävä laivoilla Ruotsiin, mistä ne sitten toimitettiin edelleen Pohjanmaalle valkoiseen armeijaan. Tällä tavoin päättyi punaisten ja valkoisten välinen aseellinen taistelu Ahvenanmaalla — toistaiseksi.

Myös P o r i s t a lähtivät suojeluskuntalaiset pakosalle, ensin Noormarkkuun ja sieltä edelleen Kankaanpähän asti. Huomattava suojeluskuntalaisjoukko, n. 600 miestä, oli kerääntynyt Huittisten Lauttakylään, Porin — Tampereen radan eteläpuolelle. Kun valkoiset olivat räjäyttäneet joitakin siltoja tällä radalla ja katkaisseet Porin ja Tampereen väliset puhelinyhteydet, lähettivät sekä Porin että Tampereen punaisten kaartiin esikunnat toistensa tietämättä joukkoja karkottamaan valkoisia Huittisista. Tämän tehtävän suorittivat Porin ja Ulvilan punaiset kaartit 3. 2. Valkoiset pääsivät pakenemaan pohjoiseen.

2. 2. lähetettiin Tampereeltakin 300-miehinen punakaartilaisjoukko Tyrvälle, josta sen oli määrä marssia Huittisiin. Tästä marssista ei kuitenkaan tullut mitään, sillä sattui kommellus, joka osuvasti kuvaa sotapolulla

¹ Juva X, s. 440; PKR, s. 185.

ensimmäisiä askeleitaan ottavien herkkähermoisten siviili-ihmisten reaktioita. Saavuttuaan iltapimeässä Tyrvään asemalle ja astuttuaan alas junasta Tampereen punakaartilaiset havaitsivat aseistetun miesjoukon lähestyvän asemaa. Ilman muuta pidettiin selvänä, että "hyökkääjät" olivat Huittisten suojeluskuntalaisia. Näitä vastaan avattiin tuli, johon "vihollisen" puolelta vastattiin. Kertomus jatkuu: "Hetken aikaa kestäneen laukaustenvaihdon jälkeen, muutamien haavoituttua, valtasi Tyrvään asemalla olleen joukon pakokauhu. Se nousi nopeasti junaansa ja juna alkoi kiittää Tamperetta kohti. Kuvaavaa pakokauhuiselle junalle oli, että se ei ilmoittanut lähdestään Tyrvään asemalta seuraaville asemille eikä seisauttanut asemilla, vaan kiisi suoraa päätä Tamperetta kohti. Asemilta voitiin vain ilmoittaa Tampereen asemalle, että joku tuntematon juna porhalsi täyttä vauhtia Tamperetta kohti pysähtymättä väliasemille, vaikka niillä näytettiin pysäystä. Saatuaan tuollaisia tietoja hälytti Tampereen asema esikuntaan, että todennäköisesti lahtarien juna kiittää Tamperetta kohti, koska se ei pysähdy asemilla eikä ole ilmoittanut mitään tulostaan. Esikunnasta käskettiin ilmoittamaan Siuroon, että junalle siellä näytetään pysähdystä ja heti tiedotetaan pysähtyykö juna vai ei. Samalla soitettiin esikunnasta Nokian asemalle, jossa oli punakaartin osasto, mutta sillä ei ollut minkäänlaisia aseita, että se ottaisi kiskot pois radalta, jos juna ei pysähdy Siuron asemalle . . . Samalla ilmoitettiin Pispalan kaartilille, jolla oli 80 berdan-kivääriä, että se asettaisi vahdit sekä Epilän että Pispalan leikkauksiin radan varrelle ja olisi valmiina irrottamaan ratakiskot sekä ampumaan junaa, jos saisi ilmoituksen, että juna on vihollisen . . . Vihdoin saatiin tietää, että juna oli pysähtynyt Siuron asemalle ja että se oli sama juna, jonka aamulla olimme lähettäneet Tyrvälle." ¹

¹ PKR, s. 55 — 56. K. M. Evän kirjoitus: Luokkasodan taistelutoimet luoteisella rintamalla.

Seuraavana päivänä 3. 2. lähti vastikään Tampereelle saapunut Riihimäen komppania reippaan päällikkönsä Erkki Karjalaisen johdolla Tyrvälle jatkaakseen sieltä matkaansa Huittisiin. Tyrvällä selvisi, että se aseellinen joukko, jonka kanssa tamperelaiset olivat olleet laukaustenvaihdossa, ei ollutkaan valkoinen, vaan Siurosta Lavialle päin matkalla ollut toinen punakaartilaisjoukko. Samalla saatiin tietää, että Porin punakaartilaiset olivat jo lyöneet hajalle Huittisiin keskittyneet suojeluskuntalaiset.

Kun tämäkin suojeluskuntajoukko oli paennut Kankaanpään seudulle, oli Porin — Tampereen rataa etelästä päin uhannut vaara poissa. Rata oli nyt jäänyt koko pituudeltaan punaisten käyttöön.

Suinulan välikohtaus

Työväestön noustua valtaan Tampereella pakeni 114 miestä käsittänyt aseistettu suojeluskuntajoukko illalla 30. 1. kaupungista liittyäkseen pohjoisesta lähestyviin valkoisten hyökkäysjoukkoihin. Valkoiset lähteet kertovat tästä yrityksestä: "Kun matkalla kuljettiin ohi Aitolahden työväentalon, määräsi kapteeni Söderholm Mikkolan johdossa olevan joukko-osaston valloittamaan sen ja ottamaan selkoa, josko sieltä mahdollisesti löytyisi lisää aseita täydentämään retkikunnan vaillinaista aseistusta. Mikkolan miehet valtasivat lyhyen ammunnan jälkeen työväentalon ja ottivat vangiksi 14 siellä majoillutta punikkia, muutamien heistä päästessä pakenemaan Tampereelle päin. Vangit päästettiin myös vapaiksi sen jälkeen kun heitä oli noin kilometrin verran kuljetettu mukana ja varoitettu koskaan enää punakaartilaisien puuhiin ryhtymästä."¹

¹ K. V. Kaukovalta: Tampereen seudun kapinahistoria. Helsinki 1921, s. 70.

Nopeasti levinnyt tieto aseistettujen suojeluskunta-laisten tunkeutumisesta työväentaloon ärsytti tavattomasti Tampereen työläisiä, ja Tampereen punaisen kaartin esikunta lähetti aamulla 31. 2. Aitolahdelle 100-miehisen osaston ajamaan valkoisia takaa. Ne tavoitettiin Suinulassa, Markkulan talossa, mistä ne avasivat tulen punaisten lähestyessä. Talo piiritettiin, ja pian saapui Tampereelta apuvoimia, joukossa muutama kymmenen Turusta saapunutta punakaartilasta ja jokunen venäläinen sotilas.

Nähdessään vastarinnan toivottomaksi valkoiset päättivät antautua vangiksi. Asiasta tehtiin kirjallinen sopimus. Mutta vankeja rivistettäessä tapahtui se mitä valkoisessa kirjallisuudessa on nimitetty "Suinulan verinäytelmäksi". Tästä tapauksesta kertoo mukana ollut punakaartilainen: "Lahtarit riisuttiin aseista ja asetettiin heidät makasiinin seinän viereen seisomaan sekä tarkastettiin talo. Tämä tarkastus tehtiin kuitenkin hyvin pintapuolisesti... joten sinne jäi joitakin lahtareita löytämättä. Nämä ampuivat laukauksen, mikä sattui erääseen venäläiseen sotilaaseen, ja tällöin kuului myös huuto: 'Kangasalan lahtarit tulevat'. Lahtarit nimittäin olivat heti tappelun alussa onnistuneet lähettämään 2 miestä hakemaan Kangasalan lahtareilta apua... Tästä huudosta ja laukauksesta kimpaantuneina avasivat punakaartilaiset tulen seinän vieressä seisovia lahtareita vastaan. Nämä menettivätkin noin nelisenkymmentä miestä kuolleina ja haavoittuneina. Pällikkömme sai kuitenkin enemmän ammunnan estetyksi. Ryhdyimme uudelleen taloa tarkastamaan. Tällöin löydettiin navetan vieressä olevasta havukasasta yksi elävä lahtari ja navetan sisällä olevasta lantavaunusta toinen. Vaunuun piiloutunut lahtari oli vaivashoidon esimies Lindberg... Lahtarit ovat kirjoittaneet mainitusta 'verilöylystä' paljon, mutta eivät ole ottaneet huomioon syytä, mistä se alkoi, nimittäin sitä laukausta,

mikä ammuttiin sen jälkeen kun oli tehty kirjalliset sopimukset molemmin puolin antautumisesta”.¹

Kenen ampuma tuo kohtalokas laukaus todellisuudessa oli, se jäänee ikuisesti selvittämättä. Suinulan välikohtauksen johtanut suojeluskuntalaisten murtautuminen Aitolahden työväentaloon on sitä vastoin tunnettu tosiasia, joka tästä asiasta puhuttaessa olisi tasapuolisuuden vuoksi mainittava. Vankien surmaamista ei tällaisilla seikoilla voida missään tapauksessa puolustella, mutta ne voivat jossakin määrin selittää ensimmäistä kertaa elämässään mainitunlaiseen kammottavaan tilanteeseen joutuneiden ihmisten ”oikosulkumaisia” reaktioita. Niihin kuuluu vankien ampumisen ohella myös erään punakaartilaisen saama sydänhalvaus.

Punaisen kaartin ylin johto tai punainen hallitus eivät tiettävästi ole antaneet vähäisintäkään aihetta syyttää niitä julmuuksien suosimisesta. Viime vuosina suorite-
tuissa asiallisuuteen ja objektiivisuuteen pyrkivissä tutkimuksissa on päinvastoin todettu niiden niin sanoissa kuin teoissakin esiintyneen jyrkästi sellaisia tekoja vastaan. Ne eivät tyytyneet vain antamaan ankaria varoituksia, kieltämään rintamapäälliköitä ja sotilaita rankaisemasta vankia tai ketään vastustajaa, vaan tekivät myös kaiken mikä tehtävissä oli ehkäistäkseen omavaltaisuudet.

¹ Punakaartilaisten muistelmia, s. 33. Niin sanottu Suinulan verilöyly. Kirjoittaja Risto Aren (nimimerkki R.A.) on oikealta nimeltään Mikko Saarinen, kotoisin Tampereelta.

Vrt. SVS II, s. 388 — 391; PKR, s. 52 — 53.

VIII. RINTAMA MUODOSTUU

”Kilpajuoksu” etelään ja pohjoiseen

Taistelevien puolien voimasuhteen muodostuminen tuli ratkaisevasti riippumaan siitä, kuinka nopeasti ne pystyivät sodan ensimmäisinä hetkinä ja päivinä siirtämään oman valta-alueensa rajoja vastustajan suuntaan, ottamaan haltuunsa yhä supistuvaa ei-kenenkään-maata ihmis-, voima- ja materiaalivaroineen, ehättämään vastustajan edelle sotilaallisesti tärkeiden maastokohtien, liikenne- ja yhteyslinjojen miehittämisessä ja varmistamisessa.

Tällaisen vastakkaisiin suuntiin tapahtuvan ”kilpajuoksun” tärkeimmäksi tavoitteeksi tuli vasta valmistunut Haapamäen — Pieksämäen — Elisenvaaran rautatie. Valkoisille oli tämän rautatien saaminen haltuunsa suorastaan elintärkeä, sillä sen pohjoispuolella ei silloin ollut länsi-itäsuunnassa kulkevaa yhdysrataa eikä paljon muitakaan kulkuteitä. Valkoinen sodanjohto näkyikin olleen alunperin selvillä vaarasta, joka sitä uhkasi tämän radan jäädessä vastustajan haltuun.

Edellytykset ”kilpajuoksun” menestymiselle olivat punaisten ja valkoisten puolella joissakin suhteissa erilaiset. Punaisille tilanne oli edullisempi siinä suhteessa, että alkutoimien jälkeen muodostuneella ei-kenenkäänmaalla, varsinkin Pohjois-Hämeessä ja Keski-Suomessa, väestön valtavana enemmistönä olivat punaisiin lukeutuneet työläiset ja torpparit. Paikallisten asukkaiden lisäksi olisi ollut käytettävissä melkoinen joukko niistä vasta-

valmistuneen Haapamäen—Pieksämäen rataosan rakennustyöläisistä, jotka eivät olleet ehtineet vielä hajaantua kotiseuduilleen. Taistelukuntoisesta väestä ei ollut puutetta, mutta punaisen valta-alueen pikainen ulottaminen näille seuduille olisi edellyttänyt niiden työläisten aseistamista itse paikalla. Kyllin nopeita joukkojen siirtoja pitkille matkoille ei kaikkea sotilaallista koulutusta ja kuria vailla olevilta punaisilta kaarteilta ollut odotettavissa, mutta kotiseutujaan puolustaessaan ne saattoivat taistella hyvin sitkeästi.

Nämä yhteiskunnallisten voimasuhteiden tarjoamat edut menettivät kuitenkin merkityksensä, kun puuttui aseita. Niiden hankkiminen ja tarkoituksenmukainen sijoittaminen olisi edellyttänyt pitkäjännitteistä ja määrätietoista toimintaa, mutta sitä ei punaisella puolella ollut. Aseita tiedusteltiin kyllä ainakin suurlakkoviikosta alkaen. Lukemattomissa työväen järjestötoimintaan osallistuneiden henkilöiden muistelmissa kerrotaan niistä hartaista pyynnöistä ja tiukoista vaatimuksista, joita eri puolilta Suomea Helsinkiin, Tampereelle ja muihin keskuksiin lähetetyt edustajat esittivät saadakseen aseita. Tällaisia vaatimuksia sateli varsinkin Keski-Suomesta, Pohjois-Savosta, Kainuusta, Pohjois-Karjalasta ja Pohjois-Pohjanmaalta Rovaniemeä myöten. Kun keskitettyyn aseiden hankintaan ryhdyttiin vasta marraskuun puoluekokouksen jälkeen, oli niitä sodan alkuun mennessä vielä niukalti. Keskusjohto piti tarpeellisena keskittää aseet pääasiallisesti Etelä-Suomen kaupunkeihin, jolloin pohjoisempaa saapuneet aseiden pyytäjät saivat useimmiten palata kotiinsa tyhjin käsin. Tähän lienee aseiden niukuuden ohella vaikuttanut myös se, että punaisen kaartin ylin johto oli alussa taipuvainen aliarvioimaan pohjoisempana käytävien taistelujen merkitystä. Tällaisen käsityksen johdon yksipuolisesta suhtautumisesta asiaan olivat monet Helsingissä kävijät saaneet. Eräät muistelmien kirjoittajat mainitsevat, että aseiden pyyntö evättiin

seuraavin perusteluin: "Täällä Etelä-Suomessa ne asiat ratkaistaan ja täällä ne aseetkin tarvitaan".¹

Valkoisella puolella, missä sotaa oli muutoinkin valmisteltu jo pitkän aikaa, oli otettu myös ajoissa huomioon Haapamäen—Pieksämäen radan sotilaallinen merkitys. Valkoisten kannatus oli näiden ei-kenenkään-maaksi toistaiseksi jääneiden seutujen väestön keskuudessa yleensä tuntuvasti heikompaa kuin punaisten, mutta tämä epäkohta oli korjattavissa nopeilla sotilaallisilla toimenpiteillä. Pienillä aseellisilla ryhmillä voitiin pitää kurissa suuriakin aseettomia ihmisjoukkoja, valvoa laajoja alueita, miehittää edullisia puolustusasemia ja voittaa aikaa pidättelemällä ylivoimaistakin vastustajaa. Oli vain otettava aloite, pantava nopeasti toimeksi, työnnettävä eteen aseistettuja ryhmiä tai lähetettävä aseita omille hengenheimolaisille. Tällaiseen toimintaan oli valkoisilla paremmat edellytykset kuin punaisilla, ja oikein tajuttu vaaratilanne pakotti heidät myös kiireesti käyttämään tilannetta hyväkseen. Ainakin jo viikkoja ennen sotatoimien alkamista on todettu valkoisten ryhtyneen valmistelemaan siltojen räjäyttämistä ja aseistamaan kannattajiaan Haapamäen—Pieksämäen radan eteläpuolella. Sodan ensimmäisinä päivinä heidän tukialueeltaan aloitettiin määrätietoinen "kilpajuoksu etelään".

Vähitellen, vaikkakin melkoista hitaammin, alkoi myös punakaartilaisosastojen liikehtiminen eteläisiltä teollisuusalueilta pohjoista kohti. Siitä alkoi kansalaisodan rintaman jännittävä muodostumisvaihe, jonka omalaatuisia tapahtumia seuraavassa tarkastellaan kaikilla tärkeimmillä suunnilla Pohjanlahdesta Laatokkaan. Län-tisimmän, Satakunnan rintaman muodostumista ja Porin—Tampereen radan kohtaloa on kosketeltu jo edellä.

¹ Punakaartilaisten muistelmia, s. 169, K. Summanen: Työväen liikehtimiset Pohjolassa; PKR, 266—267, T. Törmälä: Kuopion työväen aseistaminen.

Kiivaimmiksi ja sitkeimmiksi tulivat taistelut Haapamäen—Pieksämäen radan läntisen päätepisteen, Haapamäen tärkeän liikennesolmun omistamisesta. Valkoisten tietojen mukaan oli Nordensvan-niminen jääkäri lähetetty valkoisten päämajasta jo joitakin päiviä ennen sotatoimien alkamista johtamaan rautatiesiltojen tuhoamista Haapamäen eteläpuolella, Kolhon—Vilppulan tienoilla. Yhtä ja toista näistä puuhista havaittiin työläistenkin puolella. Akseli Anttila, joka tuohon aikaan toimi jarrumiehenä Vilppulan asemalla, kertoo havainnoistaan: ”Tammikuun lopulla alkoi tilanne tuntua yleensä rauhattomalta. Joka päivä liikuskeli paikkakunnalla tunteuttomia miehiä. Tammikuun 27. pnä räjäytettiin lahtarien toimesta rata Lylyn ja Vilppulan välillä. Päivää ennen taistelujen alkamista saapuivat Mäntän tehtaan konttoristit Kolhon sillalle ja ottivat vahtiputkassa olleen vahdin, veivät hänet noin 5 kilometrin päähän ja sitoivat kapulan suuhun sekä jättivät siihen. Samalla räjähti Kolhon silta ilmaan. Saimme myös tiedon, että lahtarit keräävät joukkoja Keuruun kirkolle ja Mänttään.”¹

Valkoiset ovat kertoneet, kuinka ”vahti parka herätettiin epäkohteliaasti parhaimmasta unestaan, hänelle näytettiin saksalaista armeijanpistoolia ja annettiin hänen ymmärtää, että nyt on tanssittava meidän pillimme mukaan.”²

Kolhon rautatiesilta oli räjäytetty tammikuun 29. päivää vasten yöllä, ja 30. 1. Keuruun suojeluskunta otti haltuunsa Haapamäen aseman, jota paikkakunnan aseetomat työläiset eivät pystyneet puolustamaan. Illalla 30. 1. saapui Haapamäelle jo parisataa miestä valkoisten valiojoukkoja, Vöyrin sotakoulu sekä Lapuan ja Härmän

¹ PKR, s. 59.

² Keski-suomalaiset sotapoluilla, Jyväskylä 1918, s. 146.

suojeluskuntalaisia. Joukkoja ja aseita tuli jatkuvasti lisää. Vastarintaa kohtaamatta valkoiset etenivät Vilppulaan saakka, missä saivat taistelutta edulliset puolustus-asetat. ”Siitä lähtien oli valkoisten tärkein puolustuspaikka monet ajat Vilppulan aina avoimen virran pohjoisranta, erinomaisen edullinen kohta, paras pohjoispuolella Tamperetta”, toteaa valkoinen kirjoittaja.¹ Lisäksi he saivat varmistetuiksi sivustansa valtaamalla Ruoveden kirkonkylän radan länsipuolella ja Mäntän siitä itään pakottaen vastarintaa yrittäneet miltei aseettomat paikalliset punaiset kaartit perääntymään.

Länkipohjasta lyötiin sinne tunkeutuneet valkoiset takaisin. Mutta Haapamäen tärkeä solmukohta oli lujasti heidän käsissään, ja he saattoivat tällä suunnalla tyytyä toistaiseksi puolustukseen.

Miten kehittyivät punaisten vastatoimenpiteet? Minkäänlaisia ennakkosuunnitelmia ja valmisteluja Haapamäen suhteen ei punaisen kaartin johdolla ollut. Tästä kirjoittaa Tampereen piiriesikunnan päällikkönä toiminut K. M. Evä: ”Erinomaisen tärkeää luokkataistelun vastaiselle kohtalolle olisi ollut Haapamäen rautatieristeyksen valtaaminen. Mutta tätä seikkaa ei täysin käsitetty — ei Tampereen piiriesikunnassa eikä ilmeisesti myöskään punakaartien pääesikunnassa.”²

Taistelujen alettuakin näyttää punaisen kaartin ylijohtoon huomio olleen siinä määrin keskittynyt pääkau-pungin lähistöllä käytyihin taisteluihin, että sitä ei riittänyt Tampereen—Haapamäen suunnan tapahtumiin. Evä valittaa ettei Tampereen piiriesikunta saanut Helsingistä minkäänlaisia konkreettisia toimintaohjeita. Se ei itsekään ollut pystynyt ryhtymään valmisteluihin Haapamäen puolustamiseksi, ei edes toimittamaan aseita Haapamäen, Kolhon ja Vilppulan punakaartilaisille.

¹ Keski-suomalaiset, s. 91.

² PKR, s. 42.

Valkoisten hyökätessä punaisilla oli Akseli Anttilan todistuksen mukaan muutamia haulikoita ja browninkeja. Tästä syystä he joutuivat perääntymään hyvin aseistettujen suojeluskuntalaisten ylivoiman edessä Vilppulan eteläpuolelle, Lylyyn ja edelleen Korkeakoskelle. Vasta nyt, 1. 2. kun Haapamäki oli menetetty ja Pohjanmaalta saapuneet valkoiset valiojoukot olivat asettuneet lujiin puolustusasemiin Vilppulassa, saapui Korkeakoskelle juna, joka toi mukanaan 200 tamperelaista punakaartilaista maalari Valdemar Sammaliston johdolla. Tämä joukko lähti samana iltana etenemään pohjoista kohti, sai vastarintaa kohtaamatta haltuunsa Lylyn ja lähestyi 2. 2. Vilppulaa. Nyt seuranneista, sodankäyntiin täysin perehtymättömien punakaartilaisten ja heidän johtajiensa luonteenomaisista "sivistymättömyyksiä" otteista kertoo mukana ollut Akseli Anttila: "... Meidän saavuttuamme 1 km. päässä Vilppulasta olevaan kallioleikkaukseen avasivat lahtarit jälleen kovan kivääritulen. Eteneminen junan kanssa oli mahdotonta ja meidän täytyi levittäytyä ketjuun. Ne joilla oli kiväärit alkoivat kovan ammunnan, jota kesti iltaan klo 6 asti. Hyökkäystä ei kukaan ajatellutkaan. Kuulin junan päällikön juhlaillisen ilmoituksen, ettei Vilppulaa vallata ilman tykkeitä ja sentähden täytyy lähteä takaisin hakemaan tykkeitä ja kuularuiskuja. Kokoonnuimme siis kaikki junaan... Saavuimme Lylyyn, josta tamperelaiset ja heidän mukanaan osa maalaisia lähtivät Tampereelle aseita hakemaan... Me vilppulalaiset jäimme Korkeakoskelle odotamaan heidän paluutaan... Taistelu päättyi tuloksitta. Vilppula jäi valkoisille ja rintama jälleen avonaiseksi Tampereelle asti... Punaisilta puuttui johtoa ja päättäväisyyttä. Ei oltu myöskään tietoisia taistelun tarkoituksesta. Seuraavana päivänä tuli Tampereelta punaisten juna takaisin mukanaan noin 400 miestä, muutamia kuularuiskuja ja 2 tykkiä... Juna jäi Korkeakoskelle yöksi... Aamulla 4. 2. lähdimme etenemään Lylyyn...

Ryhdyttiin valmistelemaan hyökkäystä Vilppulaan. Saimme myös yhteyden Ruoveden punakaartin kanssa. Näin oli muodostunut pohjoinen eli Vilppulan rintama.”¹

Punaisten ja valkoisten lähteiden näistä tapahtumista esittämät tiedot käyvät ristiin. Niinpä Hannula nimittää Vilppulan edustalla 2. 2. sattunutta laukausten vaihtoa ”Svetšnikovin ensimmäiseksi hyökkäykseksi” ja mainitsee ”venäläisten ja punaisten” hyökkääjien lukumäärän noin 1000 mieheksi, joiden aseistukseen olisi mm. kuulunut kaksi tykkiä. Näistä tapahtumista hyvin perillä olleet K. M. Evä ja Akseli Anttila sitä vastoin mainitsevat tämän taistelun osanottajiksi 150 — 200 punakaartilaisista, joiden aseistukseen ei ainakaan tykkejä kuulunut, koska niitä vasta taistelun päätyttyä lähdettiin oikein joukolla Tampereelta hakemaan. Ei myöskään Svetšnikov mainitse venäläisen sotaväen osallistumisesta tähän taisteluun.

Joka tapauksessa oli Vilppulan edustalla 2. 2. tapahtunut laukausten vaihto ensimmäinen varsinainen aseellinen yhteenotto tällä suunnalla. Tampereelta lähetetty ensimmäinen punakaartilaisosasto oli saapunut Vilppulan edustalle neljä päivää sen jälkeen kun valkoiset olivat ottaneet haltuunsa Haapamäen ja kaksi päivää sen jälkeen kun he olivat asettuneet lujiin aseisiin Vilppulassa. Punaisten puolella on 2. 2. tehtyä hyökkäystä Vilppulaan luonnehdittu lähinnä tiedusteluksi. Vasta 4. 2. aloitettiin tällä suunnalla varsinainen hyökkäystoiminta. Silloin oli jo mukana sekä tykistöä että myös venäläisiä sotilaita. Mutta nyt alkaneissa taisteluissa saatiin todeta sodan tällä suunnalla siirtyneen uuteen vaiheeseen. Rintaman muodostuminen Vilppulan kohdalla oli tapahtunut tosiasia, kilpajuoksu oli pysähtynyt. Valkoisten miehittämät lujat asemat Haapamäen eteläpuolella tekivät valkoisille mahdolliseksi siirtää voimiaan

¹ PKR, s. 62.

itään päin laajentaakseen siellä valta-alueitaan. Punaisille oli Vilppulan suunnalla muodostunut rintama kaikkea muuta kuin edullinen, muun muassa sen vuoksi, että Vilppulan eteläpuolella olevat harvaan asutut seudut tarjosivat hyvin vähäisiä mahdollisuuksia joukkojen majoitukselle, mikä aiheutti suurta hankaluutta talvella käytävässä sodassa.

Ratkaisevana syynä tähän heikkoon tulokseen on pidettävä täydellistä ennakkovalmistelun puuttumista punaisella puolella ja siitä johtuneita laiminlyöntejä, jotka myöhemmin on yleensä todettu ja tunnustettu. Kohtalokkaaksi kävi ennen kaikkea se, etteivät Haapamäen ja sen lähiseutujen työläiset olleet saaneet aseita voidakseen ryhtyä heti alkuun pidättelemään pohjoisesta lähestyviä suojeluskuntalaisia ja voittaakseen aikaa. Näidenkin seutujen työläiset halusivat tietävästi aseistautua. Tätä asiaa valaisee mm. K. M. Evän kirjoitus, jossa todetaan: ”Ratkaisevana tekijänä siihen, ettei nopeasti voitu lykätä aseellisia joukkoja Haapamäelle asti, oli aseiden puute. Sillä ainakin Tampereen piiriesikunta pyrki tunkeutumaan mahdollisimman pitkälle pohjoiseen. Osittain käsitettiin Haapamäen strateginen merkitys ja osittain kiihotti siihen pyrkimys säilyttää Vilppulan seutu ja Ruovesi, koska molemmissa oli vahvat työläisten järjestöt ja suurilukuiset kaartit. Ja tästä pitivät huolta myöskin sekä Vilppulan että Ruoveden työläiset, jotka heti lähettivät joukoittain miehiä hakemaan Tampereelta aseita. Miltei kaikilta lähiseuduilta saapui kaartilaisia joukoittain pyytämään aseita. Mutta niitä ei voitu antaa. Aseita ei ollut... Tilanne tuntui varsin kiusalliselta. Esikuntaa piirittivät joka päivä aseita hakemaan saapuneet maaseudun punakaartien lähettämät miehet. Ja kaikkialta ilmoitettiin, kuinka lahtarit pitkin maaseutua liikehtivät ja uhkailevat. Eikä punakaartien ylijohdon taholta voitu antaa aseita, joita valitettiin Helsingissä olevan vielä vähemmän kuin Tampereella. Ei myöskään

osattu kutsua maaseudun kaarteja pohjoisista pitäjistä heti alussa nopeasti saapumaan Tampereelle, koska ei ollut aseita niilläkään kaartilaisilla, joita jo oli kaupungissa.”¹

Pohjoisempien maaseutupaikkakuntien punaisten kaartien kutsuminen Tampereelle ei senhetkisessä tilanteessa olisi suurestikaan muuttanut voimasuhdetta. Punaisten puolella ei ollut puutetta miehistä. Ratkaiseva merkitys voimasuhteen muodostumiselle oli nyt aseiden määrällä ja niiden sijoittamisella. Tärkeimmän panoksen taisteluun olisivat ajoissa aseistetut maaseudun punakaartilaiset tässä vaiheessa voineet antaa kotipaikkakunnillaan ja niiden lähitienoilla.

Kuhmoisten-Jämsän-Jyväskylän suunta

Jyväskylä ja monet sen lähiseutujen paikkakunnat, sellaiset kuin Haapakoski (Vaajakoski), Suolahti, Äänekoski, Viitasaari, Korpilahti, Jämsä ja Jämsänkoski kuuluivat Suomen punaisimpiin. Sosialistien kannatus oli täällä ylivoimainen, ei vain tehdastyöläisten, vaan myös maalaisväestön keskuudessa. ”Sitäpaitsi oli ympäristön maalaistyöväestö, vieläpä pikkutilallisetkin punaisia”, toteaa valkoinen historia Äänekoskesta ja Suolahdesta mainitessaan.² Jyväskylän maalaiskunnassa ja Viitasaarella kannatti sosialisteja vaaleissa 75 prosenttia väestöstä. Karstula oli ”ainoa keskisuomalainen pitäjä, jossa pohjalaiseen tapaan oli vankka porvarillinen enemmistö.”³

Aseita eivät Keski-Suomenkaan työläiset olleet saaneet, vaikka monien paikkakuntien punakaartilaiden tie-

¹ PKR, s. 42.

² SVS II, s. 440.

³ Hersalo I, s. 382.

detään tehneen epätoivoisia yrityksiä niiden hankkimiseksi. Sitä vastoin suojeluskuntalaisilla, jotka olivat maakunnan eri puolilla pitäneet ahkerasti sotaharjoituksia. Saksan jääkäreiden johdolla, oli melkoisesti aseitakin. Niinpä Jyväskylän suojeluskunta sai valkoisten omien tietojen mukaan jo joulukuun alkuviikolla Pohjanmaalta 98 sotilaskivääriä ja kaksi konekivääriä, Suolahden suojeluskunta 50 kivääriä jne. lukemattomien revolvereitten ja pistoolien lisäksi.

Varhain aamulla 28. 1. alkoi Jyväskylään virrata sinne hälytettyjä maakunnan suojeluskuntalaisia. Niitä saapui Korpilahdelta, Laukaasta, Karstulasta, Saarijärveltä jne. aseet mukanaan. Vähän myöhemmin saapui Etelä-Hämeestä ja Uudeltamaalta pakoon lähteneitä suojeluskuntalaisia, jotka valkoisten historian mukaan "otettiin tietysti avosylin vastaan". Näin vahvistettuna uskalsi Jyväskylän suojeluskunta lähteä suoran toiminnan tielle. Helmikuun 1. päivän vastaisena yönä riisuttiin aseista pieni venäläinen vartiosto, joka ei tehnyt vastarintaa. Saalis oli pieni, parikymmentä kivääriä. Jo samana yönä saapui kaupunkiin 300 eteläpohjalaista, jotka olivat matkalla Kuopiota valloittamaan ja toivat lisää aseita.

Helmikuun 4. päivään mennessä oli Jyväskylän ja sen lähiympäristön aseettomien työläisten vastarinta murrettu, työväen lehti lakkautettu, työväenjärjestöjen toimipaikat hävitetty, niiden johtomiehet vangittu jne.

Tämän jälkeen saattoivat Jyväskylään kokoontuneet suojeluskuntalaiset aloittaa marssinsa etelään, Jämsän ja Kuhmoisten suuntaan. Jämsään oli ennen heidän saapumistaan 2. 2. tullut etelästä joukko aseistettuja Hämeenlinnan ja Vanajan suojeluskuntalaisia. Näiden tuomien aseiden avulla ratkaistiin asema Jämsässä valkoisten hyväksi, koska Jämsän ja Jämsänkosken työläiset olivat vailla aseita. Valkoiset ovat ilmoittaneet vallanneensa 3. 2. Jämsän työväenyhdistyksen talon ja torjuneensa Jämsänkoskelta tehdyn hyökkäyksen. Valkoinen

sotakirja kertoo, kuinka "Jämsänkosken punakaartilaiset, jotka pyssyt olalla olivat puolestaan Jämsänkosken tehdasalueella patrulleeranneet, tekivät hyökkäyksen Seppölaan (Jämsän kirkonkylään) 'lahtareita' kurittamaan. Mutta rohkeus loppui kesken ja ainoastaan muutamia miehiä tuli hyökkäystä torjumaan lähteneitä suojeluskuntalaisia vastaan maantiellä, ja he olivat pian takaisin käännetyt, osa otettu kiinni ja heillä olleet huonot pistoolit suojeluskuntalaisten käsissä."¹

Haastateltujen Jämsänkosken asukkaiden tietojen mukaan on Jämsänkoskelta mainittuun aikaan todellisuudessa tehty aseettomien työläisten mielenosoitusmarssi Jämsän kirkonkylää kohti, mutta ei hyökkäystä tai hyökkäysyritystä. Juttu "hyökkäyksestä" lieneekin keksitty täällä suoritettujen työläisten ja torpparien joukkomurhien puolustukseksi.

Jyväskylältä etelään päin lähtenyt ja matkan varrella miesvahvuuttaan kartuttanut suojeluskuntalaisjoukko eteni vastarintaa kohtaamatta Kuhmoisten kirkonkylään, missä se helmikuun puolivälissä asettui hyviin puolustusasemiin.

Punakaartilaisien liikkeelle lähtö oli tällä suunnalla vieläkin hitaampaa kuin lännempänä. Sotatoimia Päijänteen molemmin puolin johdettiin Lahdesta. "Lahden piiriesikunta", kirjoittaa tähän esikuntaan kuulunut Hannes Järvimäki, "oli tyynenä seurannut paikkakunnalla luokkasodan tapahtumia siitä alkaen kun selkäpuolen puhdistus oli loppuun suoritettu ja joukot palanneet Lahteen. Oli sentään aseistanut ja harjoittanut joukkoja sekä lähettänyt 4 p. helmikuuta 260 miestä Suodenniemelle. Tiedustelutoimintaa oli suoritettu Heinolaan ja Vääkseen asti. 14. p:nä miehittivät lahtelaiset joukot Hollolan, Asikkalan, Vääkseen ja 15. p. Padasjoen."

Punaisten eteneminen Kuhmoisten suunnalla alkoi

¹ Keski-suomalaiset, s. 167.

vasta 20. 2., jolloin Kuhmoisten kirkonkylä oli jo ollut viitisen päivää Jyväskylästä saakka saapuneen suojeluskuntajoukon hallussa. Padasjoelta mainittuna päivänä lähteneet kaksi punakaartilaiskomppaniaa etenivät Harmoisiin ja lähestyivät 21. 2. Kuhmoisten kirkonkylää. Kahtena päivänä käytyjen taistelujen jälkeen ne luopuivat yrityksestä vallata kylää ja vetäytyivät takaisin Padasjoelle. Nyt seurasi tällä rintamanosalla pitkä tauko.

Päijänteen itärannikko

Tällä suunnalla, ns. Heinolan rintamalla, annettiin toisaalta Kalkkisten, toisaalta Lusin ja Onkiniemen kautta pohjoiseen lähetettyjen, yhteensä neljä komppania käsittävien punaisten voimien tehtäväksi edetä Sysmän kirkonkylään ja vallata se 22. 2. Tästä lupaavasti alkaneesta, mutta tuloksettomasti päättyneestä sotaretkestä on Järvimäki pannut muistiin seuraavia yksityiskohtia: "Lahtarit, saadessaan Sysmässä tietää punaisten marssivan Sysmää kohden, olivat kiireen kaupalla pyyhkäisseet pakoon. Nyt ei siis olisi tarvinnut Kalkkisista tulevien punaisten muuta kuin kiirehtää käyntiään ja marssia Sysmään. Mutta punaiset poikkesivat kartanoihin huvittelemaan, unohtaen päätehtävän. Sillä välin kokosi lahtarien päällikkö Sysmän pohjoispuolelta 50 miestä, joiden kanssa yllätti punaiset. Kartanon¹ edustalla syntyi taistelu, ja noin 15 minuutin perästä, ilman mitään vakavaa aihetta, luopuivat punaiset taistelusta perääntyen Kalkkisiin, osan mennessä Lahteen asti.

Heinolasta lähtenyt komppania oli saapunut Onkiniemeen, mutta kun tuli ilta, päätettiin lähteä takaisin, sillä 'kuka piru se jää vieraaseen kylään yöksi', olivat pojat tuumailleet. Siten palasivat he takaisin Heinolaan, mistä olivat aamulla lähteneet. Täten oli siis

¹ Kysymyksessä on Olkkolan kartano.

21 — 22 pnä tehty taival aiheettomasti jäänyt aivan tuloksettomaksi, olipa vielä tällä retkellä osoitettu punaisten saamattomuus. Retken hyödyksi voimme lukea sen, että punaiset olivat edes näyttäytyneet näillä seuduilla juuri silloin kun ruotsinmaalainen eversti Hjalmarsson oli kenraali Mannerheimilta saanut määräyksen mennä täältä punaisten selkäpuolelle avustamaan Uudenmaan lahtareita, jotka jo silloin olivat lyödyt.”

Heinolan taistelu

Välittömästi jatkoksi näille tapahtumille tuli ruotsinmaalaisen everstiluutnantti Hjalmarssonin surullisesti päättynyt yritys valloittaa Heinolan kaupunki. Hjalmarsson oli saanut johdettavakseen seitsemisensataa suojeluskuntalaista, joiden piti yllättäen vallata Heinola helmikuun 28. päivää vasten yöllä ja sitten rientää Uudenmaan suojeluskuntalaisten avuksi. Hetken tilanteesta Heinolassa Järvimäki antaa seuraavan kuvan: ”Varhain 28. päivän aamulla heräsi Heinola kiväärien rätinään. Lahtarit olivat nimittäin onnistuneet hiipimään punaisten huonon vartioinnin takia aivan kaupungin laitaa, jossa he avasivat heti kiivaan tulen herättäen täten kaupungissa majailevan punakaartin makeasta unestaan. Kaupungissa oli silloin 2 punaisen kaartin komppaniaa ja lisäksi otti taisteluun osaa Heinolan kaupungin työläisnuorisoa ja vanhuksia, kaikkiaan 280 kivääriä ja 3 konekivääriä. Heti ammunnan alettua hälytettiin punakaartilaiset ketjuun. He asettuivat kaupunkia ympäröivälle harjulle sitä mukaa kuin vuoteiltaan kerkisivät. Taistelu alkoi klo 5.30 a.p.”

Tunnista tuntiin kiihkeänä jatkunut tulitaistelu keskittyi iltapäivällä Jyrängön harjun eteläkärkeen. Tällä suunnalla yrittivät valkoiset katkaista punaisten peräntymistien lähestymällä Lahden tielle johtavaa siltaa.

Yritys epäonnistui, sillä tänne nopeasti siirretyt punaisten konekiväärit aiheuttivat raskaita tappioita hyökkäävälle joukolle, jonka päällikkö ruotsinmaalainen majuri Glimstedt kaatui. Tämän kuumen taistelun kuluessa sattui kammellus, joka osoittaa hermojen olleen niin punaisilla kuin valkoisillakin aika kireällä. ”Taistelu pysyi tunnin toisensa jälkeen kiivaana. Jyrängön harjun puolustajat, 1 plutoona, noin 34 miestä, olivat katsoneet taistelun menetetyksi ja päättivät murtautua läpi. He lähtivätkin noin klo 15.30 ip. rullatehtaan takaa Ruotsalaisjärven poikki etelää kohti. Samaan aikaan oli Hjalmarsson lähettänyt hiihtojoukon ottamaan yhteyden Glimstedtin kanssa. Hiihtojoukon tuli kulkea juuri samaan suuntaan, johon edellä mainitut rintamakarkurit olivat lähteneet. Kun lahtarihiihtäjät näkivät tämän punaisten joukon, pelästyivät he niin kovin, että jättivät suksensa ja kampeensa, painaen kainaloita myöten lumessa... suoraan pohjoista kohden.”¹

Kello viiden aikaan iltapäivällä saapui tieto, että Heinolaa oli lähestymässä Lahdesta lähetetty apujoukko, johon kuului kaksi komppaniaa. Se marssi sillan yli kaupunkiin laulaen Työvään marssia. Valkoiset perääntyivät. Taisteluissa oli kaatunut 26 punakaartilasta ja 32 haavoittunut. Valkoiset ovat ilmoittaneet menettäneensä kolmisenkymmentä miestä kaatuneina ja kaksinkertaisen määrän haavoittuneina.

Punaisten puolustusrintama muodostui Heinolan pohjoispuolelle Kalkkisiin.

Kouvolaan — Pieksämäen — Kuopion suunta

Rintaman muodostumisvaiheen tapahtumat tälläkin suunnalla olivat mitä tyypillisintä herkkähermoisten

¹ PKR, s. 128—131.

siviilihenkilöiden sotaa niin puolelta kuin toiseltakin. Taistelujen polttopiste Savon radan varrella hypähtelee pitkiä matkoja edes ja takaisin. Siinä on reipasta ja rohkeata etenemistä aina vastustajan sivustoille ja selustaan saakka, ja sitten jälleen hurja karkuun lähtö ilman riittävää syytä, joskus yhtä aikaa sekä punaisten että valkoisten puolella. Neuvottomuutta, saamattomuutta ja kohtalokasta "tapahtumien kulun tyyntä seuraamista" ja "ohjeiden odottamista", mutta myös verratonta sitkeyttä ja pelottomuutta taisteluissa.

Punaisten päävoiman tällä suunnalla muodostivat Kotkan seudun ja Kymnlaakson teollisuuskeskusten monilukuiset ja suhteellisen hyvin aseistetut sekä valkoisten arvion mukaan "tunnetusti jyrkät" punaiset kaartit. Pohjoisempana sijaitsevat Varkauden ja Kuopion seudut olivat hyvin punaisia. Joroisissa oli sosialidemokraattisella puolueella äänestäjiä 73 prosenttia, Leppävirralla 68. Mikkelin, Kuopion, Varkauden ja Kajaanin punaisilla kaarteilla oli jonkin verran aseitakin. Valkoisten johto näki tässä kaikessa vakavan uhkan ensiarvoisen tärkeälle tavoitteelleen, Pieksämäen risteysaseman valtaamiselle. Se arvioi, että "etelästä tuleva vihollinen oli tällä kohdalla valmiimpi hyökkäämään kuin muualla". Se oli myös ryhtynyt ajoissa varotoimiin pidätelläkseen etelästä odottamaansa hyökkäystä. Jo joulukuun alussa oli Mikkelin suojeluskunta saanut Pohjanmaalta toistataa sotilaskivääriä. Eräiden Savon radan siltojen läheisyyteen oli varattu räjähdysaineita, joilla heti sodan alettua, 28. 1. vaurioitettiin Korian, Hillosensalmen ja Torasjoen siltoja ja todella saatiinkin hidastetuksi punaisten hyökkäystoimintaa. Ensimmäinen pohjoiseen lähteväksi määrätty punakaartilaisosasto oli Kouvolassa valmiina jo 28. 1., mutta pääsi lähtemään sieltä vasta 1. 2., samaan aikaan, kun Jyväskylään Pohjanmaalta saapunut 300 miehen suojeluskuntalaisjoukko oli jo matkalla Pieksämäkeä kohti. Punakaartilaisjuna pääsi esteet-

tömästi Hillosensalmelle, mutta sen pohjoispuolella se sai 3. 1. ensimmäisen taistelukosketuksen Mikkelistä pienehköllä panssaroidulla junalla vastaan tulleisiin suojeluskuntalaisiin.

Mikkelissä oli tähän mennessä tapahtunut seuraavaa. Punainen kaarti, joka vailla ohjeita ja yhteyksiä toisille paikkakunnille oli tuntenut itsensä orvoksi ja neuvottomaksi, pysytteli passiivisena, kunnes oli pakko todeta kaupungin suojeluskuntalaisten hankkineen itselleen ylivoimaisen aseistuksen. Nyt nämä valkoiset vaativat itselleen punaisenkin kaartin aseita, jotka heille pitkien tuskallisten neuvottelujen jälkeen luovutettiinkin 30. 1. Niitä kuului olleen 128 kivääriä.

Punaisen kaartin aseilla vahvistettuna Mikkelin suojeluskunta saattoi ryhtyä esteettömästi suorittamaan sille ylhäältä annettua tärkeää tehtävää, torjumaan Piek-sämäen suuntaan matkalla olleiden punaisten etenemistä. Mutta jouduttuaan Hillosensalmella vastatusten punakaartilaisjunan kanssa Mikkelin valkoiset lähtivät kiireesti karkuun. Punakaartilaisjuna eteni lähelle Mäntyharjua. Sen edustalla aamulla 4. 2. tapahtuneen laukaustenvaihdon jälkeen valkoisten keskuudessa syntyi pakokauhu ja he lähtivät suin päin Mikkeliä kohti. Mutta punaiset eivät jatkaneet etenemistä, ja tärkeä Mäntyharjun asema oli vapaa sekä punaisista että valkoisista toista vuorokautta. 5. 2. illalla ottivat pohjoisesta saapuneet valkoiset vastarintaa kohtaamatta Mäntyharjun aseman ja kirkonkylän haltuunsa. Punaiset sensijaan odottelivat lisäjoukkoja, ja vasta niiden saavuttua lähtivät 7. 2. panssarijunan suojassa Mäntyharjua kohden. Aseman alueella käydyssä taistelussa, johon punaisten puolella osallistui lättiläinen vapaaehtoinen komppania, joutuivat valkoiset häviölle. Punaiset valtasivat aseman ja etenivät sen pohjoispuolella olevalle Kiepin salmelle, jonka yli johtavan sillan valkoiset olivat paetessaan ehtineet räjäyttää.

Tämän jälkeen tällä suunnalla oli hiljaista viikon päivät. Valkoinen sodanjohto arvioi kuitenkin Mäntyharjun sotilaallisen merkityksen niin suureksi, että se kokosi tänne suuren ylivoiman, joka 14. 2. aloitti kolmelta suunnalta hyökkäyksen pakottaen punaiset perääntymään Mouhuun. Idempänä punaiset ottivat Savitaipaaleen ja Taipalsaaren 28. 2. käydyssä taistelussa. Punainen rintama joka Päijänteen ja Saimaan välisellä alueella kulki Heinolan — Mouhun — Taipalsaaren pohjoispuolitse, oli muodostunut toistasataa kilometriä Pieksämäen risteysaseman eteläpuolelle.

Jyväskylän -- Pieksämäen rataosan "valkaiseminen"

Valkoiset olivat jo hyvin kauan ennen kansalaissodan alkua olleet selvillä Haapamäen — Elisenvaaran rautatien suuresta sotilaallisesta merkityksestä. Jo vuoden 1917 keväällä oli Saksan päämaja vaatinut sille vakoilupalveluksia suorittaneilta, saksalaisten maihinnousujoukkojen avulla tehtävää kapinaa suunnitelleilta suomalaisilta aktivisteilta tarkan selonteon siitä, "kuinka pitkälle työt olivat edistyneet Jyväskylän — Pieksämäen yhdysradan viimeisellä keskentekoisella osalla, nim. Pönttövuoren tunnelissa, sekä kuinka pitkällä oltiin Kiviniemen sillan rakennustöissä Hiitolan — Raasulin — Pietarin radalla y.m."¹

Valkoiset vakoilijat olivatkin hankkineet yksityiskoh-
taisia tietoja ei vain Saksan päämajan vaatimista tekni-
sistä seikoista, vaan myös radan varrella ja sen lähis-
töllä sijaitsevien paikkakuntien väestön mielipiteistä,
poliittisista voimasuhteista, työväenjärjestöjen toimin-
nasta jne. He saattoivat helposti todeta, että "koko rata,
erittäinkin Jyväskylän — Pieksämäen osa, oli vaaran-

¹ SVS I, s. 266.

alainen”, ja että tämän vasta valmistuneen rataosan työstöstö, joka suurimmalta osaltaan oli vielä jäänyt paikoilleen, oli ”järjestään punaista”. He tiesivät ilmoittaa punakaarteista, joita oli pitkin rataa, ei vain Jyväskylän lähistöllä, vaan erityisesti Pieksämäellä ja siihen liittyvällä Varkauden — Leppävirran — Kuopion alueella. ”Vaikka punakaarteilla ei yleensä ollutkaan aseita”, sanoo valkoinen sotahistoria, ”olisi rata voitu helposti tehdä pitkäksi aikaa käyttökelvottomaksi silta-, tunneli- tai leikkauspaikoista.”¹

Valkoiset saivat tässäkin tapauksessa jälleen ilokseen todeta sotatoimien ennakkovalmistelun puuttuneen kokonaan punaisten puolella. Täällä ei kukaan ollut suunnitellut mainittujen silta-, tunneli- ja leikkauspaikkojen tarjoamien mahdollisuuksien käyttämistä. ”Onneksi”, sanoo valkoinen historia, ”eivät punaiset kuitenkaan kohdistaneet huomiotaan rataa, vaan häiritsivät vain josakin määrin radalla kulkevia junia. Heiltä puuttui aloittekykyä tahi uskallusta suurempiin yrityksiin”. Samassa teoksessa hiukan myöhemmin kerrotaan, että ”tosin oli joukko punaisia kokoontunut helmikuun 2 p:nä kello 11 illalla, aikoen vallata Pönttövuoren tunnelin ja sen suulla olevan dynamiittikellarin”. Valkoisten kertomuksista käy kuitenkin selville, että kysymyksessä oli heidän itsensä tekemä provokatorinen yritys tekaista ”todistusaineistoa” Toivakan punaisia torppareita vastaan.²

Punaisten määrätietoisien toiminnan puuttumisen sai todeta myös Mikkelistä Pieksämäen kautta Jyväskylää kohti lähtenyt 60 miehen vahvuinen aseistettu joukko, jonka tehtävänä oli puhdistaa rata punaisista ennen Pohjanmaalta tulossa olevien valkoisten saapumista. Joukko oli varautunut siihen, että ”matkan varrella olevilla suuremmilla työmailla voisi syntyä taistelua”. Juna pääsi

¹ SVS II, s. 451.

² Keski-suomalaiset, s. 137—138; PKR, s. 63—65. Kalle Lepolan kirjoitus: ”Pönttövuoren tunnelin räjäyttämisen”.

häiritsemättä Jyväskylän lähellä olevaan Leppälahden leikkaukseen asti. Täällä vainuttiin vaaraa ratatyömiesten taholta, joita täällä oli "useampia satoja, ja punaisten pesäpaikan Haapakosken läheisyyden takia he olivat varsin jyrkkiä. Oli epäiltävää päästäisiinkö tästä ohi ilman ottelua." Mutta vastarintaa ei täälläkään syntynyt, "vaikka kirouksia ja pilkallisia huomautuksia sateli kyllä, varsinkin nuorten työmiesten taholta . . . Junan kulkiessa työläisten ohitse kuuluivat mm. sanat: perkelehen paljon lahtareita." Eräässä kohdassa oli ratakatko päästetty irti, ja matkan varrella ammuttiin liikkeessä ollutta junaa kohti joku laukaus.

Valkoisten sodanjohto piti Jyväskylän — Pieksämäen yhdysradan saamista valvontaansa aiheellisesti ensiarvoisen tärkeänä saavutuksena, kuten seuraavista lausunnoista näkyy:

"Erinomainen onni oli se, että Jyväskylän — Pieksämäen rata valmistui kuin tilauksesta juuri vähää ennen sodan puhkeamista jommoiseenkin käyttökuntoon. Ilman sitä olisi vapaussodan onnellinen ratkaisu ollut miltei mahdoton".¹

"Se seikka, että tätä rataa voitiin Valkoisen Suomen sotakuljetuksiin käyttää, olikin sodan menestyksellisen kulun ensimmäisiä ehtoja, vieläpä merkitykseltään ratkaisevaa laatua . . . Heti kapinan alusta tuli tästä radasta sodan strateginen ydin, ja erittäin epäiltävää on, minkälaisia vaiheita kohti olisi kuljettu, ellei sitä olisi voitu valkoisen armeijan junaliikenteeseen käyttää".²

Vastarintapesäkkeet valkoisten selustassa

Taistelujen alkaessa tällä ns. Savon radan suunnalla

¹ SVS II, s. 450—458.

² Keski-suomalaiset, s. 69—70. Jyväskylän piiri-insinöörin E. F. Winterin kirjoitus: Yhdysrata.

jäi valkoisten selustaan, Haapamäen — Pieksämäen radan pohjoispuolelle, kolme erillistä punaista vastarintapesäkettä: Kuopio, Varkaus ja Kajaani. Valkoisten päämajassa näytään näitä vastarintapesäkkeitä pidetyn hyvin vaarallisina, sillä niitä hävittämään suunnattiin nopeasti huomattavia voimia.

Kuopiossa ilmapiiri oli tammikuun 27. päivästä alkaen hyvin sähköinen. Arvioidessaan punaisilla olleen ylivoiman aseistuksessa valkoiset hälyttivät maaseudun suojeluskunnat aseineen Kuopioon ja miehittivät keski-kaupungilla majapaikoikseen joitakin suuria rakennuksia odottaen niiden suojassa voimasuhteen muuttumista edukseen. Myös punainen kaarti, jolla oli 350 kivääriä, asettui passiivisen puolustuksen kannalle. Se otti majapaikakseen kaupungin sivussa rautatien varrella sijainneet venäläisten entiset kasarmit. Tällainen syrjään vetäytyminen on tapahtumiin osallistuneiden punaisten puolella jälkeinpäin todettu kohtalokkaaksi virheeksi, koska itse kaupunki yhteys- ja liikennevälineineen sekä varastoineen jäi siten valkoisten haltuun. ”Annettiin ajan kuluja ja haukuttiin lahtareita, silloin kun olisi pitänyt lyödä ne, kerätä voimat ja lujittaa Kuopio, Varkaus ja Leppävirta ympäristöineen ja sitten vallata Pieksämäki — Jyväskylän keskusrata sekä avata Mäntyharjun kautta tie vapaaksi etelään, punaiseen Suomeen. Tämä leikkaus olisi ollut mahdollinen, jos olisi ymmärretty käyttää voimia sekä toimia.” Näin arvioi silloisen tilanteen Kuopion punaisen kaartin toimintaan komppanian päällikkönä osallistunut Einari Ilmonen.¹

Punaisten passiivisuus merkitsi joka tapauksessa kalliiden hetkien menetystä valkoisten hyväksi. Jo 1. 2. illalla saapui Kuopioon 180 Ylistaron ja Isonkyrön suojeluskuntalaista, jotka toivat kuopiolaisille hengenheimo-

¹ Proletaarisen vallankumouksen rintamilta, Leningrad 1935, s. 40.

laisilleen lisää 150 kivääriä. Nyt kun valkoisilla oli punaisten arvion mukaan kiväärit ainakin 500 miehellä, ja lisäksi konekivääreitä ja suuri määrä käsikranaatteja, he uskalsivat ryhtyä toimimaan joukolla siihenastisen hajanaisen ammuskelun asemesta. 2. 2. he puhdistelivat kaupunkia punaisista, suorittivat vangitsemisia ja valmistautuivat valtaamaan kasarmia, jossa punaiset Ilmonsen sanojen mukaan "odottivat kuin rotat loukossa". Saatuaan punaisilta kieltävän vastauksen antautumisketukseensa he hyökkäsivät kolmelta suunnalta kasarmeja vastaan, mutta epäonnistuivat ja perääntyivät viitisen tuntia kestäneen tulitaistelun jälkeen odottaakseen päämajasta luvattua tykkiä. "Juuri tätä lepoa ei heille olisi pitänyt antaa", arvelee Ilmonen, vaan "olisi pitänyt hyökätä kaupungille ja ajaa lahtarit kaupungista, sillä heidän epäonnistunut hyökkäyksensä sai aikaan heissä vissinlaisen paniikin."¹

Pienin voimin tehtyjä uloshyökkäyksiä lukuun ottamatta punakaartilaiset pysyttelivät seuraavina päivinä kasarmeissaan odotellen etelästä saatavan apuvoimia samaan aikaan kun valkoiset valmistautuivat uuteen rynnäkköön. 7. 2. näille saapui junassa 2 tykkiä ja neljä konekivääriä sekä kaksisataa miestä, ja 8. 2. aamulla toinen juna, joka toi 2 tykkiä miehistöineen. Valkoisten voimien miesvahvuus heidän itsensä antamien tietojen mukaan oli lopulta 900. Tällä kertaa he pystyivätkin suurella ylivoimallaan murtamaan punaisten vastarinnan. Kasarmeissa oli kaikkiaan n. 600 punaista, joista varsinaisia aseellisia taistelijoita vajaan neljäsataa.

Kuopion valtauksen jälkeen valkoiset alkoivat siirtää vapautuneita voimiaan lähinnä Varkauden työläisiä vastaan, joiden vastarinta jatkui poikkeuksellisen sitkeänä. Tämän vastarintapesäkkeen merkitys oli erityisesti siinä,

¹ Sama, s. 45.

että se sijaitsi lähellä valkoisille niin elintärkeätä Pieksämäen risteusasemaa.

Varkauden punaisen kaartin runkona oli rohkeimmista ja tietoisimmista taistelijoista muodostettu "kuolemankomppania", johon kuului 92 miestä. Punaisen kaartin keskuudestaan valitseman esikunnan päällikkönä oli Matti Autio, rintamapäällikkönä Pietikäinen. Vain "kuolemankompanialla" oli sotilaskiväärit, toisilla vain metsästyspysyviä, käsiaseita ja pommeja. Kiväärit oli saatu pieneltä venäläiseltä varuskunnalta, joka itse oli haluton taistelemaan, mutta luovutti aseensa punakaartilaisille näiden pyynnöstä. Osa punakaartilaisista suoritti patruunoiden latausta, sillä niitä oli niukasti.

Varkauden punaiselle kaartille oli ominaista rohkea aloitteellisuus ja ulospäin suuntautuva taistelutoiminta. Niinpä se heti taistelujen alettua pyrki yhteyteen Kuopion punaisen kaartin kanssa. Siinä mielessä lähti 31. 1. parikymmentä Varkauden punakaartilaista Pietikäisen johdolla junalla Pieksämäelle aikoen päästä edelleen Kuopioon aseita hakemaan. Matkalla joukko poikkesi useissa rautatien varrella sijaitsevilla kylillä. "Kylistä tarjoutui maa- ja metsätyöläisiä kaartiin", kertoo mukana ollut punakaartilainen, "mutta heitä ei otettu, sillä ei ollut aseita ja elintarvetilanne oli vaikea. Punakaartin joukko jatkoi edelleen matkaa Pieksämäkeä kohden. Pieksämäen ja Siikamäen pysäkkien välillä tuli vastaan veturi kovalla vauhdilla. Meidän veturimme ja Pieksämäeltä tuleva veturi törmäsivät vastakkain. Meidän veturimme säilyi vioittumattomana, mutta Pieksämäeltä tullut veturi, joka oli kivillä lastattu, meni murskaksi. Samanaikaisesti kuin yhteentörmäys tapahtui, alkoivat valkoiset ammunnan kummaltakin puolelta rautatietä, metsästä... Punakaartin joukko perääntyi takaisin Varkauteen mieshukkaa kärsimättä."

Vähän myöhemmin Varkauden punainen kaarti teki toisen hyökkäysretkensä, tällä kertaa Huutokoskelle ja

Joroisiin, jotka molemmat sijaitsevat yhdysradan varrella Pieksämäen itäpuolella. Kysymyksessä ei taaskaan ollut tietoinen pyrkimys yhdysradan jonkin kohdan miehittämiseen tai tuhoamiseen. Tarkoituksena näyttää vain olleen käydä kurittamassa Joroisten suojeluskuntalaisia. Mukana ollut kertoo: "Retki onnistui Huutokoskelle asti hyvin, mutta kun junamme pysähtyi asemalle, niin aseman itäpuolelta kuului useita laukauksia. Punakaartilaiset saivat komennuksen poistua junasta ja vastata tuleen . . . Valkoiset pakenivat. Joukkomme jatkoi matkaa edelleen. Saavuttuamme Joroisten asemalle jätimme joihtakin miehiä vartioimaan junaa ja pääjoukko lähti kirkonkylään. Kylässä syntyi taistelu, joka kesti noin tunnin verran. Valkoiset pakenivat ja me jäimme kirkonkylän herraksi. Illalla osastomme lähti takaisin Varkauteen jättäen kirkonkylän miehittämättä."¹

Kolmas retki, samoin parinkymmenen miehen voimalla tehtiin hevoskyydillä Rantasalmelle, josta Varkauteen saapuneet pakolaiset kertoivat valkoisten siellä mellastelevan ja terrorisoivan työläisiä. Matkalla saatiin tietää suojeluskuntalaisten majoittuneen Sopasen hoviin. Sinne tehty hyökkäys kehittyi menestyksellisesti, mutta Varkaudesta saapunut tieto valkoisten hyökkäyksestä Varkauteen Lehtoniemen puolelta pakotti punaiset keskeyttämään taistelun ja palaamaan Varkauteen "täyttä ravia". Siellä oli käynnissä valkoisten ensimmäinen hyökkäys noin 250 miehen voimalla. Kiivaan tulitaistelun tuloksista sanoo kertojamme: "Lahtarit pakenivat hevosillaan täydellisessä epäjärjestyksessä Joroisten kirkolle päin. He jättivät jälkeensä toistakymmentä kaatunutta. Silminnäkijäin kertoman mukaan oli heillä kuormissaan kaatuneita ja haavoittuneita. Punaisten puolella kaatui 3 miestä ja haavoittui 5. Kulunut päivä oli 'kuolemankomppanialle' kunniakas taistelujen päivä."

¹ Rintamilta, s. 29—30. Eriksson: Punakaartin taistelut Varkaudessa 1918.

Ratkaisevat taistelut Varkauden omistamisesta käytiin 20. 2. ja 21. 2. Kuopion valtauksen jälkeen vapautuneet valkoiset voimat, joilla oli käytettävänä runsaasti konekiväärejä ja tykkejä, suunnattiin nyt Varkautta vastaan. Itse valkoisen Savon rintaman päällikkö kenraali Toll oli johtamassa Varkauden työläisten "rauhottamista". Tehdasyhdyskunta piiritettiin kaikilta tahoilta. Punaisten oli askel askeleelta pakko perääntyä ylivoiman edessä, mutta vastarinta oli tavattoman sitkeä. Lopulta oli punaisten hallussa vain massatehdas. Senkin puolustajien täytyi vihdoin 21. 2. illalla antautua käytettyään loppuun kaikki mahdollisuutensa ja yritettyään muun muassa turhaan saada omatekoista tykkiä toimimaan. Ilmoitukset välittömästi punaisten antautumisen jälkeen tapahtuneesta välienselvittelystä eroavat melkoisesti toisistaan. Valkoinen tiedotus: "Sitten kun naiset ja lapset oli erotettu, vietiin miesvangit ensin sillan luokse ja siitä tehtaan kirkkoon. Yön kuluessa tuomittiin heistä muutamia kuolemaan."¹ Mukana ollut Varkauden punainen puolustaja kertoo, mitä tapahtui sen jälkeen kun parkuvat naiset ja lapset oli erotettu: "Sen jälkeen meidät komennettiin yksimiehiseen riviin, ja rivin kulkiessa otettiin joka kymmenes mies ja ammuttiin. Kun tämä oli toimitettu, marssitettiin meidät kirkkoon... Ne toverit, jotka lahtarit olivat ottaneet vangeiksi kansankeittiössä, nämä veivät Pirtinvirran jälle, jossa toimittivat oikean joukkoteurastuksen. Ruumiit työnnettiin jään alle, mistä niitä sitten seuraavana kesänä ongittiin ylös veden pilaantumisen takia... Sen jälkeen kun meidät oli tuotu kirkkoon, järjestettiin jonkinmoinen oikeusistuimen irvi-kuva... Telotusta jatkettiin useampia viikkoja, ja kaikki

¹ SVS IV, s. 400.

ne toverit, jotka alussa kiirehtivät tutkinnolle, joutuivat ammuttavaksi ilman muuta.”¹

K a j a a n i n punainen kaarti, joka oli saanut 100 kivääriä sodan edellä Kuopioon tulleesta aselastista, ei joutunut käyttämään niitä valkoisia vastaan. Oma-aloitteisuus puuttui, ja ne toimintaohjeet joita ”ylempää” odotettiin, jäivät saapumatta. ”Kuopiossa tammikuun 27 p:nä 1918 pidetyssä Pohjois-Savon ja Kainuun järjestyskaartien edustajakokouksessa oli myöskin Kajaanin punakaartien edustajat. Kokouksen aikana tuli jo Etelä-Suomesta tietoja taistelujen alkamisesta, mutta odottaen toimintaohjeita Helsingistä ei mainittu kokous antanut minkäänlaisia ohjeita paikallista toimintaa varten. Sen tähden saapuivat kaartin edustajat Kajaaniin yhtä neuvottomina kuin olivat lähteneetkin.”²

Jo tammikuun loppupäivinä alettiin maaseudun suojeluskuntalaisia koota Kajaaniin. Heikko venäläinen varuskunta riisuttiin täälläkin aseista vastarintaa kohtaan. Saadakseen itselleen vielä punakaartilaisienkin aseet valkoiset ryhtyivät neuvotteluihin työväenjärjestöjen kanssa ehdottaen aluksi aseiden luovuttamista kaupungin viranomaisen valvontaan. Todettuaan, että työväestön keskuudessa esiintyi tämän ehdotuksen johdosta horjuntaa ja erimielisyyttä valkoiset kävivät yhä rohkeammiksi ja esittivät vihdoin uhkavaatimuksen aseiden luovuttamisesta ottaen kahdeksan työläistä panttivangeiksi. Vihdoin he määräsivät aseet tuotavaksi Kajaanin raatihuoneelle 11. 2. ”sotaoikeuden tuomittavaksi” joutumisen uhalla. Tällä tavalla he saivat haltuunsa suurimman osan Kajaanin punaisen kaartin kivääreistä.

Pohjois-Suomen viimeinen aseistettu punakaartilaisosasto oli antautunut. Sen pariintuhanteen mieheen noussevan työläisarmeijan voima, joka tehtyjen laskelmien

¹ Rintamilta, s. 36—37.

² PKR, s. 283. Kajaanin ”valkaisuinen”.

mukaan olisi yhden vuorokauden sisällä ollut koottavissa Kajaniin, jäi käyttämättä. Maaseudun punaisilta kaarteilta oli kyllä tullut Kajaaniin kyselyitä, mitä pitäisi tehdä. ”Niille vastattiin vain, että pitää odottaa ohjeita Helsingistä.”¹

Karjalan rintaman muodostuminen

Saatuun jo 23. — 25. 1. haltuunsa Joensuussa, Sortavalassa, Antreassa ja Vuoksenniskalla aseista riisumiensa venäläisten sotilaiden aseet ja nujerrettuaan niiden avulla Vuoksen pohjoispuolella olleiden punaisen kaartin osastojen vastarinnan olivat Karjalan suojeluskunnat jo kansalaissodan alkuun mennessä saaneet pitkän etumatkan punaisista Saimaan ja Laatokan välisellä alueella. He olivat tilanteen herroina Vuoksen pohjoispuolella. Punaisille oli enää kysymys vain siitä, onnistuuko torjumaan valkoisten yritykset saada jalansijaa Vuoksen eteläpuolella. Pidättääkseen punaisten taholta odotettavissa olevaa hyökkäystä valkoiset olivat ryhtyneet täälläkin varotoimenpiteisiin. Antrean — Viipurin radalla he räjäyttivät Talin sillan 31. 1. Jo aikaisemmin oli räjäytetty Vuoksen yli idempänä johtava Kiviniemen silta.

Punaisilla ilmoitetaan olleen Karjalassa helmikuun alussa kolmisen tuhatta miestä rintamalla ja tuhatkunta selkäpuolella, pääasiassa Viipurissa, Lappeenrannassa ja Pietarin pääradan varsilla. Vaikka venäläinen sotaväki oli täälläkin saanut ohjeita tiukan puolueettomuuden noudattamisesta suomalaisten taistellessa keskenään, ei se ollut täysin mahdollista sen jälkeen kun tiedot hyökkäyksistä venäläisten varuskuntien kimppuun olivat levinneet sotilaiden keskuuteen. Näille oli tärkeätä ennen

¹ PKR, s. 284.

kaikkea suojella Pietarin rataa, mikä teki mahdolliseksi jo alkaneen venäläisten joukkojen ja omaisuuden kuljetamisen Venäjälle. Halukkaita taistelemaan Suomen punakaartilaisten rinnalla sanotaan Viipurin varuskunnassa olleen parisen tuhatta miestä, mutta sisäinen hajaannustila ja päälliköiden erimielisyydet estivät niitä ottamasta tehokkaasti osaa taisteluun.

Sodan alettua punaiset pyrkivät puhdistamaan Vuoksen linjan ja järjestämään sen puolustuksen. Tehtävän suorittamiseen rintaman läntisimmässä osassa pidettiin Lappeenrannan punaisen kaartin voimia riittävinä. Viipurin punaisen kaartin oli venäläisten sotilaiden avustamana pidettävä huoli rintaman keskiosasta, Kavantsaaren — Antrean suunnasta, missä valkoisilla tiedettiin olleen vahvoja aseellisia voimia Vuoksen eteläpuolella.

Monta päivää kallista aikaa kului Viipurista Vuoksea kohti tehtävän hyökkäyksen valmisteluun. 8. 2. oli Antrean suunnalla saatu kootuksi 3 000 miestä, niistä tuhatkunta Pietarin suomalaisesta punaisesta kaartista ja jokin määrä venäläisiä sotilaita. Aamulla 9. 2. lähtivät nämä joukot tykistön ja panssarijunan tukemina etenemään radan suuntaan Antreaa kohti. Kiivaissa taisteluissa vallattiin Kavantsaaren ja Hannilan asemat. ”Valkoiset eivät kestäneet hyökkäystä, vaan perääntyivät nopeassa tahdissa. Punaiset joukot lähenivät jo Antreaa, asemalle oli enää matkaa 10 km. Valkoiset joutuivat vaikeaan tilanteeseen. Rintamajoukot pakenivat epäjärjestyksessä. He alkoivat Antrean aseman tyhjentämisen, varastoja lastattiin jo rautatievaunuihin... Punaiset pysäyttivät illalla etenemisensä.”¹ Valkoisetkin myöntävät tilanteen olleen kriittisen: ”Sinä päivänä oli Antrean eteläisen sillanpään kohtalo veitsenterällä”, sanoo Hannula.

Kun punaiset seuraavana päivänä ryhtyivät jatka-

¹ PKR, s. 208.

maan hyökkäystä, he kohtasivat sitkeää vastarintaa. Antrea, Ahvola ja Pullila jäivät kiihaiden taisteluiden jälkeen valkoisten haltuun. Nämä saivat varmistetuiksi edulliset sillanpääasemansa Vuoksen eteläpuolella. Lappeenrannan — Joutsenon suunnalla punaiset tunkeutuvat 13. 2. lähelle Tainionkoskea, mutta heidän oli pakko perääntyä. Joutseno jäi kuitenkin punaisten haltuun. 400 miehen vahvuinen Kuokkalan punainen kaarti valtasi 23. 2. Raudun aseman nopealla rynnäköllä. Terijoen ja Kivennavan punaiset kaartit karkottivat vastustajan Valkjärveltä, mutta tämä valtasi sen pian takaisin. Tähän tapaan jatkuivat taistelut Vuoksen eteläpuolella pitkän aikaa. Osittain menestyksellisiä punaisille ja varsinkin hurjia niiden ilmoitetaan olleen Ahvolan edustalla, missä taisteluun osallistui yleisestä reservistä saapuneita apuvoimia, mm. Helsingin Jyryn komppania, jonka päällikkönä täällä oli Adam Malm.¹ Jokunen paikkakunta siirtyi näissä taisteluissa kädestä käteen, mutta oleellisia muutoksia rintamalinjaan ei niissä saatu aikaan. Valkoisten Vuoksen etelärannalla saavuttamat asemat, jotka paikoitellen sijaitsivat vain kolmisenkymmentä kilometriä Viipurin — Pietarin rataosasta, uhkasivat vakavasti tätä punaisille niin elintärkeätä kulkuväylää.

¹ Malmin kertoman mukaan oli vain yksi Jyryn komppania. Eräissä muistelmissa mainitaan kuitenkin useammasta Jyryn komppaniasta. Jyryläisiä oli tietenkin monessa komppaniassa.

IX. RINTAMAN MUODOSTUMISESTA TAMPEREEN TAISTELUIHIN

Punainen kaarti rintamaoloissa

Punaisten kaartiens miesvahvuus sodan alettua on melkoisesti vaihtelevien arvioiden mukaan ollut 60 000—80 000 miestä. Arvailujen varassa näyttää olevan sekini, kuinka suuri osa siitä kuului varsinaisiin rintamajoukkoihin ja minkä verran oli erilaisissa vartiotehtävissä selustassa. Eversti Svetšnikovin arvion mukaan luku jakautui suunnilleen tasan rintaman ja selustan välillä. Joka tapauksessa oli noin suurilukuisen työläisarmeijan liikekannallepano ja levittäminen 400 kilometrin laajuiselle rintamalle Suomen työväestön suuri voimannäyte, kun otetaan huomioon, että se suoritettiin lyhyessä ajassa työväenjärjestöjen omin voimin. Ilman työväenjoukkojen omaehtoista luovaa aloitteellisuutta ei tällainen tulos olisi ollut mahdollinen.

Tampereen seudun sotahistorian kirjoittaja K. V. Kaukovalta kertoo punaisten sotaanlähdestä: "Miehet jättivät joukoittain työpaikkansa yhtyäkseen kaartiin ... Vallankin naispuoliset tehtaalaiset harjoittivat kyllä ankaraa kiihotusta pilkaten jokaista nuorenpuoleista miestä, joka ei ottanut osaa 'vallankumoukseen', jotenka se saattoi siveellisesti tuntua pakolta, mutta yleensä saa olosuhteista näin perästä päinkin tarkisteltaessa sen käsityksen, että Tampereenkin työväki kapinan alussa suurin piirtein katsoen hyväksyi 'vallankumouksen' ja punakaartin diktatuurin. Asiakirjoja selaillessamme emme

ole löytäneet ainoatakaan tapausta, että punakaarti olisi ennen Tampereen piiritystä vanginnut kaartiin tule-
masta kieltäytyvän työläisen. Se olisi ollut pakkoa.”¹

Mutta aseellisen taistelun vaatimaa sotilaallista kuria ja järjestystä eivät työväen joukot kyenneet omin voimin luomaan, sen olisi pitänyt tulla ”ylhäältä”. Työväenliikkeen riveissä saatu järjestötottumus ei siihen riittänyt, olisi tarvittu erikoistietoja ja -taitoja. Näitä voitiin jossakin määrin hankkia käytännössä, rintamataistelujen kestäessäkin, mutta virheiden ja uhrien hinnalla. Työväenliikkeessä saadut järjestötottumukset olivat monessa suhteessa ristiriidassa sotilaallisten vaatimusten kanssa. Kun ”demokraattisen pelin sääntöjä” keskusteluineen, äänestyksineen ja kompromisseineen pyrittiin noudattamaan rintamaoloissa, se tiesi kohtalokasta ajanhukkaa ja siitä tuli kuria ja järjestystä horjuttava tekijä.

Se että yksikköjen päälliköitä ei nimitetty, vaan valittiin, kuului itsestään asiaan työväen itsepuolustusjärjestöjen muodostamisvaiheessa. Se menetteli vielä jälkeensäkin niin kauan kuin joukot pysyttelivät kotipaikkakunnillaan. Mutta rintamaoloissa se johti moniin kielteisiin seuraamuksiin. Joukon valitsema päällikkö voitiin myös erottaa ”sakin päätöksellä” eikä erottamisen syynä aina ollut päällikön kelvottomuus. Määrätietoista ja tehokasta poliittista informaatio- ja selvitystyötä, jota muutoksen aikaansaaminen tässä asiassa edellytti, ei punakaartilaisten keskuudessa juuri tehty. Punaisella puolella jäivät suuret voimareservit käyttämättä mm. sen vuoksi, että työväenpuolue hajosi sodan ajaksi alku-
tekijöihinsä eikä toiminut puolueena.²

Punaisen kaartin riveissä esiintyneistä kurittomuus-

¹ K. V. Kaukovalta: Tampereen seudun kapinahistoria. Helsinki 1921, s. 96.

² Kommunisti 1—2/1958, s. 17. SKP:n Keskuskomitean lausunto ”40 vuotta Suomen työväen vallankumouksesta.”

ilmiöistä on usein syytetty sen riveissä ollutta ”huonoa ainesta”. Tästä asiasta on moniin kansalaissodan kaikkein kuumimpiin otteluihin osallistunut Mikko Kokko tehnyt seuraavia havaintoja: ”Totta on, että kurittomuutta oli joskus joukoissa. Mutta ei se ollut yleistä. Liikuttuani useilla rintamilla täytyy minun sanoa, että yleensä joukot olivat täynnä taisteluintoa. Mutta me emme osanneet niitä oikealla tavalla järjestää ja johtaa taisteluun. Ja tästä toimitettavuudestamme ja saamattomuudestamme johtui myöskin usein se, että joukot tulivat kurittomiksi ja haluttomiksi taisteluun. Eivät ne olleet koulutettuja sotilaita, vaan suoraan työpenkin äärestä lähteneitä työläisiä. Ei niitä sopinut komentaa niin kuin jotkut sitä yrittivät. Siitä oli vain päinvastainen seuraus. Mutta kyllä punakaartilaiset tahtoivat, että heitä komennettaisiin, oikealla tavalla johdettaisiin. Täytyi vain voittaa niiden luottamus. Onhan selvää, että jos joukko ei jostakin syystä luottanut päällikkönsä, niin ei siinä voinut olla kunnan kuria eikä annettujen tehtävien oikeata täyttämistä.

Paljon on syytä myös siinä, että liiaksi oli rykmenttien ja pataljoonien komentajia esikuntineen, jotka vain istuivat kotikaupungeissaan joukkojen ollessa pitkien matkojen päässä rintamilla. Tietysti täytyi olla esikunnat ja korkeampi johto, jotka eivät voi olla tulilinjilla. Mutta meillä oli koko joukko sellaisia esikuntia, jotka eivät suorittaneet välttämättömiä rintamantakaisia asioita, varustaneet joukkoja, valvoneet taistelun kokonaisuutta, vaan kuluttivat aikaansa joutavanpäiväisessä, jakelivat kaikenlaisia lupalappuja, ottivat vastaan kaikenlaisia asiakkaita ihan joutavissakin asioissa, niiden joukossa suorastaan lahtareita. Mutta rintamilla oli puute järjestely- ja johtokykyisistä henkilöistä.

Rintamilla ilmeni myöskin sellaista, että päälliköt poistuivat paikoiltaan. Tämä koskee sekä alempia että ylempiä. Komppanian päällikkö saattoi hävitä ketjun

takaa, milloin 'hakemaan patruunoita', milloin 'järjestämään ruoka-asioita', milloin 'apua hakemaan'. Tällainen tietysti hävittää joukosta luottamuksen ja kurin sekä aiheuttaa perääntymistä ja pakenemista. Sama koskee ylempiäkin päälliköitä. Usein eivät nekään pysyneet paikallaan eivätkä jättäneet valtuutettua tilalleen, vaan poistuivat välttämättömille asioilleen. Varsin taajaan sattui, että jopa rintamankin päällikkö lähti 'kiireellisille asioille', matkusti pois juuri hetkellä, jolloin hänen läsnäolonsa olisi ollut kaikkein tärkein. Kun alemmat päälliköt näkivät tällaista, heikensi se heidän taistelumoraaliaan ja lisäsi epäluottamusta ylempään johtoon... Kenenkä tehtävä olisi ollut pitää huolta siitä, että olisi ollut luotettava johto ja että johtopaikoilla olevien käyttäytymistä ja tekoja olisi kontrolloitu? Se olisi ollut puolueen tehtävä. Olisi pitänyt nuodattaa venäläisten toverien esimerkkiä. Bolshevikkipuolueen järjestöt ja sen asettamat luottamushenkilöt olivat taistelussa aina paikallaan."¹

Joukkojen ja niiden johtaelinten organisaatio muodostui ammattitaitoisen työvoiman puuttuessa väkisinikin epämääräiseksi ja epäyhtenäiseksi. Esikuntia oli todellakin paljon, piiri- ja paikallisesikuntia selustassa ja eriasteisia rintamaesikuntia. Niiden on syystä sanottu työskentelyssään muistuttaneen enemmän työväenyhdistyksen johtokuntaa kuin sotilaallista laitosta. Täsmällinen työnjako näyttää usein puuttuneen myös eri esikuntien väliltä, niiden valitetaan silloin tällöin pyrkineen määrittämään toistensa asioista. Kuvaavana kouluesimerkkinä punaisten esikuntien "johtokuntamaisuudesta" yleisesikuntakapteeni E. V. Kukkonen mainitsee erityisesti Keskeisen (Savon) rintaman. "Ei sillä hyvä, että rintama-päällikölle määrättiin kaksi apulaista, vaan häntä oli

¹ Proletaarisen vallankumouksen rintamilta. Leningrad, 1935, s. 110—111. Mikko Kokon muistelmat vuodelta 1918.

vielä sitomassa 'sotaneuvosto' puheenjohtajineen. Eikä 'talousneuvostokaan' liene jäänyt syrjään asioiden käsittelystä. Päätökset olivat kompromisseja ja toiminta rintamalla muodostui luonnollisesti hajanaiseksi."¹

Punaisten kaartien joukkomuodostelmina mainitaan asiakirjoissa paitsi komppanioita, myös pataljoonia ja rykmenttejä. Helsingissä on papereiden mukaan ollut useampiakin rykmenttejä, jopa kokonaisia divisioonia. Kotkan rykmentti ja Kymintehtaan rykmentti muodostivat yhdessä Kyminlaakson prikaatin. Mainitaan myös Lahden, Malmin, Tampereen jne. rykmentit. Tuollaisilla nimityksillä on saattanut olla jonkinlaista järjestöteknillistä merkitystä ennen rintamille lähtöä. Rintamilla sitä vastoin ei komppaniaa suurempaa joukkoyksikköä juuri tunnettu, ja komppaniakin oli usein vain pieni ryhmä. Pataljoonista mainitaan, mutta harvoin. Mikko Kokko kertoo muistelmissaan V. Lehtimäen komentamasta "Portun pataljoonasta", johon "oli jäänyt 80 miehestä noin 20 taistelukuntoista miestä"².

Tavallisimmin saivat enemmän tai vähemmän vakinaisiksi muodostuneet rintamaesikunnat käyttöönsä eri paikkakunnilta lähetettyjä komppanioita, joita ne sitten ryhmittelivät parhaaksi katsomallaan tavalla. Komppaniaa suuremmat muodostelmat syntyivät tavallisimmin siten, että joku komppanianpäällikkö määrättiin ottamaan johtoonsa samalla kaistalla toimivia toisiakin komppanioita. Päällikkö tuli tässä tapauksessa asetetuksi nimittämällä, koska punakaartilaiden yleisen kokouksen pitäminen tällaisen muodostelman päällikön valitsemista varten ei taistelutilanteessa juuri ollut mahdollista. Usein kävi myös niin, että aloitukykyisin komppanianpäällikkö otti tarpeen vaatiessa "omin lupinsa"

¹ E. V. Kukkonen: Hugo Salmela, Punaisen pohjoisen rintaman ylipäällikkö v. 1918. Tiede ja ase 10/1952,

² Rintamilta, s. 69.

päällikkyuden kyseisellä kaistalla. Niin tilapäisiä kuin mainitunlaiset joukkoyhdistelmät tavallisimmin olivatkin, ne muodostivat kuitenkin tärkeän askelman punaisen kaartin johtajakoulutuksessa.

Kansalaissodan taisteluissa hankitun kokemuksen koulussa huomattaviksi sotilaallisiksi johtajiksi kehittyneiden työläisten toiminta ansaitsi yksityiskohtaiset erikoistutkimuksensa. Paitsi Hugo Salmelaa, josta kapteeni E. W. Kukkonen on kirjoittanut asialliselta vaikuttavan tutkielmansa, olisi aiheellista tehdä tunnetuksi monia muita, joiden nimet liittyvät kaikkein kuumimpien otteluiden historiaan. Heidän joukossaan ovat Riihimäen komppanian päällikkönä Vilppulan rintamalle lähtenyt ja sittemmin rintamapäällikkönä toiminut reipas ja tarmokas Erkki Karjalainen ja Itämaisen tupakkatehtaan työläisistä muodostetun "Kokon komppanian" riuskotteinen päällikkö, helsinkiläinen mestaripainija Mikko Kokko. Satakunnassa, missä rintamapäällikkönä toimi Kirkkonummen ja Siuntion taisteluja johtamassa ollut maalari Kustaa Salminen, mainitaan kunnollisimpien ja toimeliaimpien joukossa porilainen sahantyömies Armas Honkasalo. Hän johti Porin punaista kaartiä sen puhdistuksessa Huittisten Lauttakylää valkoisista ja toimi sitten Noormarkun rintamaosan päällikkönä, sekä Ikaalisten rintamapäällikkö E. Leinonen. Tampereen punakaartilaiden keskuudessa on suurta arvonantoa nauttanut Pispalan punaisen kaartin päällikkö ja myöhemmin Tampereen piiriesikunnan päälliköksi nimitetty Aatto Koivunen. Reippaista otteistaan ja terävistä oivalluksistaan ehti Perä-Pohjolassa lyhyessä ajassa tehdä itsensä tunnetuksi Rovaniemen punaisen kaartin päällikkö, työväen näyttämön johtaja Kaarlo Kurki. Pietarin suomalaisen punakaartilaiskomppanian päällikkö August Dufva on useissa yhteyksissä saanut tunnustusta toiminnastaan. Muista Pietarin suomalaisista ovat tunnetuimmiksi tulleet Katajanokalla sorvaajana työskennellyt, ns. A-komp-

panian mukana Vilppulan rintamalle lähtenyt ja rintaman päällikön apulaisena toiminut Aleksanteri Vasten sekä Eino Rahja. Erittäin tarmokas, vaikka joskus tarpeettoman ankaraksi moitittu oli Tampereen punaisen kaartin ensimmäinen piiripäällikkö K. M. Evä. Hyvin ristiriitaisia sensijaan ovat erilaisissa lähteissä esiintyvät lausunnot ensimmäisen turkulaiskomppanian mukana Tampereelle saapuneesta Tuomas Hyrskymurrosta, joka sitten jäi Tampereen esikuntaan hoitelemaan erilaisia huoltotehtäviä, mm. erittäin tuskallista vaatteiden ja jalkineiden hankintaa ja jakelua. Mikko Kokon tunnustuksen mukaan Hyrskymurto oli "toimekkaimpia miehiä punakaartin asioissa". Ns. vapausotakirjallisuudessa Hyrskymurto esitellään suoranaisena hirviönä, ja punais-tenkin muistelmissa mainitaan hänen toimintaansa vastaan punakaartilaisten taholta ilmenneistä tyytymättömyyden purkauksista. Evä puolestaan torjuu täysin perättöminä "lahtarikirjailijain väitteet, että toveri Hyrskymurto erikoisesti olisi pyrkinyt yksinmäärääjäksi taikka riidellyt toisten päälliköiden kanssa... Toveri Hyrskymurto oli tarmokas ja aloitekykyinen, suoritti monia tehtäviä ja pystyi saamaan karkeilla sanoilla liikkeelle niitäkin, jotka vähän tiesivät velvollisuuden tunnosta ja sitä enemmän rakastivat omia mukavuuksiaan. Tosin hän oli loppuaikoina hermostunut".¹

Niin olematonta kuin sotilaallinen koulutus oli ennen kansalaissodan alkua punaisella puolella ollutkin, saatiin sekin jonkinlaiseen käyntiin sodan alettua. Kansanvaltuuskunnan tiedonantolehti julkaisi 21. 2. ylipäällikkö Haapalaisen määräyksen "opetuskomennuskuntien" perustamisesta paikallisten punaisten kaartin yhteyteen. Muistelmissa mainitaan Helsingissä Kallion kansakoululla toimineen punaisen kaartin sotakoulun jalkaväki-, konekivääri- ja tykistölinjoineen. Kuinka pitkäaikaista koulu-

¹ PKR, s. 150.

tus on ollut ja kuinka suuri on ollut oppilaiden määrä, siitä puuttuvat tiedot. Viittauksia toisillakin paikkakunnilla, mm. Viipurissa tapahtuneeseen koulutukseen esiintyy, mutta tiedot siitä ovat hyvin epämääräisiä. Tampereen piiriesikunnan päällikkö Evä kertoo, että Tampereen työväentalossa saatiin heti sodan alussa käyntiin konekivääri- ja tykistöopetus, ja vasta maaliskuun alussa jonkinlaista taisteluliikkeiden harjoitusta. ”Mutta tällöinkin kävi tuo opetus peräti hankalaksi siitä syystä, että kaartilaisia ei saatu vakinaisesti asettumaan kasarmeille . . . Sitäpaitsi vaativat rintamat joka päivä uusia joukkoja. Niitä oli lähetettävä, vaikka miehiä ei oltu ehditty laisinkaan harjoittaa. Usein saivat kaartilaiset ensi kerran kiväärin käteensä silloin kuin lähtivät marssimaan asemalle, astuakseen rintamalle vievään junaan. Seurauksena tästä luonnollisesti oli, että sellaiset joukot eivät rintamalle päästyään pystyneet kunnolliseen taistelutoimintaan. Ja vahingonlaukauksia sattui tiheään, koska kivääriä ei osattu käsitellä.”¹

Työväenliikkeessä suoritettun järjestötyön koulu auttoi työväestöä järjestämään armeijansa huoltotehtävät. Vaikeasta elintarviketilanteesta huolimatta saatiin armeijan muonitus olosuhteisiin katsoen tyydyttävälle kannalle. Paljon vaikeammin järjestettäväksi osoittautui kunnollisten vaatteiden ja jalkineiden nopea hankkiminen keskellä talvea valmistumattomina sotaan joutuneille kymmenlentuhansille miehille, eikä niukkojen varastojen jakelu sujunut aina ilman ikäviä keskusteluja ja tyytymättömyyden purkauksia. Valtava työ oli suoritettava sairaanhoidon alalla, kun oli luotava tyhjistä tarpeellinen organisaatio. Tämän asian hoitamiseen myötävaikutti suuresti Suomen Punainen Risti, joka kansalaissodan alussa ilmoitti olevansa valmis antamaan apua haavoittuneille

¹ PKR, s. 43—44.

katsomatta siihen, kumpaan taistelevaan puoleen nämä kuuluivat.

Suomen työläisnaisten panos tämän vaikean ja vastuunalaisen tehtävän täyttämiseen on erityisesti mainittava. Teoksessa Punakaarti rintamalla heille annetaan seuraava tunnustus: ”Kaikille punakaartin aikaisille tovereille on tunnettua naisten rohkeus sanitaareina. Vaivoja ja vastuksia pelkäämättöminä he olivat viimeiseen hetkeen saakka tehtävissään. Kovasta kuulasateesta huolimatta he aina kelkkoineen kiiruhtivat hakemaan suojaan apua viittovan toverin. Rohkeudessaan menivät he usein paljon miestovereiden edellekin. Punaisen hallituksen alueen väestön yhteiskunnallinen mielipide kannatti punakaartin punaisen ristin toimintaa. Sitä todistaa se, että se sai koko kansalaissodan ajan avustuksia, lahjoituksia ym. yksityisiltä henkilöiltä, työläisjoukkueilta, sekä ilta-matuloja. Mainitaanpa avustajina ulkomaiden lähettäjätkin.”¹

Vallankumousohallitus, Kansanvaltuuskunta, antoi pannonksensa sodankäyntiin pääasiassa ratkomalla sotatilanteen päiväjärjestykseen tuomia taloudellisia, hallinnollisia ja sosiaalisia kysymyksiä. Nämä kysymykset pystyi Kansanvaltuuskunta yleisesti muodostuneen käsityksen mukaan hoitamaan niin hyvin kuin se siinä tilanteessa oli mahdollista. Arvostelua on esitetty siellä täällä, eikä vähiten Kansanvaltuuskuntaan kuuluneiden henkilöiden taholta, siitä että se ei puuttunut kyllin tarmokkaasti varsinaisten sotatoimien johtamiseen, vaan luotti liiaksi näihin toimiin asettamiensa henkilöiden kykyihin. Punaisella puolella ei ollut onnea ylimpien sotilaallisten johtajien valinnassa, eikä sellaisiin tehtäviin täysin valmistuneita henkilöitä ollut olemassakaan. Molemmat ”sisäasiain valtuutetut”, Adolf Taimi ja Eero Haapalainen, joista edellisen oli määrä hoitaa puolustusministerin ja

¹ PKR, s. 30.

jälkimmäisen ylipäällikön tehtäviä, olivat vailla kaikkea sotilaskoulutusta. Selittämättä lienee jäänyt, miksi August Wesley tapainen hämäräperäinen henkilö sai kunnian päästä punaisen yleisesikunnan päälliköksi. Pyrkimättä asettamaan kyseenalaiseksi punaisen ylipäällisyyden sotilaalliseksi neuvonantajakseen ottaman venäläisen yleisesikuntaeverstin Mihail Svetšnikovin hyvää tahtoa ja henkilökohtaista rehellisyyttä, ei voida kieltää sitä, että ainakin jotkut hänen antamistaan suosituksista perustuivat väärään tilanteen arviointiin.

Pyrkiessään vakiinnuttamaan punaisen kaartin asemaa "kansanvallan ja vallankumouksen saavutusten vartiostona" Kansanvaltuuskunta teki 2. 2. päätöksen kaartin miesten ja heidän perheenjäsentensä toimeentulon turvaamisesta. Tämän päätöksen perusteella 16. 2. annettu laki määräsi punakaartilaisen palkan 450 markaksi kuukaudelta. Jälkeenpäin on palkan suuruus herättänyt jonkin verran arvostelua, koska sen on katsottu edistäneen liiallista lomalle pyrkimistä ja houkutelleen punaisen kaartin riveihin sellaistaakin ainesta, joka liittyi siihen vain palkan vuoksi. Siitä huolimatta näyttää tällainen toimenpide kuitenkin vastanneen tarkoitustaan.

Saksan jääkärien tragedia

Saksassa koulutettujen ja itärintamalla hiukan taistelukokemustakin saavuttaneiden jääkäreiden pääjoukko, toista tuhatta miestä, saapui meritse Vaasaan 25. 2. Tällainen määrä parhaassa iässä olleita, vastavalmistuneita ja sotilaan urasta kiinnostuneita upseereita ja aliupseereita tiesi suurta voimanlisää valkoiselle armeijalle.

Tehtävä, jota varten jääkärit oli nyt Suomeen kutsuttu, oli toinen kuin se mitä oli kaavailtu heidän lähtiesseen Saksaan. Tilanne oli muuttunut perinpohjin. Jääkäreille ei suotu tilaisuutta taistella Suomen itsenäisyyden

puolesta, koska tämä kysymys oli ratkaistu myönteisellä tavalla kauan ennen jääkäreiden saapumista. Saksassa saatua oppia tarvittiin nyt sotaan Suomen työläisiä vastaan. Tähän uuteen asiaintilaan sopeutuminen ei ehkä tuottanut suuria vaikeuksia monellekaan porvarillisesta perheestä lähteneelle nuorukaiselle eikä sellaisille, jotka tyytyivät ottamaan asian seikkailun tai virkauran kannalta.

Vaikeammaksi asia tuli työläisille, joita Suojeluskuntain historia sanoo jääkäripataljoonassa olleen kokonaista 370. Joukossa oli monia sosialidemokraattisen puolueen jäseniäkin. Eräiden työväenliikkeen johtohenkilöidenkin tiedetään suhtautuneen myötämielisesti hankkeeseen sen alkuvaiheessa. Myönteinen suhtautuminen venäläistä sortovaltaa vastaan tähdättyyn aseelliseen ja muuhun salaiseen toimintaan oli lähtöisin vuoden 1905 vallankumouksen ajoilta, jolloin monet Suomen vallankumoukselliset työläiset olivat sosialidemokraattisen puolueen johdon tietten yhteistoiminnassa porvarillisten aktivistien kanssa toimittaen mm. aseita Venäjän vallankumouksellisille. Kuuluisaksi tulleen "John Graftonin" aselastin vastaanottajien ja purkajien tiedetään olleen järjestään työväenpuolueen jäseniä.¹

Pönnessään kaiken toivonsa keisarilliseen Saksaan ja sen sotavoimien tunkeutumiseen Suomeen eivät uusaktivistien johtomiehet voineet ajatellakaan yhteistoimintaa Venäjän vallankumouksellisten voimien kanssa. Asennoitumisessaan Venäjän vallankumoukselliseen liikkeeseen he olivat aivan eri kannalla kuin vanha aktivistiliike. Työläisjääkärien suhtautuminen Venäjän vallankumoukseen ei sitävastoin voinut olla muu kuin myönteinen.

¹ J. K. Lehtinen: "John Grafton". Kommunisti, Leningrad 11/1930, s. 500—503.

Jo kauan ennen Venäjän helmikuun vallankumousta oli jääkäripataljoonassa havaittavissa voimakasta kuohuntaa. Suojeluskuntain historia kertoo, että syyskuussa 1916 pataljoonasta erotettiin ja lähetettiin rangaistusleiriin 60 jääkäriä, jotka olivat syyllistyneet politikointiin, arvelleet joukkoa käytettävän vain Saksan tarkoituksien hyväksi ja kieltäytyneet palveluksesta. Tammikuussa 1917 oli jälleen 87 "niskoittelijaa" siirretty "Saksan sisäosiin" ja sitten lähetetty "työansioille" Esseniin.¹

Jääkäri Heikki Repo, joka Saksasta palattuaan joutui ns. Simon kahakassa 11. 12. 1916 vangiksi, kertoo Venäjän vallankumoustaapahtumien ja Suomessa puhjennun suuren joukkotaistelun jääkäripataljoonassa aiheuttamasta mielenkuohusta. Hän sanoo huomattavan osan pataljoonan miehistöstä olleen myötätuntoista työväen vapausliikettä kohtaan ja sosialidemokraattisen puolueen jäsenen toivoneen saavansa puolueen johdolta informaatiota ja selviä ohjeita. Yhteyttä eräisiin puolueen johtohenkilöihin saatiinkin, mutta näiden antamat vastaukset jääkäreitä kiinnostaviin kysymyksiin olivat vältteleviä ja epämääräisiä. Tämä helpotti työväenliikkeen pyrkimyksiin vihamielisesti suhtautuvien aineiden toimintaa, josta Repo kertoo:

"Toisaalta pataljoonan porvarillinen johto teki järjestelmällistä työtä miehistön mielialan muokkaamiseksi sosialidemokratialle vastakkaiseksi. Siinä ne onnistuivat vasta syksyllä, jolloin sanomalehtien tulo Suomesta heidän toimestaan keskeytettiin. Saatiin vain silloin tällöin joku porvarilehti. Sen sijaan pataljoonan johto alkoi julkaista konekirjoitettua tiedonantolehteä, jossa kerrottiin milloin minkin tunnetun sos.dem. puolueen johtomiehen — Piisisen, Huotarin jne. — asettuneen suojeluskuntia tukemaan. Niissä osoitettiin . . . kuinka sos.dem. puolue ei ole tuon 'työväen pohjasakan' eli 'anarkistisen liikkeen'

¹ Hersalo I, s. 123 ja SVS I, s. 212.

takana, siteerattiin Tokoin lausuntoja hänen puheistaan ollessaan rauhoitusretkillä eri puolilla maata, kuinka Helsingin sos. dem. miliisipäällikkö hajotti Pörssitalon piirittäneet työläisjoukot ja oli porvariensa puolella Mommilan jutussa jne. Kun tuota taustaa vastaan tapausten kehitystä katseltiin, niin ei ihme jos pataljoonassa meni työläisiltäkin käsitteet sekaisin. Kaikkia noita seikkoja osasivat porvarit niin taitavasti käyttää hyväkseen, että saivat huomattavan osan ajattelevistakin työläisaineksista tuomitsemaan Suomen työväen vallankumouksellisen toiminnan.”¹

Mainitunlaisen ”puhdistuksen” ja ”aatteellisen” muokkauksen jälkeen Vaasaan lähetettäviksi kelpuutettujen jääkäreiden ilmoitetaan harvaa poikkeusta lukuun ottamatta olleen valmiit palvelemaan valkoisessa armeijassa, ja vaikea heidän oli muualle päästäkään. Ne heistä, jotka olivat kuvitelleet joutuvansa vapauttamaan Suomea ”ryssästä”, saivat pian havaita erehtyneensä. Heille ei tarjoutunut tilaisuutta edes venäläisen sotaväen karkottamiseen, sillä tämä oli lupaustensa mukaisesti lähtenyt itse rauhan tultua solmituksi Saksan kanssa. Suomeen jääneiden venäläisten vapaaehtoisten määrä oli häviävän pieni. Kun ei venäläisiä näkynyt, pakottivat tietyt propagandänäkökohdat keksiskelemään selityksiä, että ne sattuvat olemaan ”jollakin toisella rintamalla”. Tällaisen selityksen uhriksi näyttää tahtoen tai tahtomattaan joutuneen mm. tunnettu urheilu- ja suojeluskuntamies Lauri Pihkala, joka toimi Kuhmoisten rintamalla jonkinlaisena pataljoonan komentajan neuvottelevana adjutanttina. ”Arkkilahtariksi” itseään nimittävä Pihkala kertoo: ”Vaikka me ’Kalmin pirut’ siellä silloin, niin kuin yleensä valkoiset, taistelimmekin riemullisen voitonvarmuuden täyttämänä ’ryssän ajamiseksi maasta’, niin sitä raskaampi

¹ Kommunisti, Leningrad 1/1926, s. 56 — 57. Marraskuun suurlakko ja jääkäripataljoona. Nimimerkki —i —o.

oli siinä sivussa kuitenkin veljessodan täytymys. Tunnettiin se silloinkin sillä tavoin kuin se sodan oloissa kävi päinsä omaa taistelutahtoa heikentämättä. Niinpä muistan, kuinka kerrankin tiedustelijamme veivät vastapuolen linjojen taakse konekirjoitettuja lehtisiämme, joissa pyysimme heitä hankkimaan meitäkin vastaan 'oikeita ryssiä, jotta ei tarvitsisi tapella vain teitä vastaan', tai jotakin siihen tapaan."¹

Punaisten hyökkäystoimintaa

Sodankäynti rintamien muodostuttua oli enimmäkseen samanlaisena päivästä päivään toistuvaa laimeampaa tai kiivaampaa laukaustenvaihtoa, vähäistä etenemistä ja perääntymistä ilman sen kummempia sotaliikkeitä. "Oli meillä kiivaitakin taisteluja, mutta yleensä tappelut olivat kuin päivätöitä: aamulla alkoi, illalla loppui." Näin luonnehtii Virroilta kotoisin oleva punakaartilainen Atte Vihriälä kokemuksiaan Suodenniemen rintamalta.

Erittäin sattuvasti on punaisten hyökkäystoimintaa luonnehtinut yleisesikuntakapteeni E. W. Kukkonen aikaisemmin mainitussa Hugo Salmelasta laatimassaan tutkielmassa: "Punainen armeija ei ollut sikäli hyökkäyskykyinen, että olisi pystynyt käyttämään esimerkiksi saarrosta hyväkseen, joten hyökkäykset olivat säännöllisesti uusia uhreja vaativia rintamahyökkäyksiä, jotka eivät johtaneet vastustajan tuhoamiseen, vaan korkeintaan poistyöntämiseen asemistaan. Edelleen ei johdolla ollut käsitystä voimien ryhmityksestä tilanteen vaatimusten mukaisesti. Ryhmitys oli yleensä linjamainen, ilman mitään painopistettä, joka luonnollisesti johti siihen, että oltiin heikkoja kaikkialla ja jouduttiin toimimaan kauan

¹ Lauri Pihkalan kirjoittama alkulause Sulo Wuolijoen teokseen Hämeessä on voimaa, v. 1943.

puolustajan tehokkaan tulen alaisena. Sellaiset käsitteet kuin sisäänmurto ja aseman vyörytys olivat tuntemattomia, eikä puna-armeija rajoituksiensa vuoksi olisi sellaiseen pystynytäkään. Hyökkäystaktiikka vastasi johtajien ja joukkojen tasoa. On suorastaan ihme ja sisun näyte, että punaiset näissä olosuhteissa pystyivät kehittämään tiukan vastarinnan valkoisten suurhyökkäyksen alkamissa.”¹

Punaisten hyökkäystoiminta oli aktiivisinta Vilppulan aseman seuduilla, missä se alkoi 4. 2., kaksi päivää sen jälkeen kun Tampereelta lähtenyt punakaartilaisjoukko oli kohdannut täällä tiukkaa vastarintaa ja lähtenyt takaisin Tampereelle ”tykkejä hakemaan”. Nyt oli hyökkäämässä jo nelisensataa miestä, aseistuksenaan pari tykkiä sekä muutamia konekivääreitä. Mutta tällä välin olivat valkoisetkin lujittaneet asemiaan. Vilppula pysyi heidän hallussaan.

Hyökkäys uudistettiin 7. 2. Valkoisten väitteiden mukaan punaisilla oli nyt 1 300 miestä, 9 konekivääriä ja 9 tykkiä. Tämäkin hyökkäys tyrehtyi vastustajan suureen tulivoimaan. Tähän mennessä olivat taistelut alkaneet myös lännempänä, missä valkoiset olivat sivustaansa suojellakseen 4. 2. miehittäneet Ruoveden kirkonkylän, ja samaan aikaan oli vahva punakaartilaisosasto saapunut etelämpänä sijaitsevaan Pekkalan kartanoon, joka seuraavina päivinä käydyissä kiivaissa taisteluissa siirtyi kädestä käteen jääden viimein punaisille.

Vilppulan suunnalla helmikuun alkupuoliskolla tehdyissä etenemisyrityksissä esittivät pienehköt venäläiset sotaväenosastot tiettyä osaa. Suomalaisten punakaartilaisien mukana oli siellä täällä venäläisiä vapaaehtoisia, etupäässä tykki- ja konekiväärimiehiä sekä muutama upseeri. Ainakin osa Suomessa majailleen venäläisen sotaväen johtoa näkyy tähän aikaan vielä toivoneen, että Vilppulan

¹ Kansan arkisto 2948, l. 39; Tiede ja ase 10/1952, s. 49.

ja Haapamäen jouduttua punaisten haltuun avautuisi mahdollisuus Pohjanmaalla valkoisten hyökkäyksen kohteeksi joutuneiden venäläisten sotilaiden pelastamiseen. Samalla pyrittiin estämään Etelä-Suomeen vielä jääneiden joukkojen joutuminen samanlaisen kohtalon alaiseksi ja turvaamaan tiet esteettömälle kotiuttamiselle. Useat halusivat jäädä vapaaehtoisina taistelemaan Suomen punaisen kaartin riveissä. Joukossa oli eräitä upseereitakin. Eversti Svetšnikovin lisäksi mainitaan mm. everstilutnantti Bulatselj ja tykistöupseeri Roznatovski.

Helmikuun alkupuolella saapui Tampereelle Itämeren laivastosta lähtenyt noin 250 miehen joukko anarkistimatuuseja mustine lippuineen. Matruusit pyysivät, että heidät lähetettäisiin vaarallisimpaan paikkaan rintamalla. Tähän tarjoutuikin pian tilaisuus. Kun oli käynyt selväksi, ettei Vilppula ollut pelkästään suoralla rintamahyökkäyksellä valloitettavissa, oli Tampereella alettu muodostaa pienistä venäläisistä yksiköistä koostuvaa joukkoa, jonka piti Kurun ja Ruoveden kautta Haapamäelle tehtävällä hyökkäyksellä päästä yhteyteen pohjoisempana oleviin venäläisiin. Tähän joukkoon, jonka vahvuus valkoisten tietojen mukaan oli noin 550 miestä, 4 tykkiä ja 3 konekivääriä, yhtyivät myös Helsingistä saapuneet matruusit. Mukaan lähti Tampereelta satakunta Pietarin punakaartilasta. Nämä voimat keskittyivät 10. 2. tienoilla Kuruun, johtajanaan vänrikki Stolbov. Saavutuaan 13. 2. Ruovedelle ne kohtasivat ankaraa vastarintaa. Taajoissa riveissä avomaastossa hyökänneet matruusit kärsivät suurta mieshukkaa vahvoihin puolustusasemiin asettuneen vastustajan voimakkaasta tulesta ja alkoivat perääntymisen. Koko joukko vetäytyi Kuruun saakka. Valkoisten tietojen mukaan matruusit jättivät perääntyessään kentälle satakunta miestä.

Näiden Vilppulan rintamalla koettujen vastoinkäymisten jälkeen täällä oli suhteellisen hiljaista maaliskuun alkuun saakka, jolloin rintaman ylipäälliköksi Kouvolan

suunnalta siirtynyt kotkalainen sahantyyömies ja työvään näyttämön johtaja Hugo Salmela teki yrityksen pitkän ja vaaranalaiseksi käyneen rintamalinjan oikaisemiseksi. Salmelan suunnitelma, joka kapteeni Kukkosen lausunnon mukaan ”oli varsin selvä ja osoittaa tekijässään luontaista sotilaallista vaistoa”, tähtäsi Kuhmoisten ja Jämsän valtaamiseen Padasjoelta, Kangasalta, Orivedeltä ja Länkipohjasta lähtevien punaisen kaartin osastojen keskitetyillä hyökkäyksillä. Rintaman muodostuminen Vilppulasta Länkipohjan ja Jämsän pohjoispuolitse Päijänteeseen olisi merkinnyt sen tuntuvaan lyhenemistä ja ennen kaikkea Vilppulan kohdalla pitkälle pohjoiseen pistävän ”pussin” häviämistä sekä Tamperetta Jämsän ja Kuhmoisten taholta uhanneen saarroitusvaaran tehokasta torjumista. Yritys, joka tämän suunnitelman toteuttamiseksi tehtiin maaliskuun alkupäivinä, epäonnistui. Puuttui huolellinen yksityiskohtainen valmistelu, eri suunnilta liikkeelle lähtevien osastojen välinen kiinteä yhteys sekä täsmällisen aikataulun noudattamiseen pystyvät joukot. Hyökkäys oli sitä paitsi alkanut otollisen ajan mentyä ohi. Kuhmoisissa olivat valkoiset ehtineet vahvistaa voimiaan ja Jämsässä oli aloitettu erittäin voimakkaan iskuryhmän muodostaminen Vilppulan rintaman selkään tehtävää sivustahyökkäystä varten. Valkoiset ovatkin kirjoissaan ilmaisseet ilonsa sen johdosta, että ”Länkipohjasta ei vihollinen älynnyt lähteä liikkeelle”¹ ennen mainitun iskuryhmän muodostamista.

”Maaliskuun hyökkäys”

Salmelan suunnittelema hyökkäys Jämsän ja Kuhmoisten vapauttamiseksi oli tuskin päässyt alkuun, kun kaikki punaisen Suomen sotavoimat saivat käskyn 10. 3.

¹ Keski-suomalaiset, s. 172.

aloittaa yleisen hyökkäyksen koko rintamalla Pohjanlahdesta Laatokkaan. Tavoitteena oli ”eritoten Haapamäen — Pieksämäen radan valloittaminen”. Valkoisten tietojen mukaan koottiin tätä ns. maaliskuun hyökkäystä varten Pohjanlahden ja Päijänteen väliselle alueelle noin 15 000 miestä. Tuon verran joukkoja lienee tällä alueella todella ollut, mutta epätietoista on, missä määrin niitä oli hyökkäystä varten erityisemmin keskitetty. Sen ”strategisen reservin” muodostaminen, jota päiväkäsky edellytti Riihimäen — Hämeenlinnan linjalle ja Porvoon seudulle ja johon Svetšnikovin laskelmien mukaan piti voida siirtää ainakin 10 000 miestä, näyttää kohdanneen voittamattomia vaikeuksia pääasiassa rintamaesikuntien vastarinnan vuoksi.¹

Vilppulan suunnalla näkyvät punaiset kuitenkin saaneen melkoisesti lisävoimaa, ainakin jonkin verran tykistöä, panssarijunan ja lentokoneenkin.

Mikko Kokko kertoo saaneensa illalla 9. 3. rintaman ylipäällikön apulaiselta Erkki Karjalaiselta ”oikein paperille kirjoitetun määräyksen”, jolla hänet nimitettiin Vilppulan rintaman keskustajoukkojen päälliköksi. Väkeä oli hänelle annettu yhteensä puolisentoista pataljoonaa, tamperelaiset enemmistönä, ja lisäksi kaksi patteria 3 tuuman tykkeitä sekä panssarijuna. Hyökkäyksen valmistelu ”antoi aiheen ajatella, että nyt vihdoinkin aletaan järjestetty sekä päättävä toiminta, jota tähän mennessä ei vielä ollut havaittavissa”. Hyökkäys pääsi varsinaisesti alkuun vasta 13. 3. Kertomus jatkuu: ”Viimeksi mainittuna päivänä vavahti Vilppula, vavahti ’Pohjanmaan lukko’ ja vavahti sitä puolustavat lahtaritkin. Se vavahdus vaikutti tärinällään aina Vaasaan asti, sillä silloin ’porattiin reikää’ Pohjanmaan lukkoon aivan tosilla. Molemmat patterit työskentelivät hyvin, tottuneen käden ja asiansa ymmärtävän ohjaajan toimiessa. Hän oli venä-

¹ Svetšnikov, s. 115 — 116.

läinen toveri Roznatovski. Lentokone teki työtään ylhäällä. Panssarijuna piti huolen taas sillan kimppuun käymisestä sekä lahtarien ensimmäisen juoksuhautalinjan hätyyttämistä, sillä junamme voi ampu molemmille sivuilleen ja yleensä joka suuntaan." Edelleen Kokko kertoo valkoisten valmistuneen 17. 3. Vilppulassa perääntymiseen. "Sen huomasimme", hän jatkaa, "tehdessämme ensi yritystä jalkaväellä heidän massapaalilinjaan vastaan. Tällä kertaa tunsimme yliotteen olevan meillä."

Kokko oli ilmeisesti erehtynyt olettaessaan valkoisten hankkiutuneen perääntymään Vilppulasta. Ollessaan toivorikkain mielin "poraamassa reikää Pohjanmaan lukkoon" hän sai yllätyksekseen esimieheltään Erkki Karjalaiselta paperilapulle 18. 3. kirjoitetun perääntymiskäskyn, jossa ilmoitettiin: "Väärinmajan — Enonrannan rintamat murtuneet. Joukot perääntyvät paniikin vallassa mikä mihinkin suuntaan. Oikealta selkämme takana on murtunut Länkipohjan rintama. Yhteys Tampereelle on poikki. Lahtarit ovat Orivedellä ja pommittavat Oripohjaa."

Karjalaisen lähettämässä paperilapussa ilmoitetut tiedot pitivät paikkansa. Punaisten maaliskuun hyökkäys Vilppulan rintamalla oli tyrehtynyt ja kääntynyt yleiseksi perääntymiseksi. Vain siellä täällä mainitaan saavutetun pientä paikallista menestystä.

Yrittäessään tehdä arviota tästä hyökkäyksestä ovat asiantuntijoina esiintyneet henkilöt päätyneet toisistaan suuresti poikkeaviin käsityksiin. Punaisen ylijohdon suunnitelma pääiskun antamisesta Vilppulan — Haapamäen suunnalla oli joidenkin valkoisten ja punaistenkin kirjoittajien mielestä oikea, jopa "ehdottomasti oikea". Tällainen arvio lähtee siitä tavattoman suuresta merkityksestä, joka Haapamäen valtaamisella olisi punaisille ollut. Mutta joukkojen suorituskykyä ja muita reaalisia edellytyksiä ajatellen kapteeni E. W. Kukkonen näyttää

* Rintamilta, s. 71 — 74.

olevan oikeassa esittäessään käsityksensä, että kysymyksessä oli punaisen sodanjohdon kohtalokas erehdys. Se perustui virheelliseen olettamukseen valkoisten voimien keskittämisestä idempänä, Mäntyharjun ja Viipurin suunnalla. Valkoiset olivatkin valmistuneet todelliseen suurhyökkäykseen, mutta nimenomaan Vilppulan rintamalla missä punaiset olivat äärimmilleen kuluttaneet ja uuvuttaneet voimiaan tuloksettomiksi jääneissä hyökkäysyrityksissä. Tilanne keskitetyin voimin tehdyille valkoisten hyökkäykselle oli täällä muodostunut erittäin edulliseksi.

Valkoisten hyökkäys ja Tampereen puolustus

Punaisten rintaman murtuminen alkoi vasemmalla sivustalla, Kurussa. Virroilta etenemään lähteneen, Heinolan taistelusta tunnetun Hjalmarssonin johtaman 2 000 miehen valkoisen osaston hyökkäys Kuruun oli lyöty takaisin illalla 15. 3. Mutta kun se kärsimästään tappiosta toinnuttuaan uskalsi 17. 3. uudistaa hyökkäyksensä, ei Kurussa enää ollut punaisia. Nämä olivat edellisenä iltana lähteneet sieltä karkuun kenenkään ajamatta, vain valkoisten hirvittävästä ylivoimasta levinneen huhun johdosta. Näin saattoi Hjalmarsson jatkaa vastarintaa kohtaamatta matkaansa aina Tampereen liepeille. Aiheettoman karkuun lähdön johdosta syntynyttä hämminkiä kuvaa aidontuntuinen raportti, jossa erään pakomatalla olleen komppanian lähetti ilmoittaa: "Miehet rupesi epäilemään, että Esikunta on meidät myynyt. Jolloin miehet päättivät mennä Tampereelle ottamaan asioista selvää, minkätähden meidät on määrätty perääntymään kun ei huomattu mitään vaaraa ja miehet olisi tahtonut tappellessa."¹

Sivustansa paljastuttua alkoivat Ruovedellä ja Väärin-

¹ Kaukovalta, s. 251.

majassa taistelleet punakaartilaiset vuorostaan perääntyä, ja hekin painuivat suoraan Tampereelle. Sitkeää sitävas-
toin oli punaisten vastarinta Länkipohjassa. Jämsässä
muodostettu voimakas valkoinen iskuryhmä, 3000 — 4000
miestä, oli lähtenyt liikkeelle 15. 3. tunkeutuakseen pu-
naisen rintaman selustaan Vilppulan eteläpuolella. 16. 3.
käytiin kova ja verinen taistelu Länkipohjassa. Tämän
”Tampereen lukoksi” nimitetyn tärkeän tukikohdan puo-
lustajista mainitaan Urjalan ja Hämeenlinnan komppa-
niat sekä 48 ”Jämsän miestä”. Joukkojen päällikön V.
Hurrin haavoituttua jäi puolustus vaille yhtenäistä joh-
toa. Jouduttuaan kahden tulen väliin, Jämsästä ja Kuh-
moisista samanaikaisesti saapuneiden valkoisten voimien
puristukseen, punaiset perääntyivät Oriveden asemalle.

Sekasortoisesta perääntymisestään huolimatta pystyi-
vät punaiset osastot paikoitellen hyvinkin kovaan vasta-
rintaan. Länkipohjan valtauksen jälkeen pikamarssissa
Orivedelle rientänyt valkoinen Vaasan pataljoona sai ase-
man jo 18. 3. haltuunsa, mutta pakotettiin verisen tais-
telun jälkeen luopumaan siitä. Valkoinen historia kertoo:
”Vähitellen alkoi vihollisjoukkoja saapua ketjussa ete-
lästä, lännestä ja pohjoisesta. Valkoiset käänsivät tulensa
eri tahoille, mutta vihollisjoukot taajenivat yhäti. Illan
hämärtyessä, kun vihollinen oli jo saamaisillaan renkaan
valkoisten ympärille, pakeni pataljoona pakokauhussa.”¹
Valkoiset saivat aseman haltuunsa ilman taistelua 20. 3.,
kun Lylystä ja Korkeakoskelta perääntyneet punaiset oli-
vat sen sivuuttaneet. Valkoiset ilmoittavat menettäneensä
Oriveden taistelussa 25 miestä kaatuneina ja 30 haavoit-
tuneina. Mikko Kokko, joka rintamaesikunnan määräyk-
sestä osallistui Oriveden aseman puhdistamiseen valkoi-
sista, sanoo näiden jättäneen paetessaan jälkeensä 43 kaa-
tunutta ja yhdeksän haavoittunutta, jotka tuotiin Tampe-
reelle Hatanpään sairaalaan hoitoa saamaan.²

¹ SVS V, s. 61.

² Rintamilta, s. 75.

Erittäin sitkeäksi muodostui punaisten vastarinta Mesukylässä, missä Väyrin sotakoululaiset yrittivät illalla 23. 3. katkaista pohjoisesta perääntyvien punaisten pääsyn Tampereelle. Hyökkäys torjuttiin ja hyökkääjien sekasortoinen pako oli valkoisten tietojen mukaan hyvin tuhoisa. Vasta 25. 4., koko päivän kestäneen tavattoman verisen taistelun jälkeen, punaiset jättivät yöllä asemansa perääntyen Kalevankangasta kohden. Jo edellisenä päivänä olivat Orivedeltä Kangasalan kirkonkylän kautta marssineet Jämsän ryhmän joukot miehittäneet Lempäälän marssien sieltä Tamperetta kohti. Kun Näsijärven länsirantaa edennyt Hjalmarssonin osasto oli samoihin aikoihin päässyt Pispalan edustalle ja Ikaalisista Kyröskosken kautta hyökänneet Satakunnan rintaman valkoiset joukot katkaisseet Porin — Tampereen radan Siurossa, oli Tampere saarrettu kaikilta suunnilta.

Tampereen punaisen esikunnan jäsen K. L. Kulo on kuvannut saarroksiin joutuneiden joukkojen tilaa seuraavasti: "Oikea huhujen, väriien syytösten ja tarkoituksellisesti levitettyjen valheiden myrsky pääsi leviämään joukkojen keskuuteen. Koko puolustus oli täysin hajalla ja maaliskuun 19 — 21 päivien aikana valkoiset olisivat voineet marssia Tampereelle vastarintaa kohtaamatta." Mutta mitä tiukemmalle saartorengas kiristyi, sitä enemmän vahvistui joukkojen puolustustahto. "Tampereen puolustuksen sitkeys", sanoo Kulo, "oli ennen muuta joukkojen ansiota. Merkittävistä, ennakoilta suunnitelluista sotaliikkeistä ei siinä kannata puhua. Joukot olivat päättäneet puolustaa Tamperetta ja sen ne myös tekivät oikealla punaisten itsepäisyydellä. Jos päällikkö kaatui, valitsivat joukot keskuudestaan uuden. Rohkeus ja neuvokkuus olivat erityiset ansiot päälliköitä valittaessa."¹

Saartorengas kiristyi kaupungin ympärille käy-

¹ Luokkasodan muisto, Helsinki 1947, s. 113 ja 119. K. L. Kulon kirjoitus: Puolustimme Tamperetta.

tiin kovia taisteluja varsinkin Kalevankankaalla ja Ratinaniemellä. Erityisesti on mainittu Ruotsin äärioikeistolaispiirien värväämästä ja Ruotsin työläisiltä "mustan prikaatin" nimen saaneesta kolmensadan miehen vahvuisesta vapaaehtoisjoukosta, josta valkoinen historia sanoo: "Brigadi laski tänä päivänä tukevan perustan sotamaineelleen ja kärsi suurta mieshukkaa."¹ Samoista Kalevankankaalla 28. 3. käydyistä taisteluista ilmoitetaan: "Kun illalla laskettiin tappiot, huomattiin, että monet 2. jääkärirykmentin komppanioista olivat menettäneet enemmän kuin 50 % päällystöstään ja miehistöstään. Niinpä jääkärimajuri Savoniuksen (XII) pataljoonan 11 upseerista, 32 aliupseerista ja 513 miehestä oli jäljellä vain 2 upseeria, 10 aliupseeria ja 208 miestä."²

Suurta mieshukkaa ilmoittivat valkoiset niinikään kärsineensä Pispalan edustalla, missä Pispalan punainen kaarti oli edullisissa puolustusasemissa Epilän ja Lielahden välisellä harjanteella.

Mannerheim oli eräässä käskyssään ilmoittanut päätäneensä valloittaa Tampereen lopullisesti jo 25. 3. Tämä hänen alaisissaan oudoksumista herättänyt kiirehtiminen näyttää saavan selityksensä, paitsi Tampereen työläisten vastustuskyvyn aliarvioimisesta, myös tuonnempana mainittavista arvovaltasyistä. Kun valkoiset viimein 3. 4. ryhtyivät valtaamaan kaupunkia rynnäköllä, saivat he yllätyksekseen todeta, että vastarinta jatkui sitkeänä ja katkerana kestäen aina huhtikuun 6. päivään saakka. Viimeiset Tampereen puolustajat olivat vetäytyneet Pispalan harjulle, mistä osa heistä — eräiden valkoisten tietojen mukaan 300 "johtajaa", asiallisemmilta vaikuttavien lähteiden mukaan 700 — 800 punakaartilaisista johtajineen — murtautui illalla 5. 4. Aatto Koivusen johdolla ulos kaupungista, laskeutui Näsijärven jälle suunnaten

¹ Kaukovalta, s. 324

² Juva X, 550.

sieltä kulkunsa Ylöjärven, Viljakkalan ja Hämeenkyrön kautta Vesilahteen, missä sai yhteyden punaisiin joukkoihin.

Tampereen saarron alkaessa oli Eino Rahja lähtenyt Helsinkiin kootakseen voimakkaan iskujoukon Tampereen avuksi. Hän saikin kokoon parin tuhannen miehen vahvuisen joukon, johon Helsingistä lähti suutarien, kivi-
miesten ja miliisien komppaniat sekä ns. hyökkäyskomppania. Matkalla tulivat lisää Malmin, Porvoon ja Hyvinkään komppaniat. Kun juna saapui Lempäälään, oli siellä edellisten lisäksi Fredriksbergin (Pasilan) rautatieläisten, Pakinkylän, Maarian, Vähän-Heikkilän sekä Malmin ja Helsingin putkityöläisten komppaniat. Yritykset murtaa saartorengas eivät onnistuneet. Tampereen eteläpuolelle muodostui joksikin aikaa ns. Lempäälän rintama.

Saatiinko Tampereella ”ratkaiseva voitto”?

Punaisen Tampereen kukistuminen oli punaisille raskas menetyks. Suomen työväki ei ollut nujerrettu, sillä oli vielä paljon käyttämättä jääneitä aineellisia ja moraalisia voimavaroja, suuria mahdollisuuksia taistelukuntansa kohottamiseen. Kummalle puolelle voitto olisi kallistunut, jos Suomen työläisiä vastassa olisivat olleet vain Suomen valkoisten omat voimat, siitä voidaan esittää vain arvailuja. Varmaa on vain se, että punaiset olisivat kevään tultua, vesistöjen luotua jääpeitteensä ja tukalan vaate-
tustilanteen helpotuttua pystyneet arvaamattoman kauan pitämään puoliaan.

Tällainen käsitys näyttää olleen verraten laajalle levinnyt valkoistenkin leirissä. Niinpä jäkäriliikkeen tunnetuimpiin johtomiehiin kuulunut Kai Donner sanoo teoksessaan Sotamarsalkka Mannerheim (s. 142) olevansa ”myöskin vakuuttunut siitä, että olisi käynyt vaikeaksi, ellei mahdottomaksikin lopullisesti voittaa vihollista

omin voimin." Tällaiseen arvioon hän sanoo päätyneensä seurattuaan "rasitusten ja nälän melkein loppuun uuvuttamia sotilaita" ja kuultuaan "heidän pohtivan kysymystä, eikö olisi kylvöaikaan aivan yksinkertaisesti lähdeittävä kotiin." Donneriin yhtyy Vaasan valkoisen hallituksen oikeusministeri Onni Talas, joka arvostelee melko purevasti Mannerheimin menettelyä Tampereen sotaretkien aikana. Talas moittii ennen kaikkea Mannerheimin päätöstä "ottaa Tampere rynnäköllä eikä piirittämällä, kuten hänelle oli myös suositeltu ja mikä olisi säästänyt paljon suomalaista verta". Tarpeettomalla kiirehtimisellään Mannerheim "valtasi kaupungin huomattavasti kalliimpaan hintaan kuin olisi ollut mahdollista myöhemmin", saksalaisten tultua lähemmäksi. Mannerheim onkin muistelmissaan perustellut kiirehtimistään sillä, että "oli saatava ratkaiseva voitto ennen kuin saksalainen apujoukko astuisi Suomen kamaralle". Tämä ei merkinnyt, Talas toteaa, että Mannerheim olisi vastustanut saksalaisten saapumista Suomeen, olihan hän itse lähetellyt hälyttäviä avunpyyntöjä Saksaan.¹ Mannerheimille oli tärkeätä, että ennen saksalaisten tuloa saavutettiin "ratkaiseva voitto" hänen johdollaan.

Vaikka Tampereen valtaus suoritettiinkin Suomen valkoisten omin voimin, ilman 3. 4. maihin nousseiden Saksan sotavoimien välitöntä osallistumista, on näiden vaikutus työläisten vastarinnan murtumiseen kuitenkin ilmeinen. Varmuus saksalaisten saapumisesta antoi Mannerheimille tilaisuuden keskittää valkoisen armeijan päävoimat yleiseen hyökkäykseen tällä suunnalla ja Saksan sotavoimien ilmestyminen punaisen rintaman selkään pakkotti luopumaan Tampereen saartorenkkaan murtamiseen suunnatuista sotatoimista.

¹ Onni Talas: Suomen itsenäistyminen ja Mannerheimin muistelmat. Hämeenlinna 1953, s. 12, 28—29.

X. SAKSAN SOTAVOIMIEN HYÖKKÄYS SUOMEN TYÖLÄISTEN SELKÄÄN

Maihin nousu

”Kun kenraali Mannerheim oli vaatinut (gedrungen) saksalaisen retkikunnan tulon jouduttamista, koska viivästymisellä saattaisi olla ’kohtalokkaat seuraukset’, antoi Hänen Majesteettinsa Keisari maaliskuun 24. päivänä käskyn, että retkikunnan oli lähdettävä niin nopeasti kuin mahdollista.”

Näin ilmoitetaan kahden saksalaisen upseerin ja valtionarkiston virkamiehen, everstiluutnantti Carl Henken ja kapteeni Gerhard Liesnerin teoksessa *Um Finnlands Freiheit* (Suomen vapauden puolesta), jossa esitetään joukko-osastojen sotapäiväkirjoihin, raportteihin ja muihin virallisiin asiakirjoihin perustuva yksityiskohtainen selostus Saksan keisarillisen armeijan joukkojen ja sotalaivaston osallistumisesta Suomen kansalaissotaan. Itse kenraali Rüdiger von der Goltz, retkikunnan päällikkö, on kirjoittanut teokseen alkulauseen, jossa vakuuttaa sen tekijäin selostaneen hänen uljaiden joukkojensa urotekoja sekä ns. bolševikkien kauhutöitä ”asiallisella, koskaan liioittelemattomalla tavalla”.

Tässä luvussa luotava lyhyt katsaus saksalaisen sotaväen ja Suomen työläisten välisiin aseellisiin yhteenottoihin perustuu pääasiassa mainittuun saksalaiseen teokseen. Sen tarjoaman, monia tärkeitä seikkoja valaisevan aineiston tunnetuksi tekeminen on sitäkin aiheellisempää, kun se on jäänyt suomalaiselle yleisölle miltei koko-

naan tuntemattomaksi. Joissakin teoksissa esitetään siitä kyllä pitkiäkin sanatarkkoja lainauksia lähdeettä kuitenkaan mainitsematta. Kartteleva suhtautuminen tähän perustavaa laatua olevaan tiedonlähteeseen näyttää viittaavan siihen, että Henken ja Liesnerin teos on joissakin suhteissa ollut ristiriidassa tiettyjen propagandanäkökohtien kanssa. Se on tyypillisesti saksalaisen pikkutarkkuutensa vuoksi saattanut vaikuttaa liian avomieliseltä ja paljastavalta. Jotkut siinä saksalaisten uroteoista esitetyt tiedot ovat todellakin sen luonteisia, että ne tulkittaisiin punaisten kostonhimon sanelemaksi liioitteluksi ja parjaukseksi, elleivät saksalaiset sotilashenkilöt itse esittäisi niitä virallisissa raporteissaan.

Valmistelut Saksan asevoimien lähettämiseksi Suomeen oli aloitettu monia viikkoja ennen alussa mainittua keisarin antamaa käskyä. Jo helmikuun lopulla oli von der Goltz saapunut esikuntineen Danzigiin, retkikunnan kokoontumis- ja harjoittelupaikkaan. Virallinen sopimus asiasta oli solmittu Saksan hallituksen ja Vaasan senaatin edustajien välillä maaliskuun alussa. Tärkeänä osana hyökkäyksen valmisteluihin kuului Ahvenanmaan saarten miehittäminen. Saksan Itämerenlaivaston erikoisosasto amiraali Meurerin johdolla saapui 5. 3. Eckerön edustalle ja laski maihin vahvistetun saksalaisen miehityspataljoonan. Ahvenanmaa, joka siihen saakka oli ollut Ruotsin sotavoimien miehittäjä, joutui nyt Saksan valvontaan.

Kuukauden kuluttua, varhain aamulla 3. 4. ilmaantui Hangon redille suuri saksalainen laivasaattue, johon kuului 3 linjalaivaa, 4 risteilijää, 4 torpedolaivaa sekä toistasataa pienempää sotalaivaa ja kuljetusalusta. Ne toivat Suomen rannoille pari päivää aikaisemmin Danzigista lähteneen saksalaisen retkikunnan, ns. Itämeren divisioonan, jonka muodostivat jalkaväkiprikaati ja kolme ratsuväkirykmenttiä tykistöineen ja muine erikoisjoukkoineen. Divisioonaan kuului saksalaisten ilmoituk-

sen mukaan yli 9 000 miestä, ja sillä oli aseistuksena mm. 18 tykkiä, 10 kranaatinheitintä, 97 raskasta ja 68 kevyttä konekivääriä. Hyvin voimakkaan tulivoimareservin muodosti suurilukuisen laivaston tykistö. Kohtaamatta vastarintaa Hangon edustalla sijainneiden venäläisten rannikopattereiden enempää kuin Hangon vähälukuisen punaisen kaartinkaan taholta divisioona laski maihin.

Valitessaan Hangon joukkojensa maihinnoususatamaksi oli Saksan sodanjohto ottanut huomioon Suomesta saamansa vihjeet paikkakunnan luokkasuhteista. Suomen päämajassa olevan Saksan sodanjohdon edustajan majuri Crantzin ilmoituksen mukaan "on Hangon seudun väestö hallituksen puolella." (s. 22)¹

Maihin nousseiden saksalaisten kärkijoukko kohtasi sanottavaa vastarintaa ensimmäisen kerran vasta Tammissaareen johtavan sillan luona. Lyhyen tulitaistelun jälkeen joutui silta ja kaupunki saksalaisille. Valmistautuessaan päävoimineen marssimaan rannikkoa myöten Helsinkiin von der Goltz lähetti vahvistetun pataljoonan sivustavarmistukseen Karjaan — Hyvinkään suuntaan kreivi Hamiltonin² johdolla. Tämä joukko oli pian saava kokea, ettei Suomen työläisten "rauhottaminen" ollut pelkkää leppoisaa kävelyretkeä, jollaiseksi monen sanotaan sen kuvitelleen.

Karjaan taistelu

Karjaan suuntaan lähetetyn Hamiltonin osaston kärkijoukko kohtasi varhain aamulla 5. 4. Raaseporin koil-

¹ Carl Henke und Gerhard Liesner: Um Finnlands Freiheit, Berlin 1932, Sivunumero sulkeissa viittaa tähän teokseen.

² Saksalaisen retkikunnan, varsinkin kaartin ratsuväkirykmenttien upseerit olivat hienoja herroja. Heidän joukossaan mainitaan nimeltä pari prinssiä, tusina kreivejä ja epäluokin määrä vapaaherroja ja muita "jalosukuisuuksia".

lispuolella sitkeätä vastarintaa panssarijunan tukemien punaisten taholta. Saatuaan Tammisaaresta apuvoimia se ryhtyi illalla uuteen hyökkäykseen päästen noin 3 kilometrin päässä Karjaan lounaispuolella sijaitsevaan tienristeykseen. Seuraavana aamuna Hamilton ryhtyi jatkaamaan hyökkäystään, mutta kohtasi entistä kiivaampaa vastarintaa. Sotapäiväkirja kertoo punaisesta vastustajasta: "Sen vastarinta ... kävi pian niin voimakkaaksi, että majuri kreivi Hamilton huomasi olevan mahdotonta päästä omin voimin suurestikaan eteenpäin. Hän ilmoitti senvuoksi kello 7.45 aamulla puhelimitse divisioonaan: Tiedusteluosasto on kello viidestä alkaen kiivaassa taistelussa voimakkaampaa, sitkeästi puolustautuvaa vihollista vastaan Karjaan länsipuolella. Karjaan asemalla on vilkasta junien liikettä. Vastustajalla on tähän saakka ollut kaksi tykkiä. Pyydän apuvoimia." (s. 35)

Hamiltonin avunhuuto pakotti kenraali von der Goltzin käännyttämään Karjaalle jo Helsinkiä kohti marsimaan valmistautuneen jalkaväkiprikaatinsa, jota kenraali Wolf komensi. Prikaatin saavuttua jatkettiin hyökkäystä, mutta se edistyi hitaasti. Raporteissa valitetaan punaisten puolelta vähän väliä eteenpäin syöksyneiden panssarijunien tulen tehokkuutta. Iltaan mennessä 6. 4. oli saksalaisten kuitenkin onnistunut saartaa punaisten sivusta Karjaan länsipuolella ja päästä Karjaan — Salon radan tuntumaan ja sen jälkeen valloittaa Karjaan asema ja kylä. Punaiset perääntyivät nopeasti asemalla lähtövalmiina olevilla junilla suojaten perääntymistään taitavasti ohjatulla tulella. Junia lähti Salon ja Lohjan suuntaan. Saksalaiset olettavat punaisten kärsineen suurta mieshukkaa, vaikka myöntävät näiden onnistuneen viedä kaatuneensa ja haavoittuneensa mukanaan.

Odottamattoman sitkeä vastarinta, jolla punakaarti-
laisten onnistui pidättää kahden päivän ajan huomattavia saksalaisia voimia Karjaalla ja viivästyttää näiden etenemistä Helsinkiä kohti, on saanut vastustajan arvioi-

maan punaisten voimat monin verroin suuremmiksi kuin ne todellisuudessa olivat. Alussa sanottiin niitä olleen 8 000. Säikähdyksen mentyä ohi tämä luku on sitten vähitellen pienentynyt, niin että se Henken ja Liesnerin mukaan oli 3 000 ja Hannulan mukaan enää vain tuhatkunta.¹

Siitä miten asiat olivat punaisten puolella, ei kirjallista aineistoa ole paljonkaan saatavissa. Totuudentuntainen, vaikkakin hyvin vaillinainen kuvaus Karjaan taistelusta sisältyy jo Vilppulan taisteluista tunnetun Mikko Kokon muistelmiin. Itse taistelutapahtumien kulkuun nähden Kokon kertomus ei suurestikaan poikkea saksalaisesta. Tuntuva ero on sitä vastoin punaisten voimien miesvahvuutta koskevissa tiedoissa. Täsmällistä lukua ei Kokkokaan esitä, mutta hänen mainitsemiensa yksityiskohtien perusteella voidaan päätellä, että punaisia ei täällä ollut enempää kuin 500—600. Erisuuruisia kompanioita oli kyllä rientänyt Karjaalle eri tahoilta: Turusta, Salosta, Helsingistä, Riihimäeltä ja Lohjalta. Kokko joka oli hyvin keskeisellä paikalla taistelua johtamassa (mikäli sitä yleensäkin johdettiin), mainitsee Helsingistä lähteneen vain oman komppaniansa sekä kivimiesten komppanian, yhteensä parisataa miestä. Muita joukkoja ei Kokon saamien tietojen mukaan ollut enempää kuin 250 miestä, pääasiassa turkulaisia. Joissakin muistelmissa mainitaan punaisten voimien ylipäällikkönä virolainen Teitter, mutta Kokon kertoman mukaan tämä ei ollut tavattavissa. Hän sanoo saapuneensa Karjaan rintamalle hetkellä, jolloin Turun punakaartilaiset olivat peräännyneet Raaseporista, ja ottaneensa oman komppaniansa ja kivimiesten lisäksi komentoonsa panssarijunan, joka ”hoiteli keskustaa”. Saksalaisten päästyä Saloon johta-

¹ Vielä suurempi ennätys alallaan oli Uuden Suomettaren 14. 4. 1918 leivittämä uutinen, että Karjaan valtaukseseen oli ”todellisuudessa tarvittu vain 10 miestä ja yksi tykinlaukaus!” Huutomerkki Uuden Suomettaren.

valle radalle Kokko perääntyi komppanioineen riihimäkeläisten ja lohjalaisten mukana Kirkniemeen.¹

Ahvenanmaan saksalainen miehitysjoukko, ns. Ahvenanmaan osasto, oli lähtenyt Eckeröstä Turun saaristoa kohti jo ennen Itämeren divisioonan maihinnousua. Yhdessä Ahvenanmaan suojeluskuntalaisten kanssa se oli 24. 3. saapunut jätse Houtskariin. Heikko punakaartilaisosasto perääntyi ilman taistelua Korppooseen ja sieltä kiivaan tulitaistelun jälkeen edelleen Nauvoon. Jäänsärkijä Murtajalla saapuneiden turkulaisten punakaartilaisien avulla torjuttiin täällä monia saksalaisten sekä heidän aseistamiensa ja kouluttamiensa Ahvenanmaan valkoisten hyökkäyksiä. Tuloksena tästä vastarinnasta oli, että saksalaisen Ahvenanmaan osaston tehtäväksi annettu Turun valloittaminen samana päivänä Itämeren divisioonan maihinnousun kanssa meni myttyyn. Hätään joutuneen Ahvenanmaan osaston pelasti saaristosta Saksan laivasto, joka vei sen Hankoon. Täältä se yhtyi Helsinkiä kohti marssineisiin Itämeren divisioonan joukkoihin.

Helsingin puolustus

Kun saksalaisten päävoimat Karjaan taistelun jälkeen vihdoin pääsivät lähtemään liikkeelle Helsinkiä kohti, ne joutuivat siellä täällä vähäisiin tulitaisteluihin edellään perääntyvien heikkojen punakaartilaisosastojen ja näiden mukana kulkeneen panssarijunan kanssa. Ainoastaan Kirkkonummen edustalla sanovat saksalaiset kohdanneensa vakavaa vastarintaa, jonka murtamiseen kärkeijoukon piti saada apua päävoimista. He saapuivat 11. 4. aamulla Albergan (Leppävaaran) edustalle, missä he kohtasivat venäläisten aikoinaan rakennuttamat van-
kasti linnoitetut asemat. Selostettuaan yksityiskohtaisesti

¹ Rintamilta, s. 87—92.

näiden kallio- ja betonilinnakkeiden rakennetta saksalaiset upseerit päättelivät, että "jos tämä linnoitus olisi ollut puolikuntoisenkin joukon miehittävä, olisi pienten saksalaisten voimien eteneminen tietenkin ollut jo edeltäkäsintuomittu epäonnistumaan." (s. 49). Kun he sitten 11. 4. illalla tekemällään yllätyshyökkäyksellä valtasivat koko puolustusaseman melko vaivattomasti ja saivat haltuunsa suuret määrät aseita, näytti heistä ettei punaisten taholta ollut enää vakavaa vastarintaa odotettavissakaan. Tuollainen käsitys osoittautui kuitenkin aiheettomaksi. Helsinkiä lähestyessään saksalaiset saivat kokea samaa mitä valkoiset olivat kokeneet Tampereella: mitä tiukemmalle saartorengas kiristyi, sitä kiivaammaksi tuli työläisten vastarinta.

Vielä samana iltana joutui Hämeenkylässä kautta Tikkurilan suuntaan sivustasuojeluun ja rataa rikkomaan lähetetty 3. kaartinulaanirykmentti kiivaisiin taisteluihin punakaartilaisien ja paikallisten asukkaiden kanssa. Mainitun rykmentin 2. eskadroonan sotapäiväkirja kertoo: "Tällä välin oli 2. eskadroona joutunut Helsingin kirkonkylän ja Tikkurilan välillä uuteen taisteluun. Vastustaja näytti tahtovan vakavasti pitää Tikkurilan aseman hallussaan. Vilkasta junaliikennettä oli havaittavissa Helsingistä käsin. Kaksi panssarijunaa yritti kiivaalla tykki- ja konekivääritulella estää eskadroonaa etenevästä. Ratsumestari vapaaherra von Berchem aloitti empimättä hyökkäyksen täysin avoimen maaston halki. Vastustaja piti kiivaasti puoliaan lukuisissa erillisissä taloissa, ammuskelit metsästyspyssyillä, akkoja (Weiber) osallistui taisteluun. Yhdestä, joka ampui erään ulaanin 20 metrin etäisyydeltä, tehtiin selvää (wurde erledigt) käsikranaatilla." (s. 57)

Sotapäiväkirjassa mainitut seikat viittaavat siihen, että kahakassa on oleellisesti ollut kysymys saksalaisen rankaisuretkikunnan hyökkäyksestä kotejaan puolustanutta ja tilapäisaseilla varustautunutta tai kokonaan

aseetonta paikallista siviiliväestöä vastaan. Tällaista käsitystä tukee myös saksalaisten ilmoitus, että he menettivät kaatuneina vain 2 miestä, kun sitävastoin ”noin 100 kaatunutta vihollista peitti taistelutantereen”. Monikymmen-, jopa satakertainenkin ero kaatuneiden omien ja vastustajien välillä herättää kummastusta miltei kaikissa saksalaisten upseerien ilmoituksissa.

Aamulla 12. 4. aloittivat saksalaiset yleisen hyökkäyksensä Helsinkiä vastaan, päävoimien pyrkiessä Töölön kautta kaupungin keskustaan ja pienemmän joukon suuntautuessa pohjoisia työläiskaupunginosia kohti. Maaväen etenemistä seuranneet sotalaivat olivat varustautuneet tukemaan hyökkäystä tulellaan.

Pian hyökkäyksensä aloitettuaan saksalaiset kohtasivat tiukkaa vastarintaa Huopalahden itäpuolella olevassa kalliomaastossa. Tästä erittäin kiivaaksi muodostuneesta taistelusta sanotaan: ”Tavattoman vaikea taistelu syntyi tästä kallioharjasta. Vastustaja luopui siitä vain vastahakoisesti. Se jäi makaamaan 4—5 askeleen päähän kallionjärkäleiden taakse, tulittaen tiheässä ryteikössä eteneviä ulaaneja. Ampuminen tapahtui kaikkein lyhyimmiltä etäisyyksiltä, mikä selittää sen, että vihollisen veriset tappiot olivat erittäin raskaita. Joidenkin kallionjärkäleiden takana makasi 4—5 kuollutta yhdessä läjässä, vain hyvin vähäinen osa pääsi pakenemaan.” (s. 64)

Myös Fredriksbergin (Pasilan) aseman ilmoittavat saksalaiset vallanneensa vasta ankaran taistelun jälkeen. Taistelun kestäessä Helsingistä asemalle saapuneen, punakaartilaisia täynnä olleen junan kohtalosta ilmoitetaan: ”Se joutuu heti meidän tulitettavaksemme. Punakaartilaiset hyppäävät ulos, yrittävät päästä pakoon vieressä olevaan metsää kasvavaan mäkeen . . . 4. eskadroona ryntää vielä täynnä olevien vaunujen luo. Ne jotka eivät pääse pakoon, ammutaan ja osaksi tuhotaan lähitaistelussa.” (s. 67)

Punaisten peräännyttyä Huopalahdesta ja Pasilan

asemalta saksalaisten päävoimat jatkavat hyökkäystään Läntistä viertotietä myöten. Kun niiden karkijoukko saapuu Kansallismuseon kohdalle, se saa Turun kasarmin suunnalta vastaan konekivääri- ja kivääriltä. Suojautuakseen saksalaiset kääntyvät oikealle ja jatkavat etenemistään Arkadian- ja Runeberginkatujen kautta Ruotsalaisen teatterin seudulle, missä he kertovat heitä tulitetun "joka suunnalta". Nyt seuranneesta tapahtumasarjasta vertaansa hakevine raakuuksineen ja julmuuksineen antaa niissä pääosaa esittäneen neljännen saksalaisen jääkäripataljoonan 3. komppanian sotapäiväkirja kaikessa preussilaisessa täsmällisyydessään paljon puhuvan todistuksen:

"Kello 5.30—6.15 iltapäivällä. Ruotsalaisen teatterin tyhjentäminen... 'Punaisia' ristisisaria ja akkoja ('Rote' Kreutzschwestern und Weiber) osallistuu taisteluun. Teatterissa 90 vankia, naisia ja miehiä.

Kello 6.25—7.30 iltapäivällä. Komppania jatkaa etenemistään palokunnantalon Hakasalmenkadulle (Keskuskadulle), missä panssariauto katoaa. Komppanian suojelemiseksi panssariautoa vastaan vankeja komppanian eteen ja taakse. Panssariauto saaliiksi palokunnantalolla ja useita punaisia vangiksi. Sitten antautumiskehotus suomalaisessa teatterissa pääaseman luona olevalle punaiselle kaartille. Yli 100 vankia ja saaliiksi lukuisia aseita.

Kello 7.30—7.45 iltapäivällä. Komppania pääsee kasvitieteellisen puutarhan kautta Unionin- ja Liisankadun kulmaan.

Kello 7.45—8.15 iltapäivällä. Komppanianpäällikkö ja ryhmä Rockstroh rientävät pohjoisempana olevaa siltaa kohti etsimään kulmatalosta konekivääriasemaa sillan tulittamista varten. Äkkiä voimakasta tulta kolmella konekiväärillä Pitkän sillan pohjoispäästä ja kaikista lähitaloista. Menetyksiä komppaniassa. Valkoisten ja vangittujen punakaartilaiden joukossa kadulla kasvitieteellisen puutarhan kohdalla lukuisia kaatuneita ja haavoittuneita.

Kello 8.15—9.15 illalla. Silta varmistetaan kahdella ryhmällä ja kahdella raskaalla konekiväärillä. Loppuosa komppaniaa taisteluvalmiina taaempänä, heikosti suojattuna.

Kello 9.15—10.15 illalla. Saadakseen punaisen kaupunginosan miehistön antautumaan, viittaamalla saksalaisten joukkojen suorittamaan täydelliseen saartoon ja uhkaamalla kieltäytyttyessä hyvin kovalla tulituksella maalta ja mereltä, komentaja lähettää vangitun punaisen johtajan sillan yli kehottamaan viipymättä laskemaan aseet. Punainen kaarti torjuu aseiden laskemisen, mutta haluaa neuvotella vangeista. Tämän jälkeen lähetetään toinen neuvottelija ilmoittamaan, että 10.30 punaiset vangit (noin 300 miestä ja tusina akkoja, joiden vartiointi vaikeassa taistelutilanteessa mahdotonta) päästetään vapaaksi ja kulkevat sillan yli.

Kello 10.30 illalla. Vankirivistö lähtee liikkeelle huuhtaen äänekkäästi "älkää ampuko veljiänne" ja se otetaan vastaan kolmen konekiväärin ja lukuisten kiväärien tullella. 25—30 kaatunutta ja paljon haavoittuneita." (s. 71)

Huomiota herättää tuo muuten karskissa ja sumeilemattomassa kertomuksessa tehty kehoitus esittää asiat siinä valossa, ikään kuin saksalaisten edellään Pitkällesillalle "vapaaksi päästämät" mies- ja naisvangit olisivat omasta tahdostaan kehottaneet sillan punaisia puolustajia antautumaan. Paljon todentuntuisempia, vaikkakaan ei ehkä todistettavissa, ovat helsinkiläisissä työläisperheissä liikkuvat tiedot, joiden mukaan takaa-ajetuksessa vankijoukossa kulkeneet työläisnaiset olivat kehottaneet sillan punaisia puolustajia "antamaan tulta noille perkeleen lahtareille".

Henke ja Liesner eivät myöskään salaa jälkimaailmalta maanmiestensä Turun kasarmilla suorittamaa samantapaista urotyötä. Töölön sokeritehtaan luota asemal alueelle tiedustelutehtäviin lähetetyn 1. karabinerieskadronan sotapäiväkirjassa 12. 4. sanotaan: "Vastakkaisella

puolella oleva Turun kasarmi oli punaisten vankasti miehittävä linnake (Bollwerk) . . . Turun kasarmin edustalle juuttuneen jääkärikomppanian onnistui sytyttää kasarmi palamaan ja ampua kaikki pois vetäytyvät punakaartilaiset." (s. 71—72)

Todellisuudessa ei Turun kasarmi ollut "punaisten vankasti miehittävä linnake", kuten saksalaiset näyttivät tosissaan luulleen, vaan sitä käytettiin saksalaisten hyökätessä punaisen kaartin sidontapaikkana. Siellä oli lisäksi melkoinen määrä suojaan hakeutuneita pakolaisia, naisia, lapsia ja vanhuksia. Sinne näyttää jonkin verran vetäytyneen aseistautuneitakin punakaartilaisia. Vastapäätä Turun kasarimia Simonkadulla asuneen kirjansitoja Erland Virtasen perheen jäsenet ovat näkemänsä ja heidän luokseen palavasta kasarmista paenneen naistenkielen kertomuksen perusteella antaneet tapahtumista seuraavanlaisen kuvan: Arkadian- ja Nervanderinkadun puolelta kasarmia lähestyneet saksalaiset eivät aluksi kohdanneet minkäänlaista vastarintaa, vaan saattoivat kaikessa rauhassa laskea kiväärinsä kasarmin seinustalle ja ryhtyä tupakoimaan. Ovet sitä vastoin olivat lukitut. Yritettyään turhaan murtaa ovia saksalaiset aloittivat kasarmin tulituksen. Kasarmista ja sen lähistöltä on ilmeisesti vastattu tuleen. Jonkin aikaa ammuskeltuaan saksalaiset kasasivat kasarmin seinustoille, varsinkin ovien kohdalle, tappuroita, paloöljyä yms. palavia aineita ja sytyttivät ne tuleen. Palavan kolmikerroksisen rakennuksen ovista ulos päässeet ja ikkunoista alas hyppineet ihmiset joutuivat saksalaisten tulituksen uhreiksi. Kuinka paljon tällä tavoin kuolleita ja liekkeihin mahdollisesti menehtyneitä on ollut, siitä ei liene julkisuuteen saatettu tietoja.

Syyksi kasarmin polttamiseen valkoinen historia ilmoittaa, että "koko kasarmin tarkastus olisi vienyt liiaksi aikaa ja turhaa olisi ollut uhrata siihen miehiä."

¹ SVS V, s. 383.

Vaikka saksalaiset itse kehuvat tappaneensa kaikki karsarmista ulos pyrkinneet, ilmoittaa suomalainen historia sievästi, että saksalaiset vain pakottivat "ampujat tulemaan päivänvaloon".

Pasilan kautta Hermanniin ja Sörnäisiin parin tuhanen miehen voimalla hyökänneet saksalaiset lyötiin kotejaan puolustamaan nousseiden työläisten ja työläisnaisten rajulla vastahyökkäyksellä takaisin. Rintama pysähtyi joka puolelta saarrettujen työläiskaupunginosien rajoille. Raivoisat taistelut, joihin myös monilukuiset Helsingin naiset tehokkaasti osallistuivat, jatkuivat koko yön Pasilan — Vesilinnamäen — Diakonissalaitoksen linjalla.

Pitkäsillan eteläpuolella punaisten hallussa oli illalla 12. 4. enää vain joitakin kaupungin keskustassa ja siihen liittyvällä satama-alueella sijaitsevia rakennuksia: rautatieasema, Senaatintalo, päävartio, keisarillinen linna, Borgströmin tupakkatehdas, Uudenmaan kasarmi ja "Smolna". Saksalainen sotalaivasto oli ankkuroinut Helsingin edustalle. Siitä nousi maihin Katajanokalle 400 miehen suuruinen joukko merijalkaväkeä vastarintaa kohtaamatta.

Seuraavana päivänä, 13. 4., saksalaiset suorittivat loppuun Helsingin valtauksen. Erittäin vaikeaksi he ilmoittavat tilanteen muodostuneen Kauppatorin läheisyydessä sijaitsevien rakennusten kohdalla. Katajanokan miehittänyt saksalainen meriväen osasto ja sen molemmin puolin merellä liikkuvat sotalaivat olivat valmistautuneet taisteluun. "Hänen Majesteettinsa laiva (rannikkopanssarialus) Beowulf, 5 miinanetsijälusta ja apulaiva Grüss Gott", sotapäiväkirja kertoo, "olivat sijoittuneet eri tahoille kaupungin ja satamien ympärille ja tulivat aivan laiturien läheisyyteen. Ne puuttuivat täältä tykkeineen voimakkaasti ja tehokkaasti kiivaisiin katutaiseluihin, jotka olivat sukeutuneet varsinkin suurten jul-

kisten rakennusten ympärillä. Merivoimien onnistui vapauttaa saaretut jääkärikomppaniat ja pakottaa Smolnassa, Säätytalossa ja Senaatintalossa olleet punaiset joukot antautumaan kello 1 tienoissa iltapäivällä. Noin 1 500 miestä, joilla oli aseistuksessa 6 konekivääriä, laski täällä aseensa." (s. 74—75)

Helsingin työläisten täällä usean tunnin ajan Saksan keisarilliselle sotaväelle tekemän vastarinnan kovuutta jäivät pitkäksi aikaa todistamaan useiden rakennusten saamat ammottavat vauriot. Aivan erityisellä raivolla näkyy saksalaisen tykistön tuli kohdistuneen Borgströmin tupakkatehtaaseen, jonka sisukkaiden puolustajien tiedetään olleen pääasiassa tässä tehtaassa työssä käyviä naisia.

Viimeiset taistelut Helsingissä käytiin Vesilinnanmäellä saksalaisten aloitettua hyökkäyksensä 13. 4. puolen päivän aikaan. Edellisenä päivänä tehdyn hyökkäyksen kilpistyttyä työläiskaupunginosien asukkaiden vastaiskuun siirsi von der Goltz tänne lähimmän miehensä, kenraali Wolfin jääkäriprikaateineen. Tätäkin hyökkäystä valmisteltiin ja tuettiin sekä laivaston että kenttätykistön voimakkaalla tulella, joka kohdistettiin työläiskortteleihin ja keskitettiin varsinkin Siltasaarella olevaan työväentaloon. Tämän jyrkän kivirakennuksen torni meni pommituksessa rikki ja talossa syttyi tuhoisa tulipalo. Kello viiteen mennessä iltapäivällä olivat pohjoisetkin kaupunginosat saksalaisten miehittämiä. Piilopaikoistaan esiin tullut Helsingin suojeluskunta saattoi nyt ryhtyä panemaan toimeen omaa "järjestystään".

Käytettävissä oleva aineisto ei anna selvää kuvaa kaupungin puolustuksen johtamista varten asetetun esikunnan toiminnasta. Eri henkilöiden muistelmien perusteella näyttää olevan mahdollista päätellä, että ainakin kahtena viimeisenä päivänä joukot toimivat täysin omaaloitteisesti, ilman yhtenäistä johtoa.

Uudenkylän ja Lahden taistelut

Neljä vuorokautta saksalaisen divisioonan Hangossa suorittaman maihinnousun jälkeen, 7. 4., ilmestyi Loviisan ulkosataman Valkomin edustalle laivasaattue, josta laskettiin maihin lisää saksalaista sotaväkeä, ensimmäinen erä Tallinnasta lähetettyä eversti Brandensteinin komentamaa prikaatia. Maihinnousua ei punaisten taholta häiritty, ja Loviisassakin olleen 30-miehisen punakaartilaisjoukon heikko vastarinta oli pian murrettu. Prikaatin vahvuus saksalaisten tietojen mukaan oli 3 000 eri aselajeihin kuulunutta miestä. Sen tuli edetä rannikolta pohjoiseen ja katkaista Riihimäen — Pietarin rata.

Prikaatin komentaja lähetti heti maihinnousun jälkeen varmistusjoukon vahvaksi tunnetun työläiskeskukseen Kotkan suuntaan. Saksalaiset pitivät Kotkan valtaamista mahdollisena tietäen, että rintamalla käytävien taistelujen vuoksi kaupungissa oli vain heikkoja voimia. 8. 4. kello 5 iltapäivällä saksalainen osasto ilmoitti päässeensä ”Kymijoen länsipuolelle, missä tie kääntyy etelään Kotkaan päin”, siis suunnilleen Kyminlinnan kohdalle. Sen yrittäessä ylittää virtaa ”vastustaja avasi vastapäätä olevilta rantakunnailta erittäin kiivaan kivääri- ja konekivääritulen”. (s. 87)

Punaisten riveissä näihin taisteluihin osallistuneen Kauko Heikkilän kuvaus käy yleensä yhteen saksalaisen raportin kanssa poiketen siitä jonkin verran vain aikamäärissä. Hän muistelee noin kolmanneksen Kyminlinnan puolustajista olleen naisia. ”Saksalaiset”, Heikkilä kertoo, ”etenivät nopeasti moottori- ja polkupyörillä tai hevosilla ajaen. Kello 22 aikaan saapuivat heidän moottori- ja polkupyöraosastonsa linnoituksen edessä olevalle tielle, jolle linnoituksesta avattu tuli heidät pysäytti. Vähintäkään aikaa hukkaamatta ryhtyivät hyökkääjät rynnäkköön linnoitusta vastaan, ja heidän rivistönsä yrittivät päästä

valleille, mutta lyötiin tappioita kärsien takaisin... Vain pienemmän partion onnistui Ruonalan kylän kohdalla edetä Kymijoen yli. Pian saimme nähdä, että Saksan kuuluisat sotilaat eivät olleet voittamattomia. Mahdollista vastahyökkäystä odottamatta kääntyivät he pakoon ja katosivat yhtä nopeasti kuin olivat tulleetkin... Nopea hyökkäys saksalaisten tukikohtaa Loviisaa vastaan olisi saattanut Brandensteinin vaikeaan asemaan... Sitä me emme kuitenkaan osanneet tehdä.”¹

Ryhdyttyään 11. 4. etenemään Loviisasta pohjoista kohti saksalaiset kohtasivat vastarintaa Hardomin kylän luona, jonka valtasivat. Punaisia ilmoitetaan kaatuneen 70, saksalaisia 7. Seuraava taistelu oli 12. 4. Eskilomissa, jonka saksalaiset sanovat vallanneensa yllätyshyökkäyksellä. Sotapäiväkirja kertoo: ”Jättäen jälkeensä yli 100 kaatunutta punaiset luopuivat asemistaan. Meidän menetyksemme olivat suhteellisen vähäisiä: 4 kaatunutta ja 7 haavoittunutta.” (s. 93)

Vieläkin suurempi voitto ilmoitetaan saadun seuraavana päivänä Orimattilassa: ”Kiivaassa taistelussa karkotettiin täydellisesti yllätetty vastustaja, joka jätti jälkeensä 150 kuollutta ja yhden haavoittuneen, kun sitävastoin uljaat jääkärit menettivät vain yhden kaatuneena ja yhden haavoittuneena.” (s. 95)

Tuskin on syytä epäillä saksalaisten erehtyneen laskeutessaan urotekonsa uhrien määrää. Ei ole kuitenkaan asiallista nimittää ”taisteluksi” kohtausta, jossa vastustajia ”kaatuu” jopa 150 kertaa enemmän kuin omia!

Saksalaisten päävoimat etenivät rataa kohti kahtena kolonnana. Toinen niistä suuntasi kulkunsa Kausalaan, päästen 13. 4. aseman lounaispuolelle mainittavaa vastarintaa kohtaamatta. Kun se oli saanut räjäytetyksi ratakiskot, pakotti äkkiä Kausalasta esiin tullut panssarijuna sen perääntymään radan eteläpuolelle.

¹ Luokkasodan muisto, Helsinki 1947, s. 89—90.

Erittäin kiivaiksi ja sitkeiksi kävivät taistelut Uudenkylän aseman vaiheilla. Murrettuaan heikkojen punakaartilaisosastojen vastarinnan aseman eteläpuolella ja lähdettyään hyökkäykseen tykistövalmistelun jälkeen saksalaiset valtasivat aseman punaisten perääntyessä. Nämä ryhtyivät kuitenkin pian vastahyökkäykseen lännestä tulleen panssarijunan suojassa. Saatuaan 14. 4. käskyn pitää Uudenkylän asema hallussaan hinnalla millä hyvänsä Brandenstein keskitti melkein koko prikaatinsa tänne. Mutta samalla kiihtyivät punaistenkin hyökkäykset. Saksalainen raportti kertoo: "Punakaartilaiset olivat jo aamupäivällä uudistaneet hyökkäyksensä Uudenkylän asemaa vastaan. Kello 12 tienoilla lähestyi idästä panssarijuna ja avasi tulen sinne määrättyjä varmistusosastoja vastaan; noin tuntia myöhemmin puuttui toinen lännestä lähestynyt panssarijuna tykistöineen ja konekivääreineen taisteluun. Vaikka molemmat junat voitiinkin karkottaa välittömästi tykkituloella, hyökkäilivät ne kuitenkin ilta-päivän kuluessa yhä uudelleen jättämättä varmistusjoukkojamme rauhaan." (s. 97)

Koko yön käytiin kiivasta tulitaistelua ja aamulla 15. 4. totesivat saksalaiset punaisten ryhtyneen jatkamaan hyökkäystään entistä sisukkaammin. Päivällä oli tilanne saksalaisten mielestä "äusserst kritisch", äärimmäisen vakava. Kaikilta puolilta, Lapträskistä, Elimäeltä, Kausalasta, Ratulasta, Myrskylästä jne. saapui jobinpostia vahvojen punaisten joukko-osastojen lähestymisestä, mikä pani Brandensteinin pelkäämään joukkojensa saartamista ja selustayhteytensä katkeamista. Ja tässä tilanteessa "eversti vapaaherra von Brandenstein katsoi joutuneensa vaikean päätöksen eteen: yksin, keskellä vihollismaata, lukumääräisesti suunnattoman (ungeheurer) ylivoiman ympäröimänä hän ei saanut antaa eristää itseään Loviisassa olevasta tukikohdastaan, se olisi merkinty tuhoa!" (s. 100)

Arvioituaan tilanteen näin vaaralliseksi ja todettuaan,

että punaiset olivat iltaan mennessä saaneet lisäväkeä ja ryhtyneet entistä kiivaampaan hyökkäykseen ja että ”menetykset kasvoivat pelottavasti”, antoi Brandenstein joukoilleen käskyn perääntyä yöllä Kuivannolle, aseman eteläpuolelle. Siellä nämä vähitellen rauhoittuivat todeksaan, että punaiset eivät olleet ajaneetkaan heitä takaa, vaikka siihen olisi ollut erinomainen tilaisuus.

Uudenkylän taistelun ratkaisuvaiheessa oli sinne saapunut Mikko Kokko komppanioineen. Hänen päästesään 15. 4. Nastolaan, jota kohti saksalaiset liikehtivät valtaamastaan Uudestakylästä, oli punakaartilaisjoukkoja perääntymässä Villähteen peltoja pitkin Lahtea kohti. Tämän perääntymisen johdosta mainitsee Kokko erään punaisen naiskomppanian tuhoutuneen kokonaan saksalaisten tulesta. Puolustuslinjalle oli jäänyt vain jokunen malmilaiskomppania ja helsinkiläinen ratsujoukko. Tässä tilanteessa Kokko sanoo jälleen ottaneensa ”omin päin” johdon käsiinsä. Lahdesta saatiin tykkejä ja panssarijuna. Tulossa oli myös Vilppulassa rintamapäällikkönä toiminut Erkki Karjalainen riihimäkeläiskomppanioineen. Nyt voitiin ryhtyä vastahyökkäykseen, lähimpänä tavoitteena Nastolan ja Uudenkylän välillä olevan vesitornin ja kallioleikkauksen alue, missä saksalaisten päävoimien ja esikunnan oletettiin sijaitsevan. Kokko kertoo tästä hyökkäyksestä reippaaseen tapaansa:

”Jo vihdoin saapui Karjalainenkin. Työnsin hänet keskustaan ja vasemmalle radasta. Samalla päätin yrittää yliotetta vastustajistamme. Annoin malmilaiselle komppanialle kaartomääräyksen vasemmalta. Tykkipatterille ja panssarijunalle annoin määräyksen avata ’hirmutulen’ joka torvesta . . . Tykkitulen avaamisesta oli kulunut 40 minuuttia, kun annoin määräyksen liikkua eteenpäin koko rintamalla. Malmilaisen joukon tekemä kaarto-liike aiheutti sen, että lahtarit tulivat kolmelta suunnalta kohdistetun tulen alle. Panssarijuna teki nyt tehtävänsä myös reilusti, tehden tietä rataa pitkin. Ja niin me pojat

aivan tuokiassa otimme saksalaisilta kalliroleikkauksen. Siihen oli heidän täytynyt jättää kaikki kenttäyhteysjohdot ja täysinäiset soppa- ja puurokattilat. Siihen olivat myös kuolleet ratavahdin kanat ja kaniinit. Kahtapuolta leikkausta oli hakattu sepelikasoja ja kranaattiemme satuessa niihin olivat sepelit sinkoilleet joka paikkaan. Puunkyljet olivat kiviä täynnä. Saksalaiset ottivat siitä niin kiireellisen hatkan, ettemme tahtoneet keritä perässä oikeassa järjestyksessä. Vesitornikin oli mäsänä ja sinne olivat kuolleet tähytäjät.

Tämän jälkeen järjestyksessä kohti Uuttakylää. Mutta pojat eivät tahtoneet malttaa säilyttää kokonaisjärjestystä, sillä jokaisen hyppyset syyhyivät nyt entistä enemmän. Marssittuamme Uudenkylän portille tervehtivät saksalaiset meitä tykistöllä . . . Mutta kun kerran olimme päässeet hyvään alkuun, emme säpsähdelleet heidän ammuntaansa, vaan valloitimme Uudenkylän . . .

Huhtikuun 16 p:nä aamulla klo 8 olimme täydellisesti Uudenkylän isäntiä”.¹

Punaisten yhteinen miesluku tässä taistelussa oli Kokon esittämien tietojen mukaan 425. Näistä menetettiin kaatuneina kolmisenkymmentä, haavoittuneina 18. Saksalaiset jättivät kentälle samojen tietojen mukaan noin 90 kaatunutta. Heidän omissa kertomuksissaan ilmoitetaan kaatuneiksi vain 14 ja haavoittuneiksi 51.

Uudenkylän pakokauhusta toinnuttuaan ja todettuaan ilmoitukset joka taholta uhkaavasti lähestyvistä punaisista hyökkäysjoukoista aiheettomiksi Brandenstein ryhtyi marssimaan Orimattilan kautta Lahtea kohti. 18. 4. saksalaiset miehittivät Lahden eteläpuolella olevan Penalan kiivaan tulitaistelun jälkeen. Seuraavana päivänä he valtasivat Lahden aseman ja kaupungin eteläosan, ja pian myöskin Hennalan kasarnit. Sitkeää vastarintaa he kohtasivat Villähteen luona ja kaupunkia ympäröivillä

¹ Rintamilta s. 97—99.

harjuilla. Kaikilta tahoilta saarroksiin joutuneet punaiset antautuivat 20. 4.

Saksalainen sotapäiväkirja ilmoittaa: ”Punaisten menetykset yksistään kaatuneina 1000. Prikaatin menetykset, vaikka ne sinänsä olivatkin melkoiset, olivat suhteellisen vähäiset: 6 kaatunutta ja 30 haavoittunutta.” (s. 110.) Surmaaminen täällä oli siis entistä yksipuolisempaa, joukkoteloituksen luontoista.

Parin päivän kuluttua Lahden kaupungin jouduttua saksalaisten haltuun alkoivat taistelut sen lähistöllä uudelleen. Saksalaiset saattoivat todeta vilkasta liikehtimistä Okeroisten seudulla, mihin saapui jatkuvasti väkeä junalla Herralasta ja hevosilla Koskelta päin. 22. 4. avattiin punaisten puolelta tykistötuli kaupungissa olevia kohteita vastaan. Punaiset valtasivat takaisin aikaisemmin menettämänsä Hennalan kasarmit. Saksalainen sotapäiväkirja jatkuu: ”23. 4. ja 24. 4. välisenä yönä oli viime päivien levottomuus huomattavasti lisääntynyt. Päivän valjetessa aloitti vastustaja jälleen kaupungin tulittamisen; varsinkin rautatieasema oli erittäin kiivaan tulituksen kohteena . . . Vastustajan pienemmät hyökkäysrytykset 1. pataljoonan rintamaa vastaan pysähtyivät 80 metrin päähän asemistamme, sitä vastoin oli Lahden eteläpuolella tehdyllä läpimurtoyrityksellä tilapäisesti menestystä. Täällä oli jo koko aamun kuluessa havaittu vilkasta liikettä vihollislinjojen keskuudessa ja kasarmit näyttivät olevat täynnä väkeä. Tykistötulen ja tiheän metsämaaston suojassa onnistui eräiden vihollisosastojen työntää taaksepäin heikot saksalaiset vartiostot Lahden lounaispuolella olevan metsän reunassa. Noin kello 8.30 aamulla ilmaantui vastustaja äkkiä metsän reunaan ja sulki konekivääritulella Lahden—Simolan tien. Lahden eteläosan länsipuolella oleva 8. kenttätykistörykmentin 7. patteri joutui tämän tulituksen kohteeksi, kärsien melkoista mieshukkaa ja hevosten menetystä. Myös 3. pataljoonan

vasen sivusta joutui sivustatuleen ja sen täytyi väistyä pohjoiseen päin.” (s. 129—130).

Tämä Lahden eteläpuolitse suoritettu läpimurto onnistui valkoisten tietojen mukaan noin tuhannelle punakaartilaiselle. Pääosan tästä joukosta näyttävät muodostaneen Porista 10. 4. itään päin lähteneet, taitavan ja rohkean päällikkönsä Armas Honkasalon johtamat punakaartilaiskomppaniat. Jatkettuaan marssiaan ne saapuivat Viipurin edustalle kun kaupunki oli jo valkoisilla.¹ Toisten tietojen mukaan läpimurto suoritettiin Tampereen puolustuksesta tunnetun Aatto Koivusen johdolla.

Riihimäki — Hämeenlinna — Syrjäntaka

Juhlittuaan Helsingissä voittoaan von der Goltz aloitti 18. 4. divisioonineen retkensä pohjoista kohti hyökätäkseen punaisen rintaman selkään. Ensimmäisenä tavoitteena oli Riihimäki. Sinne matkatessaan saksalaiset ilmoittivat kohdanneensa vähäistä vastarintaa mm. Tuusulassa, Tervakoskella ja Keravalla. Hyvinkäällä, jonka saksalaiset saivat haltuunsa 21. 4., tuli taistelusta sitä vastoin erittäin kiivas. Hyvinkään puolustukseen näyttää aseistettujen punakaartilaisien ohella ottaneen osaa aivan aseettomia ja erilaisia talousesineitä aseinaan käyttäneitä

¹ Paavo Forssell: Kuolemaan tuomittu muistelee. Punalippu 2/1962, Petroskoi, s. 72—80.

Samassa muistelmakirjoituksessaan Forssell kertoo mielenkiintoisia yksityiskohtia Satakunnan rintamalla 30. 3. käydyistä verisistä Harjakankaan taistelusta, jossa punaiset joutuivat saarroksiin. Tilanteen pelasti Porista saapunut 80 miehen suuruinen ”vanhojen miesten” joukko, jonka sikäläisen Sosialidemokraatti-lehden toimittaja Hannes Uksila oli nopeasti haalinut kokoon ja jota hän taistelussa komensi. Kun Uksilalla oli ”ääni kuin leijonalla”, luulivat valkoiset mahtavankin punaisen joukon lähestyvän ja lähtivät pakoon.

Valkoisten päällikkönä Harjakankaan taistelussa oli Saksan jääkäri Gunnar von Hertzen. Toinen Saksan jääkäri Paavo Talvela epäonnistui samalla kertaa yrittäessään Ahlaisista hyökäten vallata Noormarkkua. — Seuraavan vuoden kesällä olivat nämä toverukset yhdessä johtamassa myttyyn mennyttä valloitusretkeä Aunukseen ja Petroskoihin.

työläisiä ja työläisnaisia. Näin on pääteltävissä rataa rikokomaan lähetetyn "seitsemän uljaan ulaanin" ja heidän päällikkönsä kohtalosta. Nämä miehet olivat saaneet matkallaan surmansa, ja "kun ruumiit korjattiin taistelun jälkeen pois, osoittautui, että epäinhimillinen (der entmenschte) vihollinen oli surmannut varaväpeli Köhlken sekä ulaanit Kolen ja Fröhbrotin veitsillä ja kuokalla". (s. 118)

22. 4. saksalaiset valtasivat Riihimäen lyhyen taistelun jälkeen. Punaisten ilmoitetaan paenneen junilla Hämeenlinnaan päin.

Riihimäeltä von der Goltz oli aikonut suunnata päävoimansa Lahtea kohti sieltä avunpyyntöjä lähetelleen Brandensteinin tueksi. Mannerheim, jolle oli tärkeää päästä nopeaan ratkaisuun Tampereen suunnalla, kehotti von der Goltzia jatkamaan hyökkäystä Hämeenlinnaan punaisten selkään. Riihimäen ja Hämeenlinnan välillä saksalaiset joukot kohtasivat vastarintaa Janakkalassa, Turengissa ja varsinkin Leppäkoskella, missä he ilmoittavat käyneensä muutaman tunnin ajan katutaisteluja ennen kuin saivat kylän haltuunsa.¹ Lähestyessään Hämeenlinnaa rautatien molemmin puolin he saivat jonkin aikaa vastaansa kiivasta tulta Hattelmalan harjulta ja asemalueelta. Punaisten vastarinta oli kuitenkin pian murrettu ja saksalaiset saivat tilaisuuden keskittää koko tykistönsä ja kaikkien konekivääreittensä tulen kaupungista koilliseen ja itään virtaavia sankkoja pakolaisjoukkoja vastaan, joiden keskuudessa he ilmoittavat saaneensa aikaan suurta tuhoa. Kaupunki oli 26. 4. saksalaisten vallassa.

Hämeenlinnasta käsin suoritettulla tiedustelulla saatiin selville, että Hauhon kirkonkylän tienoilla oli havaittavissa vilkasta suurten ihmisjoukkojen ja kuormastojen liikettä. Siellä oli ilmeisesti tuhansia Lempäälän rinta-

¹ Leppäkosken "katutaisteluista" puhuminen lienee liioittelua. Väärinkäsitykseen näyttää perustuvan myös tieto Tervakoskella esiintyneestä vastarinnasta.

malta 25. 4. perääntyneitä punakaartilaisia ja muita pakolaisia. Sinne suunnattiin Hämeenlinnasta voimakas saksalainen osasto ja Tuuloksesta suomalainen pataljoona, jotka tekivät 28. 4. varhain aamulla yhteisen hyökkäyksen Hauholle. Tänne kokoontuneet punaiset ryhtyivät taajoina joukkoina ja leveällä rintamalla vastahyökkäykseen. Molemmilla sivustoillaan ankaraan puristukseen joutunut saksalais-suomalainen joukko perääntyi epäjärjestyksessä kärsittyään suurta mieshukkaa. Valkoisten omien tietojen mukaan menetti suomalainen pataljoona tässä taistelussa kaatuneina ja haavoittuneina lähes 100 miestä. Saksalaiset jättivät tykkinsä ja konekiväärinsä. Punaisen hyökkäyksen rajuudesta antaa jonkinlaisen aavistuksen saksalaisen tykistöupseerin kertomus, kuinka hänen yrittäessään täyttää perääntymiskäskeyä ”hyökkäsi molemmin puolin ja yli 100 metrin leveydeltä rintamaamme murtautunut ja aina hevostemme taakse asti tunkeutunut vihollinen joka haaralta päällemme, karkottaen meidät käsikähmässä”.¹

Vieläkin katkerammiksi kävivät seuraavan päivän taistelut punakaartilaiden ja saksalaisen sotaväen välillä hiukan etelämpänä, Syrjäntaan tienristeyksessä Hauholta Lammille johtavan tien varrella, Suolijärven länsipuolella. Täällä majaili Hämeenlinnasta paenneita työläisjoukkoja takaa ajamaan lähetetty majuri von Redenin saksilainen karabinierirykmentti, ja lisää saksalaista sotaväkeä oli tulossa. Yön kuluessa olivat Hauholta liikehtineet punaiset saapuneet aivan Syrjäntaan kylän edustalle, ja päivän valjetessa 29. 4. aloittivat he kiivaan tykki- ja kranaatinheitintulen suojassa hurjan hyökkäyksen raivatakseen itselleen tien Syrjäntaan kautta etelään. ”Redenin osaston asema kävi yhä arveluttavammaksi . . . Enempi viivytyks ja tienristeyksen hallussapitäminen ei näyttänyt enää mahdolliselta, varsinkin kun kolme nel-

¹ SVS VI, s. 156.

jäsosaa kylästä oli liekeissä. Kello 9.30 annettiin käsky vetäytyä valmiusasemiin Suolijärven länsirannalla olevalle harjanteelle . . . Suurten menetysten, ampumatarpeiden puutteen ja maaston epäedullisuuden vuoksi ei vastaisku ollut mahdollinen. Noin 4 000 miehen vahvuisen vihollisen onnistui vetäytyä konekivääreineen ja tykkeineen Lammille johtavaa tietä. Se oli korjannut haavoituneensa ja kaatuneensa, vähäisiä poikkeuksia lukuunottamatta.” (s.145—146)

Tunnepitoisempänä ilmenee saksalaisten Syrjäntaassa saaman ankaran takaiskun aiheuttama harmi ja levottomuus siinä kenraali von der Goltzin usein lainatussa lausunnossa, jossa hän nimittelee hyökkäyksen suorittaneita punaisia ”raakalaisuuden uuden evankeliumin kiihkomielisiksi kannattajiksi”. Hän sanoo: ”Karabinierit joutuivat mitä vaikeimpaan asemaan. Viisikymmenkertainen ylivoima painoi heidät järveä kohden Tuuloksen ja Lammien välillä, missä he viisaasti kyllä antoivat loppumattoman sotalauman vyöryä ohitseen. Hälytystiedon saavuttua lähti 3. kaartinulaanirykmentti ja baijerilainen vuoristotykistö sinne Hämeenlinnasta ja yritti vapauttaa saksilaiset toverit, mutta kykeni harvana ampumalinjana tuskin itsekään pitämään puoliaan. Yhä uudelleen yrittivät epätoivoiset punaiset ulvoen kuin tiikerit murtautua eteenpäin yötä päivää . . . Housupukuisia naisia etummaisissa riveissä. Asema oli äärimmäisen vakava.”

Syrjäntaan kirvelevän tappion johdosta joutuivat Saksan ja Suomen sotaherrat tukkanuottasille keskenään. Edelliset olivat katkeria siitä, etteivät Mannerheimin joukot hyökänneet Lempäälän rintamalta perääntyvien punaisten selkään, vaan jättivät saksalaiset yksinään punaisten raivokkaiden hyökkäysten kohteeksi. Suomalaiset puolestaan syyttelivät saksalaisten komentajaa, kenraali Wolfia, joka tarpeettomasti pidätteli Hämeenlinnassa

liian suurta osaa joukoistaan toimeettomana eikä lähettänyt niitä ajoissa pohjoisesta liikehtiviä punaisia vastaan.¹

Saksan sotatoimien ratkaiseva merkitys

Saksalaisten rintaman läpi Syrjäntakana murtautuneiden punaisten perääntymistie katkesi Lahden edustalla, missä 20. 4. kaupungin vallanneet saksalaiset olivat jo vahvoissa asemissa. Saksalaiset joukko-osastot, jotka punaisten tieltä syrjään vetäytyen olivat antaneet paikallaisvirran vyöryä ohitseen, saivat nyt tilaisuuden hyökätä näiden selkään ja olla mukana kiristämässä Lahden edustalla muodostunutta suurta saartorengasta. Saksalaisten päästyä tilanteen herroiksi suurimmassa osassa Etelä-Suomea ja katkaistua itään johtavat kulkuyhteydet täytyi punaisen sodanjohdon ponnistelujen rintaman muodostamiseksi Kymijoen itäpuolelle epäonnistua. Saksalaisten sotilaalliset menestykset ja niiden aiheuttama punaisten vastustuskyvyn nopea heikkeneminen antoi Mannerheimille mahdollisuuden siirtää kaikki käytettävissään olevat taistelukuntoiset voimat Karjalan rintamalle, missä tilanne oli muodostunut valkoisille vaikeaksi, vallata Viipuri ja katkaista rautatieyhteys vallankumoukselliseen Pietariin.

Monet valkoiset poliitikot ja sotilaalliset asiantuntijat myöntävät Saksan sotavoimien esittäneen ratkaisevaa osaa Suomen kansalaissodassa. ”Vasta Tampereen ja Lahden voitot yhdessä merkitsivät vapaussotamme todellista voittoa”, kirjoittaa senaattori Onni Talas aikaisemmin mainitussa teoksessaan. Tekemässään perusteellisessa arviossa kansalaissodan tapahtumista on Suomen Kommunistisen Puolueen johto päätynyt seuraavanlaiseen käsitykseen: ”Kun valtionhoitaja Svinhufvudin nimissä Sak-

¹ SVS VI, s. 150 ja 151.

san keisarille heinäkuun 30. pnä 1918 esitetyssä kiitos-sähkeessä selitettiin, että Saksan sotilaallinen apu oli valkoisille 'verrattoman arvokas ja ratkaiseva', niin siinä tuli virallisestikin myönnetyksi ilmeinen totuus, jota vasta jälkepäin on ryhdytty rukkaamaan. Säännöllisen saksalaisen sotavoiman väliintulo ratkaisi todellakin kansalaissodan lopputuloksen valkoisten hyväksi."¹

Toukokuun alkupäivinä 1918 laskivat viimeisetkin punakaartilaisosastot aseensa. Suomen kansalaissota, luokkasota, oli päättynyt. Sen jälkeen seurannut "lujan järjestysvallan" pystyttämisen kausi ei ollut enää punaisten ja valkoisten sotaa, vaan valkoisen voittajan yksipuolisesti harjoittamaa terroria, jonka uhreiksi joutuneiden kansalaisten joukko uusimpienkin tutkimusten valossa ylittää moninkertaisesti luokkasodan taisteluissa kaatuneiden punakaartilaisten määrän.

¹ 40 vuotta Suomen työvään vallankumouksesta. Kommunisti 1—2/1958, s. 15.

Eräitä eniten käytettyjä lähdeteoksia

Samaan teokseen toistuvasti viitattaessa on täydellinen nimi korvattu alaviitteissä lyhenteillä, jotka tässä luettelossa esiintyvät sulkeissa nimen jälkeen.

- Punakaarti rintamalla. Leningrad 1929. (PKR)
- Suomen työväen vallankumous. Arviota ja itsekritiikkiä. Leningrad 1928. (STV)
- Punakaartilaisien muistelmia Suomesta v. 1918. Leningrad 1933. (Muistelmia)
- Proletaarisen vallankumouksen rintamilta. Leningrad 1935. (Rintamilta)
- Suomen luokkasota. Historiaa ja muistelmia. Superior, Wis. 1928.
- Luokkasodan muisto. Helsinki 1947.
- 40 vuotta Suomen työväen vallankumouksesta. Kommunisti 1—2/1958. (40 vuotta)
- Suomen vapaussota I—VI. Helsinki 1921. (SVS)
- J. O. Hannula: Suomen vapaussodan historia. Porvoo 1956. (Hannula)
- Keskisuomalaiset sotapolulla. Jyväskylä 1918. (Keskisuomalaiset)
- K. V. Kaukovalta: Tampereen seudun kapinahistoria. Helsinki 1921. (Kaukovalta)
- E. W. Kukkonen: Hugo Salmela, Punaisen pohjoisen rintaman ylipäällikkö v. 1918. Tiede ja ase 10/1952.
- Einar W. Juva: Suomen kansan aikakirjat X. Helsinki 1953. (Juva)
- N. V. Hersalo: Suojeluskuntain historia I. Lahti 1955. (Hersalo)
- Mikko Ampuja: Pajasta parlamenttiin. Turku 1947.
- Oskari Tokoi: Maanpakolaisen muistelmia. Helsinki 1959.
- Toiset valtiopäivät 1917. Pöytäkirjat (Toiset VP 1917. Ptk.)
- O. W. Kuusinen: Suomen työväenliikkeen opetuksia. Lappeenranta 1949.
- Carl Henke und Gerhard Liesner: Um Finnlands Freiheit. Berlin 1932.
- Suomen palvelijain liiton 4., 5. ja 6. edustajakokouksen pöytäkirjat.
- Antti Hyvönen: Suomen vanhan työväenpuolueen historia. Kuopio 1963.
- Jaakko Paavolainen: Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918, I osa. Helsinki 1966.
- M. S. Svetšnikov: Vallankumous ja kansalaissota Suomessa 1917—1918. Helsinki 1925.
- Gustaf Aminoff: Kapinaliikkeen alkuvaikeudet, sen kehitys ja leviäminen tammikuun 31. päivään 1918.

Painamattomia:

Suomen sosialidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmän pöytäkirjat vuodelta 1917. Työväen arkisto.

Jussi Tuomisen muistelmia ja kokoelmia "1917". Kansan arkisto.

Yrjö Jääskelän muistelmakäsikirjoitus.

Sisältö

Lukijalle	5
I. SUOMALAISEN YHTEISKUNNAN LUOKKASUHTEET VUO- TEEN 1917 MENNESSÄ	9
Teollisuustyöläiset ja kapitalistit	9
Torpparit, kartanonherrat ja suurtalolliset	15
Palkolliset ja isännät	18
Väliryhmien asennoituminen	26
Eduskunta tuottaa pettymyksiä	29
Varoittavia ääniä	32
Mitta täyttyy	36
II. VALLANKUMOUSKEVÄT	38
Padot murtuvat	38
Ryntäys työväenjärjestöihin	39
8 tunnin työpäivästä kamppailaan	41
Pakotusta ja väkivaltaa	43
Verenvuodatusta Satakunnassa	46
Eduskuntatyö ja joukkotoiminta	49
III. EDUSKUNNAN HAJOTUKSESTA LOKAKUUN VALLANKU- MOUKSEEN	53
Vastavallankumouksellista yhteispeliä	53
Välit kireällä	54
Horjuntaa ja kurittomuutta venäläisen sotaväen keskuudessa ..	56
Taistelu leivästä	59
Suojeluskunta astuu näyttämölle	62
Porvarisenaattorit salahankkeissa	64
Työväestön itsepuolustus	66
"Me vaadimme"	70
Kerenski kukistuu	72
Lokakuun vallankumouksen välitön vaikutus	74
IV. MARRASKUUN SUURLAKKO	76
Taisteluhaaste	76
Suurlakko alkaa	80
Punakaartilaiset hankkivat aseita	85
Suoraa toimintaa	87
Lakkokomiteat vallan eliminä	90
Miksi valkoiset olivat hiljaa?	91
Kurittomuutta, ilkeävaltaa ja puolueellisia syytöksiä	93
Erimielisyyttä ja horjuntaa	95
Lakko lopetetaan	98
"Punainen senaatti"	100
V. "ASEELLINEN VÄLIRAUHA"	105
Suurlakon mainingit	105
Marraskuun puoluekokous	108

"Siltsaarelaisten" arvostelua	115
Myrskyä eduskunnassa	118
VI. SODAN KYNNYKSELLÄ	125
Valkoisten välittömät sodanvalmistelut	125
Työläisarmeija muodostuu	132
Aseita saadaan	142
Alkukahakoita	145
Venäläinen sotaväki kansalaissodan jaloissa	148
VII. SODAN ALKUVAIHE	152
Valkoisten nousu Etelä-Pohjanmaalla	152
Pohjois-Pohjanmaa joutuu valkoisille	155
Pakko-otot valkoiseen armeijaan	158
Venäläisten sotavankien kohtalo	161
Työväki valtaan Etelä-Suomessa	162
Taistelut pääkaupungin lähistöllä	166
Liikettä Turun, Porin ja Tampereen seuduilla	170
Suinulan välikohtaus	173
VIII. RINTAMA MUODOSTUU	176
"Kilpajuoksu" etelään ja pohjoiseen	176
Tampere—Haapamäki	179
Kuhmoisten—Jämsän—Jyväskylän suunta	184
Päijänteen itärannikko	187
Heinolan taistelu	188
Kouvolan—Pieksämäen—Kuopion suunta	189
Jyväskylän—Pieksämäen rataosan "valkaisu"	192
Vastarintapesäkkeet valkoisten selustassa	194
Karjalan rintaman muodostuminen	201
IX. RINTAMAN MUODOSTUMISESTA TAMPEREEN TAISTELUI-	
HIN	204
Punainen kaarti rintamaoloissa	204
Saksan jääkärien tragedia	213
Punaisten hyökkäystoimintaa	217
"Maaliskuun hyökkäys"	220
Valkoisten hyökkäys ja Tampereen puolustus	223
Saatiinko Tampereella "ratkaiseva voitto"?	227
X. SAKSAN SOTAVOIMIEN HYÖKKÄYS SUOMEN TYÖLAISTEN	
SELKÄÄN	299
Maihinnousu	229
Karjaan taistelu	231
Helsingin puolustus	234
Uudenkylän ja Lahden taistelut	242
Riihimäki—Hämeenlinna—Syrjäntaka	248
Saksan sotavoimien ratkaiseva merkitys	252
Eräitä eniten käytettyjä lähdeoteoksia	254

TUURE LEHÉN

PUNAISTEN JA VALKOISTEN SOTA

Marxilainen tutkija, vuoden 1918 "punaisiin" kuulunut Tuure Lehén (1893–1976) tarkastelee tässä teoksessa kansalais sodan tapahtumia ja niiden sosiaalista taustaa. Käytetty aineisto, joka huomattavalta osaltaan on jäänyt suurelle yleisölle tuntemattomaksi, valottaa muun muassa seuraavia kysymyksiä: Miksi sotaa ei voitu välttää? Miksi työläisetkin tarttuivat aseisiin? Mikä pakotti silloisen yhtenäisen työväenpuolueen asettumaan aseellisen taistelun johtoon? Erityistä huomiota on kiinnitetty Suomen punaisen kaartin kehitykseen ja sodankäyntiin. Saksan sotavoimien hyökkäystä koskeva viimeinen luku perustuu pääasiassa saksalaisten upseerien avomielisiin kertomuksiin, joita ei ole aikaisemmin julkaistu suomeksi.

92.71

ISBN 951-615-171-X